

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI

Wydział Prawa i Administracji

PRACA DOKTORSKA

Aleksandra Błaszczak

**URZĄD WOJEWODY ŚLĄSKIEGO W OKRESIE
MIĘDZYWOJENNYM W ŚWIETLE PRZEPISÓW PRAWA**

**THE OFFICE OF THE SILESIAN VOIVODE IN THE INTERWAR
PERIOD IN THE LIGHT OF LEGAL PROVISIONS**

Praca napisana pod kierunkiem
dr. hab. Pawła A. Leszczyńskiego prof. AJP

Szczecin 2024

SPIS TREŚCI:

Wykaz skrótów	s. 1
----------------------------	-------------

Wstęp	s. 2
--------------------	-------------

Rozdział I:

Urząd wojewody w Polsce międzywojennej – ujęcie ogólne	s. 19
---	--------------

1.1. Wprowadzenie	s. 19
-------------------------	-------

1.2. Geneza urzędu wojewody – rys historyczny	s. 20
---	-------

1.3. Omówienie „Ustawy tymczasowej z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji”	s. 25
---	-------

1.4. Rola Konstytucji Marcowej jako czynnika stymulującego proces ujednolicenia administracji ogólnej	s. 28
---	-------

1.5. Pozycja i rola wojewody po wydaniu rozporządzenia unifikacyjnego z dnia 19 stycznia 1928 roku	s. 30
--	-------

1.6. Tzw. ustawa scaleniowa i dalsze wzmocnienie roli wojewody jako organu administracji rządowej	s. 35
---	-------

1.7. Konstytucja Kwietniowa i centralizacja ustroju państwowego	s. 38
---	-------

1.8. Podsumowanie	s. 39
-------------------------	-------

Rozdział II:

Geneza autonomii śląskiej w aspekcie regulacji prawnych	s. 41
--	--------------

2.1. Wprowadzenie	s. 41
-------------------------	-------

2.2. Spór o Śląsk Cieszyński	s. 42
------------------------------------	-------

2.3. Konferencja pokojowa w Paryżu. Postanowienia traktatu wersalskiego odnośnie Górnego Śląska	s. 45
---	-------

2.4. Sytuacja na Górnym Śląsku przed plebiscytem 1921 roku	s. 49
--	-------

2.5. Ustawa Konstytucyjna zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego	s. 52
---	-------

2.6. Plebiscyt i jego konsekwencje	s. 59
--	-------

2.7. Górnośląska Konwencja Genewska	s. 60
---	-------

2.8. Podsumowanie	s. 67
-------------------------	-------

Rozdział III:

Ustrój administracyjny województwa śląskiego	s. 69
---	--------------

3.1. Wprowadzenie	s. 69
3.2. Naczelne organy administracyjne w województwie śląskim	s. 70
3.3. Administracja ogólna szczebla powiatowego	s. 79
3.4. Organy samorządnej władzy na szczeblu wojewódzkim	s. 82
3.5. Samorząd powiatowy i gminny	s. 87
3.6. Podsumowanie	s. 91

Rozdział IV:

Pozycja ustrojowa wojewody śląskiego w relacjach z organami władzy państwowej i autonomicznej (1922-1939)	s. 94
--	--------------

4.1. Wprowadzenie	s. 94
4.2. Kwestia podległości wojewody śląskiego wobec naczelnych organów administracji państwowej	s. 94
4.3. Problem zespolenia w administracji ogólnej	s. 96
4.4. Wojewoda śląski jako przedstawiciel władz centralnych w terenie	s. 117
4.5. Środki nadzoru personalnego i uprawnienia prawotwórcze wojewody śląskiego	s. 127
4.6. Stanowisko wojewody wobec organów autonomicznych i samorządowych	s. 129
4.6.1. Wojewoda wobec ograniczeń wynikających z obowiązywania Górnośląskiej Konwencji Genewskiej	s. 133
4.7. Podsumowanie	s. 140

Rozdział V:

Organizacja i funkcjonowanie Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach	s. 143
---	---------------

5.1. Wprowadzenie	s. 143
-------------------------	--------

5.2. Wojewoda jako zwierzchnik Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego	s. 144
5.3. Struktura Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego	s. 148
5.3.1 Zespoleńie spraw szkolnych i skarbowych w ramach Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego	s. 158
5.4. Zasady pracy w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim	s. 160
5.5. System kancelaryjny Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach	s. 163
5.6. Wewnętrzna organizacja wydziałów i obsada personalna w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim	s. 175
5.7. Język polski – językiem urzędowym	s. 188
5.8. Podsumowanie	s. 190

Rozdział VI:

Stosunek wybranych tytułów prasy śląskiej do poszczególnych wojewodów	s. 192
--	---------------

Zakończenie	s. 215
--------------------------	---------------

Bibliografia	s. 225
---------------------------	---------------

Aneks nr 1

Wojewodowie śląscy w dwudziestoleciu międzywojennym – biogramy	s. 263
--	---------------

Aneks nr 2

Fotografie wojewodów śląskich okresu międzywojennego	s. 272
---	---------------

Aneks nr 3

Najważniejsze akty prawne dotyczące województwa śląskiego w okresie międzywojennym	s. 279
---	---------------

Wykaz skrótów:

AP	Archiwum Państwowe
BBWR	Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
ChD	Chrześcijańska Demokracja
Dz.Pr.P.P.	Dziennik Prawa Państwa Polskiego
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Dz.U.Śl.	Dziennik Ustaw Śląskich
GUS	Główny Urząd Statystyczny
k.	karta
łac.	łacina
MSW	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NPR	Narodowa Partia Robotników
POW	Polska Organizacja Wojskowa
PPS	Polska Partia Socjalistyczna
PWŚl	Policja Województwa Śląskiego
RAŚ	Ruch Autonomii Śląska
sygn.	sygnatura
ŚPR	Śląska Partia Regionalna
ŚIRW	Śląska Rada Wojewódzka
UWŚl	Urząd Wojewódzki Śląski
WP	Wojsko Polskie
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny
Wydział PH	Wydział Przemysłowo-Handlowy
Zb.u.pr.	Zbiór ustaw pruskich
ZHP	Związek Harcerstwa Polskiego
ZZP	Zjednoczenie Zawodowe Polskie

*„(...) w urzędzie wojewody ogniskuje się, (...),
podstawowa problematyka funkcjonowania państwa jako całości,
zwłaszcza jeśli weźmie się [pod uwagę – dopisek aut.] jego (...);
swoiste «zawieszenie» między rządowym centrum a samorządowym regionem,
między funkcją polityczną a administracyjną,
między polityką ogólnopaństwową a regionalną
i między wpływami politycznymi płynącymi z obu tych kierunków”¹.*

WSTĘP

Niniejsza rozprawa to studium poświęcone ukazaniu pozycji ustrojowej wojewody śląskiego w latach 1922-1939² oraz roli, jaką spełniał wojewoda śląski jako przedstawiciel administracji rządowej w terenie, w ramach istniejącej w województwie autonomii.

W polskiej literaturze przedmiotu – zarówno tej powojennej, jak i wydanej po 1989 roku – można wskazać bardzo wiele rzetelnych opracowań opisujących sytuację polityczną, gospodarczą, społeczną, wyznaniową i edukacyjną, panującą w województwie śląskim w latach 1922-1939³. Z tego też powodu autorka niniejszej

¹ J. Majchrowski, *Ewolucja funkcji wojewody jako przedstawiciela Rządu*, Warszawa 2011, s. 19.

² Czas od odrodzenia polskiej państwowości w 1918 roku do wydarzeń majowych roku 1926 można nazwać okresem demokracji, gdyż wprowadzony w 1919 roku ustrój parlamentarny dawał Polakom możliwość uczestniczenia w życiu politycznym, które toczyło się jawnie i pod kontrolą opinii publicznej. Zob. M. Jaroszyński, M. Zimmermann, W. Brzeziński, *Polskie prawo administracyjne: część ogólna*, Warszawa 1956, s. 39; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1994, s. 496.

³ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1968; T. Fałęcki, *Niemieckie szkolnictwo mniejszościowe na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice – Kraków 1970; P. Dobrowolski, *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim w latach 1918-1939*, Warszawa – Kraków 1972; B. Reiner, *Wyznania i związki religijne w województwie śląskim 1922-1939. (Wybrane zagadnienia)*, Opole 1977; M. Grzyb, *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnośląskim przemyśle w latach 1922-1939*, Katowice 1978; J. Walczak, *Polska i niemiecka socjaldemokracja na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim po przewrocie majowym 1926-1939*, Katowice 1980; H. L. Abmeier, *Die katholische Kirche in Oberschlesien 1815-1945*, [w:] *Oberschlesien im 19. Und 20. Jahrhundert. Landschaft – Geschichte – Kultur*, Würzburg 1984, s. 19-23; K. Heda, *Die Diözese Kattowitz und die deutschen Katholiken in den Jahren 1925 bis 1939*, *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, 42, 1984, s. 51-58; P. Hauser, *Die deutsche Minderheit in Polen 1918-1939*, „Deutsch-polnisches Jahrbuch”, 1985, Bd. 3, s. 127-147; idem, *Die deutsche Minderheit in Polen 1918-1933*, [w:] *Die deutsch-polnischen Beziehungen 1919-1932*, Hrsg. W. Jacobmeyer, Braunschweig 1985, s. 67-88; P. Kowolik, *Działalność autonomicznej administracji szkolnej w województwie śląskim w latach 1922-1939*, „Zaranie Śląskie”, 1985, r. 48, z. 3-4, s. 180-190; E. Balawajder, *Stosunki kościelno-państwowe w myśli Wojciecha Korfantego*, „Chrześcijanin w świecie”, 1985, r. 17, nr 12, s. 80-96; *Historia Śląska*, t. 3 (1850-1918), cz.

dysertacji skupia się przede wszystkim na oświetleniu kwestii prawno-organizacyjnych oraz administracyjnych związanych z funkcjonowaniem urzędu wojewody śląskiego.

2 (1891-1918), pr. zb. pod red. S. Michalkiewicza, Wrocław 1985; H. Rechowicz, *Znaczenie mecenatu Konstantego Wolnego i Michała Grażyńskiego dla rozwoju poprzedniczek Biblioteki Śląskiej*, „Książnica Śląska”, 1985/1987, nr 23, s. 36-36; E. Długajczyk, *Panorama polityczna województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice 1986; *Dzieje robotnicze Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, pr. zb. pod red. J. Walczaka, Katowice 1986; E. Kaznowska, *W kwestii sądów administracyjnych I instancji w województwie śląskim w świetle ich orzecznictwa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Studia Iuridica Silesiana”, 1986, 11, s. 167-181; B. Cyrol, *Uprawnienia Sejmu Śląskiego w zakresie ustawodawstwa agrarnego i ich realizacja*, „Sobótka”, 1986, t. 41, nr 1, s. 31-42; J. Dobrosz, *Prawne aspekty sytuacji kościołów i związków wyznaniowych w II Rzeczypospolitej*, „Chrześcijaństwo a Współczesność”, 1986, nr 6, s. 14-26; A. Grajewski, *Kościół katolicki na Górnym Śląsku wobec mniejszości niemieckiej w dwudziestolecie*, „Więź”, nr 9, 1986, s. 104-119; R. Breyer, *Die deutsche Bevölkerung in Polen 1933-1939*, [w:] *Deutschland und Polen von der nationalsozialistischen Machtergreifung bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Hrsg. E. Hinrichs, Braunschweig 1986, s. 71-81; P. Chmiel, *Zur Nationalitätenfrage in Ostoberschlesien im Spiegel der „Kattowitzer Zeitung” und des „Oberschlesischen Kuriers”*, „Oberschlesisches Jahrbuch”, 1986, Bd. 2, s. 58-86; L. Petry, *Zur evangelischen Kirchengeschichte Schlesiens*, [w:] *Schlesien als Aufgabe interdisziplinärer Forschung*, Hrsg. Von Lothar Bossle, Gundolf Keil, Josef Joachim Menzel, Eberhard Gunter Schulz, Redaktion U. Smielewski, Sigmaringen 1986, s. 35-52; D. Blumenwitz, *Minderheitenrechte in Oberschlesien nach dem 1. Weltkrieg*, [w:] *Schlesien als Aufgabe...*, op.cit., s. 123-134; O. Wagner, *Polnisch-Oberschlesien in der Zwischenkriegszeit 1921/22-1939*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau”, 1987, t. 28, s. 291-309; *Beiträge zur Geschichte Schlesiens im 19. und 20. Jahrhundert*. Hans-Ludwig Abmeier zum 60. Geburtstag, Hrsg. Peter Chmiel [a.u.], Dülmen 1987; H. Patzelt, *Österreichisch-Schlesien 1815-1918. Aufstieg, Blütezeit und Ende des Kleinsten Kromlandes*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau”, 1987, 28, s. 311-324; M. Dzieciół, *Administracja państwowa rolnictwa w województwie śląskim w latach 1922-1939*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 1987, t. 16, s. 339-385; H. Ćwiek, *Kilka uwaga na temat polityki władz sanacyjnych wobec mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w latach 1934-1939*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 1987, t. 16, s. 253-292; B. Cyrol, *Regulacja prawna działalności gospodarczej na Śląsku w ustawodawstwie Sejmu Śląskiego w latach 1922-1939*, „Studia nad Ekonomiką Regionu”, 1988, nr 18, s. 135-153; Sieradzka D., *Wokół sporu o model języka urzędowego w województwie śląskim w latach 1920-1926*, „Kwartalnik Historyczny”, 1989, t. 96, nr 1-2, s. 183-201; B. Cybulski, *Miejsce więzień śląskich w systemie penitencjarnym II Rzeczypospolitej w latach 1922-1928*, „Studia Śląskie”, 1992, t. 51, s. 341-376; idem, *Sądy powszechne w województwie śląskim w latach 1922-1928*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 1992, z. 191, s. 137-171; K. Gałuszka, *finansowe aspekty działania związków komunalnych województwa śląskiego w latach 1922-1939*, „Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu”, 1992, nr 203, s. 197-201; A. Drogoń, *Stosunek klubu parlamentarnego Chrześcijańskiej Demokracji w Sejmie Śląskim do polityki wyznaniowej Sejmu Śląskiego w latach 1922-1929*, [w:] *Z dziejów sądów i prawa*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1992, s. 84-107; B. Piłula, *Kwestia autonomiczności i wyznaniowości szkoły polskiej w województwie śląskim na łamach wybranych czasopism pedagogicznych*, [w:] *Rozwój pedagogiki w II Rzeczypospolitej (1918-1939) Problemy kontrowersyjne*, pr. zb. pod red. W. Bobrowskiej-Nowak, Katowice 1992, s. 109-117; D. Sieradzka, *Samorząd komunalny województwa śląskiego 1920-1939. Aspekty polityczne i narodowościowe*, Gliwice 1992; U. Zagóra, *Spory wokół interwencjonizmu i etatyzmu w Sejmie Śląskim*, „Studia Śląskie”, 1992, t. 51, s. 123-142; *Instytut Śląski 1934-1939*, pr. zb. pod red. K. Heffnera, Opole 1994; D. Sieradzka, *Niektóre zagadnienia samorządu terytorialnego na Górnym Śląsku w latach 1918-1921*, [w:] *Górny Śląsk czasu powstań i plebiscytu. Sprawy mało znane i nieznanne. Materiały VII Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstań Śląskich i Plebiscytu zorganizowanego w Bytomiu w dniu 22 kwietnia 1996 roku*, pr. zb. pod red. Z. Kapąła, Bytom 1996, s. 111-119; J. Ciągwa, *Kilka uwag o prawie interpelacji w Sejmie Śląskim*, [w:] *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane prof. Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, pr. zb. pod red. K. Iwanickiej, Warszawa 1996, s. 62-67; W. Wrzesiński, *Śląsk między Polską, Niemcami a Czechosłowacją w latach międzywojennych* [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996, s. 177-192; A. Glimos-Nadgórska, *Polskie szkolnictwo powszechne województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice 2000; Z. Woźniczka, *Historyczne źródła i współczesny obraz życia społeczno-politycznego Górnolęzaków*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2007, nr 1, s. 123-136; *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlkego,

Należy zarazem sprecyzować, że zakres temporalny pracy obejmuje tak naprawdę lata 1918-1939, gdyż – aby ukazać pełny obraz powyższego zagadnienia – musiano sięgnąć też do lat 1918-1921, omawiając m.in. genezę autonomii Śląska.

Natomiast zakres terytorialny rozprawy obejmuje województwo śląskie w granicach II Rzeczypospolitej, w którego skład wchodziły ziemie dawnych zaborów: pruskiego i austriackiego, a mianowicie część Śląska Górnego oraz część Śląska Cieszyńskiego aż do października i listopada 1938 roku, gdy obszar autonomicznego organizmu powiększył się o Zaolzie oraz tereny we Frydeckim i w Czadeckim (ziemie te pozostały w granicach Polski do 1 września 1939 roku)⁴.

Na samym początku warto poczynić szerszą refleksję na temat niezwykle bogatej i skomplikowanej historii Śląska sensu *largo*, gdyż miała ona bezpośredni wpływ na specyfikę województwa śląskiego w okresie międzywojennym. Po pierwsze należy podkreślić, że obszar ten już od czasów wczesnego średniowiecza wielokrotnie zmieniał swoją przynależność państwową. I tak kolejno wchodził w skład Państwa Samona, Państwa Wielkomorawskiego, Królestwa Czech, państwa (państw) Piastów, Królestwa Węgier, monarchii habsburskiej, Królestwa Prus, Cesarstwa Niemieckiego, Republiki Weimarskiej, III Rzeszy Niemieckiej, II Rzeczypospolitej, Czechosłowacji, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i wreszcie III Rzeczypospolitej. Po drugie należy również pamiętać, że Śląsk to szczególny obszar ziem polskich ze względu na jego wyjątkowe zasoby surowcowe⁵ oraz wysoką kulturę agrarną. Już przynajmniej od początku XIII wieku na Śląsku rozwijało się osadnictwo niemieckie i rozpoczęła się lokacja miast

D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011; B. Danowska-Prokop, U. Zagóra-Jonszta, *Wybrane problemy ekonomiczno-społeczne i polityczne na Górnym Śląsku w latach 1922-1939 (źródła regionalizmu)*, Katowice 2017; S. Rosenbaum, *Wokół problematyki prasy mniejszości niemieckiej w województwie śląskim w okresie międzywojennym (1922-1939)*, [w:] *Wielojęzyczność w przestrzeni publicznej. Śląsk i Łużyce na tle krajowym i europejskim*, t. 2: *Prasa mniejszości narodowych i etnicznych w perspektywie historycznej*, pr. zb. pod red. A. Haas, P. Pałysa, Opole 2022.

⁴ J. Januszewska-Jurkiewicz, K. Nowak, *Zaolzie w granicach województwa śląskiego*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996, s. 196-211.

⁵ Pierwsza udokumentowana informacja o wydobywaniu węgla na Dolnym Śląsku pochodzi z 1434 roku. Znajduje się ona w księdze miejskiej Nowej Rudy i dotyczy przekazania kopalni węgla nowemu właścicielowi. Opisanie tego wydarzenia niewątpliwie świadczy o dużej wartości kopalni dla ówczesnych mieszkańców, a zarazem potwierdza fakt wydobywania węgla kamiennego w tym rejonie. Zob. E. Piątek, *Organizacyjne zasady działania dolnośląskiego górnictwa węglowego od XV wieku do 1769 roku* [w:] *Górnictwo w czasie, przestrzeni, kulturze*, pr. zb. pod red. S. Januszewskiego, Wrocław 2007, s. 11. W 1746 roku działało na Dolnym Śląsku już 7 kopalń węgla kamiennego, a wydobywanie przekraczało 6 000 ton. Natomiast pierwsze wzmianki o stosowaniu węgla kamiennego na Górnym Śląsku pochodzą z 1542 roku. Podają one, że Jan Gierałtowski, właściciel Biskupic i Rudy, używał węgla kamiennego w uruchomionej kuźnicy. Jednak udokumentowane wydobywanie węgla kamiennego na Górnym Śląsku miało miejsce dopiero w połowie XVII wieku. Por. A. Frużyński, *Zarys dziejów górnictwa węgla kamiennego w Polsce*, Zabrze 2012, s. 32.

na prawie niemieckim. Pierwszymi miastami lokowanymi na prawie niemieckim były: Złotoryja przed 1211 r., Wrocław przed 1214 r., a także Lwówek Śląski, Opole i Racibórz przed 1217 r. Z kolei sam Wrocław w okresie średniowiecza przewyższał swoją wielkością Kraków i Lwów. Po trzecie nie można pominąć też faktu, że Śląsk był regionem pluralistycznym pod względem religijnym. Prawdopodobnie już od XI wieku byli tam obecni Żydzi. Od początku XIV wieku na Śląsku – obok katolicyzmu – pojawili się waldensi, następnie beginki i begardzi, a na początku XV wieku dotarli na Śląsk husyci. Zaś w pierwszej połowie XVI wieku pojawili się protestanci.

Bez wątpienia można więc stwierdzić, że Górny Śląsk był najbardziej rozwiniętym cywilizacyjnie i gospodarczo regionem w II Rzeczypospolitej⁶. Istniał tu najwyższy wskaźnik industrializacji, najwyższy wskaźnik procesu urbanizacji oraz wysoka kultura rolna, dlatego trudno się dziwić, że Polacy podejmowali działania zarówno o charakterze zbrojnym (trzy powstania śląskie), jak i ofensywę dyplomatyczną, aby jak największa jego część znalazła się w granicach niepodległej Polski. Trzeba zarazem zaznaczyć, że historia ziem śląskich wpływała na kwestię funkcjonowania autonomicznego województwa śląskiego, choćby z powodu tego, że przynależność państwowa zawsze rzutuje na kształt ustroju administracyjnego i niestety w latach 1922-1939 – mimo podejmowanych wysiłków – nie udało się zakończyć procesu unifikacji administracji na terenie województwa, które obejmowało ziemie należące niegdyś do różnych państw⁷.

Termin *autonomia* wywodzi się z języka greckiego, w którym *autos* oznacza samodzielny, a *nomos* to prawo, norma, zwyczaj, zasada, założenie. Tak więc autonomia to możliwość stanowienia norm samemu sobie, samodzielność prawna⁸.

Ruth Lapidoth podzieliła definicje wyjaśniające pojęcie *autonomii* na cztery kategorie. Do pierwszej z nich zaliczyła te, które utożsamiają autonomię z prawem

⁶ Zob. A. Galas, A. Galas, *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2004, s. 179-202.

⁷ Por. M. Grażyński, *Rola urzędnika polskiego na Śląsku*, [w:] *Księga Pamiątkowa X-lecia Związku Urzędników Państwowych, Samorządowych i Komunalnych na Województwo Śląskie*, Katowice 1934, s. 17–18: „Województwo śląskie obejmujące polską część Górnego Śląska (3205,12 km²) oraz polską część Śląska Cieszyńskiego (1010,90 km²) było jednostką administracyjną II Rzeczypospolitej posiadającą szeroką autonomię. Podstawę prawną stanowiła Ustawa konstytucyjna zawierająca statut organiczny z 15 lipca 1920 r., która zaczęła obowiązywać po podziale Górnego Śląska w 1922 r. Było to najmniejsze i jednocześnie najbardziej zaludnione województwo. Zawiły system prawny, wysoki stopień uprzemysłowienia i szczególnie sytuacja narodowościowa były czynnikami wpływającymi na specyfikę obszaru”.

⁸ Zob. <https://sjp.pwn.pl/sjp/autonomia;2551312.html> (dostęp 18.07.2018).

do swobodnego działania w określonym zakresie. W drugiej grupie znalazły się definicje, które identyfikują autonomię z niezależnością. W trzeciej kategorii Lapidoth umieściła te, które łączą autonomię z decentralizacją. Z kolei w czwartej grupie znalazły się definicje wskazujące, że wspólnota autonomiczna posiada wyłączne prawa legislacyjne, administracyjne i sądownicze w określonych sprawach⁹.

Jak widać istnieją różne definicje *autonomii*, ale na potrzeby niniejszej rozprawy przytoczmy wyjaśnienie tego terminu za Józefem Ciągwą, który w wielu swych pracach analizował rozwiązania ustrojowe przyjęte na Górnym Śląsku w 1920 roku, a brzmi ono następująco: „Autonomia w prawie publicznym oznacza prawotwórczą kompetencję, przyznaną pewnej zbiorowości, podporządkowanej państwu”, a jej przejawem jest odrębna władza ustawodawcza¹⁰. Niewątpliwie więc – mimo że w statucie organicznym nie padło ani razu słowo autonomia – to województwo śląskie w okresie międzywojennym dysponowało takimi uprawnieniami, aby móc mówić o autonomii Śląska.

Zarazem trzeba podkreślić, że u progu swego istnienia województwo śląskie musiało zmierzyć się z licznymi trudnościami. Do najważniejszych z nich niewątpliwie należała kwestia braku unifikacji prawa. Jak wskazuje Józef Ciągwa istniało tam bowiem aż 11 porządków prawnych¹¹, co miało bezpośredni wpływ na praktykę ustrojową i bieżącą działalność ustawodawczą, a przez to rzutowało na specyfikę funkcjonowania województwa śląskiego¹².

⁹ R. Lapidoth, *Autonomy. Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*, Washington 1997, s. 33.

¹⁰ J. Ciągwa, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, Katowice 1988, s. 3. Zob. też H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa 1984, s. 111-112; M. W. Wanatowicz, *Autonomia*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 21.

¹¹ J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*, Katowice 1979, s. 49: „W pełnym ujęciu można wymienić jako obowiązujące w województwie śląskim – oczywiście w niejednakowym zakresie terytorialnym, różnej materii normowania i – co temu odpowiada – w niejednakowym zespole norm tworzących poszczególne systemy – następujące grupy systemów prawnych: 1) prawo ogólnoniemieckie, 2) prawo pruskie, 3) prawo austriackie, 4) śląskie prawo krajowe, 5) prawo Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, 6) prawo Tymczasowej Komisji Rządowej, 7) prawo Międzysojuszniczej komisji Plebiscytowej, 8) prawo wydane przez wojewodę i Tymczasową Radę Wojewódzką, 9) prawo Sejmu Śląskiego, 10) prawo Sejmu Rzeczypospolitej oraz prezydenta Rzeczypospolitej (po 2 sierpnia 1926 r.), 11) prawo czeskie”. Por. też J. Ciągwa, *Prawo jako czynnik integracji społecznej województwa śląskiego z Rzeczypospolitą oraz środków jego unifikacji*, [w:] *Ziemie śląskie w granicach II Rzeczypospolitej. Procesy integracyjne*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1985, s. 134-150.

¹² A. Drogoń, *Ustrój samorządny (autonomiczny) województwa śląskiego w praktyce interpelacji poselskich w Sejmie Śląskim*, „Z Dziejów Prawa”, 2020, t. 13 (21), s. 259-260: „Ustawodawca bardzo wyraźnie wskazał na wielość porządków prawnych, które »obowiązywały na Śląsku« do dnia 1 stycznia 1919 r. Po tej dacie wszystkie obowiązujące akty prawne wprowadzone przez rząd niemiecki, pruski, austriacki i czeski, a także przez Międzysojuszniczą Komisję Rządzącą i Plebiscytową uprawomocniły

Nie można też zapomnieć o problemach wynikających z budowy w ramach województwa śląskiego autonomicznej administracji wojewódzkiej, która z jednej strony musiała – przynajmniej w pewnej mierze – odwoływać się do dotychczasowych regulacji prawnych i modelu administracyjnego Niemiec oraz austriackiej części Cesarstwa Austro-Węgierskiego, a po aneksji Zaolzia także Czechosłowacji, a z drugiej od samego początku musiała uwzględniać nadrzędny interes II Rzeczypospolitej, m.in. korzyści fiskalne państwa, w związku z bogactwem Górnego Śląska, czego dowodem były sumy przekazywane ze Skarbu Śląskiego do budżetu centralnego. Należy pamiętać, że z powodu braku polskich kadr, początkowo na Górnym Śląsku musiano oprzeć aparat urzędniczy na Niemcach, którzy nie znali języka polskiego i nie byli przychylni nowej władzy, co przysparzało dodatkowych trudności (podobne problemy pojawiły się także w 1938 roku, gdy rozciągano polską administrację śląską na obszarze Zaolzia).

Na to wszystko nałożył się jeszcze stan niemieckiego posiadania w przemyśle i wielkiej własności, bowiem aż 75% przemysłu ciężkiego i 87% własności ziemskiej na Górnym Śląsku znajdowało się w rękach Niemców. Również w instytucjach nadzorczych śląskich przedsiębiorstwach Niemcy w 1922 roku stanowili 70%, w zarządach aż 80%, a ich personel kierowniczy i inżynieryjno-techniczny składał się prawie wyłącznie z Niemców. Do marca 1924 roku na całym Górnym Śląsku było zatrudnionych jedynie pięciu inżynierów górniczych pochodzenia polskiego¹³. W tej sytuacji strona polska podejmowała działania, zmierzające do pozyskania lojalnych wobec państwa polskiego Niemców i ludności niezadeklarowanej narodowo. I choć

się, pod warunkiem, że zostały utrzymane w mocy ustawą Sejmu Śląskiego. Wraz z przejęciem tych ziem przez Rzeczpospolitą obowiązywały również na nich ustawy mające moc prawną na terenie całej RP, pod warunkiem, że została ona rozciągnięta także na terytorium województwa śląskiego. W praktyce oznaczało to wyrażanie zgody na rozciąganie tych ustaw na teren województwa śląskiego, a tym samym derogację ustaw wcześniej na tym obszarze obowiązujących”. Zob. też W. Maisel, *Wojewódzkie sady administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa – Poznań 1976, s. 5: „Z powstania państwa polskiego w r. 1918 wynikała konieczność rozwiązania wielu problemów natury prawnej i to nie tylko z dziedziny prawa międzynarodowego, ale także prawa obowiązującego w kraju. Nieistnienie systemu prawa polskiego w okresie odradzania się państwa spowodowało utrzymywanie się na naszych ziemiach systemów prawnych państw zaborczych – austriackiego (na Spiszu i Orawie także węgierskiego), rosyjskiego, prusko-niemieckiego, w pewnej mierze nawet przepisów pochodzących z czasów Królestwa Polskiego, a w prawie sądowym – także prawa francuskiego. Na tę mozaikę nakładały się stopniowo nowe przepisy prawne, wytwarzane przez właściwe organy państwowe polskie – o zasięgu ogólnopolskim, a także przez organy regionalne (b. zaboru pruskiego, śląskie, Litwy Środkowej) – o zasięgu lokalnym”

¹³ M. Grzyb, *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian...*, op. cit., s. 30-31, s. 33. Z kolei M. Margielewicz podaje, że do Niemców należało 85% prywatnej własności ziemskiej. Zob. M. Margielewicz, *Problem świadomości zagrożenia ze strony Niemiec w społeczeństwie polskim Górnego Śląska w ostatnich latach II Rzeczypospolitej*, „Wieki Stare i Nowe”, 2009, t. 1(6), s. 265.

część Niemców faktycznie pozostała na stanowiskach w administracji, handlu czy rzemiośle¹⁴, to i tak na skutek wyjazdu dużej ich części powstały znaczne braki kadrowe, a to ujawniło kolejny problem, a mianowicie niedobór miejscowej inteligencji i konieczność zasilania rozbudowującej się administracji ludnością z byłej Galicji i Kongresówki¹⁵.

Choć od ustanowienia śląskiej autonomii minęło już przeszło 100 lat, to temat pracy wydaje się bardzo interesujący, choćby z racji tego, że po 1989 roku wśród niektórych Górnślązaków pojawiły się pewne postulaty rewindykacyjne, nawiązujące do tego minionego okresu¹⁶. Autorka ma tu na myśli powrót do idei autonomii województwa, a w radykalniejszej wersji dążenia do uznania narodowości śląskiej za odmienny byt polityczny i społeczny.

Na początku XXI wieku jeszcze bardziej ożywiły się dyskusje na temat odrębności tego regionu, a głównym rzecznikiem tej kwestii został Ruch Autonomii Śląska (RAŚ)¹⁷. W tym miejscu warto przypomnieć, że w spisie powszechnym z 2002 roku narodowość śląską zadeklarowało 173 tysiące osób, a już w spisie powszechnym z 2011 roku deklaracja śląska stanowiła najliczniejszą inną niż polska identyfikację narodowo-etniczną. W sumie jako odpowiedź na pierwsze lub drugie pytanie etniczne odnotowano 847 tysięcy deklaracji śląskich, przy czym mniej niż połowę z tego (376 tysięcy) wyrażono jako identyfikację pojedynczą, natomiast częściej, bo 431 tysięcy razy

¹⁴ E. Hanke, *Trudy i oczekiwania*, Warszawa 1965, s. 150-152; J. Syska, *Z walki o Śląsk i szkołę powszechną. Wspomnienia z lat 1918-1939*, Katowice 1975, s. 68-69.

¹⁵ M. Wanatowicz, *Ludność napływowa na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice 1982., s. 31-32.

¹⁶ Np. w latach 1991-1993 prowadzono badania dotyczące świadomości etnicznej środowisk wiejskich z okolic Lublińca i Rybnika. Wyniki badań potwierdziły przewagę śląskiej identyfikacji etnicznej (ponad 70%) oraz sympatie wobec autonomii Górnego Śląska (30%-50%). Zob. E. Klosek, *Meandry współczesnej identyfikacji etnicznej na Górnym Śląsku*, [w:] *Śląsk – etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*, pr. zb. pod red. B. Bazieli, Wrocław 1995, s. 132-134. Z kolei w Tychach 30% respondentów opowiedziało się za uzyskaniem szerokiej autonomii przez Górny Śląsk, 20% było przeciwnego zdania, a 40% odmówiło udzielenia odpowiedzi. Zob. też M. Szczepański, *Regionalizm górnśląski w społecznej świadomości. Socjologiczne studium przypadku*, [w:] *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1995, s. 129-130.

¹⁷ J. Wódz, *Śląsk jako problem polityczny – spojrzenie socjologiczne*, „Górnśląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, 2010, t. 1, s. 44. Zob. też L. M. Nijakowski, *O procesach narodotwórczych na Śląsku* [w:] *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pr. zb. pod red. L. M. Nijakowskiego, Warszawa 2004, s. 132-157; Z. Woźniczka, *Historyczne źródła i współczesny obraz życia społeczno-politycznego Górnślązaków*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2007, nr 1, s. 132; P. Bujak, *Tożsamość śląska. Rzeczywistość czy XX-wieczna kreacja?*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, 2016, t. 4, nr 1, s. 65.

wskazywano identyfikację śląską łącznie z polską¹⁸. Na tle sytuacji ludnościowej naszego kraju jest to zjawisko wyjątkowe¹⁹. Należy jednak zaznaczyć, że na podstawie badań socjologicznych można wywnioskować, iż: „(...) Przeciętny Ślązak, jeśli popiera autonomię, to z reguły w nawiązaniu do wzorca śląskiej autonomii z lat 1922-1939, (...)”, a więc chodzi mu bardziej o autonomię gospodarczą niż polityczną²⁰. Tak naprawdę dopiero „(...) osoby aktywnie zaangażowane w działalność Ruchu Autonomii Śląska mają w miarę jasną i sprecyzowaną wizję autonomicznego Śląska”²¹.

I tak pierwsze projekty nowego statutu organicznego, a także propozycje zmian w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zaprezentowano podczas VII

¹⁸ GUS, *Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011 (Materiał na konferencję prasową w dniu 29.01.2013 r.)*, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaleznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf (dostęp 13.05.2018 r.). Zob. też P. Pawlik, *Coraz więcej Ślązaków. Czy w 2021 r. padnie rekord?*, „Polityka” z 28 lutego 2021 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2101109,1,coraz-wiecej-slazakow-czy-w-2021-r-padnie-rekord.read> (dostęp 10.03.2021 r.). Zob. też E. A. Sekuła, *Ślązaków portret własny. Badania socjologiczne osób deklarujących narodowość śląską*, „Czasy Pismo”, 2012, nr 1, ss. 44-53. 28 września 2023 roku GUS opublikował ostateczne wyniki badań Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 roku. Wynika z niego, że narodowość śląską (jako pierwszą) wybrało 236 588 osób, a 359 636 osób zadeklarowało identyfikację śląską razem z inną. Zob. [stat.gov.pl › spisy-powszechnie › nsp-2021 › nsp-2021-wyniki-ostateczne](https://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne) (dostęp 01.10.2023 r.).

¹⁹ J. Wódz, *Śląsk jako problem polityczny...*, op. cit., s. 45. Zob. też Ł. Zweiffel, *Ruch Autonomii Śląska*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, 2013, t. XI, nr 138, s. 182-197; N. Slenzok, *Śląski nacjonalizm? Myśl polityczna Ruchu Autonomii Śląska*, „Wrocławskie Studia Erazmianskie”, 2019, z. XIII (Orient Daleki i Bliski), s. 178.

²⁰ J. Kijonka-Niezabitowska, *Po prostu Ślązacy. Na podstawie wywiadów z osobami, które zadeklarowały narodowość śląską podczas Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, 2010, t. 1, s. 95.

²¹ Ibidem. Por. też B. Danowska-Prokop, U. Zagóra-Jonszta, *Wybrane problemy ekonomiczno-społeczne i polityczne na Górnym Śląsku w latach 1922-1939 (źródła regionalizmu)*, Katowice 2017, s. 20. O założeniach programowych RAŚ zob. m.in. K. Karwat, *Separatyzm po Śląsku. Brzydkie słowo: autonomia*, „Kultura”, 2000, nr 3(633), s. 55-64. Zob. też B. Ługowski, *Współczesne koncepcje autonomii ustrojowej województwa śląskiego na tle rozwiązań międzywojennych*, [w:] *Samorządy w procesie decentralizacji władzy publicznej*, pr. zb. pod. red. M. Chrzanowskiego, J. Sobczaka, Lublin 2017, s. 63: „Proponują oni wprowadzenie w Polsce województw autonomicznych”. Por. też *Odczarować autonomię – rozmowa dr. Tomaszem Ćwienkiem*, „Jaskółka Śląska” z 7 stycznia 2015 r., <https://www.jaskolkaslaska.eu/2015/01/07/odczarowac-autonomie> (dostęp 12.07.2021 r.): „(...) Śląsk spełnia szereg warunków, które stawiane są regionom autonomicznym. W tym przypadku mowa tu o czynnikach geograficznych, historycznych, ekonomicznych oraz narodowościowych. Jednocześnie proponuję trochę odmienne rozwiązanie dla całego polskiego systemu politycznego, a mianowicie wykorzystanie rozwiązania autonomicznego we wszystkich województwach. Autonomia Śląska mogłaby zostać pierwszym z regionów autonomicznych, który tym samym wykaże możliwości i potencjał modernizacyjny tego rozwiązania. Jednocześnie pozostałe regiony mogłyby skorzystać z tych doświadczeń i w przypadku zainteresowania ze strony społeczności lokalnej i władz samorządowych, skorzystać z niego”. Zob. też *Autonomia Śląska jest utopią? Wcale nie - przekonuje dr Ćwienk*, „Dziennik Zachodni”, 27 lipca 2014 r., <https://dziennikzachodni.pl/autonomia-slaska-jest-utopia-wcale-nie-przekonuje-dr-cwienk/ar/3520549> (dostęp 12.07.2021 r.); T. Ćwienk, *Autonomia Śląska w perspektywie historycznej i współczesnej*, Katowice 2014; U. Zagóra-Jonszta, *Autonomia Śląska w ramach państwa polskiego (1922-1939)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 509, s. 475.

Kongresu Ruchu Autonomii Śląska w marcu 2011 roku²². Marek S. Szczepański w artykule „*Regionalizm górnośląski: między plemiennością a systemem globalnym*” tak scharakteryzował cele Ruchu Autonomii Śląska: „Podstawą przyszłych decyzji regionalizacyjnych w tej części Polski winna być restytucja Autonomii Śląska opierającej się na wspomnianej już Ustawie konstytucyjnej z 15 lipca 1920 roku, a zwłaszcza dwóch jej artykułach 4 i 5. Pierwszy z nich, (...), określał ustawodawcze kompetencje Sejmu Śląskiego. Drugi natomiast wyznaczał zakres spraw Sejmu Śląskiego w dziedzinie skarbowości („Skarb Śląski”), a dodatek do tego właśnie artykułu ustalał zasady oddawania części skarbu śląskiego na potrzeby ogólnopństwowe oraz zachowania na miejscu odpowiedniej części dochodów. Ruch Autonomii Śląska zabiega również o wybór przyszłego wojewody w drodze głosowania mieszkańców regionu, a nie mianowania [go – dopisek aut.] przez prezesa Rady Ministrów RP”²³.

Natomiast w 2012 roku powstała Rada Górnośląska, która skupia wszystkie śląskie organizacje (Ruch Autonomii Śląska, Związek Górnośląski, Związek Ślązaków, Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej, Pro Loquela Silesiana, Towarzystwo Piastowania Mowy Śląskiej „DANGA”, Ślōnsko Ferajna; Stowaszyszenie „Silesia Schola”, Przymierze Śląskie, Fundację Silesia oraz Nasz Wspólny Śląski Dom), dążące do: uznania narodowości śląskiej przez organy Rzeczypospolitej Polskiej, uznania

²² B. Ługowski, *Współczesne koncepcje autonomii ustrojowej województwa śląskiego...*, op. cit., s. 66. Por. też Z. Woźniczka, *Refleksje o autonomii śląskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Górny Śląsk (1918-1922)*, pr. zb. pod red. T. Skoczka, Warszawa 2015, s. 393. Zob. też proponowane zmiany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz projekt statutu: <https://autonomia.pl/projekt-konstytucji-rp/> (dostęp 18.07.2021 r.); <https://autonomia.pl/statut-organiczny/> (dostęp 18.07.2021 r.).

²³ M. S. Szczepański, *Regionalizm górnośląski: między plemiennością a systemem globalnym*, [w:] *Śląsk – Polska – Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej: Xsięga X Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*, pr. zb. pod red. A. Sułka, M. S. Szczepańskiego, Katowice 1998, s. 33. Por. też K. Kawęcki, *Idea autonomii w koncepcjach Ruchu Autonomii Śląska*, „Społeczeństwo i Edukacja. Międzynarodowe Studia Humanistyczne”, 2012, nr 1, s. 417-425; Ł. Zweiffel, *Ruch Autonomii...*, op. cit., s. 182-197; N. Slenzok, *Śląski nacjonalizm?...*, op. cit., s. 249-266. Zob. też K. Kawalec, *Rewizjonizm historyczny w internetowej propagandzie śląskiego ruchu separatystycznego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«”, 2004, R. LIX, nr 4, s. 483-496; Z. Kurcz, *Postulowany naród śląski i śląska ideologia narodowa*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, pr. zb. pod red. E. Michalik, H. Chałupczaka, Lublin 2006, s. 365-366. Warto w tym miejscu jeszcze nadmienić, że już w obecnym systemie samorządowym mamy zarząd województwa, który jest swoistym odpowiednikiem Rady Ministrów na szczeblu regionalnym, a jest on wybierany przez sejmik wojewódzki (spośród jego składu lub spoza niego) w ciągu 3 miesięcy od dnia ogłoszenia wyników wyborów przez właściwy organ wyborczy. Zob. art. 32 *Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* (Dz.U. z 2022 r., poz. 547).

języka śląskiego za język regionalny oraz wprowadzenia wiedzy o regionie jako obowiązkowego przedmiotu do szkół podstawowych i ponadpodstawowych²⁴.

Z kolei 21 czerwca 2017 roku powołano do życia Śląską Partię Regionalną (ŚPR), która zrzesza członków Ruchu Autonomii Śląska, Związku Górnośląskiego, Ślōnskiej Ferajny, Demokratycznej Unii Regionalistów Śląskich, Związku Ślązaków oraz Przymierza Śląskiego. W statucie ŚPR zapisano następujące cele: a) poszerzenie i ugruntowanie samorządności przez przeniesienie części uprawnień ustawodawczych do regionów i decentralizację finansów; b) stworzenie optymalnych warunków zachowania i rozwoju tożsamości mieszkańców regionu, ochrony kulturowego dziedzictwa ziem śląskich, w tym językowej różnorodności; c) podniesienie jakości życia mieszkańców ziem śląskich, w szczególności przez rozwój transportu publicznego, racjonalną politykę zagospodarowania przestrzennego, poprawę stanu środowiska naturalnego, kompleksową rewitalizację centrów miast i zdegradowanych dzielnic i miejscowości; d) podniesienie poziomu edukacji w regionie przez zorientowanie oświaty na rozwój umiejętności samodzielnego, krytycznego i innowacyjnego myślenia oraz wspieranie edukacji regionalnej; e) upowszechnianie i ochronę wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich, m.in. poprzez promowanie postawy otwartości i dialogu. Jednak – mimo zapowiedzi, że w wyborach parlamentarnych w 2023 roku ŚPR wystawi swoich kandydatów do Senatu RP z Katowic i Tychów - ostatecznie do tego nie doszło²⁵.

Oczywiście – ze względu na zasadę unitarności (jednolitości) państwa wyrażoną w artykule 3 Konstytucji RP – mało prawdopodobny jest powrót do autonomii województwa śląskiego²⁶. Niewątpliwie słuszny jest pogląd Józefa Ciągwy – wybitnego znawcy tej problematyki – który twierdzi, że autonomia daje wielkie możliwości pielęgnowania swej odrębności pod warunkiem, iż społeczność, która z niej korzysta

²⁴ H. Rusek, *Wielokulturowość z konfliktem w tle – Ślązacy: naród? Narodowość? Grupa etniczna?*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, 2015, t. XXV, s. 126; <http://slonzoki.org/tag/rada-gornoslaska/> (dostęp 20.07.2021 r.).

²⁵ Por. <https://partiaslaska.pl/> (dostęp 15.12.2023 r.).

²⁶ Autonomia Śląska w okresie międzywojennym podyktowana była ówczesną sytuacją polityczną, bowiem Rzeczpospolita odzyskała dopiero swą niepodległość, a sam Śląsk pozostawał poza jej granicami już od średniowiecza. Por. M. W. Wanatowicz, *Między regionalizmem a separatyzmem śląskim*, [w:] *Regionalizm a separatyzm...*, op. cit., s. 12; J. Ciągwa, *Autonomia Śląska – czy była koniecznością*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej: materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15–16 czerwca 1992 w 70. rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995, s. 51; B. Ługowski, *Współczesne koncepcje autonomii ustrojowej województwa śląskiego...*, op. cit., s. 69-70.

„(...) jest lojalna, a nie pełni roli konia trojańskiego”²⁷, a odnosząc się bezpośrednio do działań współczesnych śląskich autonomistów z pewnym rozczarowaniem zauważa, że: „(...)”, skupieni głównie w aglomeracji, stawiają śląskość w opozycji do polskości. Mają swoich zwolenników opowieściami, że autonomia, zbudowana na wzór tej z okresu międzywojennego, będzie sposobem na wyzwolenie regionu spod zgubnych rządów Warszawy. A przecież autonomia z II RP była po to, by Górny Śląsk połączyć z Warszawą i realizować propolskie dążenia Ślązaków”²⁸.

W niniejszej pracy **przedmiotem badań jest tytułowe zagadnienie, a więc ukazanie pozycji ustrojowej wojewody śląskiego w okresie międzywojennym w świetle przepisów prawa. Natomiast ogólnym celem podjętych przez autorkę badań jest przeanalizowanie aktów prawnych, mających wpływ na funkcjonowanie urzędu wojewody śląskiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Z kolei, gdy chodzi o zdefiniowanie problemów badawczych – które są swoistym łącznikiem między celem badań a jego przedmiotem – to problemem zasadniczym prowadzonych badań jest wskazanie przemian, jakie zaszły w pozycji ustrojowej wojewody śląskiego w okresie międzywojennym.**

W omawianej dysertacji **autorka wyznacza sobie realizację następujących zadań badawczych:**

- analizę czynników, które wpłynęły na rozwój i charakter prawny urzędu wojewody śląskiego;
- scharakteryzowanie uprzywilejowanej pozycji wojewody śląskiego;
- wskazanie trudności związanych z funkcjonowaniem urzędu wojewody w ramach autonomii śląskiej.

²⁷ J. Ciągwa, *Odgrzewana autonomia – rozmowa z prof. Józefem Ciągwą* (wywiad T. Semik), „Dziennik Zachodni. Puls” z 22 lipca 2021 r., <http://slaskie.naszemiasto.pl/artukul/odgrzewana-autonomia-rozmowa-z-prof-jozefem-ciągwa,765844,artgal,t,id,tm.html> (dostęp 15.06.2018 r.).

²⁸ T. Semik, *Autonomia, czyli wielki polski atut w walce o Śląsk*, „Dziennik Zachodni. Plus”, z 22 lipca 2017 r., <https://plus.dziennikzachodni.pl/historia/a/autonomia-czyli-wielki-polski-atut-w-walce-o-slask,12281118> (dostęp 10.06.2018 r.). Por. też A. Drogoń, *Statut organiczny i autonomia województwa śląskiego w okresie międzywojennym w Polsce*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019, s. 34-35: „(...) zasadna wydaje się teza, że (...) tak dalece określony ustrój zdecentralizowany, określony jako prawa samorządne (nie samorządowe), był czynnikiem, który w bardzo krótkim czasie, (...), pozwolił na podjęcie szeregu działań, które skutecznie łamały partykularystyczny dzielnicowy, szczególnie wyraziście zaznaczone na Śląsku, i pozwoliły na zunifikowanie porządku prawnego oraz ujednolicenie wielu dziedzin życia społecznego i gospodarczego z istniejącymi na pozostałych obszarach II RP”.

Natomiast w odniesieniu do problemu głównego **autorka wyodrębnia następujące problemy szczegółowe:**

- 1. Jakie były kluczowe kompetencje i zadania wojewody śląskiego w okresie międzywojennym?**
- 2. Jaka była pozycja ustrojowa wojewody śląskiego?**
- 3. Jaka była rola wojewody śląskiego w procesie odbudowy polskiej państwowości na Górnym Śląsku?**
- 4. Jaki był wpływ przewrotu majowego na kształt i funkcjonowanie urzędu wojewody śląskiego?**

Niezwykle istotnym wymogiem właściwie przygotowanych, przeprowadzonych oraz opracowanych badań w danej dziedzinie naukowej jest znajomość obowiązujących w niej zasad, a także sposobów postępowania badawczego, a więc znajomość współczesnej metodologii badań²⁹.

Bez wątpienia w przypadku dyscypliny jaką jest historia prawa – a niniejsza dysertacja ma właśnie charakter prawno-historyczny – świadomość metodologiczna jest ze wszech miar istotna, bowiem: „(...) Pytaniom o to, co badać, zawsze musi towarzyszyć (...) refleksja nad tym, w jaki sposób badać, aby prowadzone prace można było uznać za użyteczne. I nie chodzi tu wcale o możliwość wykorzystania ich wyników we współczesnej praktyce prawniczej, choć w przypadku niektórych także ten aspekt może świadczyć o ich wartości, ale raczej o to, na ile poszerzają one naszą wiedzę o prawie obowiązującym w minionych czasach”³⁰.

W pracy znalazły zastosowanie następujące **metody badawcze: metoda analizy instytucjonalno-prawnej**, polegająca na studiowaniu aktów prawa wewnętrznego, które regulowały funkcjonowanie urzędu wojewody oraz dokumentów i innych materiałów źródłowych znajdujących się w Archiwum Państwowym w Katowicach, a także **metoda historyczno-prawna**, łączącą w sobie metodę prawną, której przedmiotem badań jest prawo i metodę historyczną eksponującą „wyznacznik

²⁹ Por. R. Tokarczyk, *Metodologia relacji czas a trwanie idei politycznych i prawnych*, [w:] *Czas a trwanie idei politycznych i prawnych*, pr. zb. pod red. K. Chojnickiej, A. Ciłkowskiej-Kimli, W. Kozub-Ciembroniewicz, Warszawa 2008, s. 70.

³⁰ D. Szczepanik, *Między historią a prawoznawstwem. Refleksje teoretyczne o historii prawa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2019, t. LXXI, z. 2, s. 365.

czasowy”³¹, bowiem, jak pisze Damian Szczepanik: „Złożoność zanurzonego nieraz w dalekiej przeszłości przedmiotu badań, a także potrzeba kompleksowości ujęcia zgłębianych problemów, wiążą się z koniecznością korzystania nie tylko z metod i technik badawczych stosowanych w obrębie pozostałych dyscyplin prawnych – te bowiem niejednokrotnie pozostają niewystarczające z punktu widzenia prowadzonych przez historyków prawa analiz – ale wymagają również szerszego sięgania do dorobku innych nauk humanistycznych i społecznych, w tym zwłaszcza historycznych”³².

Zamiarem autorki jest przeanalizowanie relacji zachodzących między interesującymi organami administracji w ramach istniejącego systemu władzy, a nie wyłącznie przedstawienie wybranych faktów historycznych. Metoda historyczno-prawna pozwala na ukazanie, jak ewoluował urząd wojewody śląskiego w ramach zmieniających się warunków politycznych. Natomiast wykorzystanie założeń metody instytucjonalno-prawnej umożliwia dokonanie analizy aktów prawnych odnoszących się do funkcjonowania urzędu wojewody śląskiego oraz przepisów, które określały ramy polityczno-prawne funkcjonowania ówczesnej władzy. Poszczególne dokumenty odsłaniają faktyczne umiejscowienie wojewody i jego otoczenia w systemie instytucji sprawujących władzę. Wymienione metody pozwalają na przedstawienie omawianego zagadnienia w sposób możliwie pełny i gruntowny.

³¹ J. Bardach, *Themis a Clío, czyli prawo a historia*, Warszawa 2001, s. 12. Zob. też J. Wróblewski, [w:] *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historycznoprawnych wśród nauk historycznych i prawnych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1970, z. 1, s. 185-186; S. Grodziski, *Uwagi o historii prawa, jej miejscu wśród nauk historycznych i nazwie*, „Historyka: studia metodologiczne”, 1972, t. 3, s. 89-101; M. Wąsowicz, *O profesji historyka prawa*, „Przegląd Humanistyczny”, 1989, t. 33, z. 3, s. 19-34.

³² D. Szczepanik, *Między historią a prawoznawstwem...*, op. cit., s. 358. Zob. też Por. J. Bardach, op. cit., s. 33; S. Salmonowicz, *Oratio pro domo sua, czyli kilka uwag o nauce historii prawa w Polsce*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2011, s. 33: „(...) nauka historii prawa dawniej i dziś pozostaje specyficzną nauką, która zobowiązana jest posługiwać się metodologią i wiedzą dwóch nauk równocześnie: prawa i historii. Jeżeli głównym przedmiotem zainteresowań historyka prawa są problemy prawa w przeszłości, studiowane w oparciu o terminologię wypracowaną przez nauki prawne i specyficzną metodologię nauk prawnych, to przecież bez równoczesnego stosowania metod nauk historycznych owe badania byłyby bezowocne, niemożliwe”. Por. też K. Opalek, *Przedmiot prawoznawstwa a problem tzw. płaszczyzn prawa*, „Państwo i Prawo” 1969, z. 6, s. 983-994; J. Wróblewski, *Prawo i płaszczyzny jego badania*, „Państwo i Prawo” 1969, z. 6, s. 996-1006; W. Uruszczak, *Zadania i perspektywy historii prawa na przełomie tysiąclecia*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2000, t. LII, z. 1-2, s. 442-445; idem, *W sprawie stanu nauk historycznoprawnych*, „Państwo i Prawo”, 2010, R. 65, z. 9(775), s. 106-111; A. Grubieli, *Sposób uprawiania nauk społecznych – metodologiczny problem w prawoznawstwie*, „Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea”, 2015, t. 5, s. 29 (przypis 26): „Wielopłaszczyznowe teorie prawa traktują prawo jako złożony ontologicznie przedmiot, do badania którego właściwe są metody, techniki, siatka pojęciowa różnych typów nauk”.

Poza tym – szczególnie w odniesieniu do rozdziału szóstego – została zastosowana **metoda analizy zawartości prasowej**. Analiza treści to metoda badawcza polegająca na analizie tekstu w celu zrozumienia i określenia jego znaczenia. Jednym z przykładów zastosowania analizy treści jest właśnie analiza artykułów prasowych w celu uzyskania obrazu treści i określenia stanowiska nadawcy w danej sprawie lub jego przekonań, np.: światopoglądowych czy politycznych³³.

Niniejsza dysertacja składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia, a także trzech aneksów.

W rozdziale pierwszym – oprócz genezy urzędu wojewody w ujęciu historycznym – autorka charakteryzuje pozycję ustrojową wojewody w II Rzeczypospolitej w aspekcie regulacji prawnych aż do wybuchu drugiej wojny światowej. Po pierwsze omawia w nim m.in.: „Ustawę tymczasową z dnia 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji”³⁴; odpowiednie artykuły Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.³⁵ – która dzięki zasadom w niej wyrażonym przyspieszyła proces unifikacji administracji terytorialnej; „Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”³⁶ oraz wybrane postanowienia Konstytucji kwietniowej z 1935 roku³⁷.

Rozdział drugi poświęcony jest przedstawieniu genezy autonomii Śląska i ma po części charakter historyczny. Oprócz tego bowiem, że autorka omawia w nim: postanowienia traktatu wersalskiego z 28 czerwca 1919 r. odnoszące się do Górnego Śląska³⁸; artykuły statutu organicznego z 15 lipca 1920 r.³⁹ oraz Górnos Śląskiej

³³ K. Szczepaniak, *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica”, 2012, nr 42, s. 83-112. Zob. też W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983.

³⁴ *Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji* (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 65, poz. 395).

³⁵ *Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267).

³⁶ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1928 r. Nr 11, poz. 86).

³⁷ *Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r.* (Dz.U. z 1935 r. Nr 30, poz. 227).

³⁸ Zob. *Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany dnia 28 czerwca 1919 roku* (Dz.U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200).

³⁹ *Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497).

Konwencji Genewskiej z 15 maja 1922 r.⁴⁰, to pokrótce przedstawia w nim również spór polsko-czeski o Śląsk Cieszyński, a także sytuację, jaka miała miejsce na Górnym Śląsku przed plebiscytem, przebieg samego plebiscytu z 20 marca 1921 r. oraz jego konsekwencje.

W rozdziale trzecim natomiast omawia ustrój administracji rządowej i samorządowej województwa śląskiego w latach 1922-1939.

W rozdziale czwartym autorka koncentruje się na charakterystyce zjawisk kształtujących pozycję wojewody śląskiego jako zwierzchnika administracji ogólnej. Przedstawia zagadnienia dotyczące zasady zespolenia oraz jej zakresu. Poza tym skupia się na przybliżeniu funkcji wojewody jako przedstawiciela rządu w terenie. Autorka ukazuje w nim również relacje łączące urząd wojewody śląskiego z organami autonomicznymi województwa.

Rozdział piąty poświęcony jest zaprezentowaniu struktury Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w okresie międzywojennym oraz jego roli jako organu wykonawczego wojewody i Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Autorka przedstawia w nim również sposób funkcjonowania Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego oraz omawia jego korpus urzędniczy.

Z kolei ostatni rozdział pracy to swoista charakterystyka wybranych tytułów prasowych, ukazujących się w województwie śląskim w okresie międzywojennym. Autorka dokonuje w nim przeglądu artykułów, które dotyczyły oceny działalności kolejnych wojewodów w okresie pełnienia przez nich tej zaszczytnej funkcji. Rozdział szósty ma charakter ilustracyjny, gdyż prezentuje jak ówczesne stosunki polityczne i administracyjne, panujące w województwie śląskim, były oceniane przez rodzime środki masowego przekazu.

W zakończeniu natomiast zawiera wnioski dotyczące uprzywilejowanej pozycji urzędu wojewody śląskiego oraz wskazuje na główne trudności, wynikające z jego funkcjonowania w ramach autonomii śląskiej.

⁴⁰ Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. z 1922 r. Nr 44, poz. 371).

W pracy znajdują się również trzy aneksy. Pierwszy z nich zawiera biogramy wojewodów śląskich okresu międzywojennego⁴¹. Drugi to aneks ikonograficzny. Z kolei w trzecim są zamieszczone: wyciągi najważniejszych postanowień dotyczących samorządu terytorialnego w odniesieniu do województwa śląskiego, zaczerpnięte z konstytucji z 1921 r. i 1935 r., a także pełne teksty aktów prawnych dotyczących powstania i zniesienia autonomii województwa śląskiego, czyli tekst „Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego”⁴² oraz „Ustawy Konstytucyjnej z dnia 6 maja 1945 r. o zniesieniu statutu organicznego województwa śląskiego”⁴³.

Zaznaczyć należy, że autorka stosuje w pracy oryginalny zapis tytułów dokumentów archiwalnych, gazet oraz publikacji naukowych z okresu międzywojennego, a także pochodzących z nich cytatów. Podobnie jest z nazewnictwem komórek organizacyjnych występujących w ramach wydziałów Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach. Konkretnie odnosi się to do sposobu zapisu m.in. nazw oddziałów małymi literami (np. Oddział budżetowo-kasowy dla spraw budżetowych, oraz ewidencji wydatków i dochodów z główną księgowością czy Oddział rent i emerytur).

Rozprawa oparta jest na bogatej literaturze przedmiotu⁴⁴ oraz na materiałach archiwalnym.

W badaniach autorka uwzględnia poglądy i doświadczenia ekspertów, zajmujących się problematyką funkcjonowania urzędu wojewody w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego, które zostały wyrażone w licznych opracowaniach oraz artykułach naukowych. Oprócz tego – jak już wyżej nadmieniono – autorka poddaje analizie akty prawne, wpływające na funkcjonowanie urzędu wojewody

⁴¹ Wojewodowie śląscy w II Rzeczypospolitej: Józef Rymer (wojewoda od 16.06.1922 r. do 05.12.1922 r.); Zygmunt Żurawski (p.o. wojewody od 15.12.1922 r. do 01.02.1923 r.); Antoni Schultis (wojewoda od 01.02.1923 r. do 13.10.1923 r.); Tadeusz Koncki (komisaryczny od 13.10.1923 r.; wojewoda od 03.03.1923 r. do 02.05.1924 r.); Mieczysław Bilski (wojewoda od 06.05.1924 r. do 03.09.1926 r.); Michał Grażyński (wojewoda od 06.09.1926 r. do 05.09.1939 r.). Por. W. Musialik, *Michał Tadeusz Grażyński 1890-1965*, Opole 1989, s.102; Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku...*, op. cit., s. 62-63.

⁴² *Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r.* (...).

⁴³ *Ustawa Konstytucyjna z dnia 6 maja 1945 r. o zniesieniu statutu organicznego województwa śląskiego* (Dz.U. z 1945 r. Nr 17, poz. 92).

⁴⁴ Przy redagowaniu rozprawy, odwoływano się do różnych autorów, znawców tematyki instytucji prawnych i politycznych województwa śląskiego okresu międzywojennego, m.in. do prac Józefa Ciągwy, Marii W. Wanatowicz, Edwarda Długajczyk czy Marka St. Korowicza, a w zakresie historii administracji m.in. do opracowań Huberta Izdebskiego, Tadeusza Maciejewskiego, Władysława Ćwika, Wacława Mroza, Witolda Maisela, Andrzeja Witkowskiego, Kazimierza Kumanieckiego, Jerzego Langroda, Szczęsnego Wachholza czy Włodzimierza Dąbrowskiego.

śląskiego oraz liczne materiały pochodzące z Archiwum Państwowego w Katowicach⁴⁵. Bez wątpienia atrakcyjność pracy podnosi także odwołanie się do artykułów publikowanych na łamach ówczesnej prasy codziennej, która rozpisywała się o bieżącej działalności wojewody śląskiego⁴⁶.

Reasumując, autorka w swej pracy podejmuje próbę rekonstrukcji faktycznej pozycji ustrojowej urzędu wojewody śląskiego oraz ukazuje, jak zmieniała się pozycja ustrojowa wojewody śląskiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Poza tym wskazuje czynniki i zjawiska, które miały znaczący wpływ na intensywność wykorzystania tego urzędu do realizacji linii politycznej państwa polskiego na tak ważkim terenie, jakim był Górny Śląsk. Dlatego dysertacja ta jest prawnohistorycznym, syntetyczno-analitycznym opracowaniem interesującego nas zagadnienia.

⁴⁵ AP w Katowicach, m.in. Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach (1922-1939)*, sygn. 12/17/0. Por. też *Inwentarz akt Sejmu Śląskiego w Katowicach 1922-1939*, oprac. E. Długajczyk, Warszawa – Łódź 1988, s. 10-12.

⁴⁶ M.in.: „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” (później „Ilustrowany Dziennik Śląski Polska Zachodnia”), „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” (później „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego”), „Polak. Organ Narodowej Partii Robotniczej”, „Goniec Śląski”, „Górnoślązak. Pismo codzienne, poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku”, „Kurier Śląski. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” oraz „Polonia”. Por. też A. Mielczarek-Bober, *Prasa polska w województwie śląskim w latach 1922-1926*, [w:] *Regionalna prasa polska na Górnym Śląsku w latach 1845-1996. Materiały sesyjne*, pr. zb. pod red. J. Gołębiowskiej, M. Kaganiec, Katowice 1999, s. 75-92; eadem, *Prasa województwa śląskiego w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *200 lat prasy polskiej na Śląsku: materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Opolu 12 i 13 grudnia 1989 r.*, pr. zb. pod red. J. Glenska, Opole 1992, s. 58-84; M. Fic, *Kształtowanie się sceny politycznej w województwie śląskim przed 1926 rokiem*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku...*, op. cit., s. 85-86.

ROZDZIAŁ I:

Urząd wojewody w Polsce międzywojennej – ujęcie ogólne

1.1. Wprowadzenie

Odrodzona Rzeczypospolita w spadku po 123 latach niewoli odziedziczyła m.in. „(...) istną mozaikę przepisów odnoszących się do sytuacji prawnej (...)”¹. Z tego powodu – po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku – jednym z wielu zadań, jakie stanęły przed władzami centralnymi II Rzeczypospolitej, było zainicjowanie procesu ujednolicania administracji terytorialnej. Za cel postawiono sobie kodyfikację różnych regulacji prawnych – istniejących na obszarze dawnych zaborów – oraz wybór modelu administracji publicznej². To, jak zorganizowano administrację terenową (rządową i samorządową) w niepodległej Polsce było wynikiem kompromisu między szeroko pojętym obozem piłsudczykowski, który dążył do centralizacji organów administracji lokalnej, a obozem endeków, chadeków i ludowców, który z kolei opowiadał się za znaczną samodzielnością samorządu terytorialnego³. Ostatecznie model administracji terytorialnej po 1918 roku został oparty na zdecentralizowanych organach administracji samorządowej oraz na funkcjonujących

¹ J. Dziobek-Romański, *Proces ujednolicania ustroju samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 2012, t. XXII, nr 2, s. 149. Zob. też J. Służewski, *Wojewoda w systemie administracji państwowej*, Warszawa 1981, s. 8; J. Dziobek-Romański, *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości*, [w:] *Historia magistra vitae. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Jerzego Flagi*, pr. zb. pod red. A. Dębińskiego, S. Wrzosa, K. Maćkowskiej, M. Kruszewskiej-Gagoś, Lublin 2007, s. 63-75; B. Rozczyński, M. Mączyński, *Samorząd terytorialny w materii konstytucyjnej – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe Prawa Konstytucyjnego”, 2017, nr 10, s. 99. W literaturze podaje się, że współwystępowały ze sobą cztery do dziewięciu systemów prawnych. Należy przecież pamiętać, iż oprócz rozróżnienia na prawo pruskie, rosyjskie i austriackie, istniały też znaczne różnice w ustroju na terenach poszczególnych dzielnic. Zob. A. Tarnowska, *Uwarunkowania polityczne reformy samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny. Studium monograficzne*, pr. zb. pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015, s. 15.

² J. Babiak, A. Ptak, *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, pr. zb. pod red. J. Babiaka, A. Ptaka, Kalisz – Poznań 2010, s. 23.

³ J. Starościak, *Prawo administracyjne*, wyd. 4, Warszawa 1977, s. 122; Z. Leoński, *Tradycje samorządu terytorialnego w Polsce*, „Samorząd Terytorialny”, 1991, nr 3, s. 39. W odrodzonej Polsce aż czterokrotnie powołano komisje rządowe, których zadaniem było zreformowanie administracji publicznej. Jednak dopiero Komisja dla Usprawnienia Administracji Publicznej, działająca w latach 1928-1933 – pod przewodnictwem Maurycego Jaroszyńskiego – przedłożyła rozwiązania, które zostały wykorzystane w *Rozporządzeniu Prezydenta RP z 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działań władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1928 r. Nr 11, poz. 86) oraz w *Ustawie z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego* (Dz.U. z 1933 r. Nr 35, poz. 294). Por. H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna – zagadnienia ogólne*, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 60-61. O tzw. ustawie scaleniowej zob. m.in. A. Warzocha, *Samorząd terytorialny w II RP – w drodze ku własnemu państwu*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Res Publicae (Wydanie specjalne: Samorząd miejski i jego elity)”, 2012, s. 359.

w terenie scentralizowanych organach administracji rządowej: starostowie⁴ i wojewodowie⁵, którym ci pierwsi podlegali.

Niniejszy rozdział ukazuje, jak kształtowała się pozycja ustrojowa urzędu wojewody w II Rzeczypospolitej w latach 1919-1939. Tak zakreślone ramy czasowe są wynikiem tego, iż już w 1919 roku nowo odrodzone państwo polskie podjęło pierwsze próby unifikacji swej administracji, zaś wybuch drugiej wojny światowej zakończył okres, który – jak pisał w jednej ze swych prac Roman Hausner: „(...) powinien przynieść ostateczną stabilizację w zakresie organizacji administracji, stabilizację bardzo pożądaną po długim, bo od r. 1918 trwającym okresie prób i doświadczeń w tej dziedzinie”. Oczywiście początkiem tego okresu miało być uchwalenie nowej Konstytucji, na podstawie której zasad miano zreorganizować administrację państwową⁶.

1.2. Geneza urzędu wojewody – rys historyczny

Polska Piastów z przełomu X-XI wieku była na tyle rozległym państwem, że monarcha nie był już w stanie osobiście nim zarządzać, dlatego też pojawili się urzędnicy, którzy mieli ułatwić mu ten zarząd. Najważniejszym spośród nich był urząd wojewody (łac. *comes palatinus*) posiadający bardzo szerokie uprawnienia. Zarządzał on dworem monarszym. Podlegali mu urzędnicy dworscy tacy jak: cześnik, stolnik czy komornik. Poza tym wojewoda z urzędu ścigał przestępców oraz pomagał wymierzać sprawiedliwość, a także dowodził drużyną książęcą i pospolitym ruszeniem w zastępstwie panującego. Z racji tej ostatniej kompetencji wzięła się polska etymologia słowa *wojewoda*, czyli tego, który wodzi wojów. Komes pałacowy był również zwierzchnikiem administracji terytorialnej, która dzieliła się na prowincje i okręgi grodowe. Mianował i odwoływał komesów prowincjonalnych oraz komesów grodowych⁷.

⁴ Rozporządzeniem z dnia 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego (Dz.U. z 1919 r. Nr 72, poz. 426) powołano starostę (na pozostałych ziemiach istniało nadal rozdrobnienie administracyjne). Zob. A. Skibiński, *Ustrojowa pozycja urzędu wojewody w Polsce*, „Studia Lubuskie. Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie”, 2007, nr 3, s. 75.

⁵ Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 65, poz. 395).

⁶ R. Hausner, *Poczynania organizacyjno-oszczędnościowe w Polsce w latach 1918-1934*, Warszawa 1935, s. 7. Por. też M. Gałędek, *Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej – przełom w budowie ustroju administracyjnego państwa polskiego doby międzywojennej*, „Zeszyty Prawnicze”, 2011, t. 11, nr 3, s. 122.

⁷ J. Sperka, *Urzędy i urzędnicy administracji państwowej w Polsce do końca XV wieku*, [w:] *Administracja państwowa i samorząd w Polsce w ujęciu historyczno-prawnym*. Wybrane

Rozbicie dzielnicowe w Polsce spowodowało, że od około 1180 roku nastąpił zanik ogólnopolskiego urzędu wojewody, a na jego miejsce pojawił się urząd wojewody dzielnicowego, który posiadał jedynie kompetencje naczelnika prowincji, gdyż dawne uprawnienia wojewody związane z zarządem dworu monarszego przejął komornik. Wojewoda dzielnicowy był określany nazwą grodu, w którym znajdowała się siedziba dzielnicowego księcia, dlatego od końca XII wieku stopniowo mamy do czynienia np. z wojewodą: krakowskim, sandomierskim, poznańskim czy plockim. Odmienne było na Śląsku, gdzie – w wyniku wpływów czeskich – zamiast urzędu wojewody funkcjonował urząd komornika⁸.

Od połowy XIII wieku na terenie jednego księstwa mogło funkcjonować nawet kilku wojewodów, zwłaszcza wówczas, gdy dochodziło do łączenia się księstw. Pociągało to za sobą oderwanie się urzędu wojewody od osoby księcia i związanie go z konkretnym terytorium, w konsekwencji czego wojewoda stawał się przede wszystkim reprezentantem lokalnej elity, którą tworzyły rody możnowładcze⁹.

Należy pamiętać, jak pisze Jerzy Sperka, że: „W realiach politycznych Polski dzielnicowej rola wojewody była bardzo istotna, a przejawem wysokich aspiracji wojewodów była ich tytulatura, w której niektórzy dodawali sobie wzorem książęciem określenie *Dei gratia* (z Bożej łaski). Wojewodowie wystawiali dokumenty potwierdzające transakcje majątkowe, zastępowali księcia w dowodzeniu wojskiem i sądownictwie, przewodniczyli sądom wiecowym oraz sprawowali sądownictwo nad Żydami”¹⁰.

Ponowne zjednoczenie państwa polskiego pociągnęło za sobą istotne zmiany w podziale administracyjnym oraz strukturze urzędów, zwłaszcza za rządów króla Wacław II (1291-1305), który wprowadził urząd starosty. Wówczas bowiem urząd wojewody stracił na znaczeniu. Wojewoda z namiestnika monarchy na obszarze województwa, stał się przedstawicielem danej ziemi u jego boku. Oczywiście urzędnicy ci nadal cieszyli się największym prestiżem, zasiadali w radzie książęcej (czy

zagadnienia, pr. zb. pod red. E. Mreńcy, P. B. Zientarskiego, B. Czwojdrak, Warszawa 1918, s. 11. Por. też J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, Warszawa 1964, t.1., s. 251-252; A. Gieysztor, *Urząd wojewodziński we wczesnych państwach słowiańskich w IX-XI w.*, „Archeologia Polski” 1971, t. 16, s. 317-325; A. Bogucki, *Książę i wojewoda. Tytulatura niekoronowanych władców i czeskich i polskich*, „Przegląd Historyczny” 1998, t. 89, s. 551-571.

⁸ J. Sperka, *Urzędy i urzędnicy administracji państwowej...*, op. cit., s. 12-13. Zob. też S. Szczur, *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002, s. 213-216.

⁹ J. Sperka, *Urzędy i urzędnicy administracji państwowej...*, op. cit., s. 12-13.

¹⁰ Ibidem, s. 13.

królewskiej), ale zmalał ich realny wpływ na politykę państwa¹¹. Wojewodowie w swoich województwach przewodniczyli także radzie panów województwa, która składała się z wyższych urzędników ziemskich i była jakby izbą wyższą wiecu, a później sejmiku wojewódzkiego.

Reasumując, w omawianym okresie urząd wojewody przeszedł ewolucję od najwyższego urzędnika dworskiego, wręcz zastępcy monarchy (palatyn) do najwyższego lokalnego urzędnika ziemskiego.

W XV wieku dawne terytoria dzielnicowe – ziemie, które utrzymały pełną hierarchię urzędów ziemskich z wojewodami na czele, zaczęto nazywać województwami¹².

Powoływanie na urząd wojewody pozostało do czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego uprawnieniem królewskim. Wojewodowie byli mianowani dożywotnio przez króla spośród miejscowej, osiadłej szlachty¹³. Wojewoda przewodniczył: radzie panów województwa, sejmikowi ziemskiemu, sejmikowi elekcyjnemu, który wyłaniał kandydatów na urzędy w województwie oraz sądowi wiecowemu. Powoływał też woźnych sądowych i sprawował nad nimi sądownictwo. Poza tym sprawował jurysdykcję nad Żydami jako „sługami skarbu królewskiego” (łac. *servi camera regis*) poprzez tzw. sędziego żydowskiego. Miał również określone uprawnienia wobec miast królewskich (np. powoływał część rajców i burmistrza), stracił natomiast swoje kompetencje w zakresie spraw wojskowych¹⁴.

Władysław II Jagiełło statutem warckim z 1423 roku nałożył na wojewodów obowiązek kontroli miar i wag w miastach oraz ustalania cen artykułów rzemieślniczych tzw. taksy wojewodzińskie (co zostało potwierdzone też w statutach nieszawskich z 1454 r. i w przywileju piotrkowskim z 1496 r.). Wojewodowie

¹¹ Ibidem, s. 14-15.

¹² J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1994, s. 107.

¹³ T. Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, wyd. 5, Warszawa 2017, s. 28: „Zarząd terytorialny należał do urzędników lokalnych, którzy dzielili się na ziemskich i królewskich. Urzędy ziemskie dzieliły się z kolei na dygnitarskie i niższe. Urzędnikami dygnitarskimi byli: wojewodowie, kasztelanowie, podkomorzowie i sędziowie ziemscy. Przy ich obsadzie król zobowiązany był zasięgać opinii możnych danej ziemi (1386), a od przywilejów nieszawskich (1454) ustaliła się zasada, że monarcha mianował jednego z przedstawionych mu czterech kandydatów, wybranych na sejmiku, na każde opróżnione stanowisko sądowe. Dygnitarze ziemscy musieli też być posesjonatami danej ziemi (1384). Ich mianowanie miało charakter dożywotni”.

¹⁴ G. Górski, *Historia administracji*, Toruń 2017, s. 97.

wchodzili także w skład Rady Królewskiej, a później – po jej przekształceniu i sformalizowaniu – zasiadali w Senacie¹⁵.

Z czasem kompetencje wojewodów zaczęły się różnić w zależności od ziem, z których pochodzili. W Koronie, a po 1569 roku częściowo i na Litwie, wojewoda zaczął funkcjonować jako zwierzchnik województwa i jego administracji, ale jego władza tak naprawdę była iluzoryczna, bowiem jego rolę wojskową ograniczono do doprowadzania oddziałów w czasie pospolitego ruszenia do punktu zbornego, a z uprawnień administracyjnych pozostało mu jedynie przewodniczenie w sejmikach ziemskich, które z czasem także utracił. Co prawda sprawował jeszcze nadzór nad miastami, lecz była to *de facto* funkcja jedynie honorowa, gdyż formalnie było to uprawnienie starosty. Wojewodów dotyczyła zasada *incompatibilitas*, czyli zakaz łączenia, urzędów ziemskich, urzędu ziemskiego i nadwornego, urzędu hetmana i urzędów marszałka, kanclerza i podskarbiego, wojewody i starosty w tym samym województwie (wyjątkiem było województwo krakowskie)¹⁶.

W Rzeczypospolitej końca XVII wieku następowała dalsza redukcja kompetencji wojewodów: „(...) władza centralna i jednoosobowa (król i jego ministrowie) przenikała się z lokalnymi ośrodkami władzy sprawującymi nadzór i zarządzającymi bądź w imieniu króla (starostowie, wojewodowie), bądź szlachty (sejmiki i powoływane przez nie komisje). Prowadziło to do rozbudowy szlacheckich instytucji samorządowych przy równoczesnym „zwijaniu się” organów centralnych (...)”¹⁷. Oprócz tego do 1764 roku nie przeprowadzono w Polsce żadnych reform systemowych i urzędy takie jak: marszałek wielki, hetman, podskarbi, wojewodowie, starostowie czy referendarze „stanowiły ujście dla autonomicznych ambicji magnatów”¹⁸.

Dopiero sejm konwokacyjny, obradujący od 7 maja do 23 czerwca 1764 roku, przeprowadził częściową reformę ustroju Polski, dzięki której m.in.: ograniczono władzę magnatów – oligarchów, przydano hetmanom kolegalne komisje wojskowe,

¹⁵ Por. T. Maciejewski, *Historia ustroju...*, op. cit., s. 28; J. Majchrowski, *Wojewoda w dawnej Polsce*, Warszawa 2019, s. 80.

¹⁶ J. Majchrowski, *Wojewoda...*, op. cit., s. 136.

¹⁷ U. Kosińska, *Zmiany w administracji państwowej i samorządowej w czasach saskich i u progu epoki stanisławowskiej*, [w:] *Urzędy i urzędnicy administracji państwowej ...*, op. cit., s. 68. Por. też D. Makieła, *Władza wykonawcza w Rzeczypospolitej od połowy XVII w. do 1763 r. Studium historyczno-porównawcze*, Toruń 2003, s. 181-186.

¹⁸ U. Kosińska, *Zmiany w administracji państwowej i samorządowej...*, op. cit., 72.

a podskarbin komisje skarbowe, dokonano reformy trybunału, uchwalono przeprowadzenie lustracji królewskich oraz zdołano wprowadzić zapis o uchwalaniu odtąd spraw ekonomicznych większością głosów¹⁹.

Z kolei na sejmie rozbiorowym w 1775 roku powołano Radę Nieustającą, która była najwyższym organem władzy rządowo-administracyjnej w I Rzeczypospolitej. Składała się ona z króla i 36 konsyliarzy, czyli 18 senatorów (wśród nich musiało być co najmniej 9 „senatorów świeckich”, czyli wojewodów²⁰ i kasztelanów) oraz 18 przedstawicieli „stanu rycerskiego”²¹. Rada Nieustająca powoływana była na 4-letnią kadencję i podlegała kontroli sejmowej. Dzieliła się na: Departament Interesów Cudzoziemskich, Departament Skarbu, Departament Sprawiedliwości, Departament Wojskowy oraz Departament Policji, czyli Dobrego Porządku. Rada Nieustająca działała w latach 1776-1788 oraz 1793-1795. Zniósł ją Sejm Czteroletni, ale po klęsce wojny z Rosją w 1792 roku jej działalność została wznowiona.

¹⁹ Ibidem, s. 75-76: „Już pierwsze reformy okresu stanisławowskiego pokazują, że refleksja teoretyczna końcówki czasów saskich musiała zapuścić korzenie przynajmniej w części elit społeczeństwa szlacheckiego, skoro w okres stanisławowski „Familia” weszła z gotowym programem reform. Na sejmie konwokacyjnym w 1764 r. Andrzej Zamojski, wojewoda inowrocławski, a niebawem kanclerz, w mowie sejmowej omawiał potrzebę wprowadzenia Nieustającej Rady Sejmowej, odrębnego systemu sądów i władzy wykonawczej – rady przybocznej złożonej zarówno z senatorów, jak i posłów, państwowej edukacji oraz rządów fachowców. Jak pisał Władysław Konopczyński: „budowano cicho i stopniowo”, by nie wzbudzić protestów opozycji i czujności państw ościennych. Zgnieciono opór podskarbin i hetmanów, powołując Komisje Skarbowe: Koronną i Litewską, Komisję Wojskową Koronną (a po koronacji i Litewską). Na sejmie w 1766 r. przydano marszałkom wielkim po 8 asesorów, a kanclerzom – 12. Tak powstał kolegiálny urząd policji, a wkrótce także kolegiálny sąd asesorski. Oprócz tych wielkich komisji o charakterze ministeriów w latach 1765-1766 powstały mniejsze: Mennicza i Brukowa. Nieco później, już na sejmie rozbiorowym 1773-1775 powstała Komisja Edukacji Narodowej, a zaraz potem Komisja Szpitalna. Poważnym problemem było scalenie tego systemu oraz podział kompetencji między poszczególne komisje. Początkowo to sam król Stanisław August Poniatowski odgrywał tę scalającą rolę, powołując nieformalny twór zwany Radą Gabinetową albo Konferencją króla Jmci z ministerium i senatem. Twór ten zbierał się co dzień od końca 1765 r. Wchodzili doń ludzie powołani wyłącznie przez władcę i czasowo eksperci wzywani do przeprowadzenia konkretnych spraw. Obradowano w tajemnicy, a ostateczna decyzja należała do króla. Klęska regalistów na sejmie w 1766 r. zmniejszyła jednak częstotliwość obrad tego pierwszego quasi-rządu, a konfederacja barska położyła im kres. Od 1764 r. podjęto także zaniedbane kwestie zarządu terytorialnego, powołując Komisje Dobrego Porządku (boni ordinis) dla miast. Powstawały one stopniowo w latach 60. i 70., jednak ich rozwój ograniczony był niedoborami finansów i brakiem wykwalifikowanych sił urzędniczych. W ich kompetencji leżało m.in. uporządkowanie stanu prawnego miast, opracowanie sumariuszy praw i przywilejów, map i inwentarzy, ocena stanu handlu i rzemiosł, opisanie i sanacja dochodów miasta, ułożenie taks mieszkań, napisanie nowych ordynacji miejskich, regulacja stosunków między chrześcijanami a Żydami, troska o porządek w mieście, stan higieny, bezpieczeństwo przeciwpożarowe itd. W skład komisji wchodziła wyłącznie szlachta, ale z różnych warstw. Na czele stali zwykle senatorowie. Do pomocy, także w pracach koncepcyjnych, brano natomiast nieraz mieszczan”.

²⁰ Z kolei wojewodów król mógł odtąd powoływać jedynie spośród trzech kandydatów przedstawionych mu przez Radę Nieustającą, a po dojściu targowiczan do władzy już tylko spośród dwóch kandydatów. Por. J. Majchrowski, *Wojewoda...*, op.cit., s. 203.

²¹ M. Krzymkowski, *Wybory członków Rady Nieustającej (aspekty organizacyjno-prawne)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, 2013, t. 16, s. 124.

W Konstytucji 3 maja 1791 roku tylko raz wspomniano o wojewodzie, umieszczając go w składzie „Izby Senatorskiej, złożonej z Biskupów, Wojewodów, Kasztelanów i Ministrów pod Prezydencją Króla (...)”²². Tym samym wojewoda stawał się – podobnie jak w Księstwie Warszawskim i Królestwie Kongresowym – senatorem z przydanym mu tytularnie urzędem.

Wojewodowie w Księstwie Warszawskim (1807-1815) i Królestwie Polskim w okresie konstytucyjnym (1815-1831) byli mianowani na funkcję senatora przez monarchę dożywotnio. Jednak w Królestwie Polskim – poza pierwszym składem izby w pełni mianowanym przez króla (cara) – w razie pojawienia się wakatu monarcha wybierał nowego senatora spośród podwójnej liczby kandydatów wytypowanych przez samych senatorów²³.

Tak naprawdę ponownie urząd wojewody jako zwierzchnika województwa zaistniał dopiero w II Rzeczypospolitej.

1.3. Omówienie Ustawy tymczasowej z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji

Podstawową regulacją prawną omawiającą strukturę organizacyjną i zadania zarządu wojewódzkiego była „Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji”²⁴. Nie obowiązywała ona jednak m.in. na obszarze województwa śląskiego (funkcjonującego od 1922 roku) z racji szerokiej autonomii, jaką mu przyznano²⁵. Na mocy tego aktu powołano jedynie województwa: warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie i białostockie oraz Warszawę jako odrębną jednostkę administracyjną²⁶. Dopiero Ustawa Konstytucyjna z 15 lipca 1920 roku

²² Konstytucja 3 Maja 1791 r. (tekst oryginalny) i Deklaracja Narodów Zjednoczonych, Grodno 1928, s. 7.

²³ Por. K. Mroczka, *Ewolucja pozycji wojewody w systemie władzy politycznej w Polsce do 2009 roku*, Warszawa 2021, s. 29-46. Zob. też W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, wyd. 2, Kraków-Warszawa 2014, s. 33; J. Majchrowski, *Wojewoda...*, op.cit., s. 204.

²⁴ Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku (...).

²⁵ Wyjątek stanowiły też województwa pomorskie i poznańskie – powstałe na mocy Ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. z 1919 r. Nr 64, poz. 385) – gdzie obowiązywała znowelizowana ustawa z 30 lipca 1883 roku o ogólnej administracji kraju. Zob. M. Gałędek, *Pozycja ustrojowa wojewodów i starostów jako przedstawicieli rządu w latach 1919-1928*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2012, t. XI, s. 11; R. Hausner, *Organizacja władz administracyjnych*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” z 24 czerwca 1922 r., R. 4, nr 26, s. 382.

²⁶ Art. 1 Ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 65, poz. 395).

utworzyła województwo śląskie²⁷, a pod koniec tego roku powołano jeszcze województwa: krakowskie, lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie. Natomiast na mocy ustawy z 4 lutego 1921 roku utworzono województwa: poleskie, nowogródzkie i wołyńskie²⁸, a województwo wileńskie powstało dopiero w 1925 roku²⁹.

Wymieniony akt prawny określał pozycję prawną wojewody – mianowanego przez Naczelnika Państwa na wniosek ministra spraw wewnętrznych – który był „przedstawicielem Rządu centralnego, sprawującym z jego ramienia władzę państwową i odpowiedzialnym wobec niego za zarząd województwa”³⁰. W myśl tej ustawy w gestii wojewody leżały działania z zakresu administracji państwowej „z wyjątkiem spraw przekazanych administracji wojskowej, sądowej, skarbowej, szkolnej, kolejowej i pocztowo-telegraficznej oraz urzędów ziemskich”³¹. Jednak na mocy odrębnych przepisów obszarów wyłączonych spod władztwa wojewody było więcej, należała do nich m.in. administracja lasów państwowych czy dróg wodnych³². Były one bowiem elementem administracji niezespolonej, czyli niepodlegającej zwierzchnictwu wojewody. Przy wojewodzie ustanowiono Radę Wojewódzką, której zadaniem miało być „wydawanie opinii w sprawach, poddanych pod jej obrady przez wojewodę, a nadto podejmowanie uchwał stanowczych w sprawach, przekazanych jej przez ustawę”³³.

„Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do ustawy tymczasowej z dn. 2 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr.P.P. Nr 65, poz. 395) o organizacji władz administracyjnych drugiej instancji” – wydane 13 listopada 1919 roku – wskazywało, że wojewoda jako przedstawiciel rządu, dzierżył w jego imieniu władzę państwową na terenie województwa. Przy pomocy Rady Wojewódzkiej i organów mu podległych sprawował zarząd województwa, za który odpowiadał przed rządem. Wojewoda mógł być mianowany, przeniesiony lub odwołany przez Naczelnika Państwa (później

²⁷ Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 roku zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497).

²⁸ Ustawa z dnia 4 lutego 1921 roku o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 roku (Dz.U. z 1920 r. Nr 16, poz. 93).

²⁹ Ustawa z dnia 22 grudnia 1925 roku w sprawie utworzenia województwa wileńskiego (Dz.U. z 1926 r. Nr 6, poz. 29). Zob. też Status prawny wojewody. Stan prawny na dzień 1 stycznia 2005 r., pr. zb. pod red. M. Chmaja, Warszawa 2005, s. 15.

³⁰ Art. 2 Ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. (...).

³¹ Art. 3 Ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. (...).

³² Por. W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007, s. 340.

³³ Art. 4 Ustawy tymczasowej z dnia 2 sierpnia 1919 r. (...).

Prezydenta Rzeczypospolitej³⁴). Podlegał on pod względem personalnym ministrowi spraw wewnętrznych, a służbowo ministrom właściwym dla danego działu administracji państwowej. Do zakresu działań wojewody należały: sprawy administracji państwowej, z wyjątkiem tych przekazanych administracji sądowej, skarbowej, szkolnej, wojskowej, kolejowej i pocztowo-telegraficznej oraz zastrzeżonych kompetencji urzędów ziemskich. Wojewoda mógł wydawać rozporządzenia, które miały być następnie ogłaszane w „Dzienniku Wojewódzkim”. Do powinności wojewody należało: zapewnienie spokoju i bezpieczeństwa publicznego na obszarze województwa, w celu czego – gdyby siły i środki władzy cywilnej były niewystarczające – mógł żądać pomocy wojska. Oprócz tego wojewoda sprawował nadzór: nad prasą, widowiskami, sprawami paszportowymi, sprawami obcych poddanych, ruchem ludności, nad zgromadzeniami, stowarzyszeniami i związkami. Prowadził też rejestrację stowarzyszeń i związków, gdy ich działalność ograniczała się do danego województwa. Wojewoda współdziałał również z władzami wojskowymi w sprawie przygotowania i przeprowadzania poboru wojskowego, mobilizacji i demobilizacji osobowej i rzeczowej oraz w sprawach kwalifikacji koni i środków przewozowych. W sprawach wyznaniowych wojewoda musiał zapewnić prawną opiekę Kościołowi katolickiemu, a także innym wyznaniom i związkom religijnym uznanym przez państwo polskie oraz wykonywać nadzór względem praw przysługujących państwu. W kolejnych zaś artykułach omawianego rozporządzenia szczegółowo nakreślono kompetencje wojewody w zakresie: zdrowia publicznego, aprowizacji ludności, ochrony pracy i opieki społecznej, spraw rolniczych i weterynaryjnych, administracji przemysłowej, robót publicznych, spraw gospodarczych oraz samorządu³⁵.

³⁴ Ustawa Przechodnia z dnia 18 maja 1921 roku do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. w sprawie tymczasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej (Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 268).

³⁵ Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do ustawy tymczasowej z dn. 2 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr.P.P. N° 65, poz. 395) „o organizacji władz administracyjnych drugiej instancji” (Dz.U. z 1919 r. Nr 90, poz. 490).

1.4. Rola Konstytucji marcowej jako czynnika stymulującego proces ujednolicenia administracji

Proces ujednolicenia administracji terytorialnej przyspieszyło niewątpliwie uchwalenie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 roku³⁶. Wprowadzała ona podział administracyjny na województwa, powiaty oraz gminy miejskie i wiejskie, które były zarazem jednostkami samorządu terytorialnego³⁷. Poza tym zawarto w niej następujące zasady: zasadę „szerokiego samorządu”, na którym oparty został ustroj państwa polskiego³⁸; zasadę dekoncentracji, jeśli chodzi o organizację administracji państwowej (przy czym organy administracji państwowej w poszczególnych jednostkach terytorialnych miały być zespolone w jednym urzędzie pod jednym zwierzchnikiem)³⁹ oraz zasadę udziału czynnika obywatelskiego, powoływanego w drodze wyborów⁴⁰. Konstytucja marcowa była ostatnim aktem prawnym wzmacniającym pozycję samorządu terytorialnego wobec organów administracji rządowej.

Reasumując, na pozycję ustrojową wojewody składało się: pełnienie przez niego funkcji przedstawiciela władzy centralnej w terenie oraz jego zwierzchność nad zespoloną administracją rządową na obszarze województwa. Nie było jednak żadnych regulacji prawnych, które umożliwiałyby wojewodzie – jak i staroście – realizację zadań jako przedstawicielowi władzy państwowej⁴¹. Zmieniły to dopiero uchwały rządu z 6, 9 i 18 sierpnia 1923 roku w sprawie reorganizacji administracji państwowej: „Zawarte w uchwałach postanowienia podzielono na dwie części. W zasadach ogólnych (...) uregulowano kompetencje przysługujące wojewodom i starostom na jednolitych podstawach względem wszystkich działów objętych zespoleniem pośrednim, chyba że przewidziano jakiś wyjątek. W tej grupie znalazły się: 1) wyłączność reprezentacji rządu podczas uroczystych wystąpień; 2) opiniowanie kandydatów przyjmowanych do służby państwowej; 3) opiniowanie nominacji na stanowiska samoistne lub kierownicze; 4) żądanie usunięcia ze służby lub przeniesienia urzędnika; 5) opiniowanie

³⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267). Por. A. Burda, *Konstytucja marcowa*, Lublin 1983.

³⁷ Art. 65 *Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. (...)*.

³⁸ Art. 3 *Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. (...)*.

³⁹ Art. 66 *Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. (...)*. Por. też R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 68-69; D. Malec, J. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000, s. 156.

⁴⁰ Art. 66 *Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. (...)*.

⁴¹ M. Gałędek, *Pozycja ustrojowa...*, op. cit., s. 14.

odznaczeń osób cywilnych; 6) organizowanie i prowadzenie periodycznych zebrań kierowników poszczególnych działów administracji niezespolonej na terenie województwa. Pozostałe kompetencje wynikały z tzw. zasad szczegółowych, które odnosiły się w różnym zakresie do poszczególnych resortów. W tej części znalazły się: 7) udział w posiedzeniach kolegialnych organów administracji niezespolonej; 8) otrzymywanie sprawozdań z działalności władz niezespolonych; 9) żądanie usunięcia spostrzeżonych wad w tejże działalności; 10) wyrażanie zgody na projekty zarządzeń o treści ogólnej”⁴².

Kompetencje wynikające z zasad ogólnych ujęto w rozporządzeniu „Rady Ministrów z 11 lutego 1924 roku w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji”⁴³. Tak więc, wojewoda miał wyłączne prawo reprezentowania rządu podczas uroczystych wystąpień, chyba że strona rządowa wyznaczyła specjalnego delegata. Wojewoda – mając na uwadze spójną linię polityki rządu – otrzymał także uprawnienia dotyczące zwoływania okresowych zebrań (uczestniczyli w nich naczelnicy władz II instancji lub ich zastępcy oraz przedstawiciele prokuratury) w celu uzgodnienia działań tych działów administracji państwowej, które były wyłączone spod jego zwierzchnictwa. Wojewoda posiadał również prawo opiniowania kandydatur na stanowiska samoistne lub kierownicze, z wyjątkiem administracji wojskowej, a także sądowej, gdzie wydawał opinie jedynie o kandydatach, którzy nie pretendowali do stanowisk sędziowskich. W razie negatywnej opinii wojewody można było złożyć odwołanie od niej do właściwego ministra. Wojewoda miał także prawo wnioskować o usunięcie lub przesunięcie na inne stanowisko służbowe urzędnika, a każda właściwa władza była zobowiązana niezwłocznie rozpatrzyć dobrze umotywowany wniosek wojewody. Poza tym odznaczenia osób cywilnych, z wyjątkiem orderów i odznaczeń za zasługi wojskowe, miano nadawać dopiero po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewody. Wojewoda pod względem osobowym podlegał ministrowi spraw

⁴² Ibidem, s. 16-17. Por. też M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gdańsk 2012, s. 180.

⁴³ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lutego 1924 roku w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji* (Dz.U. z 1924 r. Nr 21, poz. 225). Por. też M. Mączyński, *Wojewoda w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, pr. zb. pod red. M. Grzybowskiego, G. Kuca, Kraków 2013, s. 665-668.

wewnętrznych, a służbowo ministrom właściwym dla danego działu administracji państwowej⁴⁴.

Natomiast, jeżeli chodzi o realizację zasad szczegółowych, to w większości wymagały one nowelizacji istniejących przepisów prawa⁴⁵. Dopiero uchwała Rady Ministrów z dnia 14 listopada 1924 roku w sprawie reorganizacji administracji państwowej – która w pewnym stopniu modyfikowała postanowienia uchwał z 6, 9 i 18 sierpnia 1923 roku – zdyscyplinowała ministrów do wydawania instrukcji, zawierających dyrektywy proceduralne, aby zasady szczegółowe uchwał rządowych względem dziedzin niezespołonych zostały w końcu wprowadzone w życie⁴⁶. Dało to grunt do szybkiego wdrożenia przepisów zawartych w rozporządzeniu z 19 stycznia 1928 roku, które w znacznej mierze wzorowały się na zasadach wyrażonych w uchwałach z 6, 9 i 18 sierpnia 1923 roku⁴⁷.

1.5. Pozycja i rola wojewody po wydaniu rozporządzenia unifikacyjnego z 19 stycznia 1928 roku

Kolejnym krokiem w procesie unifikacji administracji ogólnej było wydanie „Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 stycznia 1928 roku o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”⁴⁸. Istotnym czynnikiem, ułatwiającym jego ogłoszenie, było przejęcie władzy przez obóz sanacji, bowiem wzmocnienie pozycji wojewodów, które tak wyraźnie zarysowało się w projekcie rozporządzenia, mogło wzbudzić sprzeciw parlamentarzystów⁴⁹. Jednak – po uchwaleniu tzw. noweli sierpniowej, dającej głowie państwa prawo wydawania

⁴⁴ § 1-6 *Rozporządzenia Rady Ministrów z 11 lutego 1924 roku (...)*.

⁴⁵ M. Gałędek, *Pozycja ustrojowa...*, op. cit., s. 17.

⁴⁶ Ibidem, s. 18.

⁴⁷ Ibidem, s. 41. Zakończeniem tego procesu ostatecznie było wydanie *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. o stanowisku wojewodów i starostów jako przedstawicieli Rządu* (Dz.U. z 1931 r. Nr 66, poz. 546).

⁴⁸ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1928 r. Nr 11, poz. 86).

⁴⁹ Zob. m.in. R. Hausner, *Administracja Spraw Wewnętrznych w roku 1926*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” ze stycznia 1927 r., nr 1, R. IX, s. 52; idem, *Zmiana Konstytucji a usprawnienie administracji*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej: dwutygodnik wydawany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych” z 1 maja 1931 r., nr 9, R. XIII, s. 314.

aktów normatywnych o mocy prawnej równej ustawie – nie miało to już większego znaczenia⁵⁰.

Dla celów administracji publicznej utrzymano w omawianym rozporządzeniu dotychczasowy podział terytorialny na województwa, powiaty i gminy⁵¹. Wojewoda stał na czele województwa jako przedstawiciel administracji ogólnej. Mianowany był przez Prezydenta RP na wniosek Rady Ministrów, przedłożony jej przez ministra spraw wewnętrznych. Działał pod osobistą odpowiedzialnością, samodzielnie i jednoosobowo (za wyjątkiem kolegiąlnego załatwiania spraw). Podlegał pod względem osobowym ministrowi spraw wewnętrznych, a służbowo ministrom właściwym dla danego działu administracji. Pełnił w województwie funkcję przedstawiciela rządu oraz szefa administracji ogólnej⁵².

Do zadań wojewody jako reprezentanta rządu należało: 1) reprezentowanie władz centralnych podczas uroczystych wystąpień, gdy rząd nie wyznaczył specjalnego delegata; 2) uzgadnianie działań administracji ogólnej w województwie w myśl zasadniczej linii działalności rządu; 3) nadzór nad sprawami osobowymi funkcjonariuszy państwowych ze względu na przesłanki związane z bezpieczeństwem, spokojem i porządkiem publicznym; 4) koordynowanie działalności administracji cywilnej oraz interesów gospodarczych województwa z potrzebami obronnymi kraju⁵³.

Naczelnicy wszystkich władz i urzędów państwowych (za wyjątkiem władz wojskowych, sądowych, szkolnych i kolejowych w sprawach bezpieczeństwa ruchu kolejowego oraz technicznych), podporządkowanych władzy centralnej, mieli obowiązek uzgadniać z wojewodą projekty zarządzeń natury ogólnej oraz tych o szczególnym znaczeniu dla polityki rządu w danym województwie. W tych sprawach wojewoda miał też prawo występowania wobec właściwej władzy z inicjatywą wydania przez nią konkretnego zarządzenia. Oprócz tego posiadał uprawnienia, aby żądać od naczelników władz, urzędów i zakładów państwowych (za wyjątkiem władz wojskowych, sądowych, szkolnych w sprawach naukowych i dydaktyczno-pedagogicznych oraz kolejowych w kwestiach technicznych i bezpieczeństwa

⁵⁰ Art. 5 *Ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. zmieniającej i uzupełniającej Konstytucję Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1921 r.* (Dz.U. z 1926 r. Nr 78, poz. 442). Por. też M. Gałędek, *Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 stycznia 1928 r.*..., op. cit., s. 100-101.

⁵¹ Art. 1 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.*(...).

⁵² Art. 7-9 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.*(...).

⁵³ Art. 10 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.*(...).

na kolei) wyjaśnień. W celu uzgadniania działalności wszystkich działów administracji publicznej między sobą oraz jej zgodności z zasadniczą linią polityki rządu, wojewoda zwoływał okresowe zebrania, na których musieli być obecni naczelnicy władz i urzędów państwowych, podlegających władzom centralnym, a niezespólnych z administracją ogólną. Brali w nich udział także reprezentanci prokuratury, a poza nimi mogli w nich też uczestniczyć kuratorowie okręgów szkolnych, przedstawiciele dowództw okręgów korpusów oraz prezesi sądów. W działach administracji państwowej, niezespólnych z administracją ogólną wojewoda był uprawniony uczestniczyć w posiedzeniach organów kolegialnych; mógł wówczas objąć przewodnictwo obrad lub zabierać głos poza kolejnością⁵⁴.

Wojewoda miał prawo wydawać opinie o kandydatach, ubiegających się o przyjęcie do służby państwowej. We wszystkich działach administracji ogólnej wyznaczenie funkcjonariuszy – za wyjątkiem urzędników władzy centralnej – na stanowiska samoistne lub kierownicze wymagało również zasięgnięcia opinii wojewody. Poza tym mógł on wnioskować o usunięcie lub przeniesienie funkcjonariusza, a każda właściwa władza była zobowiązana niezwłocznie rozpatrzyć dobrze uzasadniony wniosek wojewody⁵⁵. Odznaczenia – za wyjątkiem tych przyznanych za zasługi wojskowe oraz dla funkcjonariuszy władz centralnych – miały być nadawane po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewody⁵⁶.

Rada Ministrów – na czas określony lub do odwołania – mogła upoważnić wojewodę do żądania wstrzymania całościowego lub częściowego wykonania: 1) zarządzeń władz centralnych, które według niego były sprzeczne z równoczesnymi zarządzeniami innej władzy centralnej lub były niekorzystne dla interesów państwa wobec zmiany stanu faktycznego, który nie był uwzględniony w zarządzeniu; 2) zarządzeń władz i urzędów państwowych na terenie województwa, które uznał np. za wyraźnie sprzeczne z zasadami wskazanymi przez władze centralne. W razie częściowej lub całościowej mobilizacji bądź w przypadkach, w których Rada Ministrów uznała to za konieczne (np. na wypadek wprowadzenia stanu wyjątkowego) wojewoda mógł objąć naczelne

⁵⁴ Art. 11-14, art. 21-23 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁵⁵ Art. 15-18 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁵⁶ Art. 19 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

kierownictwo całej administracji państwowej na obszarze województwa, z wyjątkiem administracji wojskowej, sądowej, komunikacji oraz poczt i telegrafów⁵⁷.

Do zakresu działań wojewody jako szefa administracji ogólnej należały kwestie: administracji spraw wewnętrznych, administracji przemysłu i handlu (za wyjątkiem spraw przekazanych administracji górniczej, urzędom pobierczym i służbie legalizacji narzędzi mierniczych oraz administracji spraw morskich), administracji rolnictwa (z wyłączeniem m.in. administracji lasów państwowych, państwowych zakładów chowu koni, szkolnictwa rolnego i leśnego), administracji opieki społecznej i pośrednictwa pracy, administracji robót publicznych (za wyjątkiem spraw przekazanych dyrekcjom dróg wodnych), administracji spraw wyznaniowych oraz spraw sztuki i kultury⁵⁸. Sprawy te wojewoda realizował przy pomocy urzędu wojewódzkiego, władz administracji ogólnej oraz władz, urzędów i organów, które mu podlegały⁵⁹.

W zakresie spraw administracji ogólnej był: 1) wykonawcą zleceń właściwych ministrów; 2) służbowym zwierzchnikiem odnośnych władz, urzędów i organów oraz przełożonych funkcjonariuszy tych władz, urzędów i organów; 3) organem zarządzającym, orzekającym, rozstrzygającym i stawiającym wnioski oraz 4) przewodniczącym wszystkich organów kolegialnych (rady, komisje itd.)⁶⁰.

Wojewoda mógł też mianować, przenosić na inne stanowisko służbowe lub w stan spoczynku oraz zwalniać funkcjonariuszy do VIII stopnia służbowego włącznie⁶¹.

Natomiast jako szef administracji ogólnej wojewoda: 1) udzielał wskazówek i poleceń władzom administracji ogólnej i innym władzom oraz urzędom mu podległym; 2) rozstrzygał odwołania od orzeczeń i zarządzeń władz powiatowych, miejskich i gminnych oraz innych władz i urzędów mu podległych; 3) wydawał orzeczenia i zarządzenia w I instancji w wypadkach przewidzianych przez przepisy prawne; 4) nadzorował działalność władz administracji ogólnej oraz innych władz i urzędów mu podległych; 5) wydawał powszechnie obowiązujące rozporządzenia⁶².

⁵⁷ Art. 20-25 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁵⁸ Art. 27 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁵⁹ Art. 28 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁶⁰ Art. 29 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁶¹ Art. 30 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

⁶² Art. 31 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.(...)*.

Wojewoda miał też swego zastępcę, którym był wicewojewoda wyznaczony przez ministra spraw wewnętrznych⁶³. Przy wojewodzie miano powołać Radę Wojewódzką i Wydział Wojewódzki, które – do czasu zorganizowania samorządu wojewódzkiego na zasadach zawartych w Konstytucji – miały z nim współdziałać w realizacji zadań administracji ogólnej⁶⁴.

Do momentu wydania rozporządzenia Rady Ministrów z 13 sierpnia 1931 r. dotyczącego wewnętrznej organizacji urzędów wojewódzkich oraz trybu ich urzędowania⁶⁵ utrzymano w mocy przepisy wykonawcze do ustawy tymczasowej z 2 sierpnia 1919 r., które nie były sprzeczne z regulacjami rozporządzenia unifikacyjnego.

Podsumowując, bez wątpienia rozporządzenie z 19 stycznia 1928 roku dawało przewagę organom administracji ogólnej – reprezentowanym jednoosobowo przez wojewodów w województwach, a starostów w powiatach, a więc organom monokratycznym – nad organami samorządu terytorialnego⁶⁶, co jednak – według ówczesnie rządzących – miało sprzyjać właściwemu funkcjonowaniu administracji państwowej. I tak m.in. minister spraw wewnętrznych Felicjan Sławoj Składkowski – już na rok przed ogłoszeniem rozporządzenia – w jednym z wywiadów mówił, iż zasada zespolenia daje: „(...) samodzielność wojewodów i starostów w stosunku do władz centralnych, prawo i obowiązek – zwłaszcza o ile chodzi o wojewodów – ostatecznego regulowania wielu bardzo ważnych problemów życiowych bez uciekania się o decyzję do władz centralnych i bez opierania się na szczegółowych instrukcjach tych władz, a także wielki zakres władzy, wyrażający się między innymi zarówno w możliwości wpływania na całą administrację państwową, chociażby niezespoloną formalnie w urzędach wojewodzińskich i starościńskich, jak i w możliwości oddziaływania

⁶³ Art. 32 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.*(...).

⁶⁴ Zob. art. 40-63 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r.*(...).

⁶⁵ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 sierpnia 1931 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu, Robót Publicznych, Rolnictwa, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie organizacji urzędów wojewódzkich oraz trybu załatwiania spraw w tych urzędach* (Dz.U. z 1931 r. Nr 76, poz. 611).

⁶⁶ B. Kołaczkowski, M. Ratajczak, *Wpływ odzyskania niepodległości na kształt struktur i zakres samodzielności władz samorządu terytorialnego na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego*, „*Studia Prawa Publicznego*”, 2013, nr 3, s. 189. Zob. też M. Jaroszyński, M. Zimmermann, W. Brzeziński, *Polskie prawo administracyjne. Część ogólna*, Warszawa 1956, s. 133-134; R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji...*, op. cit., s. 80; J. Kostrubiec, *Ustrój administracji terytorialnej w świetle pierwszych projektów polskiej doktryny prawniczej u progu odrodzonej Rzeczypospolitej*, „*Studia Iuridica Lublinensia*”, 2016, t. 25, nr 3, s. 456.

na administrację samorządową przez organiczne wplecenie wojewodów i starostów w ustrój samorządu terytorialnego”⁶⁷.

Rozporządzenie unifikacyjne z 1928 roku było początkiem dalszej reformy administracyjnej, a jego wielokrotna nowelizacja⁶⁸ doprowadziła do ponownego ogłoszenia ujednoliconego tekstu rozporządzenia unifikacyjnego w „Dzienniku Ustaw” z 1936 roku⁶⁹.

1.6. Tzw. ustawa scaleniowa i dalsze wzmocnienie roli wojewody jako organu administracji rządowej

Również „Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego”⁷⁰ – która weszła w życie 13 lipca 1933 roku i była powszechnie nazywana ustawą scaleniową lub małą⁷¹ – przyniosła dalszą dominację organów administracji rządowej nad samorządem terytorialnym, bowiem tym pierwszym dawała liczne środki nadzoru i kontroli nad organami samorządu⁷².

Pokrótkę rzecz ujmując regulowała ona w gminach wiejskich i miejskich oraz w samorządzie powiatowym prawie całej Polski: prawa wyborcze i system wyborczy; organy „ustrojowe” (rodzaj, skład, nazwy oraz ich kompetencje); nadzór państwowy w zakresie zleconym i własnym; kontrolę wewnętrzną oraz ustrój gminy wiejskiej

⁶⁷ Cyt. za M. Gałędek, *Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 stycznia 1928 r. ...*, op. cit., s. 112.

⁶⁸ Przykładowe nowelizacje: *Ustawa z dnia 21 lutego 1930 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1930 r. Nr 17, poz. 124); *Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego* (Dz.U. z 1933 r. Nr 35, poz. 294); *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zespoleniu urzędów ziemskich z władzami administracji ogólnej i organizacji komisji ziemskich* (Dz.U. z 1933 r. Nr 85, poz. 635); *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 czerwca 1934 r. w sprawie zmiany przepisów o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1934 r. Nr 80, poz. 743); *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 maja 1935 r. w sprawie zastępstwa wojewodów* (Dz.U. z 1935 r. Nr 38, poz. 264); *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej* (Dz.U. z 1934 r. Nr 110, poz. 976).

⁶⁹ *Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 25 sierpnia 1936 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1936 r. Nr 80, poz. 555).

⁷⁰ *Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego* (Dz.U. z 1933 r. Nr 35, poz. 294). Por. też A. Tarnowska, *Uwarunkowania polityczne reformy samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny. Studium monograficzne*, pr. zb. pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015, s. 24-27.

⁷¹ Por. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju ...*, op. cit., s. 533.

⁷² Zob. M. Kallas, *Samorząd terytorialny w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, pr. zb. pod red. S. K. Kuczyńskiego, Włocławek 2002, s. 16.

i gromady⁷³. Powyższa ustawa nie uregulowała natomiast ustroju samorządu wojewódzkiego, który istniał wówczas jedynie w województwie pomorskim oraz poznańskim i w ogóle nie obowiązywała w autonomicznym województwie śląskim.

W tym miejscu warto jeszcze wspomnieć o artykule 122 ust. 1 ustawy scaleniowej, który dawał Prezydentowi Rzeczypospolitej możliwość wydawania rozporządzeń z mocą ustawy w celu usunięcia wszelkich ewentualnych rozbieżności między nowym i dawnym ustawodawstwem: „Upoważnia się Prezydenta Rzeczypospolitej do ustalenia w okresie lat 2 od chwili wejścia w życie ustawy niniejszej w drodze rozporządzeń z mocą ustawy dla całego państwa lub poszczególnych jego obszarów tekstów ustaw o ustroju gminy wiejskiej, miasta i powiatowego związku samorządowego, uzgadniających dotychczasowe ustawodawstwo w dziedzinie ustroju samorządu terytorialnego z ustawą niniejszą”⁷⁴. Jednakże pełnomocnictwa dla Prezydenta RP do wydania tekstów jednolitych w drodze rozporządzeń wygasły jeszcze przed upływem dwóch lat, ponieważ zaczęła obowiązywać Konstytucja z 23 marca 1935 roku⁷⁵.

Konkludując, rozwiązania przyjęte w ustawie scaleniowej dotyczące organizacji organów samorządowych ograniczyły ich kompetencje, zwłaszcza uchwałodawcze, co strona rządowa w uzasadnieniu do projektu tej ustawy motywowała w następujący sposób: „projekt rządowy zrywa z liberalną doktryną odrębności administracji rządowej i samorządowej i staje na stanowisku, iż samorząd terytorialny jest jedynie przedłużeniem i uzupełnieniem administracji rządowej, że do pewnego stopnia jest instytucją zastępczą, pomocniczą w stosunku do administracji państwowej”⁷⁶.

Oczywiście decentralizacja, a więc samodzielność w sprawowaniu administracji publicznej przez określone jej podmioty, nigdy nie jest zupełna, a jej granice

⁷³ Zob. W. Dalbor, *Zmiana i ujednolicenie samorządu terytorialnego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1933, z. 4, s. 224.

⁷⁴ Zob. art. 122. ust. 1 *Ustawy z dnia 23 marca 1933 r. (...)*.

⁷⁵ Por. S. Podwiński, *Ustawa samorządowa z komentarzem*, Warszawa 1939, s. 277.

⁷⁶ R. Sawicki, *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej – zarys prawno-historyczny*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2015, s. 14. Por. też B. Wasiutyński, *Państwo a samorząd*, [w:] *Z zagadnień samorządu. Streszczenie wykładów dla działaczy samorządowych wygłoszonych w Biurze Pracy Społecznej w dniach 30, 31 stycznia i 1 lutego 1927 r.*, Warszawa 1927, s. 11; *Reforma ustroju samorządu. Przemówienie ministra spraw wewnętrznych p. Br. Pierackiego, wygłoszone na plenum Sejmu w dniu 22 stycznia 1932 roku*, „Samorząd”, 1932, nr 5, s. 68; M. Jaroszyński, *Rozważania ideologiczne i programowe na temat samorządu*, Warszawa 1936, s. 7; J. Wałdoch, *W poszukiwaniu uzasadnień dla centralizacji władzy. Zarys problemu ewolucji myśli samorządowej w II Rzeczypospolitej*, „Folia Historica Cracoviensia”, 2018, t. 24, z. 2, s. 193.

wyznaczają odpowiednie akty prawne⁷⁷. Jednak ustawa z 1933 roku, określając nadzór wydziału powiatowego nad działalnością gmin wiejskich, umocniła nie tylko uprawnienia wydziału powiatowego wobec aktów organów samorządu, ale także i do ich samych⁷⁸. Poza tym – jak pisze w swym artykule Marek Podkowski – „(...) nadzór nad organami gmin wiejskich i gromadami był bardzo szeroki”, gdyż nie ograniczał się „(...) tylko do kontroli organów samorządowych pod względem zgodności działania z administracją rządową, lecz również do obsadzania stanowisk osobami zaufanymi, uczciwymi i solidnymi oraz kontrolowania w ten sposób działalności gmin wiejskich. Wpływy społeczności wiejskiej na decyzje dotyczące ich własnych wspólnot terytorialnych znacznie zmalały. Środki, za pomocą których można było kontrolować samorząd na szczeblu gminnym, były rozległe”⁷⁹. Do środków kontroli zaliczyć można:

- „a) zatwierdzanie uchwał organów samorządu dotyczących ważniejszych spraw gospodarczych,
- b) orzekanie o ważności uchwał organów samorządowych w przypadkach zawieszenia ich jako sprzecznych z prawem,
- c) inspekcje w organach, instytucjach i przedsiębiorstwach samorządowych,
- d) zatwierdzanie wyborów członków organu zarządzającego samorządu oraz – w wypadkach szczególnych - powoływanie tymczasowego organu zarządzającego,
- e) stosowanie środków nadzoru dyscyplinarnego wobec członków organów zarządzających samorządu,
- f) rozwiązanie organów samorządu w sytuacjach niewłaściwego działania”⁸⁰.

⁷⁷ A. Peretiatkowicz, *Podstawowe pojęcia prawa administracyjnego*, Poznań 1946, s. 37-38.

⁷⁸ H. Izdebski, *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej*, „Samorząd Terytorialny”, 1991, nr 6, s. 47. Por. też J. Dziobek-Romański, *Proces ujednolicania ustroju samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 2012, t. XXII, nr 2, s. 162-163.

⁷⁹ M. Podkowski, *Nadzór nad samorządem gminnym w świetle ustawy scaleniowej z 1933 roku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 2010, No 3270, t. CCCXI (*Studia historycznoprawne. Tom poświęcony pamięci Profesora Kazimierza Orzechowskiego*), s. 341. Por. też M. Gonczar, *Samorząd wsi – historia i nowe możliwości*, Warszawa 1990, s. 27; B. Słobodzian, *Współczesny system samorządu terytorialnego w Polsce*, Toruń 2006, s. 33; I. Lipowicz, *Samodzielność samorządu terytorialnego w świetle konstytucji*, „Przegląd Sejmowy”, 2007, nr 4, s. 180; C. Burek, *Status prawny wójta w samorządzie gminy wiejskiej II RP*, „Samorząd Terytorialny”, 2008, nr 3, s. 55-56.

⁸⁰ A. Skibiński, *Ustrojowa pozycja urzędu wojewody...*, op. cit., s. 82. Por. też R. Pacanowska, *Państwo wobec samorządów: od zmiany w systemie finansów komunalnych do ustawy scaleniowej z 1933 r.*, „Metamorfozy społeczne”, 2014, t. 8 (*Państwo i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*), s. 104-105; T. Bojarowicz, *Pomiędzy decentralizacją a omnipotencją. Stosunki samorządu terytorialnego i administracji rządowej w II i III Rzeczypospolitej*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2020, 2 (18), s. 14.

Natomiast Hubert Izdebski porównał „nadzór” w ustawie scaleniowej do kierownictwa wobec administracji samorządowej, wykonywanego przez administrację rządową⁸¹.

1.7. Konstytucja kwietniowa i centralizacja ustroju państwowego

Uchwalenie Konstytucji kwietniowej⁸² usankcjonowało ograniczenie znaczenia samorządu terytorialnego, zarówno jego roli, jak i pozycji pośród innych organów administracji państwa⁸³.

W Rozdziale I Konstytucji zatytułowanym „*Rzeczpospolita Polska*” w art. 4 ust. 3 odnośnie samorządu stwierdzono: „Państwo powoła samorząd terytorialny i gospodarczy do udziału w wykonywaniu zadań życia zbiorowego”⁸⁴. Samorząd miał więc spełniać rolę podporządkowaną zadaniom w ramach wszelkich działań prowadzonych przez administrację państwową. Oznaczało to nic innego, jak ograniczenie niezależności jednostek samorządu, zakresu ich zadań i kompetencji. Nie było również bez znaczenia, że sama problematyka samorządu terytorialnego została przez ustawodawcę umieszczona w rozdziale zatytułowanym „*Administracja państwowa*”⁸⁵. I tak w art. 75 ust. 1 ustanowiono: „Stosownie do podziału Państwa na obszary administracyjne powołuje się do urzeczywistniania zadań administracji państwowej w zakresie potrzeb miejscowych samorząd wojewódzki, powiatowy i gminny”⁸⁶, a odnośnie jego kompetencji w ust. 2 tegoż samego artykułu napisano: „Samorządy mają prawo w zakresie, ustawą oznaczonym, wydawać dla swego obszaru normy obowiązujące pod warunkiem zatwierdzenia tych norm przez powołaną do tego

⁸¹ H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2009, s. 97. Por. też K. Zembrzusi, *Samorząd angielski jako ideowa podstawa samorządu polskiego*, Warszawa 1934, s. 20.

⁸² *Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r.* (Dz.U. z 1935 r. Nr 30, poz. 227).

⁸³ Zob. R. Szwed, *Samorządowa Rzeczpospolita, 1918-1939: wybór rozpraw i artykułów*, Częstochowa 2000, s. 16 i n. Por. też J. Pokładecki, *Samorząd terytorialny w warunkach transformacji systemu politycznego w Polsce*, Poznań 1996, s. 25; L. Górnicki, *Idea samorządu w konstytucji kwietniowej z 1935 r.*, [w:] *Samorząd i samorządność w przeszłości i teraźniejszości*, pr. zb. pod red. M. J. Ptaka, Wrocław 2013, s. 125-134.

⁸⁴ Art. 4 ust. 3 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r. (...)*. Zob. też R. Hausner, *Wytyczne dla pojęcia i klasyfikacji samorządu w Konstytucji r. 1935*, Warszawa 1936, s. 3-4.

⁸⁵ Andrzej Ajnenkiel w pracy zatytułowanej „Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791-1997” pisał, że w Konstytucji kwietniowej: „Zniknęły postanowienia odnoszące się do struktury wewnętrznej organów administracyjnych i samorządu, a odnoszące się do samorządu terytorialnego zostały sformułowane tak, jak gdyby dopiero ta konstytucja go powoływała”. Zob. A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791-1997*, Warszawa 2001, s. 222. Por. też A. Warzocha, *Samorząd terytorialny w II RP...*, op. cit., s. 352; J. Wałdoch, *W poszukiwaniu uzasadnień dla centralizacji władzy...*, op. cit., s. 194.

⁸⁶ Art. 75 ust. 1 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r. (...)*.

władzę nadzorczą”⁸⁷. Dodatkowo w ust. 5 podkreślono, że: „Nadzór nad działalnością samorządu sprawuje Rząd przez swoje organa lub przez organa samorządu wyższego stopnia”⁸⁸.

1.8. Podsumowanie

Niektórzy znawcy tematu twierdzą, że Konstytucja z 1935 roku przekreśliła koncepcję dwudzielności (dwutorowości) administracji publicznej⁸⁹. Niezaprzeczalnym jest jednak fakt, że ustawa scaleniowa miała znaczący wpływ na ujednolicenie ustroju jednostek samorządu terytorialnego, przeprowadzając zmiany w zakresie stosunków organów administracji rządowej do samorządu⁹⁰ i – wraz z późniejszym uchwaleniem Konstytucji kwietniowej – była kolejnym etapem na drodze do dokończenia reformy systemu zarządzania państwem.

Niestety wyłożona praca Polaków na rzecz reformowania nowo odrodzonej Ojczyzny została brutalnie przerwana przez wybuch drugiej wojny światowej⁹¹. Mimo tego nie należy zapominać o wysiłkach, jakie w okresie międzywojennym włożyli nasi rodacy, aby zniwelować różnice prawne, ekonomiczne, kulturowe, społeczne, populacyjne czy narodowościowe, z którymi borykało się restytuowane państwo polskie po 123 lat zaborów⁹².

⁸⁷ Art. 75 ust. 2 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r.* (...).

⁸⁸ Art. 75 ust. 5 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r.* (...).

⁸⁹ Por. też T. Bigo, *Samorząd terytorialny w nowej konstytucji*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. 1, Lwów 1936, s. 55 i n.; A. Tarnowska, *Samorządem, jak ongiś, Polska stać będzie. Zagadnienia genezy, podstawy prawnej, funkcjonowania i prób reformy samorządu wojewódzkiego w II RP, ze szczególnym uwzględnieniem Pomorza i Wielkopolski*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2010, t. XIII, s. 194.

⁹⁰ J. Służewski, *Wojewoda w systemie administracji państwowej*, Warszawa 1981, s. 26. Por. też M. Jakubiak, *Rozwój samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Stulecie polskiej administracji. Doświadczenia i perspektywy (1918-2018)*, pr. zb. pod red. W. Federczyka, Warszawa 2018, s. 298 i n.

⁹¹ A. Łuczak, *Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918-1939*, Warszawa 1973, s. 310-345, 347-352.

⁹² M. Kotulski, *Samorząd terytorialny w dwudziestolecu międzywojennym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 2019, t. CCCXXVII, No 3888, s. 150. Por. też K. Mroczka, *Pozycja i rola wojewody w systemie decydowania publicznego w okresie II Rzeczypospolitej (w latach 1919-1928) w kontekście tworzenia struktur administracji terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2019, t. 26, s. 125-126: „(...) wiele rozwiązań wypracowanych w tym czasie było innowacyjnych, a część z nich jest nadal aktualna”. Zob. też K. W. Kumaniecki, *Wzmocnienie państwa a administracja*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej” z 12 stycznia 1924 r., R. 6, nr 2, s. 26; A. Piekara, *Podstawy doktrynalne odrodzonego samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] *XX lat odrodzonego samorządu terytorialnego*, pr. zb. pod red. E. Jasiuk, Radom 2011, s. 18-19; L. Górnicki, *Prawo jako czynnik integracji państwa w latach II Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 2011, t. CCCXIII, 112-113; K. Makles, *Prasa centralnych związków samorządowych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2014, s. 34; Z. Naworski, *Samorząd terytorialny w „Ankiecie” rządu*

Na zakończenie można więc skonstatować za Pawłem Duberem, że: „(...) II RP była niewątpliwie ważnym i twórczym momentem w naszych dziejach. Bez niego ciężko sobie wyobrazić odzyskanie niepodległości w 1989 roku”⁹³.

Ignacego Paderewskiego, [w:] *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny. Studium monograficzne*, pr. zb. pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015, s. 33; A. Drogoń, *Sprawa autonomii województwa śląskiego a Akt 5-go Listopada*, [w:] *Pomiędzy autonomiami – na marginesie aktu 5-go listopada 1916 r. w stulecie jego sporządzenia w Pszczynie*, pr. zb. pod red. A. Drogonia, M. Kwietnia, M. Małeckiego, Pszczyna 2016, s. 61-86; idem, *Koncepcje doktrynalne i wymiar praktyczny postulowanych zmian statutu organicznego województwa śląskiego w okresie II RP*, „Z Dziejów Prawa”, 2017, t. 10 (18), s. 141; idem, *Ustrój samorządny województwa śląskiego czy autonomia? Spór doktrynalny czy też różne instytucje ustrojowe?*, „Z Dziejów Prawa”, 2018, t. 11 (19), cz. 2, s. 121-122; R. Turkowski, *Samorząd terytorialny szczebla powiatowo-gminnego w II Rzeczypospolitej wobec funkcjonowania oświaty i szkół powszechnych na wsi (1918-1939)*, „Zeszyty Wiejskie”, 2018, z. XXIV, s. 21; M. Wojtacki, *Ewolucja pozycji prawnoustrojowej samorządu terytorialnego w procesie zmian konstytucyjnych w II Rzeczypospolitej w świetle obecnego stanu badań*, [w:] *Stulecie samorządu*, pr. zb. pod red. J. Mierzwy, T. Skoczka, Warszawa 2019, s. 10 i n.

⁹³ Ł. Wilamowski, *Trudna niepodległość – wywiad z historykiem dr. hab. Pawłem Duberem*, 10.11.2016 r., <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=D359F9C1B20917ABC125806700443848> (dostęp 24.07.2021 r.).

ROZDZIAŁ II:

Geneza autonomii śląskiej w aspekcie regulacji prawnych

2.1. Wprowadzenie

Wybuch pierwszej wojny światowej dał Polakom, żyjącym już ponad wiek pod zaborami, możliwość podjęcia walki o niepodległość swej ojczyzny w bardzo sprzyjających warunkach. Walkę między sobą wszczęły państwa zaborcze: Rosja w ramach ententy – razem z Wielką Brytanią, Francją, Serbią, Japonią, Włochami (od 1915 r.) oraz Stanami Zjednoczonymi (od 1917 r.) – walczyła przeciwko państwu centralnym, czyli Niemcom i Austro-Węgrom, wspieranym przez Turcję oraz Bułgarię. Przełomowy zwłaszcza okazał się rok 1918, w którym to państwa centralne poniosły klęskę, a Rosja – po zwycięstwie rewolucji bolszewickiej – nie chciała już kontynuować działań zbrojnych, czego wyraz nowe władze dały na II Zjeździe Rad, uchwalając 8 listopada 1917 roku dekret „O pokoju”¹.

Już wcześniej, gdy front wschodni przetaczał się przez polskie ziemie, zaborcy starali się za wszelką cenę zjednać sobie polskie społeczeństwo, a przede wszystkim polskiego żołnierza. W tym celu wydawali różne, mało sprecyzowane deklaracje, zapowiadające zamiar odbudowy jakiejś formy polskiej państwowości². Szczególnie po 5 listopada 1916 roku sprawa polska została umiędzynarodowiona i – jak pisze Janusz Pajewski – „swym ciężarem gatunkowym narzucała się” państwom zachodnim³, które jednak, obawiając się reakcji Rosji, dopiero w 1917 roku uznały Komitet Narodowy w Paryżu za „oficjalną polską organizację”. Dzięki temu sprawa polska została na dobre związana

¹ Por. R. Pipes, *The Russian Revolution*, New York 1991, s. 496-500; J. Pajewski, *Pierwsza wojna światowa 1914-1918*, Warszawa 1991, s. 621; L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław – Warszawa – Kraków 2010, s. 386. Natomiast 15 listopada 1917 roku uchwalono „Deklarację Praw Narodów Rosji”, w której bolszewicy podkreślili m.in. „prawo do samostanowienia wszystkich narodów wchodzących w skład państwa”. Zob. P. Wandycz, *Soviet-Polish relations (1917-1921)*, Harvard 1969, s. 24.

² Chodzi o akt 5 listopada 1916 roku – wydany przez dwóch cesarzy: Niemiec i Austro-Węgier – który z ziem „rosyjskiemu panowaniu wydartych” zapowiadał utworzenie samodzielnego państwa, będącego dziedziczną monarchią konstytucyjną. Z kolei Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w Piotrogradzie w orędziu z 27 marca 1917 r. oznajmiła Polakom, że „(...) Polska ma prawo być zupełnie niepodległą pod względem państwowym i międzynarodowym”. Mniej konkretna była natomiast proklamacja Rządu Tymczasowego z 31 marca, w której zapowiadano utworzenie państwa polskiego, „połączonego z Rosją wolnym sojuszem wojskowym”. O granicach przyszłego państwa polskiego miała zdecydować rosyjska konstytuanta. Zob. J. Pajewski, *Pierwsza wojna ...*, op. cit., s. 780. Por. też idem, *Mitteleuropa: studia z dziejów imperializmu niemieckiego w dobie pierwszej wojny światowej*, Poznań 1959, s. 189-204; idem, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985, s. 154; L. Bazyłow, P. Wiczorkiewicz, *Historia ...*, op. cit., s. 377.

³ Zob. też J. Sobczak, *Mikołaj II – ostatni car Rosji*, Pułtusk – Warszawa 2009, s. 484-487.

ze sprawą Koalicji, a to spowodowało, że po jej militarnym sukcesie Polska znalazła się w gronie zwycięzców i odmiennie od przegranych Niemiec, Austro-Węgier, Turcji i Bułgarii miała swe przedstawicielstwo podczas konferencji pokojowej kończącej I wojnę światową⁴.

2.2. Spór o Śląsk Cieszyński

Konflikt o Górny Śląsk był jednym z wielu w ówczesnej Europie sporów terytorialnych, które znamionowały też kształt rokowań pokojowych w Paryżu, w kontekście formalnego zakończenia Wielkiej Wojny traktatem pokoju. Zauważyć należy, iż w odniesieniu do przyszłego terytorium województwa śląskiego, toczył się od listopada 1918 roku polsko-czeski spór o rozgraniczenie Śląska Cieszyńskiego, tak, aby uwzględnić panujące tam stosunki narodowościowe, a zarazem interesy gospodarcze odradzającej się Polski oraz – powstałej 28 października 1918 roku – Republiki Czechosłowackiej. Jak wiadomo, spór ten – oprócz swojego wymiaru dyplomatycznego – przybrał również charakter konfliktu zbrojnego między oboma państwami.

5 listopada 1918 roku zawarto umowę pomiędzy Radą Narodową Księstwa Cieszyńskiego oraz Zemským Národním Výborem pro Slezko, która dzieliła Śląsk Cieszyński według kryterium narodowościowego. Tereny zamieszkane w większości przez Polaków miały zostać przyłączone do Polski, zaś te zamieszkałe przez Czechów do Czechosłowacji. Jednak już 23 stycznia 1919 roku na spornych terenach doszło do ataku wojsk czeskich. Czesi odbili Bogumin i Zaolzie⁵.

⁴ J. Pajewski, *Pierwsza wojna...*, op. cit., s. 782. Warto jeszcze w tym miejscu przypomnieć, że 27 grudnia 1917 roku minister spraw zagranicznych Francji Stéphen Pichon mówił w Izbie Deputowanych o konieczności przywrócenia niepodzielnej i niepodległej Polski, której winno się zagwarantować rozwój gospodarczy i militarny, a David Lloyd George 5 stycznia 1918 roku postulował, aby odrodzona Polska składała się z „rdzennie polskich żywiołów”, które w wyniku plebiscytu miały zdecydować, czy chcą wejść w jej skład. Podobnie zresztą prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson w orędziu z 8 stycznia 1918 roku opowiedział się za tym, aby do Polski należały ziemie zamieszkałe bezsprzecznie przez ludność polską, co miał gwarantować traktat międzynarodowy. Por. W. Sobieski, *Dzieje Polski*, t. III: *Ostatnie dwa pokolenia*, Warszawa 1925, s. 185; E. Długajczyk, *Obudzeni z letargu*, „Gazeta Wyborcza – Katowice” z 2 maja 2001 r., nr 102, s. 8.

⁵ O ataku czeskim i jego skutkach rozpisywała się m.in. „Gwiazdka Cieszyńska. Pismo poświęcone wiadomościom politycznym, nauce, przemysłowi i zabawie”. Na szczególną uwagę zasługują numery z końca stycznia i pierwszej połowy lutego 1919 roku. Zob. „Gwiazdka Cieszyńska. Pismo poświęcone wiadomościom politycznym, nauce, przemysłowi i zabawie”: z 24 stycznia 1919 r., R. 72, nr 7, s. 1; z 28 stycznia 1919 r., R. 72, nr 8, s. 1-2; z 7 lutego 1919 r., R. 72, nr 9, s. 1-4; z 11 lutego 1919 r., R. 72, nr 10, s. 1-3; z 14 lutego 1919 r., R. 72, nr 11, s. 1-3; z 18 lutego 1919 r., R. 72, nr 12, s. 2-4. Por. też B. Cybulski, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918 -1920. Studium historyczno prawne*, Opole 1980; *Zaolzie, Polacy i Czesi. Rozmowa z doktorem Jiřím Friedlem z Instytutu Historii Akademii Nauk*

3 lutego 1919 roku Roman Dmowski ze strony polskiej i Edward Beneš ze strony czeskiej zawarli w Paryżu ugodę, którą kontrasygnowali: Woodrow Wilson, Lloyd George, Vittorio Orlando oraz Georges Clemenceau. Porozumienie to podkreślało konieczność przestrzegania ustaleń z 5 listopada 1918 roku, ale nie nakazywało Czechom wycofania się poza pozycję, z których rozpoczęli natarcie.

Niestety pod koniec lutego 1919 roku Czesi przypuścili ponowny atak wojskowy na ziemie cieszyńskie, będące w posiadaniu Polaków. Tym razem jednak zostali powstrzymani przez siły polskie. W lipcu tegoż samego roku – podczas konferencji polsko-czeskiej w Krakowie – Polacy zaproponowali przeprowadzenie plebiscytu na spornym terenie, jednak Czesi – mając na uwadze fakt, że większość mieszkańców Śląska Cieszyńskiego stanowili Polacy – odrzucili tę propozycję. I choć 26 września ideę plebiscytu poparła Rada Ambasadorów Ligi Narodów, strona czeska podejmowała działania, aby opóźnić rozpisanie plebiscytu. Z tego też powodu Komisja Plebiscytowa na terenie Śląska Cieszyńskiego pojawiła się dopiero w styczniu 1920 roku i ostatecznie do plebiscytu nie doszło⁶. Dopiero decyzja Rady Ambasadorów, podjęta w belgijskim Spa 28 lipca 1920 roku, przesądziła kwestię granicy między Polską a Czechosłowacją na terenie Śląska Cieszyńskiego w sposób, który odbiegał od polskich postulatów w tej materii. Czechosłowacji przyznano bowiem 1269 km² (56% terenu) Śląska Cieszyńskiego, zaś Polsce 1002 km² (44% terenu)⁷.

Republiki Czeskiej w 70 lat po wejściu polskich wojsk na Zaolzie, „Rzeczpospolita. Plus Minus” z 4 października 2008 r., <https://www.rp.pl/plus-minus/art8009131-zaolzie-polacy-i-czesi> (dostęp 23.03.2024 r.)

⁶ Por. F. K. Latinik, *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, Cieszyn 1934. Zob. też R. Žáček, *Slezsko v československo-polských vztazích 1918-1947*, Opava 1991; *Rola Śląska Cieszyńskiego w czechosłowacko-polskich stosunkach od 1918 do dziś/ Úloha Těšínska v československo-polských vztazích od 1918 dodnes*, pr. zb. pod red. D. Gwareckiego i in., Bohumín 1991; *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*, pr. zb. pod red. M. Borák, D. Gawrecki, Ostrawa-Praga 1992; D. Gawrecki, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, Český Těšín 1999; *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*, t. 1, pr. zb. pod red. D. Gawrecki i in., Opava 2003; R. Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.

⁷ Zob. K. Nowak, *Okres międzywojenny w Czechosłowacji (1920–1938), Przemiany administracyjno-prawne i stosunki narodowościowe*, [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, pr. zb. pod red. I. Panica, Cieszyn 2015, s. 288: „W czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego po zakończeniu delimitacji pozostało według spisu z 1910 roku około 68 % ludności całego historycznego regionu, z czego 139 898 (48,6 %) ludności polskojęzycznej, 113 309 (39,5 %) ludności czeskiej, 34 265 (11,9 %) ludności niemieckiej, 120 osób (0,0%) ludności innej. Natomiast na tzw. Zaolziu, a więc w przybliżeniu na obszarach powiatów politycznych Czeski Cieszyn i Frysztat, ludność polską obliczano na 124 805 (69,3%), czeską na 32 811 (18,2%), niemiecką na 22 328 (12,4%), inną na 89 osób (0,1%). Gdy z kolei weźmiemy pod uwagę obszar między wyznaczoną w 1920 roku granicą a tzw. linią z 5 listopada 1918 roku, która według statystyk austriackich i polskich elit opiniotwórczych odpowiadała z grubsza rozgraniczeniu etnicznemu, liczby te będą następujące: ludność polska 113 140 (76,4%), czeska 14 138 (9,6%), niemiecka 20 767 (14,0%), inni 69 (0,0%)”. Dlatego

W Europie – jak wyżej nadmieniono – miały miejsce także inne spory terytorialne. Tytułem przykładu należy wymienić m.in. sprawę powrotu do Francji Alzacji oraz Lotaryngii, kwestię inkorporacji do Republiki Francuskiej Kraju Saary, sprawę demilitaryzacji Nadrenii oraz zagadnienie rozgraniczenia terytorium Szlezewiku-Holsztyna między Niemcami a Danią. Poza tym spory budziła kwestia odłączenia od Węgier obszaru Siedmiogrodu (Transylwanii) i przyłączenia go do Rumunii, tudzież sprawa finalnej przynależności państwowej terenu Rusi Zakarpackiej. Na Bałkanach z kolei spory dotyczyły na przykład sprawy przynależności Dobrudży, Tracji czy Południowego Epiru. W basenie Morza Adriatyckiego zaistniał konflikt między Włochami a powstającym Królestwem Serbów, Chorwatów i Słoweńców o przynależność państwową ważnego portu w Trieście i terytorium go otaczającego. Nie można też zapominać o innych konfliktach dziejących się na atlantyckich obrzeżach kontynentu europejskiego w odniesieniu do podziału Irlandii: na Wolne Państwo Irlandzkie (o statusie dominium brytyjskiego) oraz na sześć hrabstw leżących na północy Zielonej Wyspy, z których utworzono Irlandię Północną⁸.

Krzysztof Nowak uważa, że: „Nie można patrzeć na sprawę Zaolzia tylko przez pryzmat 1938 roku. Trzeba zwrócić uwagę na motywację polskiej polityki zagranicznej w tamtym okresie i na alternatywy, jakie wtedy miała. Są też dwa aspekty: lokalny i ten szerszy. W aspekcie lokalnym trudno wymagać od robotników czy hutników Zaolzia, żeby rozumieli wielką politykę. Oni chcieli naprawienia błędów z 1919 roku [zbrojna akcja Czechów doprowadziła wtedy do zajęcia Bogumina, Karwiny i Jabłonkowa - przyp. red.]. Gdyby nie było 1919 roku, nie byłoby też 1938. W okresie międzywojennym Zaolzie to, obok traktatu mniejszościowego, stosunków z Litwą i sprawy Gdańska, jedna z kilku nie załatwionych spraw w polskiej polityce”. Zob. *Polski historyk o sprawie wkroczenia Polaków w 1938 roku na Zaolzie* (rozmowa Michała Zichlarza z Krzysztofem Nowakiem), „Gazeta Wyborcza. Magazyn Katowice” z 3 października 2003 r., https://katowice.wyborcza.pl/katowice/_7,35055,1704509.html (dostęp 23.03.2024 r.). Por. też J. Januszewska-Jurkiewicz, *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925-1937)*, Katowice 2001, s. 166: „Śląsk Zaolziański był terenem, który odegrał kontrowersyjną rolę w najnowszych dziejach Polski i Czechosłowacji, niewspółmierną do obszaru, liczby mieszkańców, a nawet swego dużego potencjału gospodarczego. W wyniku arbitralnej decyzji odcięty od terenów, na których organizowało się państwo polskie, stał się przedmiotem konfliktu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką. Zamieszkująca tę ziemię ludność w przeważającym odsetku była etnicznie polska; stosunkowo liczną warstwę stanowili ludzie narodowo świadomi, przyznający się do wspólnoty z narodem polskim. Podział Śląska Cieszyńskiego spowodował, że Polacy znaleźli się w roli autochtonicznej, przygranicznej mniejszości narodowej, niewiele ważącej w państwie czechosłowackim z uwagi na małą liczebność. Zarówno na Zaolziu, jak i w Polsce duża część opinii publicznej oraz elit politycznych nie chciała pogodzić się z zaistniałym stanem rzeczy. (...)”. Jak pisze Krzysztof Nowak podział Śląska Cieszyńskiego wzdłuż linii Olzy nie został zaakceptowany zarówno przez polskie elity tego regionu, jak i większość społeczeństwa II Rzeczypospolitej, dlatego „(...) przyłączenie tego obszaru do Polski w październiku 1938 roku większość Polaków uznawała za akt sprawiedliwości dziejowej, choć procesy integracyjne nie przebiegały bezkonfliktowo. K. Nowak, *Okres międzywojenny w Polsce (1920–1939). Życie polityczne i społeczne* [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, pr. zb. pod red. I. Panica, Cieszyn 2015, s.124.

⁸ W powyższym kontekście interesujące jest porównanie w nauce anglosaskiej konfliktu dziejącego się na Górnym Śląsku oraz na terytorium Irlandii Północnej w latach 1918-1922, z dużym akcentem położonym na zagadnienie tożsamości narodowościowej i konfesyjnej analizowanych obszarów. Zob.

Należy zarazem podkreślić, że zmiana terytorialna rezonuje zawsze m.in. w obszarze zmian w dotychczasowym porządku prawnym, wobec kwestii zakresu terytorialnego oraz temporalnego obowiązywania dotychczasowych regulacji prawnych w strukturze nowego państwa. Wiązało się to i wiąże z takimi fundamentalnymi wartościami jak pewność prawa, bezpieczeństwo obrotu prawnego, a także zakaz retroaktywnego działania przepisów prawnych. Z powyższą kwestią łączyła się także stabilność stosunków pracy dotychczasowej kadry urzędniczej oraz gwarancja dalszego – przynajmniej okresowego – kontynuowania jej zatrudnienia, wobec niemożliwości zupełnego pozbycia się w realiach nowego państwa dawnego korpusu urzędniczego. Tak więc równoczesne współwystępowanie elementów trwałości i zmiany stosunków prawnych zawsze charakteryzowało procesy zmiany granic państwowych. To oczywiście odnosiło się również do opisywanego w niniejszej pracy województwa.

2.3. Konferencja pokojowa w Paryżu. Postanowienia traktatu wersalskiego odnośnie Górnego Śląska

Konferencja pokojowa rozpoczęła się w Paryżu w dniu 12 stycznia 1919 roku. Na początku obradowała jednak tylko Najwyższa Rada Sprzymierzonych, a pierwsze plenarne posiedzenie odbyło się dopiero 18 stycznia w Sali Zegarowej, w siedzibie francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych przy Quai d'Orsay⁹. Polska, jako że uzyskała status państwa sprzymierzonego, które „brało udział w zwycięstwie”, miała na niej swych reprezentantów w osobach Ignacego Paderewskiego i Romana Dmowskiego¹⁰. Po kilku miesiącach obrad, a mianowicie 7 maja 1919 roku wręczono niemieckiej delegacji gotowy projekt traktatu pokojowego¹¹. Jednak delegacja niemiecka – pod przewodnictwem hrabiego Urlicha Brockdorff-Rantzaua (pierwszego ministra spraw zagranicznych Republiki Weimarskiej) – 29 maja złożyła pisemny protest, gdyż nie godziła się m.in. z utratą Gdańska, Prus Zachodnich oraz Górnego Śląska, na obszarze którego zaproponowała przeprowadzenie plebiscytu. Niemieckie

T. K. Wilson, *Frontiers of Violence: Conflict and Identity in Ulster and Upper Silesia 1918-1922*, Oxford 2010.

⁹ E. Romer, *Pamiętnik paryski (1918-1919)*, Wrocław 1989, s. XX.

¹⁰ W. Sobieski, *Dzieje...*, op. cit., s. 211. Chociaż wizja niepodległej Polski „budziła mieszane uczucia w obozie zwycięzców”. Por. A. Leszczyński, *Kto w Wersalu nie chciał Polski?*, „Ale Historia” (dodatek do „Gazety Wyborczej”) z 9 listopada 2013 r., nr 262, s. 8.

¹¹ Na rzecz Polski przewidywano odstąpienie „(...) nie tylko dzielnic, Poznańskiej i Pomorskiej, ale także Górnego Śląska z wyjątkiem powiatów Nysa miasto i wieś, Grotków, Niemodlin i połowy powiatu Prudnickiego (...)”. Por. J. Mildner, *O Konwencji Genewskiej, o autonomii śląskiej i o zespoleniu Śląska z Polską*, Katowice 2002, s. 11.

żądania poparł premier Wielkiej Brytanii David Lloyd George, który podczas konferencji, mających miejsce w dniach 3, 5 i 11 czerwca, nakłonił amerykańskiego prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona i francuskiego premiera Georges'a Clemenceau do tego, aby tzw. Rada Trzech zmieniła swe stanowisko. Ostatecznie w tekście traktatu dopisano, że na terenie Górnego Śląska ma odbyć się plebiscyt¹². Poza tym okrojono Polsce dostęp do morza, dodając nieco w zamian w innych powiatach granicznych¹³. Traktat wersalski został podpisany 28 czerwca 1919 roku¹⁴, a wszedł w życie 10 stycznia 1920 roku.

Jeżeli chodzi o interesującą nas kwestię, a więc zarządzenie przeprowadzenia plebiscytu na Górnym Śląsku, to dotyczył tego art. 88 niniejszego traktatu. Na początku dokładnie określono obszar plebiscytowy, którego mieszkańcy mieli zadecydować o przynależności politycznej tych ziem, a były to następujące tereny: „(...) (...) począwszy, od północnego wierzchołka występu granicy dawnej prowincji Śląska austriackiego, położonego mniej więcej 8 kilometrów na wschód od Prudnika (Prądnika), dawna granica pomiędzy Niemcami a Austrią, aż do jej zetknięcia się z granicą pomiędzy powiatami (Kreise) głubczyckim a raciborskim: stamtąd na północ aż do punktu, położonego mniej więcej dwa kilometry na południo-wschód od Kietrza; granica między powiatami głubczyckim a raciborskim; stamtąd na południo-wschód aż do punktu położonego nad rzeką Odrą bezpośrednio na południe od drogi żelaznej Racibórz – Bogumin; linia, która będzie określona na miejscu i przejdzie na południe

¹² Por. A. Korzecki, *Od Wersalu do września 1939: z tajnych frontów dyplomacji*, Warszawa 1982, s. 9: „(...) Jemu [D. L. Georgowi – dopisek aut.] to w głównej mierze zawdzięczała Rzesza, iż udało się jej wywalczyć zatrzymanie znacznej części, bardziej zniemczonych połaci Wielkopolski i Pomorza, ograniczyć dostęp Polski do Bałtyku, uzyskać zarządzenie plebiscytu na Górnym Śląsku i Mazurach i – wreszcie – nie dopuścić do oddania Polsce Gdańska”. Polacy uznali zwłaszcza decyzję o plebiscycie na Górnym Śląsku za niezwykle krzywdzącą. Zob. też M. W. Wanatowicz, *Polska wobec Górnego Śląska w latach 1918-1922*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski), s. 51. Por. też *Tekst pisma, wystosowanego przez francuskiego Prezydenta Ministrów Briand'a, do Ambasadora Niemieckiego i Ministra Pełnomocnego Polskiego w Paryżu w sprawie Górnego Śląska*. Cyt. za K. W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty (1912 – styczeń 1924)*, Warszawa – Kraków 1924, s. 576. Zob. też *Śląsk a czynniki zewnętrzne w XIX-XX wieku*, pr. zb. pod red. L. Smółki, Wrocław 1992.

¹³ W. Sobieski, *Dzieje...*, op. cit., s. 216-217. Polska odzyskała większość Wielkopolski i znaczną część Prus Zachodnich, z niewielkim dostępem do morza (144 km), na Górnym Śląsku miał być przeprowadzony plebiscyt, podobnie jak na Warmii, Mazurach i Powiślu. Z kolei Gdańsk z Oliwą i Sopotem stał się Wolnym Miastem, ale został włączony w skład polskiego obszaru celnego. Jednak, jak słusznie zwrócił uwagę Henryka Batowski: „(...) obszary, które Rzesza utraciła, (...) nie były bynajmniej rdzennie, historycznie niemieckie, lecz pochodziły z podbojów dokonanych przez Prusy w XVIII i XIX w., (...). Historyczne terytorium niemieckie nie poniosło żadnych strat przez traktat wersalski”. Zob. H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919-1939: zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2001, s. 41.

¹⁴ *Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany dnia 28 czerwca 1919 roku* (Dz.U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200).

od Krzanowic; od punktu powyżej określonego dawna granica pomiędzy Niemcami i Austrią, dalej dawna granica pomiędzy Niemcami i Rosją, aż do punktu zetknięcia z granicą administracyjną pomiędzy Poznańskiem i Górnym Śląskiem; stamtąd powyższa granica administracyjna aż do jej zetknięcia z granicą pomiędzy Śląskiem Górnym i Średnim: stamtąd ku zachodowi aż do punktu, gdzie granica administracyjna zakręca ostrym kątem ku południo-wschodowi, mniej więcej trzy kilometry na północ-zachód od Szymonkowa; granica pomiędzy Śląskiem Górnym i Średnim: stamtąd ku zachodowi aż do punktu, który będzie oznaczony, mniej więcej dwa kilometry na wschód od Woskowic Małych; linia, która będzie oznaczona na miejscu na północ od Klein Hennersdorf; stamtąd ku południowi aż do miejsca, gdzie granica pomiędzy Śląskiem Górnym i Średnim przecina drogę Miejsce – Pokój, linia, która będzie oznaczona na miejscu, przechodząca na zachód od miejscowości Hennersdorf, Polkowskie, Domasławice, Siemysłów i Dąbrowa, a na wschód od miejscowości Strzelce, Jastrzębie i Biestrzykowice, Schwitz i Miejsce; stamtąd granica pomiędzy Śląskiem Górnym i Średnim aż do zetknięcia się ze wschodnią granicą powiatu (Kreis) niemodlińskiego; stamtąd wschodnia granica powiatu niemodlińskiego aż do punktu występu, położonego mniej więcej trzy kilometry na wschód od Puszyń; stamtąd aż do północnego wierzchołka występu dawnej prowincji śląska austriackiego, położonego mniej więcej 8 kilometrów na wschód od Prudnika (Prądnika); linia, która będzie określona na miejscu i przejdzie na wschód od Białego Solca”¹⁵. Następnie podkreślono, że zarówno rząd polski, jak i niemiecki zobowiązał się, iż na swoim terytorium nie będzie podejmował żadnych dochodzeń lub innych wyjątkowych środków odnośnie jakiegokolwiek czynu politycznego, który zaszedłby na Górnym Śląsku w okresie zarządu, który miał przejąć pieczę nad tym terenem do czasu plebiscytowego rozstrzygnięcia. Oprócz tego Niemcy zrzekły się wszelkich praw i tytułów na rzecz Polski do tej części Górnego Śląska, „(...) położonego poza linią graniczną, określoną na podstawie plebiscytu (...)”. Zaznaczono zarazem, że konkretne

¹⁵ Natomiast w art. 6 *Regulaminu plebiscytu na Górnym Śląsku* z 30 grudnia 1920 r. odnośnie obszaru plebiscytowego napisano, że jest on „(...) objęty (...) granicami poniżej określonymi: granica między Górnym Śląskiem a Polską; granica między Górnym Śląskiem a obszarami podlegającymi władzom niemieckim, (...); granica między Górnym Śląskiem a państwem Czechosłowackim, a w dalszym ciągu nowa granica, wytknięta przez Komisję dla określenia granic polsko-czechosłowackich w wykonaniu artykułu 83 Traktatu Wersalskiego. Wytknięta linia tej ostatniej części granic między Górnym Śląskiem a Czechosłowacją ustalona protokołem z dnia 6-go grudnia 1920 r., jest przyjęta dla celów plebiscytowych na mocy postanowienia Rady Ambasadorów z dnia 20-go lipca 1920 r., (...)”. Zob. art. 6 *Regulaminu plebiscytu na Górnym Śląsku* z dnia 30 grudnia 1920 r., „Journal Officiel de Haute-Silesie” z 3 stycznia 1921 r., nr 12, s. 110.

przepisy odnośnie zarządu na czas zorganizowania i przeprowadzenia plebiscytu zostały zawarte w dołączonym „*Aneksie*”¹⁶.

We wspomnianym „*Aneksie*” stwierdzano, że obszar plebiscytowy znajdzie się pod zarządem Komisji, której oficjalna nazwa brzmiała Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku (Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute Silésie). W jej skład mieli wejść przedstawiciele tzw. Wielkiej Czwórki, czyli Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch. Na teren Górnego Śląska miały zostać sprowadzone również ich wojska. Z kolei wojska i władze niemieckie, które winna wskazać Komisja Międzysojusznicza w terminie do 15 dni po uprawomocnieniu się traktatu wersalskiego, miały opuścić obszar plebiscytowy. Zabroniono Niemcom także rekwizycji pieniężnych lub w naturze oraz wszelkich zarządzeń, które mogłyby zaszkodzić interesom materialnym tego obszaru. Zapowiedziano zarazem konieczność rozwiązania rad robotników i żołnierzy oraz stowarzyszeń wojskowych i na wpół wojskowych utworzonych na tym terenie przez jego mieszkańców. Natomiast członkowie tychże, którzy nie posiadali stałego miejsca zamieszkania na terenie plebiscytowym musieli go opuścić. Komisja na podległym jej obszarze otrzymała władzę na wzór rządu niemieckiego bądź pruskiego, z wyłączeniem jednak dziedziny ustawodawstwa i podatków. Zaznaczono jednak zarazem, że ewentualne zmiany ustaw lub podatków będą prawomocne dopiero za jej zgodą. Komisja zastępowała jednocześnie władzę prowincjonalną i obwodu regencyjnego. Miała też prawo samodzielnie decydować, w jakim zakresie będzie swe władztwo wykonywać sama, a w jakim powierzy je urzędowi już istniejącym. Porządek publiczny Komisja Międzysojusznicza miała utrzymywać za pomocą wojska oraz policji, rekrutującej się z miejscowej ludności. Komisja musiała też zagwarantować wolność, rzetelność i tajność głosowania. Miała nawet prawo usunąć z kraju osoby, które – poprzez przekupstwo lub terror – chciały wpłynąć na wynik plebiscytu. Uchwały Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej miały zapadać większością głosów. W „*Aneksie*” poruszono również kwestię terminu plebiscytu, który miał odbyć się nie wcześniej niż 6 i nie później niż 18 miesięcy, licząc od dnia, w którym Komisja Międzysojusznicza miała rozpocząć swą działalność na obszarze plebiscytowym. Prawo do głosowania przyznano każdej osobie, która: „a) mieć będzie ukończonych 20 lat wieku w dniu 1 stycznia tego roku, w którym plebiscyt się odbędzie; b) urodziła się na

¹⁶ Art. 88 *Traktatu pokoju między mocarstwami (...)*.

obszarze, podlegającym plebiscytowi, albo też ma swoje tu stałe miejsce zamieszkania (domicile) od daty, która zostanie oznaczona przez Komisję (w wydany później „Regulaminie plebiscytu na Górnym Śląsku” ustalono, że tą datą był 1 stycznia 1904 roku – dopisek aut.¹⁷), jednak nie późniejszej, niż 1 stycznia 1919 r., albo też została wydalona przez władze niemieckie i nie zachowała tam swego stałego miejsca zamieszkania”. Miano też umożliwić głosowanie osobom skazanym za przestępstwa polityczne. Każdy uprawniony do głosowania miał oddać swój głos w gminie, gdzie na stałe mieszkał bądź – gdy nie miał stałego miejsca zamieszkania na terenie plebiscytowym – w gminie, w której się urodził¹⁸. Po zakończeniu plebiscytu Komisja Międzysojusznicza miała przedłożyć mocarstwom sprzymierzonym i stowarzyszonym raport o przebiegu głosowania oraz ewentualne wnioski co do linii granicznej, biorąc pod uwagę wolę mieszkańców, ale zarazem także położenie geograficzne i gospodarcze miejscowości. Niemcy i Polska miały objąć administrację na obszarach im przyznanych w ciągu miesiąca od notyfikacji, w sposób określony przez Komisję Międzysojuszniczą. Poza tym na zakończenie zaznaczono, że koszty utrzymania armii okupacyjnej, wydatki na działalność Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej oraz na administrację miały być pokryte z dochodów lokalnych¹⁹.

2.4. Sytuacja na Górnym Śląsku przed plebiscytem 1921 roku

Sytuacja na Górnym Śląsku przed plebiscytem była bardzo napięta, ponieważ oddziały niemieckiej straży granicznej (Grenzschutz) i policji zastraszaly Ślązaków o propolskiej postawie. Dochodziło do aresztowań, rozbijania polskich wieców i manifestacji. Po wydarzeniach w kopalni „Mysłowice” (obsadzonej przez Grenzschutz) – gdzie otworzono ogień do robotników, którzy wraz z rodzinami

¹⁷ Zob. art. 1 *Regulaminu plebiscytu (...)*, „Journal Officiel de Haute-Silesie” z 3 stycznia 1921 r., nr 12, s. 109.

¹⁸ W art. 3 podzielono głosujących na cztery kategorie. Kategoria A odnosiła się do tych osób, które urodziły się i stale zamieszkiwały obszar plebiscytowy (tzw. „mieszkańcy rodowici”), kategoria B dotyczyła tych, którzy urodzili się na Górnym Śląsku, ale już tu nie mieszkali (tzw. „osoby urodzone, ale niezamieszkałe”), kategoria C odnosiła się do osób, które zamieszkiwały na stałe tereny Górnego Śląska co najmniej od 1 stycznia 1904 roku (tzw. „mieszkańcy nierodowici”), zaś kategoria D tyczyła się osób, mieszkających na stałe na Górnym Śląsku co najmniej od 1 stycznia 1904 roku, ale wydanych przez władze niemieckie (tzw. „wydaleni”). Por. art. 3 *Regulaminu plebiscytu (...)*, „Journal Officiel de Haute-Silesie” z 3 stycznia 1921 r., nr 12, s. 109-110. O ułatwieniach dla osób niezamieszkałych na Górnym Śląsku – aby i one mogły oddać głos w plebiscycie – zob. art. 54 *Regulaminu plebiscytu na Górnym Śląsku. Część druga*, „Journal Officiel de Haute-Silesie” z 25 lutego 1921 r., nr 14, s. 143-144.

¹⁹ § 1-8 *Aneksu do Traktatu pokoju między mocarstwami (...)*. Zob. też *Odezwa do mieszkańców Górnego Śląska*, „Journal Officiel de Haute-Silesie” z 28 lutego 1920 r., nr 1, s. 1-3.

oczekiwali na należne im wypłaty (zginęło 8 osób) – 18 sierpnia 1919 roku wybuchło I powstanie śląskie, które jednak w wyniku braku wsparcia ze strony polskich władz centralnych oraz przewagi militarnej i liczebnej Niemiec szybko upadło²⁰.

11 lutego 1920 roku na Górnym Śląsku pojawili się przedstawiciele Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej na czele z gen. Henrim Le Rondem (Francja). W jej składzie znaleźli się również gen. Alberto de Marinis (Włochy) oraz Harold Franz Passawer Percival (Wielka Brytania). Siedzibą Komisji Międzysojuszniczej było Opole. Stronę polską przy Komisji reprezentował konsul generalny RP Daniel Kęszycki, a niemiecką Hermann von Hatzfeld zu Trachenberg. Zgodnie z postanowieniami traktatu wersalskiego Komisja Międzysojusznicza objęła pełnię władzy nad terenem plebiscytowym, liczącym ok. 11 tys. km i zamieszkałym przez blisko 2 miliony mieszkańców. Obszar plebiscytowy obejmował rejencję opolską bez powiatów nyskiego, grodkowskiego, oleskiego i części prudnickiego, które uznane zostały za niemieckie. Porządku w myśl zapisów traktatowych strzegły wojska alianckie: francuskie, włoskie i angielskie. Niestety Komisja Międzysojusznicza – mimo swych uprawnień – nie usunęła niemieckich urzędników niższego szczebla, nauczycieli, majstrów czy Policji Bezpieczeństwa (Sieherheitspolizei, nazywana Sipo), a to z kolei niekorzystnie wpływało na położenie Polaków²¹.

20 lutego 1920 roku polskim komisarzem plebiscytowym został Wojciech Korfanty, zaś siedzibą Polskiego Komisariatu Plebiscytowego stał się Hotel „Lomnitz” w Bytomiu. Na czele Niemieckiego Komisariatu Plebiscytowego w Katowicach, który zaczął działać od kwietnia, stanął natomiast dr Kurt Urbanek. Po obu stronach rozpoczęła się działalność propagandowa zakrojona na szeroką skalę: począwszy od wieców i manifestacji, przez prasę, plakaty, ulotki, film oraz teatr, a na propagandzie szeptanej kończąc²². Atmosfera stawała się coraz bardziej napięta. Obie strony

²⁰ Zob. *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1984, s. 384-388; M. Czapliński, *Dzieje Śląska od 1806 do 1945 roku* [w:] *Historia Śląska*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, Wrocław 2002, s. 358.

²¹ B. Malec-Masnyk, *Plebiscyt na Górnym Śląsku*, Opole 1991, s. 12; M. Czapliński, *Dzieje Śląska ...*, op. cit., s. 359; W. Sokal, *Krótki zarys historyczny Powstań Śląskich i udziału w nich synów rodzin śląskich z miejscowości Piasek*, Piasek 2004, s. 3, <https://sbc.org.pl/Content/26876/WincentySokalpowstania.pdf> (dostęp 02.06.2018 r.).

²² Traktuje o tym bardzo interesujący rozdział w pracy Władysław Zielińskiego zatytułowany „Systematyzacja środków propagandy plebiscytowej i ich zastosowanie”. Zob. W. Zieliński, *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław 1972, s. 103 i n.; idem, *Ludzie i sprawy hotelu „Lomnitz”*, Katowice 1984. Por. też A. Muś, „Wolny Region Śląsk”? Refleksja nad genezą poszukiwania nowych rozwiązań dla Górnego Śląska w okresie dwudziestolecia międzywojennego, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, 2016, t. 4, nr 1, s. 47; A. Drogoń, *Ustrój*

zarzucały sobie nawzajem terroryzowanie ludności cywilnej. Zarówno Polacy, jak i Niemcy zorganizowali oddziały samoobrony, chodzi tu o Polską Organizację Wojskową i o Selbstschutz. Przegrana Polaków w podobnym plebiscycie na Warmii i Mazurach (11 lipca 1920 r.) oraz nadciągająca nad polską granicę nawałnica sowiecka potęgowały niepokój wśród górnośląskich Polaków, coraz bardziej przekonanych, że Niemcy – widząc zbliżającą się do Warszawy armię bolszewicką – liczą na definitywny upadek państwa polskiego²³. Dlatego też z 17 na 18 sierpnia 1920 roku rozpoczęto II powstanie śląskie, które stało się swoistą demonstracją niesłabnących dążeń polskich Górnoślązaków, którzy zabiegali o przyłączenie swych ziem do Polski. Powstanie wygasło 24 sierpnia, gdy Komisja Międzysojusznicza ogłosiła rozwiązanie znienawidzonej Sipo oraz powołanie do życia mieszanej Policji Plebiscytowej (Apo)²⁴. Dzięki powstaniu zaczęto również usuwać z Górnego Śląska licznych bojówkarzy, a do urzędów w końcu dopuszczono przedstawicieli polskiej ludności. Choć też trzeba nadmienić, że formalnie rozwiązano POW, która jednak nadal działała pod nazwą Centrali Wychowania Fizycznego²⁵.

Na początku 1921 roku obie strony jeszcze bardziej zintensyfikowały swoją propagandę plebiscytową, co generowało nowe konflikty²⁶. Na porządku dziennym stykano się z szykanami i zastraszaniem przeciwników oraz napaściami na mężów zaufania. Niemcy dopuszczali się nawet ataków na przedstawicieli Międzysojuszniczej Komisji Rządzącej i Plebiscytowej²⁷. Powszechnie dało się odczuć nastrój nerwowości, a zarazem wyczekiwania, gdyż nieuchronnie zbliżał się termin plebiscytu, a więc

samorządny województwa śląskiego czy autonomia? Spór doktrynalny czy też różne instytucje ustrojowe?, „Z Dziejów Prawa”, 2018, t. 11 (19), cz. 2, s. 123 i n.; idem, *Sprawa autonomii województwa śląskiego a Akt 5-go Listopada*, [w:] *Pomiędzy autonomiami – na marginesie aktu 5-go listopada 1916 r. w stulecie jego sporządzenia w Pszczynie*, pr. zb. pod red. A. Drogonia, M. Kwietnia, M. Małeckiego, Pszczyna 2016; G. Bębnik, S. Rosenbaum, M. Węcki, *Wojciech Korfanty 1873-1939*, wyd. 2, Warszawa – Katowice 2023, s. 113-190.

²³ M. Czapliński, *Dzieje Śląska...*, op. cit., s. 360.

²⁴ O Apo zob. też F. Serafin, *Formowanie się instytucji życia publicznego w województwie śląskim*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski), s. 80. Por. też m.in. R. Mozgół, *Krwawe wydarzenia katowickie w sierpniu 1920 r. w informacjach prasy francuskiej i brytyjskiej*, [w:] *Katowice miejscem ważnych wydarzeń na przestani ostatnich dwóch stuleci*, pr. zb. pod red. A. Barciaka, Katowice 2023.

²⁵ Zob. *Encyklopedia powstań...*, op. cit., s. 102-105.

²⁶ Por. L. Smółka, *Między „zacofaniem” a „modernizacją”: polsko-niemiecki obraz wroga w okresie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*, Wrocław 1993, s. 6; W. Janota, *Katowice między wojnami. Miasto i jego sprawy 1922-1939*, Łódź 2010, s. 9; D. Jerczyński, *Orędownicy niepodległości Śląska*, Zabrze 2005, s. 142.

²⁷ M. Czapliński, *Dzieje Śląska...*, op. cit., s. 361.

ostatecznego rozstrzygnięcia. Jednak polskie władze na czele z Korfantym do końca wierzyły w zwycięstwo Polaków²⁸.

2.5. Ustawa Konstytucyjna zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego

Już 14 października 1919 roku sejm pruski wyniósł rejencję opolską do rangi prowincji, dając tym samym do zrozumienia, że w przyszłości – w ramach państwa niemieckiego – Górny Śląsk zostanie uznany za osobny kraj²⁹. W odpowiedzi na to Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej dnia 15 lipca 1920 roku uchwalił Ustawę Konstytucyjną zawierającą statut organiczny, nadający przyszłemu województwu śląskiemu szeroką autonomię³⁰. Posunięcie to było więc przede wszystkim elementem propagandy plebiscytowej, choć często podnosi się również argument, że do takiego właśnie rozwiązania polskie władze centralne nakłaniał fakt istnienia między Śląskiem a resztą ziem polskich znacznych odrębności prawno-politycznych oraz ekonomicznych³¹. Nie można także zapomnieć o pojawiających się pomysłach

²⁸ Ibidem. Por. W. Korfanty, *Baczność Rodacy! – Rozwagi!*, „Górnoślązak. Pismo codzienne, poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” z 18 stycznia 1921 r., R. XVII, nr 13, s. 2: „(...) Widoki nasze przy plebiscycie są znakomite, ale urzeczywistnimy je tylko wtedy, jeżeli przestrzegać będziemy sumiennie przepisów traktatu pokojowego i regulaminu plebiscytowego”.

²⁹ Jak donosił m.in. „Kuryer Śląski” z 3 września 1922 roku: „(...) Olbrzymią większością głosów ludność górnośląska wypowiedziała się za pozostaniem przy państwie pruskim”. Zob. *Rząd pruski do naczelnego prezydenta w Opolu*, „Kuryer Śląski. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” z 6 września 1922 r., R. XIV (właśc. XVI), nr 205, s. 1. Taki wynik głosowania nad kwestią autonomii był spowodowany m.in. tym, że cały obszar Górnego Śląska pozostały przy Niemczech, a więc i powiaty, które pierwotnie nie były włączone do terenu plebiscytowego, stanowił jeden okręg głosowania. Por. *Głosowanie w sprawie autonomii*, „Kuryer Śląski. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” z 9 lipca 1922 r., R. XIV (właśc. XVI), nr 154, s. 2. Por. też P. F. Hawranek, *Polityka Centrum w kwestii górnośląskiej po I wojnie światowej*, Opole 1973, s. 61; J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*, Katowice 1979, s. 24; idem, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, Katowice 1988, s. 3-5.

³⁰ *Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497). Formalnie została ona zlikwidowana *Ustawą Konstytucyjną z dnia 6 maja 1945 r. o zniesieniu statutu organicznego województwa śląskiego* (Dz.U. z 1945 r. Nr 17, poz. 92). Zob. też J. Ciągwa, *Autonomia...*, op. cit., s. 6-7; M. Dyba, *Dlaczego Ślązacy walczyli o Polskę?*, „Sejmik Samorządowy”, 1992, nr 12, s. 37; W. Janota, *Jak powstało województwo śląskie?*, „Sejmik Samorządowy” z 1992 r., nr 18, s. 38; W. Ćwik, W. Mróz, A. Witkowski, *Administracja w systemie ustrojowym Polski do 1939 r.*, wyd. 3, Przemyśl 1999, s. 264-275; J. Krzyk, *Trzeba wyobraźni, żeby uwierzyć w autonomię*, „Gazeta Wyborcza – Katowice” z 15 grudnia 2010 r., nr 292, s. 2; A. Dziurok, B. Linek, *W Polsce Ludowej (1945-1989)*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlckego, D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011, s. 271; K. Graczyk, *Rozwiązania ustrojowe proponowane przez Polskę i Niemcy w okresie poprzedzającym plebiscyt w sprawie przynależności Górnego Śląska w 1921 r.*, „Przegląd Europejskiej Kultury Prawnej”, 2016, nr 2, s. 45-52; A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne i wymiar praktyczny postulowanych zmian statutu organicznego województwa śląskiego w okresie II RP*, „Z Dziejów Prawa”, 2017, t. 10 (18), s. 145; idem, *Statut organiczny i autonomia województwa śląskiego w okresie międzywojennym w Polsce*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019, s. 28-51.

³¹ W. Marcoń, *Rola ustawodawstwa ogólnopolskiego w procesie unifikacji województwa śląskiego z Drugą Rzeczpospolitą w latach 1922-1939*, Katowice 2003, mps, s. 20 (niepublikowana rozprawa

neutralizacji górnośląskiego rejonu przemysłowego bądź planach usamodzielnienia się Górnego Śląska i stworzenia z niego odrębnego państwa górnośląskiego (Freistaat Oberschlesien), gdyż i to miało wpływ na bezprecedensowy zamysł nadania tym ziemiom autonomii w ramach Rzeczypospolitej Polskiej³².

Powstały dwa projekty statutu organicznego. Jeden był autorstwa Józefa Buzka, posła ze Śląska Cieszyńskiego, a został stworzony na zlecenie Podkomisji Plebiscytowej Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu Ustawodawczego³³. Drugi zaś opracowano przy Polskim Komisariacie Plebiscytowym³⁴, gdzie Wojciech Korfanty powołał Komisję Samorządową w następującym składzie: Konstanty Wolny, Paweł Kempka, Józef Potyka, Bernard Diamand, Józef Rymer, Józef Biniszkiewicz, Edward Rymarz i Kazimierz Rakowski³⁵. Ostatecznie – na wniosek Józefa Buzka – pod obrady Komisji

doktorska, pozyskano z Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach, dn. 20.07.2018 r.). Por. też E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska w 1922 roku*, Katowice 2002, s. 5; W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008 (reprint z 1922), s. 234-235. Zob. też J. Ciągwa, *Autonomia Śląska – czy była koniecznością?*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995, s. 42-64; idem, *Odrzewana autonomia – rozmowa z prof. Józefem Ciągwą* (wywiad przeprowadziła T. Semik), <http://slaskie.naszemiasto.pl/artukul/odgrzewana-autonomia-rozmowa-z-prof-jozefem-ciągwa,765844,artgal,t,id,tm.html> (dostęp 15.06.2018 r.): „(...) sprawozdawca Komisji Konstytucyjnej – profesor Józef Buzek, (...) – wskazywał (...) na szczególne umiłowanie samorządu przez Ślązaków, i na nawarstwione przez 600 lat odrębności prawne i ekonomiczne, ale tak naprawdę nie one decydowały o ustanowieniu autonomii. Najważniejsza była plebiscytowa korzyść”. Zob. też P. Kempka, *Jak Górny Śląsk otrzymał Autonomję?*, „Polonia” z 19 czerwca 1932 r., R. IX, nr 2764, s. 6-7; J. Polewka, *Początki i rozwój adwokatury polskiej na Górnym Śląsku*, „Palestra”, 2004, t. 49, nr 5-6, s. 291.

³² J. Valenta, *Czechosłowacja i przynależność Górnego Śląska do Polski w latach 1918-1921*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«”, 1962, R. XVII, nr 1, s. 36-37, s. 53, s. 56. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922-1939*, wyd. 2, Katowice 1971, s. 51; P. Dobrowolski, *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim w latach 1918-1939*, Warszawa – Kraków 1972, s. 78-112; W. Marcoń, *Autonomia Śląska 1922-1939 (wybrane zagadnienia)*, Toruń 2009, s. 16-17; T. Ćwienk, *Autonomia Śląska w perspektywie historycznej i współczesnej*, Katowice 2014, s. 78. Przy tej okazji warto wspomnieć o projekcie Tymczasowej Ustawy Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej – autorstwa Mieczysława Niedziałkowskiego – złożonym w Sejmie 27 maja 1919 roku przez Związek Polskich Posłów Socjalistycznych, który w artykule 7 przewidywał nadanie autonomii w ramach państwa polskiego ziemiom, zamieszkałym przez ludność mieszaną pod względem narodowym lub w przeważającej części niepolską. Na czele tych ziem miały stać Rady Ziemskie, które miały sprawować swą władzę w granicach przepisanych ustawą uchwaloną przez Sejm. Por. <http://lewicowo.pl/projekt-konstytucji-rp-zwiazku-polskich-poslow-socjalistycznych/> (dostęp 15.06.2018 r.). Zob. też S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990, s. 101; M. Kallas, *Wstępy w projektach Konstytucji z lat 1919-1921*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny”, 2009, t. 52, nr 3-4, s. 399.

³³ Por. *Materiały do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r.*, Mikołów 1932, s. 35-53.

³⁴ Ibidem, s. 56-72.

³⁵ W. Marcoń, *Śląska chadecja wobec autonomii śląskiej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Zeszyty Historyczne”, 2008, z. X, s. 327-328.

Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego wzięto projekt Polskiego Komisariatu Plebiscytowego³⁶.

Statut organiczny zawierał sześć rozdziałów złożonych z czterdziestu pięciu artykułów. W „Przepisach ogólnych” ustawodawca stwierdzał, że przyszłe województwo śląskie miało obejmować wszystkie ziemie przyznane Polsce „czy to ze Śląska Cieszyńskiego, czy (...) na mocy art. 88 Traktatu Wersalskiego” i miało być „nieodłączną częścią składową Rzeczypospolitej Polskiej”³⁷.

Natomiast w rozdziale zatytułowanym „Kompetencja ustawodawstwa i samorządu śląskiego” zostały omówione szerokie uprawnienia ustawodawcze Sejmu Śląskiego³⁸, w takich m.in. materiałach jak: – używanie języka polskiego i niemieckiego w służbie zewnętrznej władz i urzędów cywilnych na Śląsku; – ustrój śląskich władz administracyjnych i samorządowych szczebla powiatowego i gminnego; – podział administracyjny województwa; – sprawy sanitarne; – ustrój sił policyjnych i żandarmerii, policji budowlanej, ogniowej, drogowej; – utrzymanie dróg lądowych; – sprawy szkolnictwa ogólnokształcącego i zawodowego; – kwestie wyznaniowe, z wyłączeniem spraw kościelnych, wchodzących w zakres polityki zagranicznej państwa (Concordat); – walka z ubóstwem, żebractwem i włóczęgostwem; – komasacja gruntów, wytwórczość rolnicza i leśna, uprawa, leśnictwo, polowanie, rybołówstwo, chów bydła, ochrona pól; – melioracje rolne; – ustawy wodne; – zaopatrzenie ludności

³⁶ *Materiały do Ustawy Konstytucyjnej...*, op. cit., s. 75. Por. W. Marcoń, *Śląska chadecja...*, op. cit., s. 329-330.

³⁷ Art. 1 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Por. E. Długajczyk, *Polskie władze i organy przedstawicielskie na Śląsku w latach 1918-1922*, „Kronika Katowic”, 1993, t. 4, s. 9; K. W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości...*, op. cit., s. 292-293; M. M. Drozdowski, *Refleksje o międzynarodowej sytuacji Polski i Śląska w latach 1917-1922*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski), s. 20; P. Pregiel, T. Przerwa, *Dzieje Śląska*, Wrocław 2005, s. 150. Decydującym argumentem połączenia ze sobą tak różnych regionów (Śląsk Cieszyński miał przecież rolniczy charakter) była potrzeba zasilenia części górnośląskiej województwa polską inteligencją, która dzięki liberalnej polityce narodowej dynastii Habsburgów, miała szansę wykształcić się na Śląsku Cieszyńskim. Zob. M. K. Kamiński, *Stosunki polityczne pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką (koniec lipca – grudzień 1920)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, 1998, t. 23, s. 100-101; M. Skrzypek, *Integracja i dezintegracja Śląska Cieszyńskiego w świetle zmian przynależności państwowej po 1918 roku*, [w:] *Śląsk Cieszyński. Granice – przynależność – tożsamość*, pr. zb. pod red. J. Spyry, Cieszyn 2008, s. 48-52; K. Nowak, *Od stycznia 1919 do sierpnia 1920*, [w:] *Pierwsza niepodległość*, pr. zb. pod red. K. Nowaka, Cieszyn 2008, s. 130-132.

³⁸ Por. J. Kokot, *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939, s. 52-91; J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 33-36; idem, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996, s. 168-169; W. Marcoń, *Autonomia Śląska ...*, op. cit., s. 48-49. Ogólnie rzecz ujmując spod kompetencji Sejmu Śląskiego wyłączone były tylko kwestie wojskowe, polityka wewnętrzna i zagraniczna, a także częściowo sprawy skarbowe.

śląskiej w energię elektryczną; – sprawy kolei drugo- i trzeciorzędnych (lokalnych) oraz komunikacji elektrycznej i motorowej; – ustawy przeciwko lichwie oraz ukróceniu wszelkich spekulacji np. nieruchomościami; – kwestie zakładów użyteczności publicznej i robót publicznych przeprowadzanych na koszt Skarbu Śląskiego, a także spółek akcyjnych lub kooperatyw dotowanych ze Skarbu Śląskiego; – ustalenie dorocznego budżetu śląskiego i zatwierdzanie zamknięć rachunkowych, a także zaciąganie pożyczek, zbywanie, zamiana i obciążanie nieruchomości wojewódzkiego i przyjęcie gwarancji finansowej przez Skarb Śląski; – nakładanie podatków i opłat publicznych³⁹. Z kolei artykuł 5 zapowiadał, że zakres spraw Sejmu Śląskiego w dziedzinie skarbowości, a szczególnie kwestia relacji systemu podatkowego śląskiego do systemu podatkowego państwowego oraz wzajemny stosunek administracji skarbowej państwowej i śląskiej miał być ustalony w równobrzmiących ustawach: państwowej i śląskiej, a ich projekt miał zostać ułożony przez Radę Ministrów w porozumieniu z Radą Wojewódzką. Następnie dodano, że dochód z podatków i opłat, pobieranych z terenów Śląska, będzie zasilał Skarb Śląski, który miał prowadzić administrację podatkową. Jednak część dochodów – odpowiadającą liczbie mieszkańców i sile podatkowej Śląska – miano oddawać na potrzeby ogólnopaństwowe⁴⁰. Kwota ta co roku miała być ustalana przez Radę Ministrów na podstawie wniosków Rady Wojewódzkiej⁴¹. Poza tym w artykule 7 stwierdzono, że ustawy dotyczące ubezpieczeń socjalnych i zaopatrzenia inwalidów wojennych, wdów i sierot wojennych także należą do kompetencji Sejmu Śląskiego: „tak długo, dopóki ustawodawstwo państwowe nie zapewni klasie robotniczej, względnie inwalidom, wdowom i sierotom wojennym, lepszego lub takiego samego zaopatrzenia, co ustawy na Śląsku obowiązujące”⁴². Oprócz tego tylko za zgodą Sejmu Śląskiego można było wprowadzić ograniczenia ilościowe wytwórczości przedsiębiorstw śląskich w dziedzinie produkcji węgla, hutnictwa, wyrobów chemicznych, cementu i innych gałęzi przemysłu, zatrudniających na Śląsku

³⁹ Art. 4 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Zob. też J. Ciągwa, *Autonomia...*, op. cit., s. 18; W. Komarnicki, *Polskie prawo...*, op. cit., s. 227-228; T. Ćwienk, *Autonomia Śląska...*, op. cit., s. 82.

⁴⁰ W *Dodatku do art. 5* podano sposób obliczania tangenty. Należało wziąć pod uwagę: 1) ludność cywilną województwa śląskiego, = a; 2) ludność cywilną Polski wraz z ludnością cywilną województwa śląskiego, = b; 3) dochód ogólny Skarbu Śląskiego, = c; 4) dochód ogólny Skarbu RP wraz z dochodem Skarbu Śląskiego, = d; 5) Skarb Śląski miał zatrzymać część, która równała się: $\frac{c}{2} + \frac{d}{2} \times \frac{a}{b}$; 6) Skarb Śląski miał oddać na potrzeby ogólnokrajowe część, która równała się: $\frac{c}{2} - \frac{d}{2} \times \frac{a}{b}$.

⁴¹ Art. 5 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁴² Art. 7 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

co najmniej tylu robotników, co odpowiednie przedsiębiorstwa w innych dzielnicach Polski razem wziętych; podobnie było z wprowadzaniem podatków od produkcji bądź monopolii⁴³. Z kolei wprowadzenie waluty polskiej, jako jedyne go prawnego środka płatniczego miało nastąpić po uprzednim porozumieniu się w tej kwestii Ministerstwa Skarbu i Rady Wojewódzkiej⁴⁴.

Statut organiczny regulował także sposób wyboru Sejmu Śląskiego⁴⁵. W art. 13 zapisano, że posłowie będą wybierani w głosowaniu powszechnym, bezpośrednim, równym, tajnym i stosunkowym. Na 25 000 mieszkańców miał przypadać 1 poseł. Wybory miały odbyć się najpóźniej w ciągu 80 dni od chwili przejęcia władzy przez Polaków. Miała obowiązywać ta sama ordynacja wyborcza, co przy wyborach do Sejmu RP, z tym wyjątkiem, że prawo wyborcze czynne miały mieć osoby, legitymujące się obywatelstwem polskim i zamieszkujące na Śląsku w dniu objęcia tegoż przez polskie władze⁴⁶. Przyszły Sejm Śląski miał uchwalić ustawę o wewnętrznym ustroju województwa⁴⁷. Miała ona określać m.in.: skład Sejmu Śląskiego; ordynację wyborczą i prawo wyborcze do Sejmu Śląskiego; sposób uchwalania i ogłaszania ustaw; sposób przeprowadzania referendum ludowego; kontrolę Sejmu Śląskiego nad działalnością Rady Wojewódzkiej; prawo zgłaszania interpelacji do wojewody i Rady Wojewódzkiej; prawo do urzędzenia ankiet lub delegowania specjalnych komisji w obrębie ustawodawstwa i administracji na Śląsku; ustrój śląskiej izby obrachunkowej i inne kwestie ustroju Sejmu Śląskiego, Rady Wojewódzkiej lub Urzędu Wojewódzkiego. Ustawa ta miała być opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej i Dzienniku Ustaw Śląskich po podpisaniu jej przez Naczelnika Państwa⁴⁸. Wybrani posłowie do Sejmu Śląskiego mieli mieć zagwarantowaną nietykalność osobistą, otrzymywać diety i korzystać z darmowych przejazdów kolejowych na terenie Śląska⁴⁹. W statucie

⁴³ Art. 8 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁴⁴ Art. 9 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁴⁵ O Sejmie Śląskim zob. też *Inwentarz Sejmu Śląskiego w Katowicach 1922-1939*, oprac. E. Długajczyk, Warszawa – Łódź 1988; A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, cz. II (*II Rzeczpospolita*), Warszawa 1989, s. 218-238.

⁴⁶ Art. 13 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁴⁷ Jednak nigdy do tego nie doszło, gdyż prace nad tą ustawą przebiegały bardzo wolno. Pierwszy bardziej znany jej projekt powstał dopiero w 1924 roku za sprawą m.in. Wojciecha Korfańtego. Por. J. Ciągwa, *Z dziejów prac nad ustawą o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego*, Wrocław 1977, s. 130; idem, *Prace nad projektem ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego*, „Przegląd Prawa i Administracji”, 1977, t. IX, s. 127-152.

⁴⁸ Art. 14-15 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁴⁹ Art. 17-18 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. O immunitecie posłów Sejmu Śląskiego pisał J. Ciągwa. Zob. J. Ciągwa, *Główne uprawnienia polityczne śląskich organów autonomicznych w latach 1922-1939*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 1983, t. 13, s. 151-158.

nie umieszczono natomiast zasady niełączenia określonych funkcji publicznych (zasada *incompatibilitas*), co umożliwiało posłom łączenie pracy w Sejmie Śląskim m.in. z działalnością w ogólnopolskim organie ustawodawczym⁵⁰. Posłowie mieli wybierać ze swego grona Marszałka Sejmu i jego zastępców, a także uchwalić przyszły regulamin sejmowy, który miał określać m.in. obowiązki i prawa Marszałka Sejmu, liczbę wicemarszałków i sekretarzy, rodzaj komisji sejmowych czy sposób prowadzenia i porządek obrad sejmowych⁵¹. Naczelnik Państwa zwoływał, odraczał i zamykał Sejm Śląski. Sesja zwyczajna zwoływana miała być we wrześniu i nie mogła być odroczone ani zamknięta przed uchwaleniem budżetu. W każdym czasie Naczelnik Państwa mógł zwołać Sejm Śląski na sesję nadzwyczajną. Mógł też rozwiązać sejm (wybierany na 5-letnią kadencję), ale równocześnie winien zarządzić wówczas nowe wybory, które miały odbyć się w ciągu 75 dni od dnia jego rozwiązania⁵². Inicjatywa ustawodawcza w Sejmie Śląskim przysługiwała wojewodzie z upoważnienia rządu, Radzie Wojewódzkiej i posłom. Oprócz tego wojewodzie, jego zastępcy, członkom Rady Wojewódzkiej i wydelegowanym przez nich urzędnikom, a także ministrom konstytucyjnym przysługiwało w Sejmie Śląskim prawo przemawiania poza kolejnością⁵³.

Następnie w rozdziale IV statutu organicznego określono, że naczelnymi organami administracji w województwie śląskim byli wojewoda i Rada Wojewódzka, składająca się z wojewody, jego zastępcy i 5 członków wybieranych przez Sejm Śląski. Wojewodę i wicewojewodę mianować miał Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów. Podobnie tylko on mógł zwolnić z urzędu wojewodę i jego zastępcę z prawem do emerytury⁵⁴.

Wojewoda miał łączyć „w sobie zakres praw naczelnego prezesa Regencji, a względnie prezydenta kraju” (zastrzeżono jednak, że mogło to zostać zmienione ustawami państwowymi lub śląskimi). Wojewoda miał prawo mianować, odwoływać oraz przenosić niższych i średnich urzędników podlegających mu władz państwowych na Śląsku. W odniesieniu zaś do wyższych urzędników miał przedstawiać nominację

⁵⁰ J. Ciągwa, *Autonomia Śląska w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990, s. 224; T. Cwienk, *Autonomia Śląska...*, op. cit., s. 80.

⁵¹ Art. 20 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵² Art. 21-22 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵³ Art. 23 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵⁴ Art. 24-25 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

bądź odwołanie Naczelnikowi Państwa przez prezesa Rady Ministrów lub właściwym ministrom⁵⁵. Rada Wojewódzka z kolei miała korzystać z praw nadanych statutem, tudzież „ustawami pruskimi Radzie Prowincjonalnej, względnie Wydziałowi Prowincjonalnemu, a względnie z praw, nadanych statutem krajowym lub innymi ustawami austriackimi Wydziałowi Krajowemu” i zastępowała organ przewidziany do zatwierdzenia „rozporządzeń naczelnego prezesa lub prezesa Regencji”⁵⁶. Mogła też – do momentu innego ustawowego uregulowania tej kwestii – pełnić funkcję sądu administracyjnego, w składzie: 4 członków Rady i sędzia. W tym przypadku wojewoda i jego zastępca nie mogli jednak brać udziału w Radzie. Radę miał zwoływać wojewoda, także na żądanie trzech jej członków. Natomiast swe rozstrzygnięcia miała ona podejmować większością głosów w obecności co najmniej trzech członków, nie licząc wojewody, względnie jego zastępcy. Wojewoda miał prawo zawiesić uchwały Rady, jeżeli były one sprzeczne z ustawami lub wykaczały poza zakres jej działania. W takich wypadkach o sprawie miał rozstrzygać Sąd Najwyższy w Warszawie⁵⁷.

Odnosnie sądownictwa statut stwierdzał, że Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Radą Wojewódzką miał utworzyć sąd apelacyjny dla województwa śląskiego⁵⁸. Oprócz tego w artykule 38 zapisano, że w pierwszych 5 latach mianowanie urzędników wymiaru sprawiedliwości w województwie śląskim miało następować dopiero po wysłuchaniu wojewody⁵⁹. Niezwłocznie też Tymczasowa Rada Wojewódzka miała wydać przepisy przejściowe, na mocy których zamierzano powołać Śląski Trybunał Administracyjny⁶⁰.

Z kolei w „Przepisach końcowych” w artykule 40 zaznaczono, że do chwili objęcia przez Polskę terenów Górnego Śląska przyznanych jej w wyniku plebiscytu, na obszarze Śląska Cieszyńskiego miała rządzić tzw. Komisja Tymczasowa, złożona z komisarza rządowego i jego zastępcy – mianowanych na wniosek Rady Ministrów przez Naczelnika Państwa – oraz 5 członków powoływanych przez Radę Ministrów. W kolejnym etapie, czyli od momentu przejęcia władzy na Górnym Śląsku przez Rzeczypospolitą, zarząd administracyjny miał spoczywać w rękach wojewody i jego

⁵⁵ Art. 26 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Zob. też K. Wolny, *Autonomja Śląska. Ustawa konstytucyjna Sejmu Ustawodawczego w Warszawie z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego*, Mikołów 1920, s. 46.

⁵⁶ Art. 27-28 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵⁷ Art. 30-32 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵⁸ Art. 36 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵⁹ Art. 38 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁶⁰ Art. 39 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

zastępcy – mianowanych również przez Naczelnika Państwa na wniosek Rady Ministrów – oraz Tymczasowej Rady Wojewódzkiej, która miała składać się z 20 członków powołanych na wniosek wojewody przez Radę Ministrów. 15 z nich miało pochodzić z Górnego Śląska, a 5 ze Śląska Cieszyńskiego. Miała ona przestać działać z chwilą ukonstytuowania się właściwej Rady Wojewódzkiej, czyli nie później jak 2 tygodnie po zwołaniu Sejmu Śląskiego. W ten sposób naczelnymi organami administracji w województwie śląskim byli wojewoda oraz Rada Wojewódzka, złożona z tegoż, jego zastępcy i 5 członków, wybranych głosami samego Sejmu Śląskiego⁶¹. Następnie jasno stwierdzano, że przez pierwszych 10 lat od objęcia władzy na Śląsku przez Polskę wszystkie nominacje urzędników, których nie wybierały lub nie mianowały władze bądź instytucje śląskie, mogły nastąpić jedynie po uprzednim wysłuchaniu wojewody⁶².

Niezwykle istotny był także artykuł 44 mówiący o tym, że statut organiczny można było zmienić wyłącznie za zgodą Sejmu Śląskiego⁶³. Na koniec zaś podkreślono, że statut miał wejść w życie z dniem objęcia województwa śląskiego przez Rzeczypospolitą⁶⁴.

2.6. Plebiscyt i jego konsekwencje

Plebiscyt odbył się 20 marca 1921 roku⁶⁵. Uprawnionych do głosowania było 1 190 637 osób z 1573 gmin. Za Polską opowiedziało się 40,3% głosujących, natomiast za Niemcami 59,7%⁶⁶. Z grona 192 000 emigrantów, czyli osób urodzonych na Górnym Śląsku, ale wówczas zamieszkujących poza terenem plebiscytowym, za stroną polską głosowało wyłącznie 10 000 osób⁶⁷. Jeżeli chodzi o wyniki w gminach, to za Polską opowiedziało się 674 gminy, a za Niemcami 624. Ogólnie rzecz ujmując, w centrum obszaru plebiscytowego nastąpiło znaczne wymieszanie głosów, w zachodniej części

⁶¹ Art. 40 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Por. też W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*, t. 1, Katowice 1922, s. 56-57.

⁶² Art. 41 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁶³ Art. 44 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁶⁴ Art. 45 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁶⁵ *Die Volksabstimmung in Oberschlesien 1921. Nationale Selbstbestimmung oder geopolitisches Machtspiel?*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, D. Skrabani, Paderborn 2023.

⁶⁶ Por. M. Masnyk, *Prowincja górnośląska 1919-1922*, [w:] *Historia...*, op. cit., s. 225.

⁶⁷ Odnośnie stanowiska mocarstw wobec głosowania emigrantów zob. też *Nota Lloyd'a George'a do polskiego posła w Londynie w sprawie głosowania emigrantów na Górnym Śląsku*. Cyt. za K. W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości...*, op. cit., s. 448-449. Por. też M. M. Drozdowski, *Dramatis personae międzynarodowej sytuacji Górnego Śląska w latach 1917-1922*, [w:] *Górny Śląsk (1918-1922)*, pr. zb. pod red. T. Skoczka, Warszawa 2015, s. 15.

przewagę uzyskali Niemcy, a w powiatach pszczyńskim i rybnickim zwycięstwo odnieśli Polacy⁶⁸. Już 22 marca 1921 roku Wojciech Korfanty przedstawił Komisji Międzysojuszniczej plan podziału Górnego Śląska wzdłuż tzw. „linii Korfanteego”. Przewidywał on przekazanie Polsce 59% obszaru plebiscytowego z 70% ludności. Francuzi opowiedzieli się za polskimi żądaniami, ale Anglicy i Włosi faworyzowali Niemców, którym zamierzano oddać cały okręg przemysłowy. Dla Polski przeznaczono jedynie powiat pszczyński i rybnicki z niewielkimi skrawkami katowickiego i tarnogórskiego (tzw. linia Percival – de Marinis). W odpowiedzi na to Polacy zorganizowali III powstanie śląskie, które zaczęło się z 2 na 3 maja 1921 roku. Ostatecznie Polacy podpisali rozejm z Komisją Międzysojuszniczą 11 czerwca, a Niemcy dwa tygodnie później. Wysiłek zbrojny i przelana krew wydały się bezcelowe⁶⁹.

Faktycznie decyzję o podziale Górnego Śląska podjęła 20 października 1921 roku Rada Ambasadorów. Oprócz opisu przebiegu granicy polsko-niemieckiej na Górnym Śląsku, decyzja ta zawierała zobowiązanie obu stron do podpisania umów gospodarczych oraz mniejszościowych. W tym celu nakazano wyznaczyć w ciągu 8 dni pełnomocników do ich wynegocjowania. Niemcy – w myśl werdyktu Rady Ligi Narodów – otrzymały aż 71% obszaru plebiscytowego, który zamieszkiwało 1 116,5 tys. osób, Polacy zaś 29% spornego terytorium z 996,5 tys. mieszkańców. Jednak obszar przyznany Polsce – a więc powiaty: pszczyński, rybnicki, katowicki, większość tarnogórskiego i lublinieckiego oraz kawałek bytomskiego, raciborskiego i zabrzańskiego – był dużo lepiej rozwinięty pod względem gospodarczym⁷⁰.

2.7. Górnośląska Konwencja Genewska

Jak słusznie zauważył – znany specjalista dziejów Górnego Śląska w XX wieku – Edward Długajczyk ziemia górnośląska przez piętnastoletni okres obowiązywania

⁶⁸ Zob. *Encyklopedia powstań...*, op. cit., s. 400; M. Czapliński, *Dzieje Śląska...*, op. cit., s. 362; E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska...*, op. cit., s. 3. Por. też J. Meissner, *Województwo śląskie w latach 1922-1939*, [w:] *Dzieje Górnego Śląska w latach 1816-1947*, pr. zb. pod red. F. Hawranka, Opole 1981, s. 375-443; K. Popiołek, *Historia Śląska. Od pradziejów do 1945 roku*, wyd. 2, Katowice 1984; J. Borucki, *Województwo śląskie w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2013, s. 16-26.

⁶⁹ M. Czapliński, *Dzieje Śląska...*, op. cit., s. 364; E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska...*, op. cit., s. 3-4.

⁷⁰ M. Czapliński, *Dzieje Śląska...*, op. cit., s. 365; E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska...*, op. cit., s. 7-8; M. W. Wanatowicz, *Województwo śląskie (1922-1939)*, [w:] *Historia...*, op. cit., s. 238-247; A. Dziuba, S. Rosenbaum, *Początki ruchu komunistycznego na Górnym Śląsku (1918-1924)*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne”, 2020, t. 10, s. 186.

Konwencji Genewskiej⁷¹ stała się obszarem swoistego „eksperymentu polegającego na ograniczeniu w pewnych dziedzinach praw suwerennych obu państw [Polski i Niemiec – dopisek aut.] na rzecz instytucji wspólnych i międzynarodowych”⁷².

Górny Śląsk – stanowiący dotąd jednolity organizm przemysłowy – po decyzji Rady Ambasadorów został przepołowiony granicą. W konsekwencji tego niejednokrotnie po obu jej stronach znalazły się kopalnie lub zakłady produkcyjne należące do jednego konsorcjum⁷³. W ten sposób odseparowano kooperantów, odbiorców, źródła dystrybucji i finansowania. Rozcięto system wodociągowy, sieć energetyczną i gazową oraz kolei. W tej nowej sytuacji zdecydowano się więc na podpisanie Górnos Śląskiej Konwencji Genewskiej, która miała uregulować zasady współpracy transgranicznej, ale także chronić mniejszości narodowe⁷⁴.

Na pertraktacje w sprawie podpisania Konwencji Genewskiej strona polska wydelegowała prawnika Kazimierza Olszowskiego, zaś Niemcy Eugena Schifferra i Theodora Lewalda⁷⁵. Na przewodniczącego negocjacji wyznaczono natomiast Szwajcara Felixa Calondera⁷⁶. Pierwsza tura rozmów odbyła się w Genewie i trwała od 23 do 26 listopada 1921 roku. Przyjęto na niej regulamin obrad oraz powołano 11 podkomisji, a mianowicie: kolei; wody i elektryczności; systemu walutowego; poczt i telegrafów; ceł; węgla i produktów kopalnianych; związków pracodawców

⁷¹ O terminie „Konwencja Genewska” odnośnie polsko-niemieckiej konwencji górnos Śląskiej zob. A. Galos, *Literatura historyczna o dziejach Górnego Śląska w latach 1918-1922 (próba ogólnego przeglądu)*, [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996, s. 25-26.

⁷² E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska...*, op. cit., s. 8. Zob. też Z. Woźniczka, *Refleksje o autonomii Śląskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Górny Śląsk...*, op. cit., s. 362 i n.; L. Krzyżanowski, *Polsko-niemiecka konwencja górnos Śląska, tzw. genewska, i jej obowiązywanie w latach 1922-1937. Wybrane problemy*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku...*, op. cit., s. 14-28.

⁷³ Zob. m.in. *Dzieje rozwoju Wielkich Katowic jako ośrodka górnos Śląskiego przemysłu i stolicy autonomicznego województwa Śląskiego 1926*, opr. Wł. Nałęcz-Gostomski, Katowice 1926, s. 64; F. Biały, *Chorzów w latach 1922-1939*, [w:] *Chorzów: zarys rozwoju miasta*, pr. zb. pod red. J. Kantyki, Katowice 1977, s. 124. Por. też Z. Woźniczka, *Działania na rzecz integracji gospodarki Górnego Śląska z gospodarką polską w pierwszej połowie XX wieku* [w:] *Gospodarcze i społeczne skutki zaborów Polski*, pr. zb. pod red. J. Chumińskiego, K. Popsińskiego, Wrocław 2008, s. 299-302.

⁷⁴ Por. L. Krzyżanowski, *Polsko-niemiecka konwencja górnos Śląska, tzw. genewska, i jej obowiązywanie w latach 1922-1937. Wybrane problemy*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku...*, op. cit., s. 16. Zob. też J. Żarnowski, *Le system de protection des minorat et la Pologne*, *Acta Poloniae Historica*, 1985, t. 52, s. 105-124. Por. też P. A. Leszczyński, *System ochrony mniejszości narodowych i wyznaniowych w powersalskiej Europie Środkowej jako instrument modernizacji prawno-politycznej*, „*Rocznik IEŚW*”, 2023, nr 3, s. 215-234.

⁷⁵ Zob. J. Przewłocki, *Stosunek mocarstw zachodnich do problemów Górnego Śląska 1918-1939*, Warszawa 1978, s. 46. O pertraktacjach w sprawie Konwencji Genewskiej zob. też E. Długajczyk, *Górny Śląsk po powstaniach i plebiscycie*, Katowice 1977, s. 96-118.

⁷⁶ S. Rogowski, *Komisja Mieszana dla Górnego Śląska (1922-1937)*, Opole 1977, s. 25-26; „*Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego*” z 1922 r., nr 1, s. 5-6.

i pracowników; ubezpieczeń społecznych; ruchu granicznego; prawną albo postanowień ogólnych oraz mniejszości narodowych. Później powołano jeszcze podkomisję dla określenia uprawnień Komisji Mieszanej i Trybunału Rozjemczego. Podkomisje miały zakończyć swe prace do 15 stycznia 1922 roku. Następnie obie strony miały spotkać się i rozstrzygnąć ewentualne sporne kwestie, gdyby jednak nie potrafiono dojść do porozumienia, decydujący głos miał mieć przewodniczący Calonder. 14 lutego 1922 roku rozpoczęła się druga tura rozmów w Genewie. Uzgodnione już kwestie przekazano na piśmie do komitetu redakcyjnego, w skład którego wchodził: Georges Kaeckenbeeck, Konstanty Wolny i Franz Schlagelberger. W marcu sprawami do ustalenia były jeszcze m.in.: likwidacja własności prywatnej, prawa mniejszości narodowych, kwestie obywatelstwa oraz uprawnienia Komisji Mieszanej i Trybunału Rozjemczego. W połowie kwietnia treść umowy była już prawie gotowa.

Ostatecznie Górnośląską Konwencję Genewską podpisano 15 maja 1922 roku w Genewie⁷⁷, a 4 lipca w Berlinie nastąpiła wymiana dokumentów ratyfikacyjnych⁷⁸. W miesiąc po notyfikacji granic, czyli od 15 lipca 1922 roku Górnośląska Konwencja Genewska zaczęła obowiązywać⁷⁹.

Konwencja Genewska składała się z 606 artykułów i podzielona została na sześć części: I. *Postanowienia ogólne*; II. *Obywatelstwo i zamieszkanie*; III. *Ochrona mniejszości*; IV. *Sprawy socjalne*; V. *Sprawy gospodarcze*; VI. *Górnośląska Komisja Mieszana i Górnośląski Trybunał Rozjemczy*. Zamykał ją natomiast „*Protokół końcowy*”.

⁷⁷ Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. z 1922 r. Nr 44, poz. 371). Zob. też E. Długajczyk, *Górny Śląsk po powstaniach...*, op. cit., s. 119-123.

⁷⁸ Ratyfikacja nastąpiła 24 maja 1922 roku. Zob. Ustawa z dnia 24 maja 1922 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej, dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.U. z 1922 r. Nr 44, poz. 370).

⁷⁹ E. Długajczyk, *Podział Górnego Śląska...*, op. cit., s. 8-10, s. 15. Por. też M. S. Korowicz, *Górnośląska ochrona mniejszości (1922-1937) na tle stosunków narodowościowych*, Katowice 1938, s. 10-11. Wojska polskie pod dowództwem gen. Stanisława Szeptyckiego wkroczyły na Górny Śląsk 20 czerwca 1922 roku. Zob. *Wkroczenie wojsk polskich na Górny Śląsk*, „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” z 1 lipca 1922 r., nr 1, s. 3. Z kolei 16 lipca 1922 roku nastąpiło uroczyste podpisanie aktu przyłączenia Górnego Śląska do Polski. Wśród zaproszonych gości nie zabrakło gen. Szeptyckiego, ale również marszałka Sejmu Wojciecha Trąpczyńskiego czy ministra spraw wewnętrznych Antoniego Kamińskiego. Por. G. Bębik, *Jak władze polskie przejmowały województwo śląskie, „Do Polski! 1922 – Przyłączenie części Górnego Śląska do II Rzeczypospolitej”* (dodatek do „Dziennika Zachodniego”) z 13 czerwca 2022 r., s. 7.

Już na samym jej wstępie stwierdzono, że miała ona na celu zabezpieczenie „ciągłości życia gospodarczego na Górnym Śląsku, (...)” oraz ochronę mniejszości⁸⁰. Gwoli wyjaśnienia, chodziło o to, że przez 15 lat na terenie objętym plebiscytem miały obowiązywać przepisy z zakresu górnictwa, hutnictwa, handlu i prawa pracy, które istniały tam „w dniu zmiany suwerenności na polskiej części obszaru plebiscytowego”⁸¹. Zarazem jednak Konwencja zawierała również regulacje odnośnie uwarunkowań, w jakich mogły nastąpić ewentualne zmiany istniejącego wówczas na tym terenie prawa materialnego⁸².

Następnie zawarto w niej przepisy zabezpieczające prawa nabyte (m.in. koncesje i przywileje uzyskane przez osoby prywatne, towarzystwa oraz osoby prawne jeszcze przed zmianą suwerenności), a także uregulowania dotyczące wyłączenia wielkiego przemysłu (łącznie z pokładami) oraz wielkiej własności rolnej⁸³.

W części drugiej niniejszej umowy międzynarodowej szczegółowo omówiono zaś prawo nabycia i zachowania obywatelstwa polskiego bądź niemieckiego na obszarze Górnego Śląska. Przedstawiono też prawa osób, które zamierzały optować na rzecz innego obywatelstwa, uzyskując tym samym możliwość przeniesienia się do kraju, na rzecz którego optowały. Z prawa opcji można było jednak tylko skorzystać w ciągu 2 lat od dnia zmiany suwerenności. Dokładnie opisano również procedurę postępowania opcyjnego i sposób załatwiania ewentualnych sporów, wynikających z interpretacji lub

⁸⁰ *Wstęp do Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*. I choć emigracja z lat 1922-1924 objęła 100 tys. Niemców, to nadal na obszarze województwa śląskiego pozostało – według oficjalnych danych – 91 tys. Niemców, a nieoficjalnie ich liczba oscylowała nawet od 130 do 210 tysięcy osób. Por. P. Greiner, R. Karczmarek, *Mniejszości narodowe*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996, s. 179. Niestety większość z niemieckich mieszkańców Górnego Śląska sympatyzowała z niemieckim rewizjonizmem. Zob. P. Greiner, R. Kaczmarek, *Leksykon mniejszości niemieckiej w województwie śląskim w latach 1922-1939: zarys dziejów, organizacje, działacze*, Katowice 2002, s. 40-42. W 1921 roku przynależność do narodu niemieckiego zadeklarowało aż 324 500 osób, a więc 29,5% ogółu ludności. Por. B. Olszewicz, *Obraz Polski dzisiejszej. Fakty, cyfry, tablice*, Warszawa 1938, s. 93. Z kolei w czasie spisu powszechnego z 1931 roku już tylko 7% ogółu ludności województwa śląskiego zadeklarowało język niemiecki jako własny. Zob. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r.: Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe: Województwo śląskie*, „Statystyka Polski”, seria: C, z. 54, Warszawa 1937, s. 20 (tabl. 10 *Ludność według wyznania i płci oraz języka ojczystego*).

⁸¹ Art. 1 § 1 ust. 1 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*.

⁸² Art. 1 § 2 ust. 1-2 pkt 1, 2, 3 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*.

⁸³ Por. art. 4-24 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*.

wykonania przepisów dotyczących tej kwestii. Miała za to odpowiadać Komisja Polubowna dla Spraw Obywatelstwa⁸⁴.

Niezwykle ważna była część trzecia Konwencji, w której zamieszczono przepisy odnośnie ochrony mniejszości narodowych, ich praw cywilnych i politycznych. Omówiono tu także sprawy związane: ze szkolnictwem prywatnym i publicznym, z językiem ojczystym oraz z wyznaniem⁸⁵. Oprócz tego Konwencja dawała prawo każdej pojedynczej osobie – należącej do mniejszości narodowej – wnoszenia zażalenia w formie petycji z powodu nierównego traktowania przez władze państwowe⁸⁶.

Następnie w Konwencji Genewskiej poruszone zostały kwestie socjalne, a mianowicie zawarto w niej przepisy dotyczące się m.in.: związków pracodawców i pracowników, umów zbiorowych, ubezpieczeń społecznych (na wypadek choroby, od wypadków, inwalidzkie oraz pozostałych rodzin)⁸⁷.

Z kolei w części piątej zawarto przepisy odnoszące się do kwestii gospodarczych, poczynając od spraw celnych (omówiono np. bezcłowy wywóz ziemiopłodów z jednej

⁸⁴ Por. art. 25-63 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*. Zob. też S. Szenic, *Opcja na podstawie Konwencji Genewskiej*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 2, s. 158 i n.

⁸⁵ Por. art. 64-146 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*. Zob. też m.in. E. Noszczyński, *Szkolnictwo mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w świetle polskiego prawa traktatowego*, Katowice 1939; K. Orzechowski, *Zagadnienie asymilacji mniejszości na tle polskiego szkolnictwa powszechnego na Górnym Śląsku*, „Przegląd Zachodni”, 1949, R. 5, nr 5-6.

⁸⁶ Zob. art. 147-158 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*. Por. też W. J. Zaleski, *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932, s. 97; M. St. Korowicz, *Jednostka jako podmiot prawa narodów, w świetle Górnośląskiej Konwencji Genewskiej*, „Głos Prawników Śląskich”, 1938, R. II, nr 3, s. 300; M. Maciejewski, *Prawne aspekty położenia mniejszości narodowych na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym 1918-1939*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2013, t. LXV, z. 1, s. 267; W. Giemza, *Regulacje Konwencji Górnośląskiej z 1922 r. jako prototyp systemu ochrony praw mniejszości*, „Przegląd Europejskiej Kultury Prawnej”, 2015, nr 1, s. 53. O skargach górnośląskich szczegółowo pisał Kazimierz Kierski. Zob. K. Kierski, *Ochrona praw mniejszości w Polsce*, Poznań 1933, s. 622-659. Por. też F. Połomski, *Niemiecki Urząd do Spraw Mniejszości (1922-1937)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, s. 62-147. Władze państwa polskiego takie działania traktowały jednak „(...) nie jako wyraz rzeczywistych utrudnień w rozwoju narodowym ze strony państwa osiedlenia (...)”, ale jako przejaw polityki rewizjonistycznej państwa niemieckiego. Zob. H. Chałupczak, *Polityka neutralizacji przez Polskę niemieckich petycji mniejszościowych do Rady Ligi Narodów w okresie międzywojennym*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2012, nr 9, s. 9. Por. też *Alarmujące skargi mniejszości niemieckiej*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 6 grudnia 1926 r., R. I, nr 4, s. 2; A. Szczepański, *Górny Śląsk w świetle wykonania Konwencji Genewskiej*, Warszawa 1929, s. 238; M. St. Korowicz, *Spór o wykonanie Konwencji Genewskiej*, „Strażnica Zachodnia”, 1931, R. X, nr 3, s. 424-425; St. Komar [właśc. M. St. Korowicz], *W przeddzień wygaśnięcia Górnośląskiej Konwencji Genewskiej*, Komunikat Instytutu Śląskiego, Seria II, nr 32, Katowice 1937, s. 3-4; idem, *Poglądy Prezydenta Górnośląskiej Komisji Mieszanej. Nowe wydawnictwo, ilustrujące działalność Górnośląskiej Komisji Mieszanej*, Komunikat Instytutu Śląskiego, Seria II, nr 50, Katowice 1937, s. 3-4; idem, *Rozwój stosunków narodowościowych na Polskim Górnym Śląsku*, Katowice 1935, s. 11-12; idem, *Górnośląska ochrona mniejszości...*, op. cit., s. 148-156.

⁸⁷ Por. art. 159-215 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, (...)*.

na drugą część Górnego Śląska), specjalnego pasa pogranicznego, kart cyrkulacyjnych (umożliwiających swobodne przekraczanie granicy – wprowadzonych na 15 lat), przez system walutowy i bankowy, istniejący zarówno po polskiej, jak i niemieckiej stronie obszaru plebiscytowego, aż na imporcie i eksporcie węgla, produktów górniczych, rudy żelaznej, cynkowej i ołowianej z jednej na drugą część Górnego Śląska kończąc. Poza tym podjęto się również unormowania prawnego spraw związanych: z dostarczaniem wody, ze spolszczeniem produkcji energii elektrycznej na polskiej części Górnego Śląska, a także z ruchem pocztowym, telegraficznym, telefonicznym i kolejowym⁸⁸.

W ostatniej zaś części umieszczone zostały regulacje dotyczące organizacji, kompetencji i trybu postępowania przed Górnosłaską Komisją Mieszaną oraz Górnosłaskim Trybunałem Rozjemczym⁸⁹.

Natomiast w „*Protokole końcowym*” – oprócz przepisów przejściowych – zawarto ważny zapis, mówiący o tym, że: „Układające się Strony mogą, za wspólną zgodą, zmienić lub uchylić wszystkie przepisy, dotyczące ustroju przejściowego”⁹⁰.

Województwo śląskie – dzięki swej autonomii – miało wyjątkowe uprawnienia w skali całego państwa polskiego. Jednak Konwencja Genewska w części górnosłaskiej tego województwa wprowadziła na 15 lat pewne ograniczenia⁹¹. Jej zapisy bowiem – odnośnie ochrony mniejszości narodowych oraz wielkiej własności ziemskiej i przemysłu ciężkiego, znajdujących się w rękach niemieckich⁹² – uniemożliwiały władzom polskim prowadzenie bardziej aktywnej polityki, a także dawały instytucjom

⁸⁸ Por. art. 216-561 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska*, (...).

⁸⁹ Por. art. 562-606 *Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska*, (...).

⁹⁰ Por. postanowienie III *Protokołu końcowego Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska*, (...).

⁹¹ Zob. Z. Hojka, *Administracja rządowa i samorządowa w województwie śląskim (1922-1939) – geneza, struktura organizacyjna i zakres działania*, Katowice 1995, mps, s. 87 (niepublikowana rozprawa doktorska, pozyskano z Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach, dn. 13.07.2018 r.). Por. też m.in. *Oberschlesisches Abkommen 1922. Deutsch-polnisch (Reprint eines zweisprachigen Textes "Abkommen, betreffend die Überleitung der Rechtspflege im ober-schlesischen Abstimmungsgebiet", ohne Quellenangabe)*, Zurich 1995; Por. też S. Rosenbaum, „Das internationale Oberschlesien-Experiment”. *Das Genfer Abkommen vom 15. Mai 1922 und seine Bedeutung für Oberschlesien / „Międzynarodowy eksperyment górnosłaski”*. Konwencja genewska z 15 maja 1922 roku i jej znaczenie dla Górnego Śląska [w:] *Grenzgänger. Alltag in einem geteilten Land/ Na granicy. Codziennosc w podzielonym regionie*, pr. zb. pod red. D. Skrabani, D. Smolorza, Ratingen 2023.

⁹² Por. M. Margielewicz, *Problem świadomości zagrożenia ze strony Niemiec w społeczeństwie polskim Górnego Śląska w ostatnich latach II Rzeczypospolitej*, „*Wiek Stary i Nowy*”, 2009, t. 1(6), s. 265: „(...) 75% kapitału ulokowanego w przemyśle ciężkim oraz 85% prywatnej własności ziemskiej należało do mniejszości niemieckiej (...)”.

międzynarodowym prawo ingerowania w tym zakresie⁹³. Zwłaszcza kwestie związane z ochroną mniejszości stały się zarzewiem ciągłych sporów między Polską a Niemcami⁹⁴. Trzeba jednak zarazem podkreślić, że dzięki regulacjom prawnym zawartym w Konwencji Genewskiej konflikty o podłożu narodowościowym były rozstrzygane przed powołanymi przez nią organami, a więc Górnośląską Komisją Mieszaną oraz Górnośląskim Trybunałem Rozjemczym, a w wyższej instancji Radą Ligi Narodów i Stałym Trybunałem Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze⁹⁵, nie zaś siłowo na ulicach⁹⁶. Z kolei życie gospodarcze zarówno po stronie polskiej, jak i niemieckiej Górnego Śląska „potoczyło się wartkim nurtem, którego nie spowolnił nawet wielki kryzys gospodarczy”⁹⁷.

⁹³ O Konwencji Genewskiej zob. też J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 43-46. Zob. też M. W. Wanatowicz, *Województwo śląskie (1922-1939)*, [w:] *Historia...*, op. cit., s. 25 i n.; eadem, *Wrastanie w Polskę. Z problemów unifikacji i integracji Górnego Śląska z Drugą Rzeczpospolitą*, [w:] *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku. Co Polska, a co Niemcy dały mieszkańcom tej ziemi?*, pr. zb. pod red. Z. Kapały, W. Lesiuka, M. W. Wanatowicz, t. 1, Bytom 1997, s. 204-207; K. Jonca, *Status prawny mniejszości na obszarze podzielonego Górnego Śląska w latach 1922-1939*, [w:] *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku...*, t. 2, pr. zb. pod red. Z. Kapały, W. Lesiuka, M. W. Wanatowicz, Bytom 1997, s. 23-24; P. Olstowski, *Separatyzm, dzielnicowość i unifikacja w II Rzeczypospolitej (1918-1939). Problemy integracji państwa i społeczeństwa po odzyskaniu niepodległości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2020, nr 147, z. 4, s. 733-743.

⁹⁴ Nasilenie polityki antyniemieckiej na Górnym Śląsku nastąpiło zwłaszcza po przewrocie majowym i przejęciu władzy przez wojewodę Michała Grażyńskiego. Por. R. Staniewicz, *Mniejszość niemiecka w województwie śląskim w latach 1922-1933*, Katowice 1965, s. 15-21; P. Greiner, R. Kaczmarek, *Leksykon organizacji niemieckich w województwie śląskim (1922-1939)*, Katowice 1993, s. 54-57. Michał Grażyński tak pisał m.in. o działaniach podejmowanych przez mniejszość niemiecką na Górnym Śląsku: „Agresywność polityki tej mniejszości, która nie chce zadowolić się swym naturalnym zasięgiem narodowym, a próbuje sięgać niejednokrotnie po element polski, powoduje w terenie poważne zadrażnienia, których opanowanie stanowi znaczny trud aparatu administracyjnego”. Zob. idem, *Rola urzędnika polskiego na Śląsku*, [w:] *Księga pamiątkowa X-lecia Związku Urzędników państwowych, samorządowych i komunalnych na województwo śląskie*, Katowice 1934, s. 18.

⁹⁵ J. Mildner, *O Konwencji Genewskiej...*, op. cit., s. 9-10. Por. też K. Kierski, *Prawa mniejszości niemieckiej w Polsce*, Poznań 1923, s. 86; W. Marcoń, *Polsko-niemiecka konwencja górnośląska (genewska) z 15. 05. 1922*, „Szkice Humanistyczne”, 2010, t. X, nr 2-3, s. 150-151. Zob. też W. Wrzeński, *Miejsce Górnego Śląska w stosunkach polsko-niemieckich po I wojnie światowej*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski), s. 36.

⁹⁶ Por. W. Wrzeński, *Wygaśnięcie Konwencji Genewskiej w sprawach Górnego Śląska (15 VII 1937)*, [w:] *Między Królewcem, Warszawą, Berlinem a Londynem. Studia i szkice z dziejów XX wieku*, pr. zb. pod red. W. Wrzeńskiego, Toruń 2001, s. 289-304.

⁹⁷ M. Maciejewski, *Prawne aspekty położenia mniejszości narodowych...*, op. cit., s. 267; L. Krzyżanowski, *Polsko-niemiecka konwencja górnośląska, tzw. genewska, i jej obowiązywanie w latach 1922-1937. Wybrane problemy*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku...*, op. cit., s. 27. Zob. też P. Greiner, *Historia gospodarcza Górnego Śląska (XVI-XX wiek)*, [w:] *Historia Górnego Śląska...*, op. cit., s. 332: „(...) W całym okresie międzywojennym Skarb Państwa Polskiego uzyskał z terenu województwa śląskiego ok. 300 mln zł z tytułu tangenty i dalszych kilkaset milionów z opłat celnych i zysków z monopolu. Bez tych środków II Rzeczypospolita byłaby jeszcze bardziej zacofanym gospodarczo państwem na mapie Europy, a większe próby modernizacyjne byłyby skazane na niepowodzenie”. Por. też M. W. Wanatowicz, *Województwo śląskie (1922-1939)*, [w:] *Historia Górnego Śląska...*, op. cit., s. 239: „(...) Okres międzywojenny przyniósł wiele niekorzystnych zjawisk w sferze społecznej, szczególnie w latach wielkiego kryzysu gospodarczego, który w Polsce trwał dłużej

Ostatecznie Górnośląska Konwencja Genewska została zastąpiona – w zakresie spraw związanych z ochroną mniejszości narodowych – deklaracją polsko-niemiecką, którą podpisano 5 listopada 1937 roku⁹⁸.

2.8. Podsumowanie

Województwo śląskie, najmniejsze spośród 16 województw II Rzeczypospolitej, jako jedyne posiadało szerokie uprawnienia autonomiczne nadane mu statutem organicznym.

Na decyzję rządu polskiego o uchwaleniu ustawy z 15 lipca 1920 roku wpłynęły: po pierwsze sytuacja międzynarodowa Polski, m.in. chodziło o akcję propagandową Niemiec, w której dowodziły one sezonowości państwa polskiego, a także o zagrożenie ze strony zbliżających się wojsk bolszewickich, a po drugie stosunki wewnętrzne panujące na Górnym Śląsku: „W tym regionie nie było właściwie polskiej klasy posiadającej, z wyjątkiem chłopów na „Śląsku Zielonym”, czyli w powiatach rolniczych. Nie było polskich ziemian, przemysłowców, urzędników, policjantów, oficerów i wyższych duchownych. Warstwy posiadające i kierownicze prawie w stu procentach były niemieckie. One dysponowały olbrzymimi środkami na akcję plebiscytową, utrzymywanie formacji ochotniczych, dobrze uzbrojonych i w większości śląskich, tytułów prasowych”⁹⁹.

I choć ustawa z 15 lipca 1920 roku nie wprowadziła *de facto* pojęcia „autonomii Śląska”, to jednak była rozbudowaną formą samorządu terytorialnego, bo jak słusznie podkreślał Józef Buzek – referent Komisji Konstytucyjnej, który w Sejmie Ustawodawczym zalecał uchwalenie statutu organicznego – dawała Ślązakom o wiele więcej niż ustawa pruska, gdyż: „Lud śląski jest krwią z naszej krwi, kością z naszej

(1930-1935) i był głębszy niż w skali światowej. Bezrobocie, spadek płac realnych, pogorszenie ustawodawstwa ubezpieczeniowego, obniżyły znacznie poziom życia mieszkańców. Mimo to województwo śląskie było terenem, gdzie zarówno robotnicy, jak i inteligencja zarabiali lepiej, żyli w korzystniejszych warunkach mieszkaniowych niż mieszkańcy sąsiednich województw kieleckiego i krakowskiego, lepiej się także odżywiali, ubierali, wydawali więcej na rozrywkę i kulturę”.

⁹⁸ L. Krzyżanowski, *Polsko-niemiecka konwencja górnośląska, i jej obowiązywanie w latach 1922-1937. Wybrane problemy*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku...*, op. cit., s. 27. Zob. też *Deklaracje polsko-niemieckie w sprawach mniejszościowych*, „Front Zachodni. Pismo poświęcone sprawom wzajemnego stosunku Polski i Niemiec” z listopada 1937 r., R. V, nr 9, s. 1-3. Por. też J. Durka, *Prasa niemiecka o wygaśnięciu górnośląskiej konwencji genewskiej w korespondencji Ambasady RP w Berlinie*, [w:] *Szkice z dziejów autonomii śląskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, pr. zb. pod red. J. Durka, Katowice 2013, s. 136-156.

⁹⁹ M. M. Drozdowski, *Refleksje o autonomii śląskiej*, „Niepodległość i Pamięć”, 2012, nr 1-4, s. 84-85. Zob. też P. Hauser, *Śląsk między Polską, Czechosłowacją a separatyzmem. Walka Niemiec o utrzymanie prowincji śląskiej w latach 1918-1919*, Poznań 1991.

kości, toteż mógł Sejm nasz bez obaw o całość Rzeczypospolitej zgodzić się na dalej idące prawa samorządowe Śląska, niż to mógł ofiarować sejm pruski”¹⁰⁰.

Jednak – jak czas pokazał – mimo szerokiej autonomii, władze wojewódzkie musiały zmierzyć się z ograniczeniami wynikającymi ze stosowania Konwencji Genewskiej, a to realnie wpływało na osłabienie tempa integracji ziem śląskich z resztą Polski.

Autonomia – przez jednych krytykowana, przez innych broniona – przetrwała przez cały okres międzywojenny i została zniesiona dopiero ustawą Krajowej Rady Narodowej z 6 maja 1945 roku.

¹⁰⁰ K. Wolny, *Geneza statutu autonomicznego Województwa Śląskiego*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 1, s. 14. Zob. też <https://forsal.pl/artykuly/1077808,gorny-slask-a-katalonia-urojony-slaski-separatyzm-historia-gornego-slaska.html> (dostęp 15.12.2023 r.). Zob. też m.in. A. Drogoń, *Śląscy chadecy a projekt statutu organicznego województwa śląskiego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Studia Iuridica Silesiana”, 1986, 11, s. 152-166.

ROZDZIAŁ III:

Ustrój administracyjny województwa śląskiego

3.1. Wprowadzenie

Okres dwudziestolecia międzywojennego był czasem wytężonej pracy na rzecz odbudowy państwa polskiego po przeszło wiekowej jego nieobecności na mapach politycznych Europy. Proces odbudowy dotyczył niemal każdej z dziedzin życia państwowego. Również na nowo trzeba było określić ustrój organów państwowych, ustrój oraz zasady funkcjonowania administracji rządowej i samorządowej w terenie¹, a także podział administracyjny kraju. Mimo naprawdę trudnych warunków, biorąc pod uwagę nie tylko potrzebę likwidacji różnic powstałych na ziemiach polskich wskutek ich przynależności do trzech państw zaborczych, ale także konieczność podejmowania działań zbrojnych w celu ich przyłączenia i obrony, decydentom udało się doprowadzić najpierw do uchwalenia Konstytucji marcowej w 1921 roku, a później Konstytucji kwietniowej w 1935 roku².

Na wstępie – gwoździ przypomnienia – należy stwierdzić, że Konstytucja z 17 marca 1921 roku³ opierała ustrój państwowy na „szerokim samorządzie terytorialnym” (art. 3). Innymi słowy ustawodawca powierzył określonym organom wykonywanie zadań

¹ Zob. T. Maciejewski, *Historia administracji*, Warszawa 2002, s. 266: „Administrację terytorialną (...) stanowiła administracja rządowa, która dzieliła się na ogólną, specjalną i samorząd. Administracja ogólna zwana była zespoloną i wykonywała zadania przewidziane dla resortu spraw wewnętrznych. Administracja specjalna z kolei nazywana była niezespoloną”. Por. też W. Kozyra, *Znaczenie polskiej tradycji administracyjnej dla administracji publicznej III Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze”, 2018, t. L, z. 3, s. 243 i n.; J. Kubiak, *Administracja rządowa w II Rzeczypospolitej w okresie rządu Janusza Jędrzejewicza*, [w:] *Stulecie polskiej administracji. Doświadczenia i perspektywy (1918-2018)*, pr. zb. pod red. W. Federczyka, Warszawa 2018, s. 377. Odnośnie województwa śląskiego należy pamiętać o trudnościach wynikających z budowy autonomicznej administracji wojewódzkiej, która była zmuszona – przynajmniej w pewnym stopniu – odwoływać się do dotychczasowych regulacji prawnych i modelu administracyjnego Niemiec oraz austriackiej części Cesarstwa Austro-Węgierskiego, a po aneksji Zaolzia w 1938 roku także Czechosłowacji.

² Por. K. Wojtczak, *Wojewoda w okresie przemian w ustroju politycznym i administracyjnym między II a III Rzeczypospolitą Polską*, [w:] *Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia*, pr. zb. pod red. J. Korczaka, Wrocław 2016, s. 530; J. Mierzwa, *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2020, nr 147, z. 4, s. 720.

³ Po przejściu przez Polaków części górnosląskiej Sejm RP rozciągnął na ten obszar Konstytucję marcową. Zob. Art. 1 *Ustawy z dnia 16 czerwca 1922 r. o rozciągnięciu na ziemie górnosląskie województwa śląskiego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i niektórych innych ustaw oraz w przedmiocie zmian w ustawodawstwie, na tych ziemiach obowiązującym* (Dz.U. z 1922 r. Nr 46, poz. 388). Por. też J. Wojnicki, *Regulacje konstytucyjne dotyczące samorządów terytorialnych na tle ujęcia historycznego w Polsce*, „Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, 2018, t. 13, z. 1, s. 36-37.

publicznych we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność, chodziło więc o zasadę decentralizacji⁴. W omawianej ustawie zasadniczej wymieniono również zasadę dekoncentracji (art. 66), która oznaczała podział wykonywania zadań publicznych między różne organy administracji scentralizowanej⁵. Natomiast Konstytucja z 23 kwietnia 1935 roku wzmacniała władzę wykonawczą, osłabiając uprawnienia władzy ustawodawczej. Także wobec terenowej władzy administracji ogólnej wyraźnie dążyła do oparcia jej funkcjonowania na zasadach koncentracji i centralizmu biurokratycznego, a więc podnosiła rangę, i tak już silnie ugruntowanej, instytucji wojewody⁶.

3.2. Naczelne organy administracyjne w województwie śląskim

II Rzeczypospolita była państwem unitarnym. Tak więc sytuacja – najmniejszego terytorialnie i najmniej licznego pod względem liczby mieszkańców – województwa śląskiego, któremu przyznano szeroką autonomię, była wyjątkowa⁷.

⁴ Por. J. Panejko, *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Warszawa 1990 (reprint z 1927), s. 6, s. 96; S. Fundowicz, *Decentralizacja administracji publicznej w Polsce*, Lublin 2005, s. 285-286; E. Ochendowski, *Prawo administracyjne. Część ogólna*, wyd. 8, Toruń 2009, s. 223; W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008 (reprint z 1922), s. 224-225. Zob. też R. Kamiński, *Centralizacja i decentralizacja w systemie administracji państwowej jako problem organizacyjny i prawny*, „Civitas Hominibus: rocznik filozoficzno-społeczny”, 2012, t. 7, s. 51-53. W tym miejscu warto jeszcze dodać, że Józef Buzek w 1919 roku przedstawił własny projekt konstytucji dla Rzeczypospolitej, w której proponował rząd prezydencki, wzorowany na systemie amerykańskim. Józef Buzek był doskonałym znawcą ustrojów politycznych państw, dlatego podstawy proponowanej konstytucji zaczerpnął z ustroju szwajcarskiego. Z tego powodu podzielił kraj na prawie 70 "ziem", które miało zamieszkiwać od 200 000 do 500 000 obywateli. „Ziemie” te miały same uchylać swoje konstytucje i ustawy szczegółowe, ale oczywiście w ramach regulacji ogólnopaństwowych i jedynie w ściśle określonym zakresie. Tak więc nie mogły one m.in. utrzymywać samodzielnych stosunków dyplomatycznych ani zawierać traktatów międzynarodowych. W sposób bardzo precyzyjny Józef Buzek opisał też nadzór oraz ewentualne restrykcje, jakie władze centralne mogły zastosować wobec „rządów ziemskich”. Zob. J. Buzek, *Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz uzasadnienie i porównanie tegoż projektu z konstytucjami szwajcarską, amerykańską i francuską*, Warszawa 1919, s. 147-192; S. Bratkowski, *Konstytucja Buzka*, „Wprost” z 30 grudnia 2003 r., nr 51-52, s. 36-39. Por. też Anna Mrozowska, *Walka prof. Józefa Buzka o rację stanu. Wizja ustroju Rzeczypospolitej w latach 1917-1919*, „Aequitas”, 2014, nr 2, s. 74-82. Zgoła inny projekt konstytucji przygotowała komisja zwana Ankietą, która pracowała pod kierunkiem prof. Michała Bobrzyńskiego. Prof. Bobrzyński uważał, że najtrudniejszym zadaniem w procesie odbudowy polskiej państwowości będzie zjednoczenie ziem dawnych zaborów i zespolenie ludności w jedno społeczeństwo. Dlatego też głosił koncepcję centralizacji państwa przez dezintegrację byłych zaborów i opowiadał się za podziałem Rzeczypospolitej na kilkanaście historycznie ukształtowanych województw. Zob. K. Jajecznik, *Projekt konserwatywnej konstytucji odrodzonej Polski*, „Społeczeństwo i Polityka” 2006, nr 2 (7), s. 88.

⁵ Zob. T. Bigo, *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928, s. 122; S. Krukowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990, s. 93.

⁶ K. Wojtczak, *Wojewoda w okresie przemian w ustroju politycznym i administracyjnym między II a III Rzeczypospolitą Polską*, [w:] *Administracja...*, op. cit., s. 530.

⁷ P. Olstowski, *Separatyzm, dzielnicowość i unifikacja w II Rzeczypospolitej (1918-1939). Problemy integracji państwa i społeczeństwa po odzyskaniu niepodległości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2020, nr 147, z. 4, s. 735. Zob. też Drogoń A., *Ustrój samorządny*

Województwo śląskie składało się z pięciu powiatów pruskich Górnego Śląska, które Liga Narodów przekazała Polsce decyzją z dnia 12 października 1921 roku oraz dwóch powiatów austriackich Śląska Cieszyńskiego, o czym zdecydowała Konferencja Ambasadorów w Spa 28 lipca 1920 roku. Z kolei w październiku 1938 roku dekretem Prezydenta RP dołączono do województwa śląskiego ziemie leżące za Olzą, a w listopadzie tego samego roku „ziemie odzyskane” we Frydeckim i w Czadeckim⁸.

województwa śląskiego czy autonomia? Spór doktrynalny czy też różne instytucje ustrojowe?, „Z Dziejów Prawa”, 2018, t. 11 (19), cz. 2, s. 123.

⁸ *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1938 r. o zjednoczeniu Odzyskanych Ziem Śląska Cieszyńskiego z Rzeczpospolitą Polską* (Dz.U. z 1938 r. Nr 78, poz. 533); *Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. o zjednoczeniu z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych* (Dz.U. z 1938 r. Nr 87, poz. 585). Zob. też K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków – Warszawa 1939, s. 96. Aneksja Zaolzia przez II Rzeczpospolitą spowodowała poważne problemy o charakterze integracyjnym, gdyż na tym obszarze obowiązywało wcześniej ustawodawstwo austriackie i czesko-słowackie. Poza tym zaistniała na tym terenie konieczność przejęcia administracji publicznej Republiki Czechosłowackiej, zbudowanej w oparciu o demokratyczne zasady zawarte w jej konstytucji uchwalonej 29 lutego 1920 roku. Proces unifikacji Zaolzia z resztą ziem polskich realizowany był dwutorowo, a mianowicie poprzez ogólnopolskie akty prawne oraz unormowania śląskich władz wojewódzkich. I tak rozciągnięcie ogólnopolskich regulacji prawnych na Zaolzie spowodowało, że już pod koniec listopada 1938 roku rozpoczęto tam proces tworzenia struktur polskiego sądownictwa, palestry i notariatu. Poza tym na Zaolziu wprowadzano akty prawne odnoszące się m.in. do: kwestii celnych, finansów, gospodarki, górnictwa, rzemiosła, handlu, rolnictwa, kolei, prawa pracy oraz wojskowości. Z kolei władze województwa śląskiego od końca października 1938 roku rozpoczęły „(...) proces integracji prawnej Śląska Zaolziańskiego z województwem śląskim. (...) Rozciągnięto w ten sposób szereg aktów prawnych uchwalonych wcześniej przez parlament śląski. Pierwsze cztery regulacje IV Sejmu Śląskiego zostały uchwalone 27 X 1938 r. i obejmowały swym zasięgiem Zaolzie. Ustawa z dnia 27 X 1938 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej niektórych przepisów prawnych na odzyskane ziemie Śląska Cieszyńskiego dawała podstawowe unormowania śląskiego parlamentu dla Zaolzia. W ten sposób na mocy art. 2 tejże ustawy wprowadzono na Zaolziu następujące akty prawne przyjęte wcześniej przez władze województwa śląskiego: 1) rozporządzenie wojewody śląskiego z dnia 17 VI 1922 r. w przedmiocie organizacji policji województwa śląskiego w brzmieniu ustawy z dnia 2 III 1923 r. i ustawy z dnia 10 XII 1925 r., 2) ustawę z dnia 30 III 1931 r. o prawie funkcjonariuszy policji województwa śląskiego i ich rodzin do odszkodowania w niektórych wypadkach wyjątkowych, 3) ustawę z dnia 12 XII 1933 r. o przepisach porządkowych na drogach publicznych w województwie śląskim w brzmieniu ustawy z dnia 21 XII 1937 r., 4) ustawę z dnia 16 VII 1934 r. o dozorze nad artykułami żywności i przedmiotami użytku, 5) ustawę z dnia 16 VII 1937 r. o języku urzędowym władz i urzędów administracyjnych w województwie śląskim, 6) ustawę z dnia 30 VIII 1937 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych, 7) ustawę z dnia 21 I 1938 r. o mieszkaniach dla nauczycieli publicznych szkół powszechnych. Wielką wagę sprawom szkolnym na Zaolziu przypisywał wojewoda M. Grażyński. Dlatego też już pierwsza ustawa z 27 X 1938 r. wprowadziła te dwie regulacje z zakresu szkolnictwa. Sprawom polonizacji służyła ponadto ustawa językowa z 16 VII 1937 r. mająca integrować ziemie zaolziańskie z autonomicznym organizmem. Drugi akt prawny śląskiego parlamentu dotyczył ukształtowania Zaolzia w strukturze województwa śląskiego. Ustawa z dnia 27 X 1938 r. o podziale administracyjnym i tymczasowej organizacji administracji na obszarze ziem odzyskanych Śląska Cieszyńskiego ustalała wykaz gmin miejskich i wiejskich zachodniej części powiatu cieszyńskiego oraz gmin miejskich i wiejskich powiatu frysztackiego. Trzecia ustawa uchwalona 27 X 1938 r. przez IV Sejm Śląski dotyczyła reorganizacji urzędów skarbowych w powiatach: cieszyńskim i frysztackim. Czwarta regulacja parlamentu śląskiego z dnia 27 X 1938 r. określała koszty inwestycyjne na obszarze ziem odzyskanych Śląska Cieszyńskiego. Na Zaolzie wprowadzono następujący akt prawny związany z tym zagadnieniem: ustawę z dnia 17 I 1935 r. w sprawie podjęcia robót publicznych celem zwiększenia zatrudnienia w brzmieniu ustawy z dnia 4 VI 1937 r. i ustawy z dnia 23 III 1938 r. (...)”. Cyt. za W. Marcoń, *Unifikacja Zaolzia w ramach województwa śląskiego z II Rzeczypospolitej*, „Dzieje

W województwie śląskim – jak już nadmieniono w rozdziale pierwszym niniejszej dysertacji – z powodu przyznanej autonomii nie miały zastosowania ogólnokrajowe akty normatywne, takie jak: „Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji” czy „Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 stycznia 1928 roku o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”⁹. Odnośnie województwa śląskiego to statut organiczny z 15 lipca 1920 roku¹⁰ (wraz z kolejnymi jego nowelami¹¹) określał organizację śląskich władz administracyjnych¹². Tego zagadnienia dotyczył rozdział IV statutu, zawierający artykuły od 24 do 34. Omówione tu zostały kompetencje naczelnych organów administracyjnych, czyli wojewody i Rady Wojewódzkiej, złożonej z tegoż, wicewojewody i 5 członków wybranych głosami posłów Sejmu Śląskiego¹³.

Wojewoda oraz jego zastępcą¹⁴ byli mianowani i zwalniani z urzędu przez Naczelnika Państwa (później Prezydenta Rzeczypospolitej) na wniosek ministra spraw wewnętrznych, który był uchwalany przez Radę Ministrów. Istniała także możliwość powołania II wicewojewody, który jednak był mianowany przez ministra spraw

Najnowsze”, 2010, R. 42, z. 3, s. 9-10. Unifikację Zaolzia z autonomicznym organizmem kontynuowano również w 1939 roku, aż do wybuchu II wojny światowej.

⁹ Por. R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 58. Zob. też A. Tarnowska, *Niedostatki unifikacji administracji ogólnej. Doktryna i praktycy o koniecznych uzupełnieniach Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 19 stycznia 1928 r.*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2015, t. XVII, s. 256.

¹⁰ *Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497).

¹¹ *Ustawa konstytucyjna z dnia 8 marca 1921 r. dotycząca uzupełnienia Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.Ust.Rz.P. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 26, poz. 146); *Ustawa z dnia 30 lipca 1921 r. o uzupełnieniu art. 40 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.Ust.Rz.P. z 1920 r. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 69, poz. 449); *Ustawa z dnia 18 października 1921 r. zmieniająca art. 36 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.Ust.Rz.P. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 85, poz. 608); *Ustawa z dnia 18 marca 1925 r. zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie stosowania na obszarze województwa śląskiego ustaw, dotyczących państwowej służby cywilnej* (Dz.U. z 1925 r. Nr 36, poz. 240). Uchylała ona art. 26 ust. 2 i art. 33 ust. 1 i 2 statutu organicznego.

¹² Zob. też Z. Hojka, *Podstawy ustrojowe autonomicznego województwa śląskiego (1922-1939)*, „Kronika Katowic” 2005, t. X, s. 23-33.

¹³ Por. W. Dąbrowski, *Autonomia Województwa Śląskiego (Studjum prawnicze)*, Warszawa 1927, s. 42-43; M. Ujdał, *Samorząd*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996, s. 53-54; W. Komarnicki, *Polskie prawo...*, op. cit., s. 229-231; W. Marcoń, *Autonomia Śląska 1922-1939 (wybrane zagadnienia)*, Toruń 2009, s. 49-51.

¹⁴ Stanowisko wicewojewody kolejno piastowali: Zygmunt Żurawski od 22.06.1922 r. do 26.05.1931 r., Tadeusz Saloni od 26.05.1931 r. do 05.09.1939 r. oraz jako II wicewojewoda Leon Malhomme od 16.05.1935 r. do 05.09.1939 r. Por. Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019, s. 64.

wewnętrznych i miał węższe uprawnienia, m.in. nie mógł zasiadać w Śląskiej Radzie Wojewódzkiej¹⁵.

Wojewoda działał w terenie w imieniu władz centralnych i w każdej swej aktywności publicznej miał utożsamiać się z linią polityczną rządu. Był szefem wojewódzkiej administracji rządowej, ale – w odróżnieniu od swych odpowiedników w innych województwach – wojewoda śląski był też zwierzchnikiem administracji szkolnej i skarbowej¹⁶. Natomiast jako przewodniczący Rady Wojewódzkiej stał również na czele administracji samorządowej¹⁷.

Wojewodzie z upoważnienia rządu przysługiwała w Sejmie Śląskim inicjatywa ustawodawcza. Wojewoda powierzał przygotowanie projektów ustaw właściwym wydziałom Urzędu Wojewódzkiego. Następnie – po zaaprobowaniu danego projektu ustawy – przysyłał go do akceptacji właściwemu ministrowi, informując zarazem o jego treści Prezydium Rady Ministrów. Dopiero, po uzyskaniu aprobaty ze strony władz centralnych, wojewoda mógł wnieść w imieniu rządu projekt ustawy pod obrady Sejmu Śląskiego¹⁸. Ustawy uchwalone przez Sejm Śląski były następnie przekazywane do realizacji wojewodzie jako przewodniczącemu Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Ustawy nabierały mocy prawnej po ich publikacji przez wojewodę w „Dzienniku Ustaw Śląskich”¹⁹. Dzięki takiemu rozwiązaniu wojewoda mógł opóźniać wejście w życie tych z nich, które nie były zgodne z linią polityczną rządu. Oprócz tego wojewoda, wicewojewoda oraz delegowani przez nich urzędnicy mieli też prawo występowania przed Sejmem Śląskim poza ustaloną kolejnością. Co prawda posłowie mogli wносить do wojewody interpelacje, ale i tak za swą działalność był on odpowiedzialny wyłącznie przed rządem²⁰.

¹⁵ K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 97. Por. też K. Wojtczak, *Pozycja prawna wojewody*, Warszawa 1986, s. 8.

¹⁶ J. Ciągwa, *Autonomia Śląska w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Konstytucje Polski...*, op. cit., s. 231. Por. Z. Hojka, *Administracja rządowa*, [w:] *Województwo śląskie...*, op. cit., s. 34.

¹⁷ S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska do Rzeczypospolitej*, Katowice 1932, s. 28.

¹⁸ J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*, Katowice 1979, s. 73-75.

¹⁹ Art. 1 *Rozporządzenia z dnia 17 czerwca 1922 roku w przedmiocie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 1). Por. też AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/6, Tytuł: *Akta wniosku Śląskiej Rady Wojewódzkiej w sprawie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich*, k. 1-18.

²⁰ O praktyce interpelowania w okresie I Sejmu Śląskiego zob.: J. Ciągwa, *Regulacja prawna interpretacji poselskich w Sejmie Śląskim w latach 1922-1939*, „Zeszyty Prawnicze”, 2011, t. 11, nr 2, s. 61-99; idem, *Interpelacje poselskie w Sejmie Śląskim 1922-1939. Regulacja prawna i praktyka*, Katowice 2016, s. 48-55.

W swym urzędzie wojewoda śląski łączył uprawnienia byłego naczelnego prezesa prowincji i prezesa regencji w części górnośląskiej oraz byłego prezydenta kraju na Śląsku Cieszyńskim. W pewnych kwestiach pełnił władzę monokratyczną, natomiast w sprawach oświatowych, wyznaniowych, dóbr państwowych i lasów, a także podatków bezpośrednich decyzje musiał podejmować w sposób kolegialny²¹.

Wojewoda śląski miał też prawo brać udział w zebraniach organów kolegialnych funkcjonujących przy urządach administracji niezespolonej pod jego zwierzchnictwem oraz cyklicznie organizować zebrania wszystkich kierowników organów administracji specjalnej.

W myśl art. 26 statutu organicznego kompetencje wojewody śląskiego mogły być zmienione przez ustawy państwowe bądź śląskie. Należy też wspomnieć, że – jak słusznie skonstatował Józef Ciągwa – pewne atrybucje wojewody śląskiego z czasem ulegały, z jednej strony uszczupleniu, np. gdy w wyniku przekształcenia Wydziału Obwodowego w Wojewódzki Sąd Administracyjny w Katowicach²² wojewoda utracił prawo przewodniczenia obradom sądu administracyjnego II instancji, a z drugiej zaś strony zwiększeniu, np. ustawą z 20 października 1922 roku, która nałożyła na niego obowiązek ogłaszania ustaw śląskich²³. Poza tym do momentu rozciągnięcia przepisów o państwowej służbie cywilnej na obszar województwa śląskiego, a więc do 10 kwietnia 1925 roku, wojewoda śląski miał prawo mianowania niższych urzędników oraz występowania z wnioskiem o mianowanie wyższych urzędników administracji wojewódzkiej²⁴.

²¹ W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*, t. 1, Katowice 1922, s. 176; B. Wasiutyński, *Ustrój władz administracyjnych rządowych i samorządowych*, wyd. 4, Poznań 1937, s. 147.

²² *Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 12, poz. 42). Zob. też W. Maisel, *Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa – Poznań 1976, s. 37-38: „Podstawą prawną stanowiły w tym względzie przepisy Statutu organicznego województwa śląskiego, uchwalonego przez sejm polski w dniu 15 VII 1920 r., (...). Art. 39 statutu przewidywał mianowicie utworzenie sądów administracyjnych śląskich w miejsce sądów niemieckich, pruskich i austriackich i to aż do ujednolicenia sądownictwa administracyjnego w całej Polsce. Do czasu zorganizowania śląskich sądów administracyjnych funkcje tych sądów pełnić miała, zgodnie z art., 30 statutu, Śląska Rada Wojewódzka. Aktem prawnym, który położył kres temu ze wszech miar niekorzystnemu stanowi przejściowemu, było rozporządzenie wojewody śląskiego z 1 VIII 1922 r., wydane w porozumieniu z Tymczasową Radą Wojewódzką, o utworzeniu Wojewódzkiego sądu Administracyjnego. (...) Rozporządzenie zostało ostatecznie zalegalizowane ustawą Sejmu Śląskiego z 9 V 1923 r.”

²³ J. Ciągwa, *Autonomia Śląska w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Konstytucje Polski...*, op. cit., s. 231. Por. też idem, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 37.

²⁴ Zob. *Ustawa z dnia 18 marca 1925 r. (...)*. Weszła ona w życie 10 kwietnia 1925 roku.

Do czasu wyboru Rady Wojewódzkiej jej funkcje pełniła Tymczasowa Rada Wojewódzka, złożona z 20 członków, powołanych na wniosek wojewody przez Radę Ministrów (3/4 jej składu osobowego miało pochodzić z Górnego Śląska, zaś 1/4 ze Śląska Cieszyńskiego)²⁵. Wojewoda w porozumieniu z Tymczasową Radą Wojewódzką miał – do chwili zebrania się I Sejmu Śląskiego – pełnić władzę ustawodawczą w zakresie zastrzeżonym dla ustawodawstwa śląskiego oraz w wypadkach wymagających niezwłocznego ustawowego uregulowania. Wydane tak dekrety z mocą ustawy musiały być jednak przedłożone Sejmowi Śląskiemu na pierwszym jego posiedzeniu, gdyż bez jego zatwierdzenia traciły moc obowiązującą²⁶. W normowaniu szeregu spraw polski rząd musiał współpracować z Tymczasową Radą Wojewódzką, gdyż Rada Ministrów została upoważniona – w ciągu jednego roku od objęcia władzy przez Polskę na obszarze plebiscytowym – do wprowadzenia zmian i uzupełnień w ustawodawstwie obowiązującym na Górnym Śląsku, o ile było to nieodzowne w celu wprowadzenia w życie postanowień traktatu wersalskiego. Z tego też względu – w kwestiach zastrzeżonych dla ustawodawstwa śląskiego – Rada Ministrów musiała wydawać akty ustawodawcze, przed ukonstytuowaniem się Sejmu Śląskiego, za zgodą Tymczasowej Rady Wojewódzkiej²⁷.

Z kolei Rada Wojewódzka – według art. 27 statutu organicznego – korzystała z uprawnień nadanych „ustawami pruskimi Radzie Prowincjonalnej względnie Wydziałowi Prowincjonalnemu, a względnie z praw, nadanych statutem krajowym lub innymi ustawami austriackimi Wydziałowi Krajowemu”²⁸. Po pierwsze więc były

²⁵ Zob. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922-1939*, wyd. 2, Katowice 1971, s. 22; F. Serafin, *Formowanie się instytucji życia publicznego w województwie śląskim*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski), s. 77-78. Skład Tymczasowej Rady Wojewódzkiej wyznaczył 12 marca 1922 r. premier A. Ponikowski, a był on następujący: wojewoda J. Rymer, wicewojewoda Z. Żurawski, ks. T. Kubina, M. Grajek, I. Sikora, J. Kowalczyk, F. Kupilas, J. Biniszkiewicz, K. Borys, K. Wolny, T. Gomoła, B. Kudera, B. Jankowski, B. Flach, R. Waschmann, M. Sabass, I. Piprek, ks. E. Brzuska, F. Popiołek, J. Kiedroń, J. Machej, E. Zipser. Por. *Dział urzędowy*, „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” z 1922, nr 1, s. 1-2.

²⁶ Art. 1 *Ustawy z dnia 30 lipca 1921 r. (...)*.

²⁷ Art. 6 *Ustawy z dnia 16 czerwca 1922 r. (...)*.

²⁸ Art. 27 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Zob. też AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/118, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Tymczasowa Rada Wojewódzka-Śląska Rada Województwa: protokół 16 posiedzenia Rady z 29 sierpnia 1922, omówienie przepisów do ŚIRW]*, k. 9-10 (*Przepisy odnoszące się do kompetencji Rady Wojewódzkiej zestawione w wykonaniu uchwały Sejmu z 20 października 1922*): „Obecny zakres działania Rady Wojewódzkiej. Systematyczne zestawienie zakresu działania na podstawie poszczególnych działów administracyjnych nie jest możliwe z powodu różnych systemów ustawodawczych. Dlatego za podstawę wzięto statut organiczny, wedle którego służą Radzie Wojewódzkiej następujące kompetencje:

I. Sprawy przekazane Radzie Wojewódzkiej statutem organicznym.

II. Kompetencje, które służyły władzom obecnie na Śląsku nieistniejącym /art. 27 statutu/ a mianowicie:
1./ Radzie Prowincjonalnej, 2./ Wydziałowi Prowincjonalnemu we Wrocławiu, 3./ Wydziałowi

to kompetencje organów wykonawczych samorządu prowincjonalnego (tzn. w części górnośląskiej Wydziału Prowincjonalnego, a na Śląsku Cieszyńskim Wydziału Krajowego), po drugie zaś dodatkowo w części górnośląskiej organu uchwalającego przy wojewodzie, a więc Rady Prowincjonalnej i Wydziału Obwodowego²⁹. Śląska Rada Wojewódzka była zatem kolegialnym organem wojewódzkim, współpracującym z wojewodą w wykonywaniu zadań administracji ogólnej oraz naczelnym organem wykonawczym samorządu wojewódzkiego³⁰. I tak jako rządowy organ uchwalający: orzekała w kwestiach, w których przewidziane było wyłącznie postępowanie uchwałowe Wydziału Obwodowego³¹; podejmowała uchwały w sprawach, w których decydowała Rada Prowincjonalna oraz zatwierdzała

Krajowemu w Opolu.

III. Jest naczelnym obok wojewody organem administracji /art. 24 statutu/, a zatem należą do niej sprawy inne ustawami jej już przekazane względnie przekazać się mające. (...)

Sprawy przekazane Radzie Wojewódzkiej statutem autonomicznym szczegółowe.

§ 1 Sprawy te są następujące:

1./ Inicjatywa ustawodawcza w Sejmie Śląskim /art. 23 statutu/.

2./ Porozumienie się co do projektów ustaw skarbowych /art. 5 statutu/.

3./ W całym zakresie ustawodawstwa autonomicznego śląskiego jest organem przewidzianym dotychczas przez ustawy dla zatwierdzenia rozporządzeń naczelnego prezesa Rejencji i prezesa Rejencji /art. 28 statutu/.

4./ Prawo wydawania przepisów o używaniu języka polskiego we władzach, urzędach itd., a to aż do wydania odnośnych ustaw przez Sejm Śląski /art. 29 statutu/.

5./ Prawo postawienia żądania do naczelnika Państwa o zwołanie Sejmu Śląskiego /art. 21 statutu/.

6./ Wyrażenie zgody na wprowadzenie polskiej waluty na Górnym Śląsku /art. 9 statutu/.

7./ Porozumienie co do wprowadzenia administracji kolejowej /art. 11 statutu/.

8./ Stawianie wniosków co do uznawania wyższych urzędników /art. 33 statutu/”.

²⁹ Por. W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych...*, op. cit., s. 177; B. Wasiutyński, *Ustrój władz administracyjnych...*, op. cit., s. 148-149; J. Ciągwa, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996, s. 171-173.

³⁰ J. Kokot, *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939, s. 25; W. Marcoń, *Autonomia Śląska...*, op. cit., s. 50. Por. też K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 97-98.

³¹ Zob. art. 1 § 2 Ustawy z dnia 9 maja 1923 roku w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzeń Wojewody z dnia 1 sierpnia 1922 roku i 19 września 1922 roku odnoszących się do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 12, poz. 42 i Nr 24, poz. 82) (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 20, poz. 129): „Sprawy, dla których przepisy prawne części górnośląskiej Województwa nie przewidują w ogóle postępowania sporno-administracyjnego, lecz jedynie postępowanie uchwałowe wyłączają się z właściwości Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. W sprawach tych rozstrzyga odtąd Rada Wojewódzka w postępowaniu uchwałowym”. Zob. też W. Maisel, *Wojewódzkie sądy administracyjne...*, op. cit., s. 38-39: „Dwa rozporządzenia wojewody śląskiego – z 6 IX 1922 i 25 V 1923 nakazały dokonać we wszystkich istniejących ustawach i rozporządzeniach zmiany nazw wydziałów obwodowych – „Bezirksausschuss”, na „Wojewódzki Sąd Administracyjny” lub „Radę Wojewódzką”. Dodanie tutaj Rady Wojewódzkiej było następstwem przeprowadzenia ustawą Sejmu śląskiego z 9 V 1923 r. wyłączenia spraw załatwianych przez wydziały obwodowe w postępowaniu uchwałowym, a nie sporno-administracyjnym i poddanie ich pod kompetencję Rady Wojewódzkiej. Rada ta przejęła też kompetencje pruskich rad prowincjonalnych. W ten sposób śląski WSA, który w ciągu pierwszych miesięcy działalności miał identyczny zakres działania co wojewódzkie sądy administracyjne w Poznaniu i Toruniu, od maja 1923 r. stał się pierwszym w Polsce sądem administracyjnym uwolnionym od działalności administracyjnej ukrytej pod postacią postępowania uchwałowego. Pozostałe dwa sądy miały pod tym względem pójść w jego ślady dopiero w r. 1928”.

rozporządzenia wojewody (co prawda w nagłych sytuacjach wojewoda mógł je wydać bez jej wcześniejszej zgody, ale i tak musiał ją uzyskać w ciągu następnych 3 miesięcy, bo inaczej były uchylane)³². Natomiast jako organ wykonawczy samorządu wojewódzkiego: przygotowywała i wykonywała uchwały Sejmu Śląskiego, gdy odnosiły się one do kwestii dawnego samorządu prowincjonalnego; kierowała sprawami związku samorządowego, a w szczególności jego majątkiem, zakładami i funduszami; mianowała urzędników samorządu wojewódzkiego oraz zarządzała i nadzorowała ich działalność; wybierała sędziów niezawodowych do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego oraz nadzorowała samorząd gminny na obszarze Śląska Cieszyńskiego³³.

Według artykułu 23 statutu organicznego również Radzie Wojewódzkiej przysługiwała inicjatywa ustawodawcza i choć wśród posłów istniało przekonanie, że Sejm Śląski może kontrolować tych członków Rady Wojewódzkiej, którzy byli wybrani głosami posłów³⁴, to Rada miała naprawdę szerokie uprawnienia. Mogła przecież zażądać od Prezydenta Rzeczypospolitej zwołania Sejmu Śląskiego na sesję nadzwyczajną w ciągu dwóch tygodni. Poza tym – wspólnie z Radą Ministrów – opracowywała ramową ustawę skarbową, a co roku przedkładała rządowi wniosek w sprawie wysokości kwoty wypłacanej ze Skarbu Śląskiego na rzecz potrzeb ogólnopaństwowych³⁵.

Jak wyżej wspomniano – poza wojewodą i jego zastępcą – to Sejm Śląski wybierał 5 członków Rady Wojewódzkiej, których mandaty wygaszały dopiero po wyłonieniu następnej Rady. Wybór na jednoroczną kadencję odbywał się w głosowaniu tajnym i stosunkowym³⁶. Prawo wybieralności posiadali wszyscy obywatele, zamieszkujący

³² Por. też K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 98. Zob. też art. 28 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*: „O ile ustawy śląskie nic innego nie przepiszą, zastępuje Rada Wojewódzka w całym zakresie ustawodawstwa śląskiego organ, przewidziany dotychczas przez prawodawstwo dla zatwierdzenia rozporządzeń naczelnego prezesa lub prezesa Regencji”.

³³ B. Wasiutyński, *Ustrój władz administracyjnych...*, op. cit., s. 148-149.

³⁴ J. Ciągwa, *Autonomia Śląska w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Konstytucje Polski...*, op. cit., s. 232.

³⁵ Por. idem, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 37-38. Zob. też W. Dąbrowski, *Stosunek Skarbu Śląskiego do Skarbu Państwa. Materiały*, Katowice 1939, s. 34-36.

³⁶ Jednoroczność kadencji Rady Wojewódzkiej argumentowano w następujący sposób: „Okres urzędowania Rady Wojewódzkiej oznaczono na jeden rok (...), aby wobec proporcjonalnego systemu głosowania na członków Rady Wojewódzkiej, nie wiązać Klubów listą kandydatów na cały okres legislacyjny, lecz pozostawić im możliwość po upływie roku zaprezentować kandydatów, którymi dziś może nie rozporządzają w wystarczającej liczbie”. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/5, Tytuł: *Akta wniosku posła Korfantego, Reitzensteina, Sikory,*

w dniu wyborów województwo śląskie i liczący ponad 30 lat. Zastępcami członków Rady Wojewódzkiej były osoby, znajdujące się na listach (proponowanych co najmniej przez 5 posłów) w ustalonej kolejności po wybranych kandydatach. Zastępcy mogli zasiąść w Radzie Wojewódzkiej po wygaśnięciu mandatu z tej samej listy³⁷. Każdy członek Rady przed objęciem swej funkcji musiał złożyć przysięgę w języku polskim bądź niemieckim, którą odbierał od niego wojewoda, a brzmiała ona w następujący sposób: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że obowiązki członka Rady Wojewódzkiej będę pełnił sumiennie, zgodnie z prawem i w zamiarze służenia Rzeczypospolitej Polskiej. Tak mi dopomóż Bóg!”³⁸. Za pełnienie swej funkcji członkowie Rady otrzymywali diety w tej samej wysokości co posłowie Sejmu Śląskiego³⁹.

Radę zwoływał wojewoda, który pełnił rolę jej przewodniczącego. Był on też zobowiązany do zwołania Rady Wojewódzkiej na wniosek 3 jej członków. Rada podejmowała swe decyzje większością głosów, w obecności co najmniej 3 jej członków, nie licząc wojewody bądź jego zastępcy. W przypadku jednak równej ilości głosów, głos rozstrzygający należał do wojewody. Wojewoda miał także prawo zawiesić jej uchwały, gdy były one sprzeczne z ustawami lub przekraczały zakres jej działania⁴⁰.

Biniszkiewicza o sposobie wyboru członków Rady Wojewódzkiej, k. 6 (Sprawozdanie Komisji Prawniczej).

³⁷ Art. 1-8 *Ustawy z dnia 20 października 1922 r. w sprawie wyboru Rady Wojewódzkiej* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 29, poz. 110). Po raz pierwszy wyboru 5 członków Rady Wojewódzkiej dokonano na posiedzeniu Sejmu Śląskiego w dniu 24 października 1922 r. Na roczną kadencję wybrano wówczas: z listy nr 1 (NPR i PPS) Pawła Dubiela (sekretarza związkowego z Królewskiej Huty) oraz Wilhelma Bobka (urzędnika wojewódzkiego z Katowic); z listy nr 2 (Chrześcijańskie Zjednoczenie Ludowe) Tadeusza Starka (wiceprezesa Sądu Apelacyjnego w Katowicach) i Leopolda Szefera (naczelnika Urzędu Górniczego w Katowicach), a z listy nr 3 (Klub Niemiecki) Leopolda Michatza (burmistrza z Tarnowskich Gór). Dodatkowo wybrano ich ewentualnych zastępców: z listy nr 1 Franciszka Roguszcza (urzędnika partyjnego z Katowic), Józefa Macheja (urzędnika Kasy Chorych z Cieszyna), Jana Mildnera (starostę w Katowicach); z listy nr 2 Maksymiliana Hankego (lekarza z Katowic), Kazimierza Sękowskiego (dyrektora Sądu Okręgowego w Katowicach), dr. Józefa Potykę (starostę w Świętochłowicach); z listy nr 3 Maksa Sabasa (dyrektora z Katowic), Eugeniusza Franza (rewizora z Załęża), Jana Kowolla (dziennikarza z Katowic), Karola Fuchsa (mistrza piekarskiego z Bielska). Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/5, Tytuł: *Akta wniosku posła Korfanteo, Reitzensteina, Sikory, Biniszkiewicza o sposobie wyboru członków Rady Wojewódzkiej*, k. 14 (Druk nr 13.6. posiedzenie z dnia 24 października 1922 r.).

³⁸ Art. 1-2 *Ustawy z dnia 23 listopada 1922 r. w sprawie urzędowania Rady Wojewódzkiej* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 35, poz. 130).

³⁹ Art. 1 *Ustawy z dnia 26 stycznia 1923 r. w przedmiocie diet członków Rady Wojewódzkiej* (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 8, poz. 48).

⁴⁰ Por. J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 94.

Jednostką pomocniczą zarówno dla wojewody, jak i dla Rady Wojewódzkiej⁴¹ – w celu ułatwienia im wypełniania zadań ustawowych – był Urząd Wojewódzki Śląski z siedzibą w Katowicach⁴².

Konkludując, z zapisów statutu organicznego jasno wynika, że ustawodawca starał się zrównoważyć kompetencje władzy centralnej i Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Wyraźnie określono też zasady równoważenia w ramach Rady pomiędzy wojewodą, jego zastępcą, a 5 jej członkami wybieranymi przez Sejm Śląski⁴³.

W tym miejscu warto jeszcze zaznaczyć, że w myśl art. 14 statutu organicznego Sejm Śląski miał uchwalić ustawę o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego, która miała precyzyjnie rozdzielić śląską administrację samorządową od państwowej, ale do jej uchwalenia nigdy nie doszło⁴⁴.

3.3. Administracja ogólna szczebla powiatowego

W powiatach za administrację ogólną odpowiedzialni byli starostowie powiatowi, a w powiatach miejskich (miastach wydzielonych) starostowie grodzcy⁴⁵, a także

⁴¹ Nie zostały przecież utworzone – mimo że przewidywał to statut organiczny – departamenty administracyjne Śląskiej Rady Wojewódzkiej i z tego powodu przygotowywane przez nią projekty ustaw były opracowywane przez odpowiednie wydziały Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego. Zob. J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 37-39.

⁴² Jego organizacja oraz funkcjonowanie zostało omówione w rozdziale V niniejszej rozprawy.

⁴³ Zob. też AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/98, Tytuł: *Akta wniosku wojewody śląskiego w sprawie projektu ustawy o kompetencji Rady Wojewódzkiej*, k. 1-16; ibidem, sygn. 12/17/0/1.1/125, Tytuł: *Akta wniosku wojewody śląskiego, dotyczącego projektu ustawy o kompetencji Rady Wojewódzkiej*, k. 1-53.

⁴⁴ W. Marcoń, *Autonomia Śląska...*, op. cit., s. 54-72; J. Kokot, *Zakres działania województwa śląskiego...*, op. cit., s. 60-62. Na opieszałość w tym względzie narzekał na posiedzeniu sejmowym z 17 czerwca 1926 roku poseł Janicki, który przedłożył rezolucję, aby wojewoda śląski zwrócił się do rządu polskiego z prośbą o „wygotowanie projektu i przedłożenie go Sejmowi Śląskiemu”: „(...) Otóż projekt tej ustawy o ustroju władz wojewódzkich leży przeszło rok w Rządzie centralnym i mimo uchwalenia rezolucji w marcu podczas przyjęcia budżetu nad projektem tym dotychczas debaty nie zostały otwarte i (...) projekt tej ustawy dotychczas nie został jeszcze przedłożony. Ponieważ jednakowoż ludność śląska, nie znając sprawy jako takiej, robi (...) zarzuty Sejmowi Śląskiemu, że po upływie 3½ roku ustawy o ustroju władz wojewódzkich nie załatwił, że nie pracuje, więc w interesie tak samo Sejmu Śląskiego, jak i ludności, leży, aby projekt tej ustawy został w jak najkrótszym czasie Wysokiej Izbie przedłożony”. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/675, Tytuł: *Posiedzenie 141: Śląski Fundusz Gospodarczy - druk 729 i 742; Zniesienie Dyrekcji Policji w Bielsku oraz zmiana ordynacji gminnej Bielska - druk 743; Stosunki służbowe nauczycieli - druk 744; Zamykanie szkół powszechnych i wydziałowych - druk 745; Wydawanie Dziennika Ustaw Śląskich - druk 709 i 749; Zrównanie poborów urzędników państwowych i śląskich - druk 747; Ustrój władz wojewódzkich - druk 748; Czynsze mieszkaniowe - druk 746; Zapobieganie bezrobociu, zasiłki dla bezrobotnych - druk 753; Pomoc dla zredukowanych policjantów - druk 752*, k. 101 (*Sprawozdanie stenograficzne z 141. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 17. czerwca 1926 r. – Ustrój władz wojewódzkich*). Por. też ibidem, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/735, Tytuł: *Rezolucje Sejmu Śląskiego. Odpowiedzi, przeważnie wojewody*, k. 347.

⁴⁵ W części górnośląskiej województwa starosta powiatowy przewodniczył wydziałowi powiatowemu. Zob. *Gesetz über die allgemeine Landesverwaltung vom 30. Juli 1883*, „Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten”, 1883, s. 195. Natomiast w części cieszyńskiej województwa starosta przewodniczył wydziałowi dróg powiatowych. Por. *Ustawa z dnia 27 lutego 1924 r. w przedmiocie zmian*

organy związków samorządu terytorialnego, które spełniały zadania administracji ogólnej w zakresie ustalonym przez przepisy prawne⁴⁶. Właściwość miejscowa powiatowych władz administracji ogólnej obejmowała ich okręg administracyjny, o ile inne przepisy nie przewidują wyjątków⁴⁷. Starosta powiatowy podlegał pod względem osobowym wojewodzie śląskiemu oraz ministrowi spraw wewnętrznych, a pod względem służbowym bezpośrednio wojewodzie⁴⁸.

Na obszarze powiatu starosta pełnił rolę reprezentanta rządu oraz szefa administracji ogólnej, czyli administracji spraw wewnętrznych i innych działów administracji, zespolonych we władzach administracji ogólnej I instancji⁴⁹.

Jako przedstawiciel rządu starosta miał wyłączne prawo jego reprezentowania podczas uroczystych wystąpień, chyba że premier wyznaczyłby innego delegata oraz obowiązek uzgadniania działalności całej administracji rządowej w powiecie zgodnie z zasadniczą linią polityki rządu⁵⁰.

W zakresie spraw administracji ogólnej starosta powiatowy:

- 1) odpowiadał za wykonanie zleceń wojewódzkiej władzy administracji ogólnej,
- 2) był służbowym zwierzchnikiem władz, urzędów i organów, połączonych z powiatowymi władzami administracji ogólnej oraz przełożonym funkcjonariuszy tychże władz, urzędów i organów,
- 3) był organem zarządzającym, orzekającym, rozstrzygającym i stawiającym wnioski,
- 4) przewodniczył wszystkim organom kolegialnym, radom, komisjom, powołanym do współdziałania z powiatowymi władzami administracji ogólnej⁵¹.

w organizacji wydziału dróg powiatowych na cieszyńskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 7, poz. 26).

⁴⁶ Art. 1 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej w województwie śląskim (Dz.U.Śl. z 1939 r. Nr 8, poz. 19). Chcąc ujednolicić organizację powiatowych władz administracji ogólnej oparto ją na *Rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej*.

⁴⁷ Art. 2 ust. 1 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁴⁸ Art. 5 ust. 2 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁴⁹ Art. 6 ust. 1 pkt 1, 2 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵⁰ Art. 7 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵¹ Art. 10 ust. 2 pkt 1, 2, 3, 4 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

Starosta powiatowy, aby wypełniać należycie swe kompetencje miał do dyspozycji starostwo oraz inne podległe mu na obszarze powiatu władze, urzędy i organy. Miał również swojego zastępcę, którym był wicestarosta, a w przypadku niemożności sprawowania urzędu zarówno przez starostę, jak i wicestarostę, urzędnika czasowo zastępującego starostę powiatowego wyznaczać miał wojewoda⁵².

Z istotnych powodów wojewoda śląski mógł wydać rozporządzenie, na mocy którego mógł ustanowić organ (poza siedzibą starostwa) do stałego spełniania określonych zadań z zakresu kompetencji należących do starosty powiatowego na oznaczonym obszarze powiatu, a także do wydawania w imieniu starosty orzeczeń i zarządzeń ze skutkiem prawnym⁵³. Wojewoda Śląski mógł także na mocy rozporządzenia przekazać do odwołania wszystkim lub wyznaczonym wydziałom powiatowym oraz zarządom miast wydzielonych z powiatowych związków samorządowych, wszystkie lub niektóre funkcje powiatowych władz administracji ogólnej w sprawach, dotyczących administracji drogowej, administracji zdrowia publicznego, weterynaryjnej, budowlanej, opieki społecznej oraz spraw wojskowych⁵⁴.

Dla celów administracji rządowej, miasta Katowice i Chorzów stanowiły odrębne powiaty miejskie, na czele których stali starostowie grodzcy, choć tę funkcję mógł też pełnić starosta powiatu, który sąsiadował z powiatem miejskim⁵⁵. Wojewoda śląski mógł też odpowiednim rozporządzeniem przekazać do odwołania wszystkie lub poszczególne funkcje starosty grodzkiego zarządowi miasta, stanowiącemu samoistny powiat dla celów administracji rządowej⁵⁶.

W artykule 21 stwierdzono zaś, że powiatowi lekarze i lekarze weterynarii weszli jako referenci w skład starostw, a ich okręgi służbowe mogły obejmować jeden lub kilka powiatów⁵⁷. Oprócz tego zniesiono Dyrekcje Policji w Bielsku, Chorzowie oraz

⁵² Art. 11 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵³ Art. 13 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵⁴ Art. 15 ust. 1 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵⁵ Art. 16-18 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵⁶ Art. 20 ust. 1 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵⁷ Art. 21 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

Katowicach, a ich funkcje zostały przekazane starostom grodzkim lub powiatowym, stosownie do obszaru ich działania⁵⁸.

Organizację wewnętrzną i tryb urzędowania powiatowych władz administracji ogólnej regulowało zarządzenie wojewody śląskiego z 20 grudnia 1934 roku⁵⁹.

Jako władze lokalne, działały zarządy miejskie i gmin wiejskich. W części górnośląskiej województwa organem, który pośredniczył między władzami administracji ogólnej I instancji, a zarządami gmin (urzędami gminnymi) były okręgi urzędowe, składające się z jednej lub kilku gmin, a powołane w celu sprawowania administracji policji i wypełniania innych spraw publicznych⁶⁰.

3.4. Organy samorządnej władzy na szczeblu wojewódzkim

Samorząd wojewódzki w II Rzeczypospolitej – jak już nadmieniono w rozdziale pierwszym – istniał jedynie w województwie poznańskim oraz pomorskim, a jego organami były sejmik wojewódzki (w województwie poznańskim składał się z 85 członków, a w pomorskim z 55), wydział wojewódzki (złożony z przewodniczącego, jego zastępcy, starosty krajowego oraz 12 członków w województwie poznańskim, a 8 w pomorskim) oraz starosta krajowy⁶¹.

Obok wyżej wspomnianych form samorządowych istniał w Polsce międzywojennej odrębny samorząd województwa śląskiego, bowiem na mocy „Ustawy Konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego” otrzymało ono autonomię – unikatową w skali kraju formę samorządu.

W artykule 1 niniejszej ustawy zapisano, że województwo śląskie „będzie posiadało prawa samorządne”⁶². Z powodu tego, że władzom polskim zależało przede wszystkim

⁵⁸ Art. 22 Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej (...).

⁵⁹ Cyt. za K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 102.

⁶⁰ Zob. ibidem, s. 102-103 (przepisy 47-49).

⁶¹ Por. J. Strzelecki, *Samorząd terytorjalny*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej: księga pamiątkowa 1918-1928*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, Kraków – Warszawa 1928, s. 201.

⁶² Zob. art. 1 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...). Witold Marcoń określił wprowadzony ustrój jako „szeroką formę samorządu terytorialnego opartą na postanowieniach statutu”. Por. W. Marcoń, *Autonomia Śląska...*, op. cit., s. 22; idem, *Rolnicy w Sejmie Śląskim*, „Język. Religia. Tożsamość”, 2016, nr 1(13), s. 143. Zob. też A. Drogoń, *Ustrój samorządny województwa śląskiego czy autonomia? Spór doktrynalny...*, op. cit., s. 121-138. O powodach przyznanej autonomii – na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego z 15 lipca 1920 roku – mówił m.in. poseł Buzek. Por. *Sprawozdanie Stenograficzne z 164 Posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 15 lipca 1920 r. (głos posła Buzka)*,

na integracji tego regionu z resztą II Rzeczypospolitej ustawa nie wprowadzała pojęcia *autonomii*, a jedynie mówiła o rozbudowanej formie śląskiego samorządu terytorialnego⁶³. Powszechnie jednak używano określenia *autonomia*, stąd autorka przytacza jedną z ówczesnych definicji tego pojęcia: „Pod autonomią rozumiemy ustrój polityczny zapewniający ludności pewnej prowincji (Śląska) za pośrednictwem wybieranego ciała (Sejmu Śląskiego) i urzędników udział w oddzielnym prawodawstwie i oddzielnej administracji. Autonomia znaczy zatem tyle co możność stanowienia własnych praw i rządzenia się przez własne organa własnymi prawami, (...)”⁶⁴.

Zewnętrzną oznaką autonomii śląskiej było istnienie trzech instytucji: Sejmu Śląskiego⁶⁵, Śląskiej Rady Wojewódzkiej⁶⁶ oraz Skarbu Śląskiego⁶⁷.

Sejm Śląski pochodził z powszechnych, tajnych, równych, bezpośrednich oraz stosunkowych wyborów, które miały być przeprowadzane co 5 lat (art. 22 statutu organicznego)⁶⁸. Śląski parlament liczył 48 posłów, gdyż w statucie zapisano, iż jeden poseł przypada na 25 000 mieszkańców województwa. Dopiero w czwartej kadencji zmniejszono ich liczbę do 24 (po przyłączeniu do Polski Zaolzia było ich 28)⁶⁹. Prawo

Warszawa 1920, s. 14: „(...) lud górnośląski otrzyma w sposób jak najdobitniejszy gwarancję iż niezłomną wolą sejm i narodu polskiego jest dokonanie połączenia Śląska z macierzą polską w sposób odpowiadający w zupełności także woli ludności śląskiej”.

⁶³ Z. Woźniczka, *Refleksje o autonomii śląskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Górny Śląsk (1918-1922)*, pr. zb. pod red. T. Skoczka, Warszawa 2015, s. 349.

⁶⁴ W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych...*, op. cit., s. 53. K. Wolny, *Autonomia Śląska. Ustawa konstytucyjna Sejmu Ustawodawczego w Warszawie z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego*, Mikołów 1920, s. 2: „Ustawa ta zawiera autonomię, czyli samorząd dla Śląska, daje Śląskowi własny sejm, który będzie dla województwa śląskiego uchwalał prawa, i wylicza te dziedziny ustawodawstwa, w których tylko Sejm Śląski będzie dla Śląska mógł uchwalać prawo. O ile się Śląsk sam będzie rządził, o tyle będzie niezależnym od Warszawy, będzie autonomicznym”. Por. też J. Ciągwa, *Konstantego Wolnego wizja autonomii Śląska*, „Z Dziejów Prawa”, 2002, cz. 3, s. 142; A. Drogoń, *Sejm Śląski w procesie tworzenia podstaw instytucji kultury i nauki w Katowicach oraz w województwie śląskim*, [w:] *Założyciele miasta oraz mecenasi nauki, kultury i sztuki w dziejach Katowic*, pr. zb. pod red. A. Barciaka, Katowice 2017, s. 83-109.

⁶⁵ „(...) Ludność śląska wiązała duże nadzieje z działalnością Sejmu Śląskiego, (...), widząc w nim organ mogący (...) ją reprezentować i zabezpieczać jej interesy”. Zob. G. Węgrzyn, *Autonomia Górnego Śląska a społeczeństwo obywatelskie*, „Studia Ekonomiczne”, 2014, t. 179, s. 109.

⁶⁶ Art. 25 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Zob. też J. Ciągwa, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, Katowice 1988, s. 10-11; E. Kaznowska, *Kompetencje Śląskiej Rady Wojewódzkiej – regulacja prawna oraz praktyka (1922-1939)*, „Z dziejów prawa”, 1996, s. 174-186.

⁶⁷ Art. 5 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁶⁸ Wybory do Sejmu Śląskiego odbywały się na podstawie *Ustawy z dnia 22 marca 1929 r. w sprawie ordynacji wyborczej do Sejmu Śląskiego* (Dz.U. z 1930 r. Nr 12, poz. 87), która odwoływała się z kolei do *Dekretu o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego* (Dz.U. z 1918 r. Nr 18, poz. 46).

⁶⁹ Por. J. Ciągwa, *Autonomiczna funkcja Sejmu Śląskiego w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo”, 2003, t. I, s. 30. Później wybory do Sejmu Śląskiego odbywały się według *Ustawy z dnia 8 lipca 1935 r. – Ordynacja wyborcza do Sejmu* (Dz.U.

wybierania miał każdy obywatel polski, który ukończył 21 rok życia oraz mieszkał „(...) przynajmniej od przedednia zarządzenia wyborów na obszarze województwa śląskiego i w myśl postanowień niniejszego dekretu prawa tego nie jest pozbawiony”⁷⁰. Posłowie posiadali immunitet oraz nie dotyczyła ich zasada niepołączalności (z łac. *incompatibilitas*), czyli np. mogli zasiadać również w parlamencie ogólnokrajowym, tak jak to robił Wojciech Korfanty⁷¹.

W artykule 4 statutu organicznego wyliczono kompetencje śląskiego parlamentu, do których należało ustawodawstwo w zakresie: używania języka polskiego i niemieckiego w urzędach na terenie województwa; określenia ustroju śląskich władz administracyjnych, samorządu powiatowego oraz gminnego, a także podziału administracyjnego Śląska; spraw sanitarnych, z wyjątkiem przepisów o zwalczaniu chorób zakaźnych i zaraz zwierzęcych; organizacji sił policyjnych i żandarmerii; policji budowlanej, ogniowej, drogowej i o utrzymaniu dróg lądowych; szkolnictwa wszelkiego typów i stopni; spraw wyznaniowych, za wyjątkiem tych regulowanych przez Konkordat; pomocy socjalnej oraz zwalczania żebractwa i włóczęgostwa;

z 1935 r. Nr 47, poz. 319): „Art. 95 Przepisy niniejszej ordynacji wyborczej stosuje się odpowiednio do Sejmu Śląskiego z następującymi zmianami:

1. Sejm Śląski składać się będzie z 24 posłów, wybranych w 12 dwumandatowych okręgach wyborczych, (...).
2. Wybory do Sejmu Śląskiego zarządzi Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu trzydziestu dni od rozwiązania Sejmu Śląskiego; akt ten ogłoszony będzie w Dzienniku Ustaw Śląskich.
3. Prawo wybierania i wybieralności do Sejmu Śląskiego służyć będzie tylko obywatelom, zamieszkałym na obszarze województwa śląskiego w przededniu zarządzenia wyborów.
4. Przewodniczących okręgowych komisji wyborczych powoła Generalny Komisarz Wyborczy spośród sędziów, sprawujących urząd na obszarze województwa śląskiego; okręgowych komisarzy wyborczych powoła Wojewoda Śląski.
5. W skład zgromadzeń okręgowych jako delegaci samorządu terytorjalnego wchodzić będą delegaci, wybrani: a) przez tymczasowe organa stanowiące powiatowych związków samorządowych, a w powiatach bielskim i cieszyńskim – przez powiatowe zgromadzenia przełożonych gmin – po jednym delegacie na 8.000 mieszkańców danego powiatu lub jego części, która należy do danego okręgu wyborczego; b) przez rady miejskie (rady gminne i wydziały gminne w miastach) po jednym delegacie na 3.000 mieszkańców danego miasta; c) przez rady gminne (wydziały gminne) po jednym delegacie na 3.000 mieszkańców danej gminy.
6. Izba Przemysłowo-Handlowa i Izba Rzemieślnicza będą wybierać delegatów do zgromadzeń okręgowych po jednym delegacie na 250 wyborców do Izby.
7. Mandaty do Sejmu Śląskiego będą przyznane w każdym okręgu dwóm kandydatom na posłów, którzy otrzymali największe ilości głosów, nie mniej jednak niż po 5.000 głosów.
8. Sądem właściwym do rozstrzygania protestów przeciwko wyborom do Sejmu Śląskiego będzie Sąd Apelacyjny w Katowicach.
9. Wydatki, połączone z przeprowadzeniem wyborów do Sejmu Śląskiego, poniesie Skarb Śląski, z wyjątkiem wydatków, które w myśl ustawy niniejszej obciążą właściwe gminy”. Por. też A. Drogoń, *Podstawy prawne wyborów do Sejmu Śląskiego*, „Miscellanea Iuridica”, 2002, t. 1, s. 9 i n. Zob. też W. Marcoń, *Unifikacja Zaolzia...*, op. cit., s. 3-14.

⁷⁰ Art. 2 ust. 1 *Ustawy z dnia 22 marca 1929 r. w sprawie ordynacji wyborczej (...)*.

⁷¹ Art. 13, art. 17-19, art. 22 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Zob. też J. Ciągwa, *Autonomia Śląska...*, op. cit., s. 12. Por. też J. Piernikarczyk, *Jilustrowana księga pamiątkowa Górnego Śląska*, Katowice 1923, s. 17-18.

praw dotyczących rolniczych organizacji zawodowych, organizacji kredytu rolniczego, komasacji gruntów, wytwórczości rolniczej i leśnej (leśnictwo, polowanie, rybołówstwo, chów bydła) oraz uprawiania i używania przeznaczonych na nie obszarów, ochrony pól (policja polowa), tępienia szkodników rolnych i leśnych, melioracji; prawa wodnego, z wyjątkiem sztucznych dróg wodnych, regulacji rzek żeglownych oraz granicznych; elektryfikacji zarówno dla celów prywatnych, jak i publicznych; kolei oraz komunikacji elektrycznej i motorowej; przeciwdziałania lichwie; zakładów użyteczności publicznej oraz robót publicznych dokonywanych na koszt skarbu śląskiego; dorocznego budżetu śląskiego, zaciągania pożyczek wojewódzkich, zbywania, zamiany i obciążania nieruchomości wojewódzkiego; nakładania podatków i opłat publicznych śląskich; wydawania przepisów cywilnych i karnych zastrzeżonych dla Sejmu Śląskiego. Także zmiany w kwestiach związanych z przemysłem, górnictwem czy handlem dokonywane przez Sejm RP wymagały zgody Sejmu Śląskiego⁷². Poza tym ustawodawstwo śląskie było właściwe w sprawach niewymienionych w artykule 4, jeżeli ustawa państwowa wyraźnie wyłączała swoje działania wobec jego⁷³.

Projekty ustaw omawiane były podczas trzech czytań, po czym poddawane był pod głosowanie. Ustawę uchwaloną przez Sejm Śląski podpisywał marszałek, koordynujący jego pracę, a później publikowano ją w „Dzienniku Ustaw Śląskich”. Nie musiały więc być one zatwierdzone przez Prezydenta RP czy wojewodę.

Choć inicjatywa ustawodawcza należała również do wojewody oraz do Rady Wojewódzkiej, a w przypadku ustaw skarbowych do Rady Ministrów lub do grupy posłów (liczącej co najmniej 5, a od 1936 roku 3 osoby)⁷⁴, to parlament śląski dysponował uprawnieniami kontrolnymi (służyły temu interpelacje poselskie) oraz elekcyjnymi (wybierał 5 członków Śląskiej Rady Wojewódzkiej).

Statut organiczny zapewniał też Sejmowi Śląskiemu trwałość istnienia, gdyż na mocy artykułu 44 zmiany prawne ograniczające zakres autonomii województwa śląskiego wymagały jego zgody⁷⁵. Zostało to zmienione dopiero zapisem Konstytucji kwietniowej

⁷² Art. 4, art. 6, art. 8 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁷³ Art. 6 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁷⁴ Art. 23 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Zob. też J. Ciągwa, *Kontrowersje wokół tangenty*, [w:] *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawnohistoryczne*, pr. zb. pod. red. D. Bogacza, M. Tkaczuka, Szczecin 2006, s. 139-161.

⁷⁵ Art. 44 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

z 1935 roku, który mówił, że statut organiczny mógł zostać zmieniony wyłącznie decyzją Sejmu RP.

Jednym z najważniejszych zadań, jakie stanęły przed Sejmem Śląskim było uchwalenie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego, czyli „konstytucją śląska w ramach przyznanego województwu samorządu”⁷⁶, w której znalazłyby się najistotniejsze rozwiązania, decydujące o funkcjonowaniu autonomicznego województwa śląskiego: skład Sejmu Śląskiego, ordynację wyborczą i prawo wyborcze, sposób uchwalania i ogłaszania ustaw śląskich, ewentualne referendum ludowe, prawo Sejmu Śląskiego do wykonywania kontroli nad działalnością Rady Wojewódzkiej, interpelacje poselskie do wojewody śląskiego oraz Rady Wojewódzkiej, prawo do urządzania ankiet i delegowania specjalnych komisji w obrębie ustawodawstwa śląskiego i administracji śląskiej, czas trwania mandatu wybieralnych członków Rady Wojewódzkiej, ustrój i zakres działania śląskiej izby obrachunkowej oraz inne kwestie ustrojowe dotyczące Sejmu Śląskiego, Rady Wojewódzkiej i jej departamentów, urzędu wojewódzkiego i innych śląskich instytucji⁷⁷. Jednak nigdy do tego nie doprowadzono.

Natomiast jeżeli chodzi o Skarb Śląski – to w myśl artykułu 5 – miały do niego wpływać dochody z podatków i opłat pobieranych w województwie śląskim, z których 40% w postaci tangenty zamierzano przekazywać do Skarbu Państwa. Z kolei wpływy z cel i monopolu oraz z tych dziedzin administracji, które nie podlegały autonomii, a więc z kolei, poczty, sądownictwa i wojskowości, miano wpłacać do Wydziału skarbowego, który stał się II instancją skarbową i przekazywać do Skarbu Państwa⁷⁸.

W tym miejscu warto wspomnieć, że w myśl art. 12 statutu organicznego z 1920 roku: „Na własność Skarbu Śląskiego przechodzi położona w obrębie Województwa Śląskiego własność b. prowincjonalnego związku komunalnego śląskiego, a względnie funduszy i zakładów, pozostających pod zwierzchnim zarządem Sejmu i Wydziału Prowincjonalnego we Wrocławiu, tudzież własności b. funduszu krajowego śląskiego i innych funduszy i zakładów, pozostających pod zwierzchnim zarządem Sejmu Krajowego i Wydziału Krajowego w Opawie”⁷⁹. Chodziło o następujące zakłady wojewódzkie (instytucje, które spełniały określone zadania

⁷⁶ K. Wolny, *Autonomia Śląska. Ustawa konstytucyjna...*, op. cit., s. 37.

⁷⁷ Art. 14 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁷⁸ Art. 5 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. Por. też S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 72.

⁷⁹ Art. 12 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

w ramach wojewódzkiego zarządu samorządowego) i fundusze specjalne: Śląski Zakład Psychiatryczny w Lublińcu oraz w Rybniku; Śląski Szpital w Cieszynie; Śląski Zakład dla Głuchoniemych w Lublińcu; Śląski Zakład Wychowawczy; Drukarnia Urzędu Województwa Śląskiego; Śląski Zakład Higieny; Muzeum Śląskie; Sanatorium w Istebnej; Śląska Biblioteka Publiczna im. Józefa Piłsudskiego; Śląskie Kuratorium Muzyczne; Śląskie Techniczne zakłady Naukowe; Koleje Krajowe; Dom zdrojowy w Zakopanem; Wydawnictwa: „Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego”, „Dziennik Ustaw Śląskich”, „Śląskie Wiadomości Statystyczne”; Wojewódzki Fundusz Drogowy; Śląski Fundusz Gospodarczy; Śląski Fundusz Rolny; Fundusz dla Najbiedniejszej Ludności; Fundusz Pomocy Lekarskiej dla Bezrobotnych⁸⁰.

3.5. Samorząd powiatowy i gminny⁸¹

Pierwszy wojewoda śląski – Józef Rymer – rozporządzeniem z 17 czerwca 1922 roku powołał członków komisarycznych wydziałów powiatowych we wszystkich powiatach⁸². Jednak i później samorząd powiatowy nie był wyłaniany w normalnym trybie i „(...) zasada komisarycznego powoływania i odwoływania przez wojewodę jego namiastki w postaci wydziałów powiatowych została utrzymana, co znacznie rozszerzyło kompetencje wojewody”⁸³. Miał on również prawo rozwiązywać rady miejskie i gminne oraz powoływać w ich miejsce rady komisaryczne. Dzięki temu wojewoda śląski mógł w dużym stopniu kontrolować samorząd powiatowy, miejski i gminny na terenie województwa⁸⁴.

⁸⁰ Zob. K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 99. Por. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 109-110.

⁸¹ Na dzień 1 kwietnia 1930 r. w województwie śląskim było: 8 powiatów, 17 miast (w tym 3 grodzkie: Bielsko, Katowice, Królewska Huta) oraz 403 gminy wiejskie. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/885, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Zmiany podziału administracyjnego województwa śląskiego: zarządzenia, projekty, opinie, wykazy miejscowości]*, k.11-18 (*Wykaz podziału administracyjnego Województwa Śląskiego na powiaty i gminy według stanu na dzień 1 kwietnia 1930 r.* - sporządził Wydział Samorządowy). Z kolei według „Małego Rocznika Statystycznego” z 1938 r. w województwie śląskim było: 11 powiatów (w tym 3 grodzkie), 18 miast oraz 382 gminy wiejskie. Por. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, *Mały Rocznik Statystyczny 1938*, Warszawa 1938, s. 12.

⁸² Art. 4-5 *Rozporządzenia z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie ustroju powiatowego Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 3).

⁸³ Z. Hojka, *Administracja rządowa i samorządowa w województwie śląskim (1922-1939) – geneza, struktura organizacyjna i zakres działania*, Katowice 1995, mps, s. 100 (niepublikowana rozprawa doktorska, pozyskano z Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach, dn. 13.07.2018).

⁸⁴ Ibidem.

Tak więc w 1922 roku zostały rozwiązane sejmiki i wydziały powiatowe pochodzące z wyboru, w myśl „Ustawy o ustroju powiatowym z 13 grudnia 1872 roku”, a do czasu reorganizacji samorządu powiatowego powołano komisaryczne wydziały, pochodzące z nominacji wojewody, na które nałożono też wszelkie prawa i obowiązki sejmików powiatowych, które funkcjonowały jeszcze do końca 1928 roku. W części cieszyńskiej natomiast nie istniał wówczas samorząd na szczeblu powiatowym. Dopiero od 1924 roku zaczęły istnieć wydziały dróg powiatowych w Bielsku i Cieszynie⁸⁵.

Jednocześnie należy zaznaczyć, iż na wypadek, gdyby rada miejska lub gminna nie była w stanie spełniać swych zadań, także Śląska Rada Wojewódzka otrzymała – na mocy ustawy Sejmu Śląskiego – prawo jej rozwiązania i powołania rady komisarycznej⁸⁶.

W części górnośląskiej samorząd na szczeblu miejskim uregulowany był przepisami ustawy ordynacja miejska z 30 maja 1853 roku⁸⁷, została zmieniona ustawą z 11 maja 1927 roku⁸⁸, zaś w części cieszyńskiej ordynacją gminną dla miasta Bielska z 8 grudnia 1869 roku⁸⁹. Przepisy te zmieniono „Ustawą z dnia 5 maja 1926 r. w przedmiocie ordynacji wyborczej do gmin miejskich i wiejskich w górnośląskiej

⁸⁵ K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 103. O miejskim samorządzie zob. też: D. Sieradzka, *Miasta województwa śląskiego i ich reprezentacje samorządowe 1922-1939*, Kraków 1996, s. 24-31.

⁸⁶ Zob. S. Janicki, *Samorząd województwa śląskiego*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej: księga pamiątkowa 1918-1928*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, Kraków – Warszawa 1928, s. 203. Por. też idem, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 119: „Celem sprawnego i spokojnego funkcjonowania rad miejskich i gminnych Sejm Śląski uchwalił dwie ustawy, a mianowicie z dnia 3.10.1923, oraz z dnia 11.5.1927 r., których mocą upoważnił Śląską Radę Wojewódzką do rozwiązywania pochodzących z wyborów rad komisarycznych. Jednakowoż w przeciągu pierwszych 6-ciu lat Rada Wojewódzka tylko w kilku wypadkach skorzystała z tego prawa”. Chodzi tu o: *Ustawę z dnia 3 października 1923 r. w przedmiocie zmiany ordynacji miejskiej z 30 maja 1853 r. i ordynacji gmin wiejskich z 3 lipca 1891 r.* (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 38, poz. 109) oraz *Ustawę z dnia 11 maja 1927 roku w sprawie zmian ordynacji miejskiej z dnia 30 maja 1853* (Zb.u.pr. str. 261), *ordynacji gmin wiejskich z dnia 3 lipca 1861 r.* (Zb.u.pr. str. 233), oraz *ustawy z dnia 1 sierpnia 1883 r. o właściwości.*

⁸⁷ *Die Städte-Ordnung für die sechs östlichen Provinzen der Preussischen Monarchie vom 30. Mai 1853*, „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten”, 1853, s. 261.

⁸⁸ *Ustawa z dnia 11 maja 1927 roku w sprawie zmian ordynacji miejskiej (...).*

⁸⁹ *Gemeinde-Ordnung und Gemeinde-Wahlordnung für die Stadt Bielitz: Gesetz vom 8. Dezember 1869*, „Landesgesetzblatt für das Herzogthum Krain”, 1870, Nr. 3. Pozostałe miasta na Śląsku Cieszyńskim posiadały ustrój podobny z gminami wiejskimi według regulacji ordynacji gminnej z 15 listopada 1863 roku. Zob. K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 104 (przypis 66).

części Województwa Śląskiego”⁹⁰ oraz „Ustawą z dnia 25 stycznia 1938 roku w sprawie wyborów do rad gminnych i rad (wydziałów) miejskich”⁹¹.

Wybory były pięcioprzymiotnikowe: równe, tajne, powszechne, bezpośrednie i proporcjonalne. Czynne prawo wyborcze mieli wszyscy obywatele polscy, którzy daną gminę zamieszkiwali przynajmniej od 6 miesięcy i ukończyli 25 rok życia, natomiast bierne prawo wyborcze przysługiwało osobom, które ukończyły 30 lat i mieszkały w danej gminie co najmniej od roku.

W części górnośląskiej organem stanowiącym i kontrolującym była rada miejska, w której skład wchodził radni pochodzący z wyborów, którzy spośród siebie wybierali przewodniczącego⁹². Jej kadencja trwała 6 lat, ale co 2 lata zmieniał się jej skład w 1/3. Organem wykonawczym oraz zarządzającym był magistrat (kolegialny zarząd miejski), złożony z burmistrza, jego zastępcy, ławników i ewentualnie zawodowych (płatnych) członków magistratu. Zawodowi członkowie magistratu mieli urzędować 12 lat, a ławnicy 6 lat. Z kolei burmistrza i ławników wybierała rada miejska. W celu zarządu i nadzoru pewnych agend administracji miejskiej powołano deputacje miejskie, które składały się z członków magistratu oraz rady miejskiej (lub innych obywateli miasta)⁹³. Natomiast w mieście Bielsku istniała rada gminna na czele z burmistrzem, który był organem wykonawczym gminy (nie było kolegialnego zarządu)⁹⁴.

Z kolei w gminach wiejskich części górnośląskiej województwa samorząd został uregulowany ordynacją dla gmin wiejskich z 3 lipca 1891 roku⁹⁵, a w części cieszyńskiej ustawą z 15 listopada 1863 roku⁹⁶. Ordynacja wyborcza do gmin

⁹⁰ Ustawa z dnia 5 maja 1926 r. w przedmiocie ordynacji wyborczej do gmin miejskich i wiejskich w górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1926 r. Nr 13, poz. 22).

⁹¹ Ustawa z dnia 25 stycznia 1938 roku w sprawie wyborów do rad gminnych i rad (wydziałów) miejskich (Dz.U.Śl. z 1938 r. Nr 2, poz. 2).

⁹² Art. 10 Ustawy z dnia 25 stycznia 1938 roku w sprawie wyborów do rad gminnych (...): „Co do liczby członków Rady Gminnej i Zarządu Gminnego obowiązują przepisy §§ 12 i 29 regulaminu miejskiego z dnia 30 maja 1853 r. (Zb.pr. str.261), względnie §§ 49 i 74 regulaminu gmin wiejskich z dnia 3 lipca 1891 r. (Zb.pr. str. 233)”. Liczba radnych wynosiła od 12 w miastach do 2 500 mieszkańców do 60 w miastach do 120 000 mieszkańców. Zob. też K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 105 (przypisy 69-70).

⁹³ Por. K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 105.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ *Landgemeindeordnung für die sieben östlichen Provinzen der Monarchie vom 3. Juli 1891*, „Gesetzsammlung für die Königlichen Preußischen Staaten”, 1891, s. 233.

⁹⁶ *Gemeinde-Ordnung für Schlesien vom 15 November 1863*, „Schlesisches Gesetz- und Verordnungsblatt”, 1863, Nr. 17, s. 31.

wiejskich dla części górnośląskiej została uchwalona – jak już wyżej wspomniano – 5 maja 1926 roku, zaś dla cieszyńskiej części województwa 6 lipca 1922 roku⁹⁷.

Gmina wiejska była na obszarze województwa śląskiego jednostkowa, czyli taka, która posiadała zarówno organ stanowiący, jaki i organ wykonawczy.

W części górnośląskiej organem stanowiącym i kontrolującym gminy było zgromadzenie gminne lub rada gminna, wybrane w pięcioprzymiotnikowych wyborach. Czynne prawo wyborcze mieli obywatele polscy, którzy mieszkali w gminie co najmniej od 6 miesięcy oraz ukończyli 25 lat, a bierne ci, którzy mieli ukończone 30 lat oraz zamieszkiwali w gminie od roku. Organem wykonawczym i zarządzającym był zarząd gminy, czyli naczelnik gminy (sołtys) oraz dwóch ławników. W gminach powyżej 3 000 mieszkańców rada gminna mogła ustanowić płatnego (zawodowego) naczelnika gminy, który był wybierany na 12 lat i mógł pochodzić spoza członków gminy.

Natomiast w części cieszyńskiej województwa organem stanowiącym oraz kontrolnym był wydział gminy wybierany na 4 lata. Czynne prawo wyborcze w wyborach do wydziału gminnego mieli obywatele polscy, którzy ukończyli 21 lat, a bierne ci, którzy mieli 25 lat i mieszkali w gminie przynajmniej od roku. Organem wykonawczym i zarządzającym była zwierzchność gminna, która składała się z naczelnika gminy i co najmniej dwóch radnych⁹⁸.

Poza tym istniał też projekt ustawy o gminach wiejskich w województwie śląskim, który przewidywał – obok gminy jednostkowej – zbiorową z podziałem na gromady i kodyfikował całokształt spraw związanych z ustrojem gminy wiejskiej, usuwając wszelkie zaborcze normy prawne⁹⁹.

Odnosnie terenów Śląska Cieszyńskiego przyłączonych do Polski w październiku 1938 roku, a także tych włączonych do Rzeczypospolitej w listopadzie tego samego roku, stwierdzono, że tereny te będą reprezentowane w Sejmie Śląskim – do momentu

⁹⁷ Rozporządzenie z dnia 6 lipca 1922 r. w przedmiocie ordynacji wyborczej dla gmin części cieszyńskiej Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 9, poz. 31).

⁹⁸ Por. K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 103-104.

⁹⁹ Ibidem, s. 104 (przypis 63).

przeprowadzenia nowych wyborów – przez 4 posłów powołanych przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰⁰.

3.6. Podsumowanie

Reasumując, ideę samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej doskonale odzwierciedlają słowa Jan Strzeleckiego – ówczesnego dyrektora Departamentu Samorządowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych: „Samorząd terytorjalny powołany jest do współpracy z Państwem, aby ogólne i lokalne potrzeby wszystkich obywateli Państwa mogły być w jak najdoskonalszy sposób zaspokojone”¹⁰¹.

W tym miejscu warto więc zaznaczyć – odnosząc powyższe słowa do wzajemnych relacji między autonomicznym województwem śląskim a resztą Polski – że od samego początku znaczne kontrowersje budził artykuł 44 statutu organicznego, który (do momentu uchwalenia Konstytucji kwietniowej) pozwalał wprowadzać w nim zmiany wyłącznie za zgodą Sejmu Śląskiego¹⁰². Dlatego też m.in. polski prawnik Zbigniew Cybichowski uważał, iż Ustawa Konstytucyjna z 15 lipca 1920 r. nadała województwu śląskiemu tak rozległe kompetencje ustawodawcze, że Śląsk mając „(...) całą administrację z wyjątkiem wojskowej i zagranicznej stanowi prawie państwo w państwie (...)”¹⁰³.

W podobnym tonie ponad czterdzieści lat później wypowiadał się również Henryk Rechowicz, który pisząc o Sejmie Śląskim, stwierdził, iż co prawda autonomia

¹⁰⁰ Art. 3 ust. 3 *Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1938 r. (...)*; art. 5 ust. 1 *Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. (...)*; art. 1, art. 3-4 *Ustawy z dnia 15 marca 1939 r. o dalszym zjednoczeniu ziem odzyskanych z Rzeczpospolitą Polską* (Dz.U. z 1939 r. Nr 22, poz. 136).

¹⁰¹ J. Strzelecki, *Samorząd terytorialny...*, op. cit., s.189. Zob. też M. Jakubiak, *Rozwój samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Stulecie polskiej administracji...*, op. cit., s. 282-302; J. Wałdoch, *W poszukiwaniu uzasadnień dla centralizacji władzy. Zarys problemu ewolucji myśli samorządowej w II Rzeczypospolitej*, „Folia Historica Cracoviensia”, 2018, t. 24, z. 2, s. 191.

¹⁰² Warto w tym miejscu nadmienić, że w projekcie ustawy o autonomii Śląska – zaproponowanym przez Józefa Buzka – w art. 5 zapisano, że będzie można tego dokonać jedynie w wyniku referendum ludowego: „Ustawa niniejsza jest częścią składową konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, może być jednak zmieniona tylko za zgodą ludu śląskiego, wyrażoną większością głosów, w drodze referendum ludowego, odbywającego się według przepisów śląskiej ustawy zasadniczej o ustroju autonomii śląskiej”. Zob. Książnica Cieszyńska w Cieszynie, Zespół: Teki Regera, sygn. TR 063.001, Tytuł: *Ustawa konstytucyjna o autonomii Śląska. Opracował poseł Dr Buzek z polecenia podkomisji plebiscytowej Komisji Spraw Zagranicznych*, 1920, s. 2.

¹⁰³ Z. Cybichowski, *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego*, t. I, Warszawa 1925, s. 47. Por. też W. L. Jaworski, *Konstytucja z dnia 17 marca 1921. Prawo polityczne od 2 października 1919 do 4 lipca 1921*, Kraków 1921, s. 7-8.

przyczyniła się do rozwoju województwa, ale zarazem utrudniała prawdziwą integrację tego regionu z Rzeczpospolitą¹⁰⁴.

Niewątpliwie z tych też względów pozycja wojewody śląskiego – na tle pozostałych wojewodów II Rzeczypospolitej – była szczególna¹⁰⁵, choć Andrzej Ajnenkiel w swej pracy pt. *„Administracja w Polsce. Zarys historyczny”* podkreślał, że w ogóle „(...) funkcja ta stała się jedną z kluczowych w aparacie administracyjnym. Niejednokrotnie władza wojewody – mniej uzależnionego od układu sił politycznych w Sejmie aniżeli minister – była czynnikiem decydującym o ciągłości działania administracji w terenie”, oraz że „Urząd wojewody stawał się niejednokrotnie szczeblem do dalszej kariery administracyjnej czy politycznej”¹⁰⁶.

Urząd wojewody śląskiego miał dwoisty charakter. Z jednej strony pełnił on bowiem funkcję publiczną, będąc reprezentantem władz rządowych w terenie, a z drugiej – z racji swojego zwierzchnictwa nad administracją ogólną – pełnił też funkcję administracyjną¹⁰⁷. Poza tym – jak już wielokrotnie podkreślano – wojewoda śląski posiadał wyjątkowe uprawnienia.

Niewątpliwie jednak jego uprzywilejowana pozycja była uzasadniona. W znacznym stopniu wymuszały ją bowiem ówczesne realia polityczne, społeczne i gospodarcze Śląska. Istniał tu przecież wielki przemysł i latyfundia niemieckie, dominowała niemiecka inteligencja, a nawet panowało przekonanie o wyższości kultury niemieckiej nad polską¹⁰⁸. Wojewoda śląski więc – dzięki swym znaczącym

¹⁰⁴ H. Rechowicz, *Sejm Śląski...*, op. cit., s. 307.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 161.

¹⁰⁶ A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1975, s. 57. Zob. też Z. Dworecki, *W odrodzonej Polsce*, [w:] *Urząd wojewody w Poznaniu. Od X wieku do współczesności*, pr. zb. pod red. S. Sierpowskiego, Poznań 1997, s. 70; K. Mrocza, *Pozycja i rola wojewody w systemie decydowania publicznego w okresie II Rzeczypospolitej (w latach 1919-1928) w kontekście tworzenia struktur administracji terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2019, t. 26, s. 126: „Zakres kompetencji merytorycznych, organizacyjnych i politycznych lokował wojewodę wśród najważniejszych czynników państwowotwórczych i administracyjnych, jednak z uwagi na niepełne zespolenie rządowej administracji terenowej oraz niestabilność sceny politycznej funkcja ta nie była realizowana zgodnie z modelowymi założeniami projektodawców systemu administracji okresu międzywojnia”.

¹⁰⁷ Por. W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919-1939*, Lublin 1999, s. 26; idem, *Lublin – miasto wojewódzkie 1919-1939*, „Res Historica”, 2002, z. 15, s.11.

¹⁰⁸ B. Szczypka-Gwiazda, *Nieznane oblicze sztuki polskiej. W kręgu sztuki województwa śląskiego w dobie II Rzeczypospolitej*, Katowice 1996, s. 28; M. Hübner, „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody Michała Grażyńskiego wobec niemieckich szkół mniejszościowych na polskim Górnym Śląsku w latach 1926-1939*, „Dzieje Najnowsze”, 2019, R. LI, z. 1, s. 95. Konwencja Genewska gwarantowała mniejszości niemieckiej m.in. prawo do prowadzenia szkół mniejszościowych oraz zakładów naukowych, wydawania prasy i książek, a także tworzenia organizacji politycznych i społecznych. Zob. A. Szczepański, *Górny Śląsk w świetle wykonania Konwencji Genewskiej*, Warszawa 1929, s. 18-24; St. Komar [właśc. M. St. Korowicz], *Górnośląska konwencja genewska pomiędzy Polską*

prerogatywom – mógł skuteczniej podejmować, mimo tak trudnych i skomplikowanych warunków, działania zgodne z polską racją stanu.

a Niemcami 1922-1937, Katowice 1937, s. 10–16. Zob. też H. Rechowicz, *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*, Warszawa – Kraków 1988, s. 211. Por. też *Sprawozdanie stenograficzne z 184 posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 10 listopada 1928 r. (Projekt ustawy o utworzeniu Muzeum Śląskiego - Wojewoda dr Grażyński)*, Katowice 1928: „(...) Ja mam ambicję, by Śląsk nie tylko popierał bilans handlowy Państwa, by był wielką retortą, produkującą dobra materialne, ale by jak najrychlej do ogólnego dorobku kultury polskiej wniósł wszystkie istniejące już walory swej kultury, by i w tym zakresie był elementem twórczym, by na nas, tu na Śląsku, reszta polskiego narodu patrzyła nie tylko, jako na twardych pracowników hut i kopalń, ale i wielki rezerwuar sił narodowych i kulturalnych. Ale to samo z nieba nie spadnie, tu trzeba wielkiego i zorganizowanego wysiłku, tu trzeba trwałego ośrodka pracy i inicjatywy”.

ROZDZIAŁ IV:

Pozycja ustrojowa wojewody śląskiego w relacjach z organami władzy państwowej i autonomicznej (1922-1939)

4.1. Wprowadzenie

Wojewoda śląski był zwierzchnikiem administracji ogólnej w województwie, a więc uosabiał całą podporządkowaną mu strukturę zespolonego zarządu, skupioną zarówno w ramach Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach, jak i w innych podległych mu urzędach. Wojewoda śląski stał więc na czele całego aparatu administracji ogólnej. Oprócz tego był wyłącznym wykonawcą poleceń ministrów, a także osobistym oraz służbowym zwierzchnikiem odnośnych urzędników. Jednoosobowo występował w imieniu podporządkowanych mu organów administracji ogólnej w stosunku do innych organów państwowych i indywidualnie ponosił odpowiedzialność za podejmowane decyzje oraz działania¹.

4.2. Kwestia podległości wojewody śląskiego wobec naczelnych organów administracji państwowej

Wojewodę śląskiego – w myśl przepisów statutu organicznego – mianował na wniosek Rady Ministrów Naczelnik Państwa (później Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej)². Oczywiście należy też pamiętać, że na konkretne decyzje personalne odnośnie tego, kto zasiądzie na stanowisku wojewody w województwie śląskim – i w każdym innym również – wpływ mogły mieć: bieżące rozgrywki polityczne oraz umowy między partiami tworzącymi koalicję rządową.

Wojewoda śląski był zobowiązany wykonywać polecenia ministra właściwego do załatwiania danej kategorii spraw (właściwość rzeczowa). Jednak za brak subordynacji mógł on zostać odwołany tylko przez Naczelnika Państwa (w późniejszym zaś czasie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej) na wniosek rządu.

¹ R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 70. Por. też M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gdańsk 2012, s. 149 i n.

² Por. art. 24-25 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497).

W tym miejscu warto jeszcze wspomnieć, że – po uchwaleniu Konstytucji kwietniowej w 1935 roku – w myśl jej zapisów to Prezes Rady Ministrów mógł aspirować do roli zwierzchnika całej administracji, bowiem kierował pracami rządu oraz określał ogólne zasady polityki krajowej³.

Wojewoda śląski – z racji swego zwierzchnictwa nad całą administracją ogólną – odpowiadał przed właściwym ministrem za działania podporządkowanych mu struktur niższego rzędu, przykładowo starosty. Ten z kolei podlegał wojewodzie pod względem osobowym i służbowym (choć osobowo podporządkowany był również ministrowi spraw wewnętrznych). To wszystko wpływało na centralizację oraz skupienie działalności administracyjnej w Wojewódzkim Urzędzie Śląskim w Katowicach.

Praktycznie rzecz biorąc, związki łączące administrację centralną z wojewodą były analogiczne ze stosunkiem prawnym istniejącym między nim a starostą lub też między starostą a organami gminnymi. Między wszystkimi szczeblami administracji istniała bowiem zasada hierarchicznego podporządkowania, czyli inaczej hierarchizacja zależności. Organy niższego rzędu podporządkowane były organom nadrzędnym zarówno w zakresie podejmowanych przez siebie działań, jak i służbowo oraz personalnie. Tak więc to wojewoda śląski miał wpływ na administrację szczebla powiatowego. Zalecenia ministerialne były przekazywane wojewodzie i to on, gdy była taka potrzeba – bądź wola ministerialna – przekazywał je niżej, do władz powiatowych⁴.

Zakresowi władzy w stosunku do organów I instancji odpowiadał zakres odpowiedzialności wobec organów III instancji.

Należy także podkreślić, że działalność wojewody śląskiego w poszczególnych dziedzinach jego władztwa (np. politycznej, gospodarczej czy organizacyjnej) zależała od zleconych mu przez władze centralne wytycznych.

³ Zob. J. S. Langrod, *Problemy administracyjne w Konstytucji*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne. Organ Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiell. [tak w oryginale – A.B.] oraz Tow. Prawniczego i Ekonomicznego w Krakowie, 1936, R. XXX, z 1-12, s. 164-165; Z. Magyary, *Organizacja władz a zwłaszcza rola szefa rządu w administracji publicznej*, Warszawa 1937, s. 94-95; D. Górecki, *Pozycja ustrojowo-prawna prezydenta Rzeczypospolitej i rządu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*, Łódź 1995, s. 56-58.

⁴ O stosunku wojewody do władz I i III instancji zob. m.in. R. Hausner, *Organizacja władz administracyjnych*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, 1922, R. 4, nr 26, s. 381.

Pod tym względem w województwie śląskim wyraźnie można wyróżnić okres przed i po 1926 roku. Bowiem w pierwszej połowie lat dwudziestych – przy niestabilności władz centralnych w Warszawie – nie było tak konkretnych wytycznych oraz rozbudowanego systemu kontroli wobec władz lokalnych, a to dawało wojewodzie niewątpliwie większą niezależność. Jednak w latach 1922-1926 pierwsi czterej wojewodowie śląscy nie korzystali z tego i swe wysiłki koncentrowali przede wszystkim na budowie administracji polskiej w terenie, a także na niwelowaniu trudności komunikacyjno-gospodarczych, wynikających z dezintegracji ziem polskich po przeszło 120 latach zaborów. Ingerencja władz centralnych w różne sfery życia w województwie uwidoczniła się dopiero po przewrocie majowym. Tłumaczono to chęcią szybszego zintegrowania Śląska z resztą Drugiej Rzeczypospolitej. Stąd też nie powinno zupełnie dziwić wysunięcie wówczas na stanowisko wojewody kandydatury Michała Grażyńskiego, który, jako zaangażowany zwolennik Piłsudskiego: „(...) Zwalczał separatyzm, (...), chciał upowszechnić na Śląsku polską kulturę, (...). (...) Dostrzegał najlepiej spośród ludzi obozu sanacyjnego niebezpieczeństwo niemieckie i ani na chwilę nie zaprzestał z nim walki, (...). (...) Zabiegał o spolszczenie przemysłu, rozwijał oświatę i kulturę, dostrzegał potrzebę rozwijania nauki. (...)”⁵, a co najważniejsze, wszystko to zamierzał czynić w ścisłej współpracy z władzami warszawskimi⁶.

4.3. Problem zespolenia w administracji ogólnej

Zasada zespolenia w administracji ogólnej wykształciła się na podstawie artykułów Konstytucji z 17 marca 1921 roku⁷. A tak pisał o niej Roman Hausner: „We wszystkich poczynaniach organów wojewódzkich i powiatowych władz administracyjnych (...) naczelnym zagadnieniem była sprawa tzw. zespolenia czyli zagadnienie, czy odpowiednio do szerokiej (nadmiernej!) specjalizacji we władzach centralnych

⁵ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*, Warszawa – Kraków 1988, s. 8-9. Por. też S. Walkowiak, *Czasy, które przeżyłem. Wspomnienia z lat 1890-1939*, Warszawa 1983, s. 277-278; L. Marszałek, *Michał Grażyński*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 114.

⁶ Zob. K. Morawski, *Wspólna droga. Wspomnienia*, Paryż [b. r. w.], s. 113: „(...), każdą ważniejszą decyzję pobierał osobiście, nie lubił rozwiązań połowicznych ani kompromisów”.

⁷ Zob. art. 65-67 *Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267). Zwłaszcza chodzi o art. 66: „W organizacji administracji państwowej przeprowadzona będzie zasada dekoncentracji. Organy administracji państwowej w poszczególnych jednostkach terytorialnych mają być przy tym zespolone w jednym urzędzie pod jednym zwierzchnikiem. Zarazem uwzględniona będzie zasada udziału obywateli, powołanych drogą wyborów, w wykonaniu zadań tych urzędów w granicach, określonych ustawami”.

(17 ministerstw!) ma być również taka sama specjalizacja w niższych instancjach (tj. w województwie i powiecie tyle urzędów samodzielnych ile resortów), czy też w instancjach lokalnych jeden wspólny urząd ma obsługiwać kilka resortów”⁸. Została ona rozwinięta w przepisach „Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”⁹ oraz w „Ustawie z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego”¹⁰. Można więc za Małgorzatą Stahl powtórzyć, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego zespolenie administracyjne „(...) z jednej strony odnosiło się do sposobu organizacji administracji rządowej, z drugiej natomiast, do powiązań między dwoma segmentami administracji publicznej, rządowej i samorządowej ze zwierzchnictwem tej pierwszej”¹¹.

Wojewoda śląski jednoosobowo był zwierzchnikiem całej struktury administracyjnej w województwie bezpośrednio zespolonej. Oznaczało to, że wojewodzie śląskiemu podporządkowane były służbowo oraz osobowo określone dziedziny zarządu. Wojewoda określany był jako służbowy zwierzchnik władz, organów i urzędów bądź przełożony urzędników i funkcjonariuszy. Jako ich zwierzchnik wydawał im służbowe polecenia, a także kierował korpusem urzędniczym, wywierał więc bezpośredni wpływ na podległe mu urzędy i ich personel, bowiem za niesubordynację mógł wyciągnąć wobec nich konsekwencje służbowe¹².

⁸ R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji...*, op. cit., s. 68. W tym kontekście zob. też J. Regulski, *Nowy ustrój, nowe szanse, nowe problemy, Podstawowe wartości i założenia reformy ustrojowej w Polsce. (Reforma Administracji Publicznej. Materiały szkoleniowe)*, z. 1, Warszawa 1998, s. 12; J. Rychlik, *Wojewoda jako zwierzchnik zespolonej administracji rządowej*, [w:] *Status prawny wojewody*, pr. zb. pod red. M. Chmaja, Warszawa 2005, s. 175; B. Jaworska-Dębska, *Zasada zespolenia administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, pr. zb. pod red. M. Stahl, Warszawa 2009, s. 177; J. Jagielski, *Terenowa administracja rządowa zespolona*, [w:] *Prawo administracyjne*, pr. zb. pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2009, s. 204; B. Jaworska; E. Ura, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2010, s. 184.

⁹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1928 r. Nr 11, poz. 86). Nie obowiązywało ono na Śląsku, choć zawarte w nim rozwiązania i tu praktykowano.

¹⁰ *Ustawa z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego* (Dz.U. z 1933 r. Nr 35, poz. 294). Tzw. ustawa scaleniowa nie regulowała ustroju samorządu wojewódzkiego oraz nie obowiązywała w ogólności na Górnym Śląsku.

¹¹ M. Stahl, *Zasady organizacyjne administracji publicznej*, [w:] *System Prawa Administracyjnego*, t. 6 (*Podmioty administrujące*), pr. zb. pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, Warszawa 2011, s. 92. Por. też E. Wituska, *Elementarne założenia teoretyczne zasady zespolenia administracyjnego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, 2012, nr 270, s. 235-236.

¹² Por. J. Rychlik, *Wojewoda jako zwierzchnik zespolonej administracji rządowej*, [w:] *Status prawny...*, op. cit., s. 174.

Jednak, gdy dany obszar zarządu został objęty zespoleniem bezpośrednim, a więc dostał się pod zwierzchnictwo osobowe wojewody śląskiego, nie było to jednoznaczne z jego włączeniem do struktury Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego.

Zespolenie bezpośrednie mogło być kompetencyjne oraz organizacyjne. Jeżeli chodziło o zespolenie kompetencyjne, to polegać ono miało na tym, że w zakresie działań administracji ogólnej tylko i wyłącznie wojewoda w województwie (starosta w powiecie) miał prawo występować w charakterze „organu zarządzającego, orzekającego, rozstrzygającego i stawiającego wnioski”. Natomiast zespolenie organizacyjne rozumiano jako włączenie danego obszaru w strukturę urzędu wojewódzkiego (starostwa)¹³. Tak więc poszczególne jego komórki: wydziały, oddziały i referaty wraz z osobami nimi kierującymi nie występowały we własnym imieniu. Ich działania były autoryzowane przez wojewodę (starostę), bo to on był organem monokratycznym, który był władny wydawać zarządzenia, rozporządzenia, rozstrzygnięcia i stawiać wnioski. Przykładem tego może być zarządzenie – wydane „Za Wojewodę” przez Naczelnika Wydziału Prezydialnego dr. Tadeusza Saloniego – w sprawie obchodów rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości w dniu 11 listopada 1929 roku, które było skierowane do: naczelników wszystkich wydziałów Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego, kierownika Biura Rady Wojewódzkiej, prezesa Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego oraz prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ubezpieczeń Społecznych. Wyżej wymienieni mieli wziąć udział w nabożeństwie za Ojczyznę odprawianym o godzinie 10:00 w Katedrze Chrystusa Króla w Katowicach oraz uczestniczyć przy odbieraniu defilady „w orszaku wojewody”. Poza tym mieli oni polecić podległym im urzędnikom i funkcjonariuszom, aby również wzięli udział w nabożeństwie¹⁴.

Oczywiście – jak już wyżej wspomniano – nie cała administracja ogólna umiejscowiona była w urzędzie wojewódzkim (bądź starostwie). Przepisy bowiem

¹³ Zob. J. Starościak, *Prawo administracyjne*, wyd. 4, Warszawa 1977, s. 57; J. Łukasiewicz, *Zarys nauki administracji*, Warszawa 2007, s. 86-87. Por. też J. Starościak, *Administracyjny ustrój Polski*, Warszawa 1947, s. 21: zespolenie bezpośrednie, czyli podporządkowanie służbowe „pewnych spraw kierownictwu przedstawiciela rządu jako całości” oraz zespolenie pośrednie, a więc „ustawowe zagwarantowanie przedstawicielowi rządu wpływu na tok pracy innych urzędów, podległych centralnym władzom rządowym, bez poddawania jednak tych urzędów pod jego zwierzchnictwo służbowe”.

¹⁴ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/621, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Uroczystości państwowe, ochrona obiektów i osób. Koncentracja policji z okazji 3 Maja, przejazd przez Polskę króla bułgarskiego, księcia rumuńskiego Mikołaja i innych: zarządzenia policyjne, telefonogramy, korespondencja]*, k. 1.

umożliwiały – gdy było to uzasadnione koniecznością powierzonych do wykonania zadań – powołanie „innych władz, urzędów i organów”. Działały one jako niezależne organy – wyodrębnione pod względem organizacyjnym oraz kompetencyjnym – bądź urzędy administracji ogólnej, które nie były zespolone pod względem organizacyjnym, ale były reprezentowane przez wojewodę (lub starostę)¹⁵.

W przypadku, gdy na szczeblu powiatu wyodrębniono „władzę, urząd lub organ” wojewoda miał na nie wpływ, a odbywało się to w ten sposób, że kierował on swoje służbowe dyspozycje do starosty, a ten był zobowiązany do wydania odpowiedniego zarządzenia dla osoby kierującej daną komórką.

W swoim założeniu administracja ogólna szczebla powiatowego była niezależna pod względem kompetencyjno-organizacyjnym od wojewody. Co prawda była ona pod zwierzchnictwem osobowym wojewody, ale za pośrednictwem starosty (powiatowego bądź grodzkiego), który w powiecie pełnił funkcję organu administracji ogólnej, podobnie jak wojewoda na szczeblu wojewódzkim. Starosta podlegał wojewodzie pod względem służbowym i osobowym, jednocześnie zaś sam był przedstawicielem administracji ogólnej na szczeblu powiatowym, czyli w pewnym stopniu zastępował wojewodę w roli zwierzchnika. Oczywiście wojewoda miał prawo ingerować w każdy obszar ustroju i działalność organów powiatowych, co czynił, kierując do starosty służbowe dyrektywy, a ten był zobowiązany do ich wypełnienia, ponosząc zarazem przed wojewodą odpowiedzialność za funkcjonowanie struktur powiatowych, chyba że jej część została wyłączona spod jego władztwa i bezpośrednio podlegała wojewodzie.

Ogólnie rzecz ujmując, podległość służbowa, która łączyła wojewodę śląskiego z organami administracji ogólnej, działającymi poza urzędem wojewódzkim, czyli strukturą administracji powiatowej oraz organami samorządu terytorialnego, które spełniały zadania zlecone z zakresu administracji rządowej przejawiała się w tym, że wojewoda wydawał polecenia oraz wskazówki władzom i urządcom mu podległym. Oprócz tego mógł uchylić lub zmienić decyzje tych władz lub urzędów, gdy mówiły o tym przepisy lub wymagał tego interes publiczny. Posiadał też odpowiedni system nadzoru nad ich prawidłowym funkcjonowaniem.

¹⁵ Zob. art. 13 *Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej w województwie śląskim* (Dz.U.Śl. z 1939 r. Nr 8, poz. 19).

Wojewoda występował w imieniu podporządkowanego mu urzędu wojewódzkiego i całej administracji ogólnej, choć należy też pamiętać, że organy wyodrębnione ze struktury urzędu wojewódzkiego bezpośrednio reprezentowane były przez inne struktury administracji ogólnej. Jednak nadal zwierzchność nad nimi sprawował wojewoda (opcjonalnie starosta), który ponosił pełną odpowiedzialność za ich funkcjonowanie.

Reasumując, w skład administracji ogólnej wchodziły:

- 1) organy administracyjne, które swym działaniem obejmowały całe województwo i zostały zespolone organizacyjnie w urzędzie wojewódzkim;
- 2) struktury na szczeblu powiatu, które zostały zespolone organizacyjnie w starostwach, czyli niezespolone w pełni z urzędem wojewódzkim;
- 3) „władze, urzędy i organy” wyodrębnione pod względem kompetencyjno-organizacyjnym lub tylko organizacyjnie bądź kompetencyjnie, czyli niezespolone w sposób pełny ani z urzędem wojewódzkim, ani ze starostwem.

Obok administracji zespolonej istniała administracja specjalna (niezespolona), mająca swoistą strukturę organów terytorialnych. Inaczej rzecz ujmując, podział państwa dla celów administracji niezespolonej (okręgi sądowe, wojskowe, szkolne, kolejowe) nie pokrywał się z tym poczynionym dla celów administracji ogólnej (województwa, powiaty, gminy miejskie i wiejskie). Dotyczyło to następujących ministerstw: Spraw Wojskowych, Sprawiedliwości, Skarbu, Pocht i Telegrafów, Reform Rolnych, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Przemysłu i Handlu, Komunikacji, Opieki Społecznej¹⁶. Choć w województwie śląskim – z racji istnienia autonomii – sprawy skarbu i szkolnictwa były zespolone w urzędzie wojewódzkim.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, że wojewoda śląski dzięki autonomii zarządzanego przez niego województwa „(...) był jedynym wojewodą uprzywilejowanym w stosunku do władz centralnych”¹⁷. Należy też zaznaczyć, że choć w województwie śląskim nie obowiązywało „Rozporządzenie Prezydenta

¹⁶ Por. *Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji* (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 65, poz. 395); *Rozporządzenie z dnia 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego* (Dz.U. z 1919 r. Nr 72, poz. 426); *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej* (Dz.U. z 1928 r. Nr 11, poz. 86). Zob. też A. Maciejewski, *Historia administracji*, Warszawa 2002, s. 272-273.

¹⁷ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 283.

Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”, to w rzeczywistości wiele jego zapisów znalazło i tu swoje zastosowanie.

Wojewoda śląski był przedstawicielem władz centralnych w województwie, dlatego reprezentował je podczas różnych wojewódzkich uroczystości oraz stał na straży realizacji polityki rządu na podległym mu obszarze. Kierował zespoloną administracją ogólną i sprawował nadzór nad urzędnikami państwowymi. Oprócz tego był przewodniczącym Śląskiej Rady Wojewódzkiej¹⁸, którą miał prawo – a w razie żądania trzech jej członków – obowiązek zwołać¹⁹. Mógł także zawieszać uchwały Śląskiej Rady Wojewódzkiej, gdy stały w sprzeczności z innymi przepisami prawa lub wykraczały poza zakres jej działania²⁰. Poza tym posiadał – z upoważnienia władz centralnych – prawo inicjatywy ustawodawczej w Sejmie Śląskim²¹. Był również zwierzchnikiem autonomicznej policji i administracji skarbowej. Szczególne kompetencje przysługiwały mu w dziedzinie obronności. Oprócz tego wojewoda śląski posiadał uprawnienia kuratora oświaty²². Z kolei do chwili rozciągnięcia na województwo śląskie „Ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej”²³ wojewoda miał uprawnienia mianowania niższych urzędników oraz wnioskowania o mianowanie wyższych funkcjonariuszy administracji wojewódzkiej²⁴. Statut organiczny – przez pierwsze 5 lat istnienia województwa – dawał mu też prawo opiniowania kandydatur na stanowiska sędziowskie²⁵, zaś w ciągu pierwszych 10 lat na pozostałe stanowiska, których obsada nie należała do władz bądź instytucji śląskich²⁶. Wojewoda był także zwierzchnikiem starostów, którzy byli przedstawicielami rządu na szczeblu powiatowym.

¹⁸ Art. 25 ust. 1 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

¹⁹ Art. 31 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

²⁰ Art. 32 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

²¹ Art. 23 ust. 1 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

²² Zob. *Ważne postanowienia co do szkolnictwa śląskiego. Wprowadzenie ustawy nauczycielskiej na terenie G. Śląska. Celibat nauczycielek. – Upoważnienia dla wojewody*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym z Kresów Zachodnich” z 28 kwietnia 1927 r., R. II, nr 97, s. 2: „(...) Uprawnienia kuratorów szkolnych przelano na wojewodę śląskiego z wyjątkiem uprawnień, dotyczących komisji dyscyplinarnych, których skład ma wojewoda proponować Ministrowi po porozumieniu się z Radą Wojewódzką”.

²³ Art. 26 ust. 2; art. 33 ust. 1 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

²⁴ *Ustawa z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie stosowania na obszarze województwa śląskiego ustaw, dotyczących państwowej służby cywilnej* (Dz.U. z 1924 r. Nr 21, poz. 224)

²⁵ Art. 38 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

²⁶ Art. 41 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

Szersze uprawnienia, jakie posiadał wojewoda śląski miały swe źródło – jak wyżej wykazano – w statucie organicznym, który nadał mu kompetencje równe zakresowi uprawnień, jakie posiadał były naczelny prezes prowincji oraz prezes rejencji w części górnos Śląskiej województwa oraz były prezydent kraju w części cieszyńskiej²⁷. Artykuł 26 statutu organicznego dawał możliwość zmiany zakresu jego kompetencji przez ustawy państwowe bądź śląskie. Przykładem tego może być „Ustawa z dnia 20 października 1922 r. w sprawie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich”, która dawała mu prawo ogłaszania ustaw śląskich²⁸. Poza tym zwyczajem stało się, że w ustawach śląskich pisano, iż wojewoda odpowiadał za ich wykonanie: „Wykonanie niniejszej ustawy poleca się Wojewodzie”²⁹.

Konkludując, do zakresu działań wojewody śląskiego jako szefa administracji ogólnej należały zagadnienia związane z administracją spraw wewnętrznych, tj. zapewnienie spokoju i bezpieczeństwa na obszarze zarządzanego przez niego województwa (w szczególnych sytuacjach mógł nawet wnioskować o pomoc wojska³⁰); nadzorowanie prasy³¹, zgromadzeń, a także prowadzenie rejestru

²⁷ J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*, Katowice 1979, s. 36. Por. też M. Mączyński, *Wojewoda w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, pr. zb. pod red. M. Grzybowskiego, G. Kuca, Kraków 2013, s. 671: „(...) Co do zasady, o ile ustawy państwowe lub śląskie stosownie do swych kompetencji nie innego nie przewidywały, zakres kompetencji wojewody śląskiego obejmował zakres praw naczelnego prezesa (Nadprezydenta) Regencji lub prezydenta kraju”. O uprawnieniach nadprezydenta pisał m.in. Paweł Gut. Zob. P. Gut, *Ustrój i organizacja administracji nadbałtyckich prowincji Prus w latach 1918-1939*, „Zapiski Historyczne”, 2016, t. LXXXI, z. 3, s. 76-77: „Administracja prowincjonalna dzieliła się na dwie gałęzie: samorządową i państwową. Tę ostatnią reprezentowali nadprezydent, urzędy rejencji, starostowie i podległe im urzędy administracji ogólnej i specjalnej. (...) Był on [nadprezydent – dopisek aut.] przedstawicielem rządu w prowincji, kierował administracją prowincjonalną, której zadania wychodziły poza granice poszczególnych rejencji. Był urzędnikiem politycznym i stał na straży interesu politycznego rządu. (...) Obok spraw administracji ogólnej do kompetencji nadprezydenta należały sprawy administracji dróg wodnych, żeglugi morskiej i wybrzeży morskich (zlecone przez rząd centralny Niemiec), szkolnictwa średniego i zawodowego (szkoły leśne i policyjne) oraz administracji rolnej. Część tych czynności sprawował przez podległe urzędy prowincjonalne: dyrekcje dróg wodnych (...), prowincjonalne kolegia szkolne (...) czy krajowe urzędy kultury rolnej (...). Poza tym nadzorował korporacje o charakterze samorządu zawodowego: izby rolnicze, rzemieślnicze, handlowe, lekarskie i aptekarskie, a także instytucje finansowe z kapitałem państwowym lub otrzymujące dotacje ze środków publicznych, np. banki rentowe. Obok tych zadań głównym przedmiotem [jego – dopisek aut.] działania (...) była kontrola i nadzór nad samorządem prowincjonalnym. Wykonywał go m.in. przez przewodnictwo radzie prowincji (...), (...). Ponadto, jako komisarz państwowy, nadprezydent na podstawie decyzji premiera o zwołaniu landtagu otwierał i zamykał jego obrady”.

²⁸ Por. art. 2 *Ustawy z dnia 20 października 1922 r. w sprawie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 29, poz. 109): „Uchwalone przez Sejm Śląski ustawy podpisuje Marszałek Sejmu Śląskiego i przesyła Wojewodzie do opublikowania”.

²⁹ Zob. J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów...*, op. cit., s. 37.

³⁰ W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego. Organizacja i kompetencja władz i urzędów (II. Uzupełnienie)*, Katowice 1923, s. 22.

stowarzyszeń oraz związków, działających na obszarze województwa³²; kontrola widowisk³³; realizowanie polityki narodowościowej; monitorowanie ruchu ludności, spraw paszportowych oraz obcokrajowców³⁴; kwestie zdrowia, gdyż brak było resortu zajmującego się tą problematyką. Poza tym wojewoda spełniał również pewne zadania z zakresu spraw: wojskowych, aprowizacji, techniczno-budowlanych, kulturalnych, statystycznych oraz walki z lichwą, choć same urzędy powołane do jej zwalczania miały charakter niezespolony³⁵. Inne dziedziny zespolone w ramach administracji ogólnej należały do ministerstw: Przemysłu i Handlu³⁶ (z wyłączeniem kwestii zarezerwowanych dla urzędów probierczych, służby legalizacji narzędzi mierniczych, a także administracji morskiej i górniczej); Rolnictwa i Dóbr

³¹ Por. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/639 Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Nadzór nad wydawnictwami: prawo prasowe, ewidencja druków, przeważnie czasopism, zgłoszenia nowych czasopism, informacje o wydawnictwach, konfiskaty]*, k. 1.

³² Por. ibidem, sygn. 12/27/0/4/787, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Stowarzyszenia: komentarze do ustaw o zgromadzeniach i stowarzyszeniach, zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych]*, k. 1-7.

³³ Zob. ibidem, sygn. 12/27/0/4/686, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Cenzura niemieckich sztuk teatralnych, przeważnie wystawianych w Bielsku: korespondencja z Dyrekcją Policji w Bielsku]*, k. 1; k. 3.

³⁴ Zob. ibidem, sygn. 12/27/0/4/709, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Wykazy wydanych paszportów: zestawienia sumaryczne Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego]*; ibidem, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/723, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Mały ruch graniczny. Przepustki: umowy polsko-niemieckie, rozporządzenia, wykazy przejść granicznych i urzędów celnych]*; ibidem, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/597, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Mniejszość niemiecka. Procedura mniejszościowa, życie polityczne i kulturalno-oświatowe, partie, stowarzyszenia, subwencje z Niemiec, działalność antypaństwowa, akcje antyniemieckie: informacje władz administracyjnych, doniesienia konfidenckalne, korespondencja, orzeczenia Górnośląskiego Trybunału Rozjemczego]*.

³⁵ Por. m.in. B. Dobkowski, *Funkcje resortu spraw wewnętrznych w ujęciu prawnohistorycznym*, Warszawa 1984, s. 138 i n.; M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 166.

³⁶ Art. 8a Ustawy konstytucyjnej z dnia 8 marca 1921 r. dotyczącej uzupełnienia Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr. 26, poz. 146): „Wszelkie zmiany ustaw, dotyczących górnictwa, przemysłu, handlu i rzemiosła, obowiązujących w Województwie Śląskim w dniu przyjęcia Górnego Śląska przez Polskę, mogą nastąpić tylko za zgodą Sejmu Śląskiego”. Dlatego też z powodu odmiennych warunków gospodarczych oraz prawodawczych Rada Ministrów zgodziła się na powstanie przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu w Warszawie osobnego „Departamentu do spraw śląskich”. Por. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 lutego 1922 r. w przedmiocie uzupełnienia statutu organizacyjnego Ministerstwa Przemysłu i Handlu* („Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” z 9 marca 1922 r., R. V, nr 56, poz. 29): „Ministerstwo Przemysłu i Handlu dzieli się na sześć departamentów: ogólny, górniczo-hutniczy, przemysłowy, handlowy, marynarki handlowej, oraz departamentu do spraw śląskich. (...) § 7. Do zakresu działania departamentu do spraw śląskich należy opinowanie we wszystkich sprawach charakteru zasadniczego a dotyczących Śląska, wchodzących w zakres działania Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Poza tym należą do zakresu działania departamentu do spraw śląskich wszystkie sprawy, dotyczące się nadzoru nad władzami górnictwem i przemysłowem, łącznie z załatwianiem rekursów przeciwko ich zarządzeniom w województwie śląskim, wreszcie sprawy, które według obowiązujących w województwie śląskim ustaw należą do resortu Ministerstwa Przemysłu i Handlu z wyjątkiem spraw pocztowo-telegraficznych”.

Państwowych (z wyłączeniem administracji lasów państwowych³⁷, państwowych zakładów chowu koni, szkolnictwa rolnego i leśnego, państwowych instytutów i zakładów badawczo-naukowych oraz innych spraw przewidzianych szczególnymi przepisami)³⁸; Pracy i Opieki Społecznej³⁹ czy Robót Publicznych (z wyłączeniem kwestii zarezerwowanych dla dyrekcji dróg wodnych).

³⁷ Lasy państwowe znajdujące się na obszarze województwa śląskiego podlegały dyrekcji w Warszawie oraz częściowo w Radomiu. Na terenie województwa śląskiego istniały 4 nadleśnictwa: Czarny Las (Lubliniec), Rybnik, Paruszowiec i Wisła. W Bytomiu w 1920 r. powołano Górnośląskie Towarzystwo Leśników, które z czasem zostało włączone do Związku Leśników Polskich. Jeszcze przed II wojną światową stworzono Krakowsko-Śląską Dyrekcję Lasów Państwowych z siedzibą w Cieszynie. W jej skład wchodziło 39 nadleśnictw. Zob. <https://www.katowice.lasy.gov.pl/historia/> (dostęp 10.08.2021 r.).

³⁸ Zob. art. 4 pkt 9 i 10 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*. W myśl tego artykułu do kompetencji Sejmu Śląskiego należało: „ustawodawstwo we wszystkich sprawach, których przedmiotem jest ustawowa organizacja zawodowa rolnicza, organizacja kredytu rolniczego, komasacja gruntów, wytwórczość rolnicza i leśna oraz uprawianie i używanie przeznaczonych na nie obszarów, jako to: leśnictwo, polowanie, rybołówstwo, chów bydła, ochrona pól (policja polowa) i zarządzenie celem tępienia szkodników rolnych i leśnych, ustawodawstwo o melioracjach rolnych”. Tak więc z kompetencji Sejmu Śląskiego wyłączona była reforma rolna. Por. W. Dąbrowski, *Autonomia Województwa Śląskiego (Studjum prawnicze)*, Warszawa 1927, s. 29; J. Kokot, *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939, s. 75-78. A oto przykładowe ustawy uchwalone przez Sejm Śląski: *Ustawa z dnia 18 stycznia 1923 r. w przedmiocie opłat od kart myśliwskich* (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 7, poz. 38); *Ustawa z dnia 18 stycznia 1923 r. w przedmiocie utworzonej Tymczasowej Izby Rolniczej Śląsk* (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 7, poz. 44); *Ustawa z dnia 12 grudnia 1923 r. w przedmiocie zmiany niektórych przepisów ordynacji łowieckiej z dnia 15 VII 1907 r. (Z.U. str. 207) i ustawy łowieckiej z dnia 13 I 1903 r. (Dz.U. i R.Kr. nr 42) wraz z zmieniającymi postanowieniami z dnia 3 IV 1909 r. (Dz.U. i R.Kr. nr 27) i z dnia 4 X 1910 r. (Dz.U. i R. Kr. Nr 55)* (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 43, poz. 212); *Ustawa z dnia 10 grudnia 1924 roku o ochronie roślin* (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 27, poz. 99); *Ustawa z dnia 16 grudnia 1924 r. o popieraniu melioracji rolnych* (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 27, poz. 103); *Ustawa z dnia 24 czerwca 1925 roku o Śląskiej Izbie Rolniczej* (Dz.U.Śl. z 1925 r. Nr 10, poz. 23); *Ustawa z dnia 9 lutego 1927 roku o regulacji rzek i potoków w Województwie Śląskiem* (Dz.U.Śl. z 1927 r. Nr 5, poz. 10); *Ustawa z dnia 4 maja 1932 r. o popieraniu melioracji rolnych* (Dz.U.Śl. z 1932 r. Nr 14, poz. 29); *Ustawa z dnia 22 grudnia 1933 roku o rybołówstwie* (Dz.U.Śl. z 1933 r. Nr 30, poz. 62); *Ustawa z dnia 16 maja 1934 roku w sprawie zmiany ustawy z dnia 4 maja 1932 r. o popieraniu melioracji rolnych* (Dz.U.Śl. z 1934 r. Nr 13, poz. 25); *Obwieszczenie Wojewody Śląskiego z dnia 22 maja 1934 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o popieraniu rolnictwa śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1934 r. Nr 14, poz. 27); *Ustawa z dnia 15 czerwca 1936 r. o Śląskiej Izbie Rolniczej* (Dz.U.Śl. z 1936 r. Nr 15, poz. 27); *Ustawa z dnia 15 czerwca 1936 roku o nadzorze nad hodowlą bydła, trzody chlewnej i owiec* (Dz.U.Śl. z 1936 r. Nr 16, poz. 28); *Ustawa z dnia 28 marca 1939 roku w przedmiocie zmiany ustawy z dnia 4 maja 1932 r. o popieraniu rolnictwa śląskiego* (Dz.U.Śl. Nr 14, poz. 29) (Dz.U.Śl. z 1939 r. Nr 10, poz. 23) oraz – po wygaśnięciu Konwencji Genewskiej – *Ustawa z dnia 16 lipca 1937 roku o scaleniu gruntów* (Dz.U.Śl. z 1937 r. Nr 15, poz. 34).

³⁹ Po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski nadzór nad warunkami pracy uregulowano przepisami zawartymi w „Rozporządzeniu z dnia 8 sierpnia 1922 roku w przedmiocie ustanowienia okręgów inspekcji przemysłowej”. Zob. art. 1-2 *Rozporządzenia z dnia 8 sierpnia 1922 roku w przedmiocie ustanowienia okręgów inspekcji przemysłowej* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 15, poz. 47): „Art. 1. W części górnośląskiej Województwa Śląskiego ustanawia się następujące okręgi inspekcji przemysłowej: 1) Inspektorat przemysłowy w Katowicach na miasto i powiat Katowice i na powiat Ruda, 2) Inspektorat przemysłowy w Król. Hucie na powiaty Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Lubliniec, oraz na miasto Królewska Huta, 3) Inspektorat przemysłowy w Rybniku na powiaty Rybnik i Pszczyna. Art. 2. Do zakresu działania tych urzędów należą wszystkie sprawy, które w myśl ustaw i rozporządzeń obowiązujących w części górnośląskiej Województwa Śląskiego należały do zakresu działania Urzędów nadzoru przemysłowego (Gewerbeaufsichtsbeamte)”. Por. też J. Jończyk, *Losy prawa pracy obowiązującego w górnośląskiej części województwa śląskiego (1918-1946)*, „Studia Śląskie”, 1966,

Dodatkowo należy podkreślić, że w części górnośląskiej województwa do 15 lipca 1937 r. obowiązywała tzw. Konwencja Genewska zawarta 15 maja 1922 r. przez Polskę i Republikę Weimarską. Ów akt prawny ograniczał swobodę prawodawczą Sejmu Śląskiego w dziedzinie górnictwa, przemysłu, handlu oraz pracy (wraz z systemem jej inspekcji). Zmiany przepisów w wyżej wymienionych dziedzinach – przez okres obowiązywania Konwencji Genewskiej – mogły następować jedynie wówczas, gdy nowe rozwiązania prawne, np. odnośnie rozdziału ziemi czy pracy zostałyby rozciągnięte na cały obszar Rzeczypospolitej⁴⁰.

Natomiast spod zwierzchnictwa wojewody śląskiego wyłączone były administracje:

- sądowicza, która podlegała ministrowi sprawiedliwości. Struktura sądów w województwie śląskim przedstawiała się następująco: Sąd Apelacyjny w Katowicach, który posiadał nadzór administracyjny nad sądami: okręgowymi w Cieszynie oraz

t. 10, s. 212-213. Rozporządzenie wojewody zostało zatwierdzone przez Sejm Śląski na posiedzeniu w dniu 2 marca 1923 roku. Utworzono więc na Górnym Śląsku państwową instytucję nadzoru nad warunkami pracy. Zob. *Sprawozdanie stenograficzne z 37. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 2 marca 1923 r. (Sprawozdanie komisji prawniczej w sprawie 6 rozporządzeń Wojewody)*, Katowice 1923, s. 15-16; T. Kozłowski, *Inspekcja pracy w Polsce w latach 1919-1939. Organizacja i działalność*, Warszawa 2019, s. 81. Na Śląsku działał także komisarz demobilizacyjny, powołany na mocy rozporządzenia Rady Związkowej Rzeszy z 7 listopada 1918 roku, który rozpatrywał zawiadomienia właścicieli przedsiębiorstw o zamiarze ich całkowitej lub częściowej likwidacji. Por. *Verordnung über die wirtschaftliche Demobilmachung. Vom 7. November 1918*, „Reichs-Gesetzblatt”, 1918, Nr. 6519, s. 1292-1293. Komisarza powoływał Minister Pracy i Opieki Społecznej. Zob. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 marca 1923 r. w przedmiocie przekazania Ministrowi Pracy i Opieki Społecznej kompetencji b. ministrów pruskich w zakresie pośrednictwa pracy na terenie górnośląskiej części Województwa Śląskiego* (Dz.U.R.P. z 1923 r. Nr 38, poz. 255): „§ 1. Kompetencję b. pruskich ministrów w zakresie pośrednictwa pracy na terenie górnośląskiej części Województwa Śląskiego, określoną w rozporządzeniu niemieckiego Państwowego Urzędu Demobilizacji Gospodarczej z dnia 9. grudnia 1918 r. o pośrednictwie pracy (Reichsgesetzblatt 1918 r. Nr. 180, poz. 6581), wydanem na podstawie dekretu niemieckich komisarzy ludowych z dnia 12. listopada 1918 roku o utworzeniu Państwowego Urzędu Demobilizacji Gospodarczej (Reichsgesetzblatt 1918 r. Nr. 53, poz. 6529) – przekazuje się Ministrowi Pracy i Opieki Społecznej”. Proces scalania inspekcji pracy w II Rzeczypospolitej zakończono 16 października 1928 roku wprowadzeniem jednolitej inspekcji pracy na obszarze województwa śląskiego. Zob. *Ustawa z dnia 16 kwietnia 1928 r. w przedmiocie wprowadzenia na obszar Województwa Śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 lipca 1927 r. o inspekcji pracy* (Dz.U.Śl. z 1928 r. Nr 11, poz. 25); *Oświadczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 maja 1928 r. o wyrażeniu zgody Sejmu Śląskiego na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 lipca 1927 r. o inspekcji pracy* (Dz.U. z 1928 r. Nr 58, poz. 550). Inspekcja pracy zaczęła działalność w gmachu Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach od 17 października 1928 roku. O prawie pracy obowiązującym na obszarze Śląska por. też: K. Kosmol, T. Bartnicki, *Ustawodawstwo pracy obowiązujące w górnośląskiej części województwa śląskiego*, Katowice 1936, s. XI i n.; J. Jończyk, *Prawo pracy w górnośląskiej części województwa śląskiego*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. V (1918-1939), cz. 2, pr. zb. pod red. F. Ryszka, Warszawa 1968, s. 293-301.

⁴⁰ Art. 1 § 2 Konwencji niemiecko-polskiej dotycząca Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. z 1922 r. Nr 44, poz. 371). Por. K. Jonca, *Polityka narodowościowa III Rzeszy na Śląsku Opolskim (1933-1940). Studium polityczno-prawne*, Katowice 1970, s. 36; W. Marchoń, *Rolnicy w Sejmie Śląskim*, „Język. Religia. Tożsamość”, 2016, nr 1(13), s. 146.

Katowicach wraz z jego wydziałami zamiejscowymi w Chorzowie, Rybniku i Tarnowskich Górach, które powstały w 1928 roku; powiatowymi od 1928 roku i grodzkimi w Bielsku, Cieszynie, Katowicach, Królewskiej Hucie, Lublińcu, Mikołowie, Mysłowicach, Pszczynie, Rudzie, Rybniku, Tarnowskich Górach, Wodzisławiu i Żorach oraz sądami pracy w Katowicach, Chorzowie i Tarnowskich Górach. Jednak – z racji zapisów statutu organicznego dotyczących sądownictwa oraz szczególnych uprawnień wojewody śląskiego odnośnie mianowania urzędników, pracujących w wymiarze sprawiedliwości – poniżej omówiono bardziej szczegółowo śląskie sądownictwo⁴¹;

– wojskowa, podporządkowana ministrowi spraw wojskowych. Województwo śląskie podlegało Dowództwu Korpusu Okręgu Nr V w Krakowie. Poza tym na obszarze województwa śląskiego działało pięć Powiatowych Komend Uzupełnień (Bielsko, Katowice, Królewska Huta, Pszczyna, Tarnowskie Góry) oraz Rejonowi Inspektorzy Koni w Bielsku i w Katowicach⁴². Jednocześnie należy też pamiętać, że kwalifikacja wojskowa oraz przeprowadzenie mobilizacji⁴³ – w związku z udziałem w nich Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – były częścią administracji ogólnej⁴⁴;

– celna, którą sprawowała – dla zarządu cel na obszarze województwa śląskiego – Dyrekcja Cel w Mysłowicach, utworzona ustawą z 16 czerwca 1922 roku⁴⁵. Podlegały jej urzędy celne i organy straży celnej, a sama była podporządkowana bezpośrednio Ministerstwu Skarbu;

– reform rolnych⁴⁶ podporządkowana ministrowi reform rolnych (od 17 sierpnia 1932 r.

⁴¹ *Spis urzędów i instytucji państwowych Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie materiałów Biura Usprawnienia Administracji Prezydium Rady Ministrów*, Poznań 1936, s. 46 i n.

⁴² *Ibidem*, s. 37-40.

⁴³ Młodzież w województwie śląskim otrzymała przywilej zwolnienia z obowiązku służby wojskowej przez 8 lat, ale Sejm Śląski uchwałą z 14 czerwca 1923 roku zniósł go i w województwie śląskim została zaprowadzona powszechna służba wojskowa. Zob. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska do Rzeczypospolitej*, Katowice 1932, s. 60.

⁴⁴ N. Moch, *Administracja wojskowa w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 2016, nr 1, s. 15.

⁴⁵ Zob. art. 4 pkt 8 *Ustawy z dnia 16 czerwca 1922 r. o rozciągnięciu na ziemie górnośląskie województwa śląskiego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i niektórych innych ustaw oraz w przedmiocie zmian w ustawodawstwie, na tych ziemiach obowiązującym* (Dz.U. z 1922 r. Nr 46, poz. 388). Dyrekcja Cel w Mysłowicach składała się z Prezydium i 6 wydziałów: personalnego, celnego, gospodarczego, rachunkowego, ochrony granic, karnego, a także Centralnej Kasy Dyrekcyjnej. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Dyrekcja Cel w Mysłowicach*, sygn.12/41/0/1-50, Tytuł: *Akta Prezydium: organizacja Dyrekcji Cel, zakres działania z lat 1922-1934*.

⁴⁶ Parcelację ziemi w województwie śląskim miały regulować władze centralne, ale ich uprawnienia w tym względzie w części górnośląskiej ograniczała Konwencja Genewska, obowiązująca w latach 1922-1937. Zob. art. 95 *Ustawy z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej* (Dz.U. z 1926 r. Nr 1, poz. 1). Na Górnym Śląsku obowiązywała natomiast niemiecka ustawa osadnicza z 11 sierpnia 1919 r. Zob. *Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 21 października 1925 r. o ogłoszeniu w języku*

ministrowi rolnictwa i reformy rolnej). W województwie śląskim tworzyły ją: Okręgowy Urząd Ziemski w Katowicach, Powiatowy Urząd Ziemski w Cieszynie, Powiatowy Urząd Ziemski w Lublińcu, Powiatowy Urząd Ziemski w Mikołowie, Powiatowy Urząd Ziemski w Pszczynie, Powiatowy Urząd Ziemski w Tarnowskich Górach, Powiatowy Urząd Ziemski w Katowicach⁴⁷;

– poczt i telegrafów podległa ministrowi poczt i telegrafów (do 5 grudnia 1923 r. oraz od 19 stycznia 1927 r.), w międzyczasie sprawy poczt, telegrafów i telefonów podporządkowano ministrowi przemysłu i handlu oraz w 1924 r. utworzono Generalną Dyрекcję Poczt i Telegrafów. W jej skład wchodziła Dyrekcja Okręgu Poczt i Telegrafów w Katowicach od 7 lipca 1927 r.⁴⁸ (wcześniej istniał Inspektorat Poczt i Telegrafów w Katowicach podległy Dyrektorowi Poczt i Telegrafów w Krakowie), której terytorialny zasięg działania obejmował województwo śląskie, a podlegały jej 83 urzędy pocztowo-telekomunikacyjne (w tym 3 rejonowe i 9 obwodowych), 70 agencji pocztowo-telekomunikacyjnych, 97 pośrednictw pocztowo-telekomunikacyjnych oraz 12 poczt hotelowych⁴⁹;

– kolejowa pod naczelnym kierownictwem ministra komunikacji. W Katowicach znajdowała się Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych, której podlegały pozostałe urzędy kolejowe⁵⁰.

polskim niemieckiej ustawy osadniczej z dnia 11 sierpnia 1919 r. i pruskiej ustawy z dnia 15 grudnia 1919 r. wprowadzającej niemiecką ustawę osadniczą z dnia 11 sierpnia 1919 r. (Dz.U. z 1925 r. Nr 112, poz. 796). Oczywiście na Śląsku Cieszyńskim, gdzie Konwencja Genewska nie obowiązywała, prowadzono normalną akcję parcelacyjną.

⁴⁷ Zarządzeniem ministra reform rolnych z 25 października 1925 r. został powołany „Związek dla Dostarczania Ziemi” jako przymusowa organizacja wielkiej własności ziemskiej na Górnym Śląsku, który podlegał wojewodzie śląskiemu. Swą działalność zakończył w 1938 roku, kiedy to zarządzeniem ministra rolnictwa i reform rolnych rozciągnięto na górnośląską część województwa przepisy o wykonaniu reformy rolnej. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Związek dla Dostarczania Ziemi w Katowicach*, sygn. 12/58/0/1/1-19, Tytuł: *Akta organizacyjne: protokoły z zebrań, uchwały, okólniki z lat 1927-1938*; ibidem, sygn. 12/58/0/2/20-45, Tytuł: *Przepisy i sprawy ogólne dotyczące działalności osadniczo-parcelacyjnej z lat 1927-1938*; ibidem, sygn. 12/58/0/3/46-96, Tytuł: *Działalność osadniczo-parcelacyjna dotycząca poszczególnych majątków i miejscowości z lat 1919-1938*; ibidem, sygn. 12/58/0/4/97-106, Tytuł: *Sprawy procesowe z lat 1927-1937*.

⁴⁸ *Rozporządzenie Ministra Poczt i Telegrafów z dnia 7 lipca 1927 r. w sprawie zmiany nazwy „Inspektorat Poczt i Telegrafów w Katowicach” na „Dyrekcja Poczt i Telegrafów w Katowicach” oraz zmiany granic okręgów Dyrekcji Poczt i Telegrafów w Krakowie i w Katowicach* („Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” z 28 lipca 1927 r., R. X, nr 170, poz. 436).

⁴⁹ Zob. *Poczta – Telegraf – Telefon – Radio. Podstawowe wiadomości. Organizacja służby w Katowicach*, Katowice 1936, s. 43.

⁵⁰ Zob. *Schemat organizacji urzędów (jednostek służbowych) i ciał kolegialnych działu komunikacji według stanu z czerwca 1939 r.*, [w:] *Dwudziestolecie komunikacji w Polsce Odrodzonej*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, S. Faechera, S. Petersa, Kraków 1939, s. 240-241. Por. też S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 42; Cz. Bakunowicz, *Kolejnictwo II Rzeczypospolitej Polskiej: (przygotowania do wojny 1918-1939)*, „Dzieje Najnowsze”, 1998, R. XXX, z. 4, s. 78. Choć – wychodząc naprzeciw potrzebom ludności Śląska i chcąc bardziej zespolić górnośląską i cieszyńską część

W odróżnieniu od innych województw na Śląsku administracją szkolną kierował wojewoda, który pełnił funkcję kuratora szkolnego⁵¹. Szkolnictwo śląskie wyłączono spod władzy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a podporządkowano władzy politycznej autonomicznego województwa śląskiego. Wojewoda śląski, łącząc w swym stanowisku uprawnienia byłego prezesa rejencji śląskiej oraz byłego prezydenta krajowego Śląska Cieszyńskiego, nie miał jednak wpływu na te kwestie, które dawniej należały do kompetencji ministerstwa pruskiego względnie króla pruskiego. Chodziło tutaj o mianowanie wyższych urzędników oraz profesorów gimnazjalnych, co wchodziło w zakres kompetencji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a także o zatwierdzanie dyrektorów szkół średnich i wizytatorów, co z kolei należało do Prezydenta Rzeczypospolitej⁵². Wojewoda śląski, będący kuratorem szkolnym, stanowił władzę szkolną III instancji, czyli taką, jaką w Rzeczypospolitej pełniło ministerstwo⁵³. Natomiast Wydział Oświecenia Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego spełniał funkcję kuratorium okręgu szkolnego, a jego naczelnik wykonywał zadania władzy szkolnej II instancji⁵⁴.

Także na mocy statutu organicznego Sejm Śląski wśród swoich kompetencji miał ustawodawstwo w kwestiach „szkolnictwa ogólnokształcącego oraz zawodowego wszelkich typów i stopni”⁵⁵.

województwa – Urząd Wojewódzki Śląski podjął się wybudowania nowych linii kolejowych Chybie-Skoczów oraz Cieszyn-Moszczenica (75 km) na koszt Skarbu Śląskiego, a następnie oddał je w administrację Ministerstwu Kolei. Zob. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 100-101.

⁵¹ Trafnie o argumentach, przemawiających za zespoleniem administracji szkolnej, pisał – choć w odniesieniu do Wileńszczyzny, a nie Śląska – Michał Gałędek. Zob. idem, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 169: „Spośród działów administracji niezespolonej dziedziną niewrażliwą z punktu widzenia interesów państwa bezsprzecznie było szkolnictwo. Szczególnie na obszarach zamieszkałych przez mniejszości narodowe, (...) dostrzegano w oświacie podstawowe narzędzie państwa służące do realizacji wytyczonej polityki narodowościowej. Nie dziwi zatem (...) presja (...), aby w możliwie największym stopniu podporządkować system edukacyjny władzom politycznym”.

⁵² W. Miedniak, *Górnośląskie szkolnictwo średnie*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1924, R. XLIII, z. 3, s. 193: „(...) Wydział Oświecenia Publicznego nie jest instytucją samodzielną, zawisłą jedynie od Ministerstwa W. R. i O. P., jak to ma miejsce w innych kuratorjach; jest on oddziałem wojewódzkiej władzy administracyjnej. Wojewoda śląski, (...) w zakresie swej władzy [posiada – dopisek aut.] kompetencje byłego prezesa rejencji śląskiej jako też byłego Prezydenta krajowego Śląska Cieszyńskiego (...)”. Por. też A. Glimos-Nadgórska, *Polskie szkolnictwo powszechne województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice 2000, s. 33.

⁵³ A. Glimos-Nadgórska, *Polskie szkolnictwo...*, op. cit., s. 33-34.

⁵⁴ F. Śliwiński, *Organizacja władz szkolnych i szkolnictwa wszystkich stopni w Polsce Odrodzonej. Podręcznik dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego*, Lwów – Warszawa 1929, s. 20; E. Leniart, *Podstawy prawne organizacji i działania organów nadzoru administracji oświatowej w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2018, nr 1, s. 43.

⁵⁵ Art. 4 pkt 6 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wojewoda śląski Michał Grażyński – korzystając ze swych uprawnień (jako przewodniczący Śląskiej Rady Wojewódzkiej mógł wydawać rozporządzenia z mocą ustawy) – w latach 1932-1937 wprowadził na obszarze województwa śląskiego większość założeń ogólnopolskiej ustawy o szkolnictwie z 11 marca 1932 roku⁵⁶. Z tego też powodu ustawa Sejmu Śląskiego z 30 sierpnia 1937 roku, rozciągająca na województwo śląskie przepisy tzw. reformy jędrzejewiczowskiej była już tylko formalnością⁵⁷.

Podobnie – w województwie śląskim – rzecz się miała z administracją skarbową, bowiem statut organiczny nadał Śląskowi szeroką autonomię zwłaszcza w tym względzie.

Artykuł 4 statutu organicznego zastrzegł Sejmowi Śląskiemu prawo do ustalania dorocznego budżetu województwa, zatwierdzania rocznych zamknięć rachunkowych, zaciągania pożyczek, zbywania, zamiany i obciążania majątku województwa śląskiego, a przede wszystkim utworzenie Skarbu Śląskiego, choć jego atrybucje nie zostały jasno określone⁵⁸. Z kolei artykuł 5 mówił, że należy określić zakres praw Sejmu Śląskiego w dziedzinie skarbowości, a zwłaszcza stosunek systemu podatkowego śląskiego do systemu podatkowego państwowego oraz wzajemny stosunek administracji skarbowej państwowej i śląskiej, co miało nastąpić w równobrzmiących ustawach: śląskiej i państwowej⁵⁹.

Z powyższych artykułów jasno wynikało, że województwo śląskie miało posiadać własną administrację skarbową, ale jej stosunek do tej państwowej miał być dopiero ustalony, nie chciano bowiem, aby istnienie dwóch odrębnych administracji skarbowych wywołało chaos i dwutorowość w organizacji władz skarbowych⁶⁰.

⁵⁶ S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1968, s. 142. Rozciągnięcie na województwo śląskie założeń ogólnopolskiej ustawy o szkolnictwie z 11 marca 1932 roku spotkało się ze sprzeciwem posłów Sejmu Śląskiego, gdyż został o uznane za przykład naruszenia statutu organicznego. M.in. Wojciech Korfanty nie zgadzał się z tzw. założeniami wychowania państwowego, gdyż twierdził, że: „(...) państwo (...) nie ma prawa wychowywania dzieci na swoją modłę”. Zob. *Sprawozdanie stenograficzne z 26. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 9 stycznia 1933 r. (głos posła Korfanteo)*, Katowice 1922, s. 13-14. Por. W. Korfanty, „Sądu historii się nie obawiam”. *Wystąpienia na forum Sejmu Śląskiego II i III kadencji (1930-1935)*, oprac. S. Rosenbaum, M. Węcki, Katowice – Warszawa 2023, s. 240-252.

⁵⁷ Zob. *Ustawa z dnia 30 sierpnia 1937 roku o ustroju szkolnym* (Dz.U.Śl. z 1937 r. Nr 17, poz. 38).

⁵⁸ Art. 4 pkt 16 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁵⁹ Art. 5 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁶⁰ Por. J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej w województwie śląskim*, [w:] *Księga pamiątkowa polskiej administracji skarbowej na Górnym Śląsku*, pr. zb. pod red. A. Kankofera, Katowice 1929, s. 31.

Dlatego cała organizacja administracji skarbowej została powołana rozporządzeniem wojewody śląskiego z dnia 10 lipca 1922 roku⁶¹, w myśl którego władze skarbowe w województwie śląskim wchodziły w skład Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, podlegając tym samym wojewodzie. Było to rozwiązanie zupełnie odmienne od ustroju władz skarbowych, jaki istniał na pozostałych ziemiach II Rzeczypospolitej. Województwo śląskie tworzyło bowiem teren skarbowej jednostki administracyjnej II instancji. Posiadało organy władzy II instancji w postaci Wydziału Skarbowego, który miał uprawnienia Izby Skarbowej oraz sieć władz I instancji, zorganizowanych jak na innych ziemiach polskich⁶².

Naczelnik Wydziału Skarbowego posiadał kompetencje prezesa Izby Skarbowej. Jednocześnie Wydział Skarbowy miał jeszcze dodatkowy zakres działań, gdyż pełnił wobec województwa śląskiego rolę, jaką w stosunku do państwa polskiego spełniał Departament Budżetowo-Kasowy Ministerstwa Skarbu, a więc centralizował prace nad preliminarzem budżetowym, który po uzyskaniu akceptacji przez Śląską Radę Wojewódzką, był przedkładany przez wojewodę do zatwierdzenia Sejmowi Śląskiemu. Podobnie uczestniczył w opracowywaniu rocznych zamknięć rachunkowych. Zespolenie spraw skarbowych z innymi działami administracji publicznej w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim powodowało szczególną relację naczelnika Wydziału Skarbowego (zrównanego z prezesem Izby Skarbowej) w stosunku do wojewody, gdyż miał on uzgadniać z nim ważniejsze zarządzenia oraz był mu hierarchicznie

⁶¹ *Rozporządzenia z dnia 10 lipca 1922 r. w przedmiocie organizacji władz i urzędów skarbowych na obszarze Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 6, poz. 22).

⁶² Art. 1-2 *Rozporządzenie z dnia 10 lipca 1922 r. (...)*. Pod koniec lat 20. XX wieku Wydziałowi Skarbowemu w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim podlegały: 1) urzędy skarbowe podatków i opłat skarbowych w: Pszczynie, Rybniku, Tarnowskich Górach, Lublińcu, Świętochłowicach, Katowicach (od 1927 r. dwa urzędy), Mysłowicach, Siemianowicach, Królewskiej Hucie, Rudzie (zniesiony z dniem 22 lutego 1924 r., gdy zniesiono powiat rudzki), Bielsku i Cieszynie; 2) urzędy skarbowe akcyz i monopolu w: Mysłowicach, Rybniku i Tarnowskich Górach (do 10 lutego 1925 r.), Cieszynie; 3) Urząd Opłat Stemplowych w Katowicach (dla całego obszaru województwa śląskiego); 4) kasy skarbowe w: Pszczynie, Rybniku, Tarnowskich Górach, Lublińcu, Świętochłowicach, Katowicach, Rudzie (do 1924 r.), Bielsku i Cieszynie, Mysłowicach, Królewskiej Hucie i Siemianowicach. Istniała też Główna Kasa Skarbowa w Katowicach, która udzielała wypłat i dotacji innym kasom skarbowym; 5) inspektoraty kontroli skarbowej w: Cieszynie, Bielsku, Skoczowie, Strumieniu, Katowicach, Mysłowicach, Królewskiej Hucie, Tarnowskich Górach, Rybniku i Pszczynie; 6) stałe dozory kontroli skarbowej w: Katowicach, Starym Bieruniu, Skoczowie, Chybiu, Bielsku i Czechowicach; 7) urzędy katastralne w: Rybniku, Pszczynie, Katowicach, Mikołowie, Tarnowskich Górach, Lublińcu, Królewskiej Hucie, Wodzisławiu, Bielsku i Cieszynie. Natomiast z dniem 1 czerwca 1924 roku powołano Urząd Kontroli Państwowej w Katowicach, który objął kontrolę nad wydatkami i dochodami budżetu województwa śląskiego, a także nad majątkiem Skarbu Śląskiego. Por. też S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 41-42; I. Weinfeld, *Skarbowość polska*, z. 4 (*Przedsiębiorstwa – Samorząd – Śląsk*), wyd. 4, Warszawa 1935, s. 428.

podporządkowany. To jednak nie przeszkadzało w tym, aby – pod względem merytorycznym – tok instancji szedł od Wydziału Skarbowego do Ministerstwa Skarbu, które rozstrzygało wszelkie odwołania. Ministerstwo także decydowało w kwestiach organizacyjnych, choć podział terytorialny władz skarbowych w województwie wprowadzony został ustawami śląskimi⁶³. Do naczelnika Wydziału Skarbowego – jako władzy II instancji orzekającej – należała także aprobata spraw wydziału⁶⁴.

Wojewoda śląski z dniem 1 stycznia 1924 roku zniósł śląskie przepisy rachunkowo-kasowe i wprowadził w województwie śląskim ogólnopaństwowe przepisy rachunkowo-kasowe, a w latach 1923-1924 Sejm Śląski przystąpił do ujednolicenia prawodawstwa podatkowego⁶⁵. Ujednolicono podatki konsumpcyjne od piwa, wina, spirytusu, cukru, drożdży, olejów mineralnych i węgla. Unormowano podatek dochodowy, od obrotu oraz od przyrostu wartości, podatek od wód mineralnych i sztucznie wyrabianych napojów, a także pruską ustawę o grze w loterię. Poza tym unormowano grzywny, kary i odsetki za zwłokę w ordynacji podatkowej oraz opłaty katastralne. Z chwilą wprowadzenia waluty polskiej w województwie śląskim „(...) Państwo ujęło ustawodawstwo podatkowe w swoje ręce, rozciągając moc obowiązującą państwowych ustaw o monopolu soli, tytoniu, sacharyny, zapalek, loterii państwowej i spirytusu oraz ustaw z opodatkowania piwa, wina i miodu syconego, olejów mineralnych, cukru, również na obszarze Województwa Śląskiego. Z końcem 1923 r. i w r. 1924 w miejsce obowiązujących ustaw niemieckich wprowadzono ustawę polską o podatku dochodowym oraz ustawę o podatku przemysłowym, a nadto weszła w życie ustawa o podatku majątkowym”⁶⁶. Z kolei ustawą z 26 listopada 1924 roku powierzono zastępstwo prawne Skarbu Śląskiego Prokuratorii Generalnej Rzeczypospolitej

⁶³ I. Weinfeld, *Skarbowość polska...*, op. cit., s. 429. Zob. też idem, *Skarbowość polska*, z. 1 i 2 (*Historja, przepisy, władze, budżet, kasowość, wydatki, dochody, długi, waluty*), wyd. 4, Warszawa 1933, s. 37: „Z wojewodą, jako przedstawicielem Rządu, musi Prezes uzgadniać projekty swoich zarządzeń natury ogólnej lub szczególnego znaczenia dla polityki Rządu. To ograniczenie nie odnosi się do wykonywania poleceń MS. Wojewoda może żądać wyjaśnień i wejrzeć w tok spraw urzędowych, nie może jednak brać udziału w komisjach podatkowych, ma wpływ: na przyjęcie kandydatów do służby, na stabilizację, na nominacje na stanowiska kierownicze, na przeniesienia i usunięcia personelu, na odznaczenia. Zakres działań wojewody wzrasta jeszcze w razie mobilizacji. Analogiczne do praw wojewody ma starosta powiatowy wobec naczelników urzędów administracji skarbowej, działających w I instancji, jednak bez prawa żądania wyjaśnień i wejrzenia w tok spraw (...)”.

⁶⁴ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 7 (Ust. 2 art. 1 *Tymczasowa Instrukcja Wewnętrzna dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922*).

⁶⁵ J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej...*, op. cit., s. 35.

⁶⁶ Ibidem.

Polskiej. W Katowicach ustanowiono osobnego Delegata Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej⁶⁷.

Okres organizowania administracji skarbowej ukończono za rządów wojewody Grażyńskiego, uważając że dalszy jej rozwój uzależniony będzie od uchwalenia ustawy o ustroju wewnętrznym województwa, która miała określić organizację i kompetencję naczelnych władz administracyjnych w województwie, a więc też administracji skarbowej, do czego jednak nigdy nie doszło.

Przyznać zarazem należy, że i bez niej, dzięki pieniądзом, którymi dysponował Skarb Śląski dość prężnie mogło rozwijać się na Śląsku m.in. szkolnictwo polskie czy budownictwo mieszkaniowe. Już 10 lat po ustanowieniu śląskiej autonomii Stanisław Janicki pisał: „(...) Pieniądze Skarbu Śl., służyły (...) ludności polskiej na Śląsku z bardzo wielkim pożytkiem, przyczyniając się nie tylko do rewindykacji jej dobytku materialnego, lecz w większej jeszcze mierze do reasymilacji tych, którym zaborcy wyrwali uczucie polskie”⁶⁸.

Poza tym także Archiwum Państwowe w Katowicach, utworzone w 1932 roku⁶⁹, ze względu na śląską autonomię – w odróżnieniu od innych tego typu instytucji w Polsce – stało się wewnętrzną komórką organizacyjną Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego⁷⁰.

Jeżeli chodzi o administrację niezespoloną, to wojewoda przez 10 lat – od momentu przejęcia Górnego Śląska przez Polskę – miał prawo wydawania opinii

⁶⁷ Ustawa z dnia 26 listopada 1924 r. w przedmiocie zastępstwa prawnego Skarbu Śląskiego przez Prokuratorję Generalną Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 26, poz. 98); Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 8 stycznia 1925 r. o ustanowieniu Delegata Prokuraturji Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Katowicach (Dz.U. z 1925 r. Nr 3, poz. 30); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 stycznia 1925 r. o rozszerzeniu terytorjalnego zakresu działania Oddziału Prokuraturji Generalnej w Krakowie na obszar sądu okręgowego w Katowicach oraz o powierzaniu Prokuraturji Generalnej zastępstwa prawnego Skarbu Śląskiego (Dz.U. z 1925 r. Nr 8, poz. 58).

⁶⁸ S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 112.

⁶⁹ O powstałym Archiwum Akt Dawnych w Katowicach zob. pracę: L. Musioł, *Archiwa i archiwalia w województwie śląskim*, Katowice 1936, s. 7-8. O historii Archiwum Państwowego w Katowicach zob. też <https://katowice.ap.gov.pl/cms/art,317,historia-archiwum-w-katowicach> (dostęp 18.07.2021 r.).

⁷⁰ Por. art. 26 *Dekretu Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskiem* (Dz.U. z 1918 r. Nr 1, poz. 1): „Do Ministra Oświaty i Wyznań należy zarząd szkolnictwa wszelkich stopni i typów, opieka nad nauką, literaturą i sztuką, nad archiwami, bibliotekami, czytelniami, muzeami i teatrami oraz wykonywanie wszelkich praw i opieki Państwa w sprawach wyznaniowych”.

przy mianowaniu urzędników kolei, poczty, urzędów celnych i przedsiębiorstw państwowych⁷¹.

Z kolei w kwestii sądownictwa administracyjnego w województwie śląskim istotny był art. 30 statutu organicznego, który tymczasowo przekazywał Radzie Wojewódzkiej funkcje dawnego Wydziału Obwodowego. W roli sądu administracyjnego występować miało czterech członków Rady (z wyłączeniem wojewody i jego zastępcy) oraz sędzieja mianowany przez Naczelnika Państwa⁷². Natomiast art. 39 statutu zapowiadał powołanie sądów administracyjnych, włącznie ze śląskim trybunałem administracyjnym „z właściwością aż do ujednostajnienia danego prawodawstwa dla całej Polski”⁷³. Włodzimierz Dąbrowski w pracy z 1922 roku zatytułowanej „*Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*” przewidywał nawet, że skoro: „Przepisy niemieckie są (...) znacznie postępowe i dla ludności korzystniejsze. (...)”, to „(...) pójdzie ewolucja w Województwie Śląkiem niewątpliwie w kierunku wprowadzenia takich sądów również w części cieszyńskiej Województwa. Tym bardziej, że utworzono już Najwyższy Sąd Administracyjny w Warszawie jako najwyższą instancję sądownictwa administracyjnego. Najbliższą pracą legislacyjną Sejmu Ustawodawczego w tej dziedzinie będzie prawdopodobnie utworzenie pierwszej i drugiej instancji sądów administracyjnych”⁷⁴.

W myśl powyższych zapisów statutowych, od 1922 roku w dawnej pruskiej części Śląska – jako sądy administracyjne – działać miały wydziały powiatowe (miejskie), składające się z 6 członków pod przewodnictwem starosty, a przedmiotem ich rozstrzygnięć miały być sprawy sporno-administracyjne⁷⁵. Jako II instancję powołano Wojewódzki Sąd Administracyjny, który objął cały zakres działań byłego wydziału regencyjnego w postępowaniu sporno-administracyjnym⁷⁶. Miano też utworzyć

⁷¹ Por. W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*, t. 1, Katowice 1922, s. 186.

⁷² Art. 30 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁷³ Art. 39 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. (...)*.

⁷⁴ W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*, t. 1, Katowice 1922, s. 185.

⁷⁵ K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków – Warszawa 1939, s. 99-100; E. Kaznowska, *Sądownictwo administracyjne I instancji w województwie śląskim w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Dawne sądy i prawo*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1984, s. 135; A. Tarnowska, *Sądownictwo administracyjne II RP a pruski model sądownictwa administracyjnego*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*”, 2006, t. 9, s. 423.

⁷⁶ Zob. *Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 12, poz. 42); *Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia*

Trybunał Administracyjny w postaci Senatu Administracyjnego przy Sądzie Apelacyjnym, który miał dzielić się na cztery izby: ds. administracyjnych, ds. wodnych, ds. podatkowych i ds. swojszczyzny⁷⁷. Jednak z powodu trudności personalnych Trybunału nie udało się powołać i ostatecznie w 1924 r. na obszar górnos Śląski województwa śląskiego rozciągnięto zakres kompetencji Najwyższego Trybunału Administracyjnego w Warszawie jako sądu III instancji⁷⁸.

Natomiast w cieszyńskiej części województwa śląskiego istniało jednoinstancyjne sądownictwo administracyjne, podobnie jak w pozostałej Polsce⁷⁹.

Przez pierwsze 5 lat istnienia województwa śląskiego – jak już wyżej wspomniano – mianowanie urzędników wymiaru sprawiedliwości następowało dopiero po zapoznaniu się z opinią wojewody. Skład Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego, a więc jego prezes, zastępca i sędziowie zawodowi mianowani byli na wniosek wojewody przez Naczelnika Państwa (później Prezydenta Rzeczypospolitej), zaś sędziowie niezawodowi wybierani byli przez Radę Wojewódzką⁸⁰. Wojewoda mógł też wydelegować na każde posiedzenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego swego zastępcę, który – w razie potrzeby – winien być tam wysłuchany. Poza tym wojewoda – w interesie publicznym – mógł „zaczepić uchwały i wyroki Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego tymi samymi środkami prawnymi, co strony same”⁸¹.

6 sierpnia 1922 r. w przedmiocie wykonania rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 21, poz. 69); Rozporządzenie z dnia 19 września 1922 r. o uzupełnieniu rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 24, poz. 82).

⁷⁷ Rozporządzenie z dnia 18 lipca 1922 roku w przedmiocie utworzenia Śląskiego Trybunału Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 8, poz. 30). Zob. też W. Dąbrowski, *Sądownictwo administracyjne w Województwie Śląskim*, „Przegląd Administracyjny. Miesięcznik poświęcony teorii i praktyce prawa administracyjnego”, 1922, R. II, z. 13 i 14, s. 417- 419; idem, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego. Sądownictwo administracyjne (I)*, Katowice 1923, s. 3 i n.

⁷⁸ Ustawa z dnia 28 maja 1924 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy o Najwyższym Trybunale Administracyjnym na obszar województwa śląskiego (Dz.U. z 1924 r. Nr 50, poz. 505).

⁷⁹ Zob. K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 100.

⁸⁰ Art. 3 Rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. (...).

⁸¹ Art. 15 Rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. (...). W tym kontekście niezwykle ciekawy jest zwłaszcza memoriał z 6 maja 1929 roku, przedłożony wojewodzie Michałowi Grażyńskiemu przez Juliusza Brauna, referendarza Prokuratury Generalnej, gdyż zostało w nim zaproponowane utworzenie stanowiska stałego przedstawiciela wojewody śląskiego przy WSA w Katowicach: „(...) Organa wykonujące sądownictwo administracyjne, a w szczególności Wojewódzki Sąd Administracyjny w Katowicach rozstrzygają, między innymi, na skutek skarg stron prywatnych sprawy o częstokroć

Należy jeszcze nadmienić, że w województwie śląskim sprawy rozpatrywane w trybie uchwałowym wyjęto spod jurysdykcji Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w 1923 roku, czyli na pięć lat wcześniej niż w pozostałych sądach administracyjnych⁸².

Z kolei odnośnie funkcjonowania śląskiej policji ważne było „Rozporządzenie z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego”, w którym stwierdzano, iż śląska policja jako organizacja służby bezpieczeństwa, zobowiązana była do utrzymania bezpieczeństwa, spokoju oraz porządku publicznego⁸³ i w tym zakresie była organem wykonawczym władz wojewódzkich, a na obszarze powiatu starosty powiatowego lub grodzkiego, oraz

bardzo doniosłem dla Państwa, względnie Skarbu Państwa, czy Skarbu Śląskiego oraz dla kontrolowanych przez Państwo związków komunalnych znaczeniu. W imieniu stron prywatnych występują tam częstokroć co tężsi adwokaci /sprawy sporno-administracyjne są nieraz znacznie trudniejsze od zwykłych sporów cywilnych/, interesa zaś publiczne są z reguły bronione przez odnośnych urzędników resortowych, zwykle nieposiadających potrzebnego przygotowania prawniczego, nigdy zaś nieposiadający dostatecznych pełnych kwalifikacji, które by pod względem przygotowania procesowego stawiały ich na równi z energicznymi i w pełni kwalifikowanymi przeciwnikami w osobach adwokatów. (...) Temu stanowi rzeczy należałoby zaradzić w sposób nienaruszający niezawisłości Sądu Administracyjnego, a który by jednak zapewniał Panu Wojewodzie możliwość stosownej ingerencji w tej dziedzinie, a to w ramach istniejących lecz niewykorzystanych uprawnień ustawowych. (...) Taki przedstawiciel Wojewody powinien by spełniać przy Sądzie Administracyjnym takie same funkcje, jakie w imieniu Ministra Sprawiedliwości sprawują przy sądach powszechnych prokuratorzy. Z różnych względów pożądanę by było, aby to był zastępca stały. W jego osobie posiadałby Pan Wojewoda urzędnika, który informowałby Go gruntownie o działalności Sądu, byłby zobowiązany zbierać i naukowo opracowywać materiał doświadczalny dla przyszłego rozwoju sądownictwa administracyjnego w Państwie, a przede wszystkim byłby wobec Sądu Administracyjnego stałym reprezentantem interesów władz państwowych i czuwałby nad należytą obroną interesów skarbu i związków komunalnych, wykonywaną przez odnośnych urzędników resortowych. Umożliwiłaby nadto Panu Wojewodzie praktyczną realizację prawa zaczepiania orzeczeń Sądu administracyjnego a to przez przedkładanie Mu stosownych sprawozdań i wniosków. (...)” Por. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/187, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Wojewódzki Sąd Administracyjny. Lokal, kompetencje, obsada personalna: interwencje UWŚl w sprawie przydziału pomieszczenia biurowego, memoriały, akty nominacyjne sędziów]*, k. 86-88.

⁸² Por. *Ustawę z dnia 9 maja 1923 roku w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzeń Wojewody z dnia 1 sierpnia 1922 roku i 19 września 1922 roku odnoszących się do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 12, poz. 42 i Nr 24, poz. 82) (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 20, poz. 129). Zob. też W. Maisel, *Wojewódzkie sady administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa – Poznań 1976, s. 95: „Odrębnego przewodniczącego, z tytułem prezesa, wprowadziło (...) rozporządzenie wojewody śląskiego z 1 VIII 1922 r. w przedmiocie utworzenia WSA w Katowicach. Ustawodawca śląski poszedł tu za wzorem poznańskim, a w ustawie z 9 V 1923 r. wzór ten znacznie zdystansował, pozbawiając WSA kompetencji w zakresie postępowania uchwałowego i przekazując te kompetencje Radzie Wojewódzkiej (§ 2). Tym samym sądowy charakter WSA w Katowicach i jego niezależność od wojewody zostały silnie zaakcentowane. Wojewoda śląski otrzymał natomiast daleko idące uprawnienia przy określaniu grupy uposażenia prezesa i wiceprezesa WSA. (...) Tendencja do uniezależnienia wojewódzkich sądów administracyjnych od wojewodów znalazła wyraz w przepisach rozporządzenia Prezydenta RP z 19 I 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej”.

⁸³ Policja Województwa Śląskiego pełniła też częściowo funkcję służby pogranicznej. Por. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 40. Zob. też A. Chudy-Korol, *Policja Województwa Śląskiego w II RP. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej Instytutu Pamięci Narodowej*, Katowice 2023.

że podlegała Wydziałowi Bezpieczeństwa Publicznego przy Urzędzie Wojewódzkim Śląskim, a więc tak naprawdę wojewodzie⁸⁴.

Zorganizowana i wyszkolona była na wzór wojskowy. Wśród jej funkcjonariuszy byli oficerowie oraz szeregowi⁸⁵. Na czele Policji Województwa Śląskiego stał Główny Komendant, którego mianował na wniosek wojewody – za zgodą premiera – minister spraw wewnętrznych⁸⁶. Komendantowi, który był podległy bezpośrednio wojewodzie, podlegali z kolei komendanci powiatowi i miejscy, a w sposób pośredni kierownicy komisariatów oraz komendanci posterunków⁸⁷. Struktura organizacyjna śląskiej policji odpowiadała podziałowi administracyjnemu województwa, tak więc – oprócz Komendy Głównej w Katowicach – powołano komendy powiatowe, miejskie oraz wiejskie, komisariaty i posterunki stałe. Koszt utrzymania Policji Wojewódzkiej spoczywał na Skarbie Śląskim, a sprawami osobowymi zajmował się Wydział Personalny Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego⁸⁸.

Natomiast w miastach, takich jak: Katowice, Królewska Huta i Bielsko ustanowiono Dyrekcje Policji. W dwóch pierwszych miastach kierownictwo powierzono komisarycznie odpowiednio: staroście powiatu katowickiego i staroście powiatu świętochłowickiego, z kolei w Bielsku kierownictwo powierzono urzędnikowi mianowanemu przez wojewodę⁸⁹.

⁸⁴ Art. 1, art. 3 *Rozporządzenia z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 4); *Ustawa z dnia 2 marca 1923 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 13, poz. 87); *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o służbie w Policji Województwa Śląskiego* (Dz.U. z 1933 r. Nr 86, poz. 662). Por. też B. Kayzer, *Specyfika policji województwa śląskiego w strukturze aparatu państwowego Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995, s. 238-244; F. Serafin, *Formowanie się instytucji życia publicznego w województwie śląskim*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski), s. 80-81; Z. Gołasz, K. Gwóźdź, *Od Milicji Polskiej do Policji Województwa Śląskiego. Polskie formacje policyjne na Górnym Śląsku w latach walki o niepodległość 1918-1922*, „CzasyPismo”, 2018, nr 1(13).

⁸⁵ Art. 2 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. (...)*.

⁸⁶ Art. 38 *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. (...)*.

⁸⁷ Zob. B. Kayzer, *Policja województwa śląskiego w latach 1922-1939 (zagadnienia organizacyjne)*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939)*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996, s. 465.

⁸⁸ K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 100. Por. też J. Mikitin, *Policja Województwa Śląskiego (1922-1939)*, [w:] *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922-1939*, pr. zb. pod red. D. Gregorczyka i A. Osierdy, Bielsko-Biała 2010, s. 17.

⁸⁹ Por. art. 1 *Rozporządzenia z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie utworzenia Dyrekcji Policji w miastach Katowice, Królewska Huta i Bielsko* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 6).

Na zakończenie należy jeszcze podkreślić, że wojewoda śląski uczestniczył również w zebraniach organów kolegialnych istniejących przy urzędach administracji specjalnej oraz miał prawo zwoływać okresowe zebrania wszystkich kierowników administracji niezespólonej w gmachu Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Jak widać, w województwie śląskim istniał szerszy zakres zespolenia. Warto w tym miejscu przytoczyć jeszcze słowa Michała Gałędka, który odnośnie urzędu wojewody stwierdził, iż za poszerzonym zakresem zespolenia przemawiać mogły „(...) względy polityczne (jednolitość i spójność linii politycznej), organizacyjne (umożliwienie wojewodzie jak najskuteczniejszego wykonywania przez niego funkcji przedstawiciela rządu), oszczędnościowe (czemu sprzyjała likwidacja urzędów i włączanie ich w obręb urzędu wojewódzkiego bądź starostwa) oraz prawne (sprowadzające się do realizacji dyrektywy konstytucyjnej nakazującej, aby całą administrację w miarę możliwości zespolić pod jednym zwierzchnictwem)”⁹⁰.

4.4. Wojewoda śląski jako przedstawiciel władz centralnych w terenie

Wojewoda śląski pełnił w województwie rolę przedstawiciela władz centralnych, a do jego głównych zadań należało realizowanie – na tak newralgicznym gospodarczo, społecznie i narodowościowo terenie – spójnej linii politycznej rządu. Przed władzami warszawskimi odpowiadał za prawidłowe funkcjonowanie wszystkich sfer życia społecznego, gospodarczego, politycznego oraz kulturalnego. Wojewodzie śląskiemu ułatwiały to zadanie jego uprawnienia. Autorka dysertacji ma tu na myśli m.in. możliwość zwoływania przez wojewodę periodycznych zebrań z kierownikami organów, wchodzących w skład administracji niezespólonej oraz czasowe uprawnienia wojewody odnośnie opiniowania kandydatów na stanowiska urzędnicze w wymiarze sprawiedliwości, a także urzędników kolejowych, celnych, pocztowych czy tych, pracujących przy państwowych przedsiębiorstwach przemysłowych. Bowiem w ten sposób wojewoda śląski mógł mieć wgląd w działania różnych służb oraz koordynować je, zgodnie z rządowymi wytycznymi.

Już Walery Roman – delegat rządu na Wileńszczyźnie – twierdził, że: „W interesie jednolitości polityki i gwoździ zapobieżeniu rozbieżności wojewoda winien mieć formalnie zapewnioną możliwość skutecznego oddziaływania na zamierzenia i kierunek

⁹⁰ Zob. M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 168. Por. też S. Kasznica, *Polskie prawo administracyjne*, Poznań 1947, s. 56.

ogólny czynności poszczególnych resortów jego władzy dotychczas niepodporządkowanych, występujących w danym okręgu administracyjnym i posiadających wpływ na bieg spraw na terenie okręgu. Aby móc w sposób należyty regulować bieg życia w kierunku pożądanym dla jednolitej polityki i potrzeb gospodarczych całego państwa stosownie do zamierzeń centralnego rządu, jako też skutecznie prostować wszelkie w tej mierze odchylenia – winien wojewoda posiadać znacznie szersze niż obecnie pełnomocnictwa, prawo wglądu i nadzoru nad całym aparatem administracyjnym, działającym i urzędującym w podległym okręgu, który to aparat w tym lub innym stopniu winien być mu podporządkowany”⁹¹. Jak wyżej starano się wykazać, taką uprzywilejowaną pozycję – z racji szczególnej sytuacji województwa śląskiego – posiadał jego wojewoda⁹².

W tym kontekście niezwykle interesujący wydaje się „Okólnik Nr 209 w sprawie studiów nad stosunkami województw jako jednostek regionalnych i wojewódzkich programów działania”, który minister spraw wewnętrznych wystosował do podległych mu wojewodów 30 listopada 1927 roku: „Organizacja wewnętrznego zarządu Rzeczypospolitą opiera się na zasadach dekoncentracji i decentralizacji. Wprowadzie wytyczne Konstytucji w tej mierze nie zostały jeszcze w całej pełni zrealizowane zwłaszcza w dziedzinie decentralizacji, która ma być urzeczywistniona przez

⁹¹ Cyt. za M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 178-179.

⁹² Dla pozostałych województw (z wyłączeniem pomorskiego i poznańskiego) dopiero w uchwałach Rady Ministrów z 6, 9 i 18 sierpnia 1923 r. w sprawie reorganizacji administracji państwowej rząd Wincentego Witosa zawarł postanowienia, które zwiększały uprawnienia wojewodów (starostów). I tak w powyższych uchwałach, w części dotyczącej „Zasad ogólnych” zawarto następujące uprawnienia: 1) reprezentacja rządu podczas uroczystych wystąpień, chyba że wyznaczono specjalnego delegata, 2) opiniowanie kandydatów przyjmowanych po raz pierwszy do służby państwowej oraz każdej nominacji na stanowiska samoistne lub kierownicze, 3) prawo żądania usunięcia ze służby lub przeniesienia urzędnika, 4) opiniowanie odznaczeń osób cywilnych (z wyłączeniem odznaczeń wojskowych), 5) prawo do zwoływania i prowadzenie periodycznych zebrań kierowników poszczególnych działów administracji niezespólonej na terenie województwa. Z kolei w „Zasadach szczegółowych” były to: 1) udział w posiedzeniach kolegialnych organów administracji niezespólonej, 2) otrzymywanie sprawozdań z działalności władz niezespólnych, 3) prawo do postulowania usunięcia spostrzeżonych uchybień w ich działalności, 4) wyrażanie zgodny na projekty zarządzeń o treści ogólnej. Wreszcie zwierzchnicy administracji ogólnej uzyskali większą możliwość efektywnej realizacji zadań związanych z funkcją przedstawiciela rządu. Zob. J. Przygodzki, *Komisje dla usprawnienia administracji publicznej w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Wrocław 2019, s. 95-99. Por. też M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 180 i n. Natomiast, aby wykonać powyższe uchwały wydano „Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lutego 1924 r. w przedmiocie władz administracyjnych II instancji”, normujące zasady (kompetencje), które nie wymagały zmiany prawodawstwa oraz „Uchwałę Rady Ministrów z dnia 14 listopada 1924 r. w sprawie reorganizacji administracji państwowej” odnośnie tych uprawnień, które pociągały za sobą konieczność nowelizacji istniejącego ustawodawstwa, zalecając określonym ministrom wydanie stosownych zarządzeń. Zob. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lutego 1924 roku w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji* (Dz.U. z 1924 r. Nr 21, poz. 225); J. Przygodzki, *Komisje dla usprawnienia administracji...*, op. cit., s. 101-103.

rozbudowanie samorządu, nie ulega jednak żadnej wątpliwości, że w tym właśnie kierunku stale zmierzamy i że daleko posunięta samodzielność władz lokalnych i szeroki samorząd terytorialny będą nie za długo dominującymi cechami administracji polskiej.

W odniesieniu do władz lokalnych podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych, wynikają z tego stanu rzeczy szczególnie ważne konsekwencje: daleko posunięta samodzielność wojewodów i starostów w stosunku do władz centralnych, prawo i obowiązek – zwłaszcza o ile chodzi o wojewodów – ostatecznego regulowania wielu bardzo ważnych problemów życiowych bez uciekania się o decyzję do władz centralnych i bez opierania się na szczegółowych instrukcjach tych władz, a także wielki zakres władzy, wyrażający się między innymi zarówno w możliwości wpływania na całą administrację państwową, chociażby niezespoloną formalnie w urzędach wojewodzińskich i starościńskich, jak i w możliwości oddziaływania na administrację samorządową przez organiczne wplecenie wojewodów i starostów w ustrój samorządu terytorialnego.

Z drugiej jednak strony w miarę realizowania zasad decentralizacji i dekoncentracji – wzrasta ciężar obowiązków i odpowiedzialności starosty, a w jeszcze wyższym stopniu wojewody, jako głównego piastuna zdekoncentrowanej władzy. Ważkość obowiązków i odpowiedzialności wojewody jest prostą konsekwencją celów, dla których wprowadzono w naszym ustroju dekoncentrację i decentralizację. Punktem wyjścia dla przyjęcia tych zasad jest bowiem stwierdzenie faktu, że teren Rzeczypospolitej nie jest bynajmniej jednolity, a przeciwnie – poszczególne jego połacie cechuje ogromna różnorodność stosunków i potrzeb. Zarządzanie tymi stosunkami, o ile mają znaczenie powszechne i zaspakajanie potrzeb – jest zadaniem administracji publicznej. Już z tego samego powodu nie może być ona jednolitą, nie może polegać jedynie na ścisłym wykonywaniu i stosowaniu ułożonych w centrali instrukcji. Ponadto od wszelkiej nowoczesnej administracji wymaga się, aby była twórczą. Nie dość więc umiejętnie stosować przepisy, nie wystarcza regulować stosunki, które już powstały bez wpływu i przyczyniania się administracji; nowoczesny administrator nie odpowie zadaniu, jeżeli nie będzie wydatnie wpływał na samo kształtowanie się stosunków, jeżeli się nie stanie istotnym motorem życia zbiorowości. Na wysokości zadania stanie (...) on dopiero wtedy, kiedy poznawszy jak najdokładniej powierzony sobie teren i jego

szczególne właściwości przez celowe koordynowanie wysiłków wszystkich czynników, działających na terenie i swoją własną inicjatywą przyczyniać się będzie do możliwie pełnego rozwoju wszystkich sił twórczych, tkwiących w społeczeństwie.

Z tego punktu widzenia (...) każde województwo jest nie tylko jednostką podziału administracyjnego, ale także jednostką regionalną, posiadającą swoją indywidualność i swoje własne życie, odrębne od życia innych województw. W interesie Państwa, jako całości, leży, aby indywidualne życie każdego z województw było jak najbujniejsze i najwszechstronniejsze i ażeby tkwiące w odrębnych właściwościach każdego terenu siły i wartości rozwijały się dla dobra całości. I dlatego właśnie administracja nasza jest zdecentralizowana i zdekoncentrowana.

Program działania każdego wojewody, uwzględniający zarówno potrzeby i zagadnienia chwili bieżącej, jak i sięgający w dalszą przyszłość, o ile ma być realny – opierać się musi na dokładnej i gruntownej znajomości powierzonego jego władzy terenu. Znajomość, jaką się zyskuje w codziennym życiu i przez załatwianie bieżących spraw urzędowych jest w tym wypadku niedostateczna. (...) Treścią takiego studium winna być nie tylko dokładna analiza poszczególnych elementów, składających się na charakterystykę stosunków województwa; trzeba ponadto wykryć, ustalić i w jedną organiczną całość zjednoczyć te wszystkie czynniki, które tworzą indywidualność danego województwa i które razem wzięte mają być właśnie podstawą regionalnego programu działania.

(...) Chwila obecna, którą znamionuje dążność do gruntownego uporządkowania stosunków w administracji, powinna być przełomową także i pod tym względem. Niepodobna bowiem administrować dobrze bez programu, obliczonego na dalszą metę i stanowiącego w administracji pewnego rodzaju czynnik stały, niezależny od zmiennych koniunktur bieżącej polityki. (...) Dlatego przed P. P. Wojewodami stawiam zadanie rychłego podjęcia i zorganizowania prac, zmierzających do możliwie wszechstronnego określenia stanu i potrzeb województwa, jako jednostki regionalnej. (...) P. P. Wojewodowie winni do pracy powołać wszystkie osoby (...) bez względu na zajmowane stanowisko; będą więc nimi zarówno urzędnicy, podlegli

P. P. Wojewodom, jak i należący do resortów niezespólonych, a także działacze społeczni, interesujący się województwem jako całością”⁹³.

Na podstawie przytoczonego powyżej passusu ministerialnego okólnika można stwierdzić, że władze centralne uczestnictwo wojewody w funkcjach rządzenia rozumiały m.in. jako udział wojewody w inicjowaniu oraz w tworzeniu wojewódzkiego programu działania (wytyczaniu jego celów i sposobu ich realizacji). Wojewoda, odpowiadając za jego wykonanie, musiał więc utożsamiać się z nim oraz być w pełni przekonany o realności i słuszności jego wykonania. Natomiast rola czynników centralnych ograniczała się jedynie do przekazywania ogólnych wytycznych oraz kontroli, czy wykonanie programu nie odbiegało od zasadniczej linii politycznej rządu.

Wydaje się, że dobrym przykładem działania, o którym w swym reskrypcie wspominał minister spraw wewnętrznych Felicjan Sławoj-Składkowski było zebranie konsultacyjne zorganizowane w dniu 10 maja 1937 roku, na którym omawiano kwestię utrzymania autonomii województwa śląskiego. Było to spowodowane dążeniem pewnych krakowskich środowisk do połączenia Śląska z województwem krakowskim⁹⁴. Przybyło na nie „(...) około 160 osób, reprezentujących rozmaite kierunki polityczne na Śląsku, w tym cały szereg znanych działaczy zarówno z obozu prorządowego, jak i obozu opozycyjnego. Zebranie, na które przybył (...) Pan Wojewoda dr Grażyński, P. Wicewojewoda Saloni i kilku naczelników wydziałów Województwa Śląskiego zagaił Marszałek Sejmu Śląskiego Grzesik, oświetlając cel zebrania i jego charakter. (...)”⁹⁵. Następnie z głównym referatem wystąpił wicemarszałek Sejmu Śląskiego Włodzimierz Dąbrowski. Stał się on przyczynkiem do rozpoczęcia dyskusji, w której zabierali głos „(...) pp.: dr Hager, ks. prałat Sz wajnoch, p. dr senator Pawelec, senator Maciejewski, poseł burmistrz Koj i dr Hanke (...)”⁹⁶. Z kolei opinie i sugestie

⁹³ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/1000, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Plan regionalny: okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, protokół konferencji, referaty, korespondencja w sprawie subwencjonowania]*, k. 1 (Pismo naczelnika Wydziału Prezydialnego dra Saloni z 12 stycznia 1928 r. (L.PR.3832/1) do wszystkich Panów Naczelników Wydziałów Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego i Panów Starostów Województwa Śląskiego – dotyczy studiów nad stosunkami Województw); k. 2-6 (Okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Nr 209 z 30 listopada 1927 r. w sprawie studiów nad stosunkami województw jako jednostek regionalnych i wojewódzkich programów działania do P. P. Wojewodów – wszystkich).

⁹⁴ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 292; W. Musiałik, *Michał Tadeusz Grażyński 1890-1965*, Opole 1989, s. 205.

⁹⁵ *Zgodna opinia społeczeństwa polskiego na Śląsku w sprawie autonomii i rozszerzenia granic województwa śląskiego. Interesujący przebieg zebrania działaczy politycznych i społecznych*, „Ilustrowany Dziennik Śląski Polska Zachodnia” z 11 maja 1937 r., R. XII, nr 128, s. 1.

⁹⁶ Ibidem.

wyłoszone podczas dyskusji „(...) powierzono do sprecyzowania komisji, złożonej z pp. dr. Dąbrowskiego, dr. Hagera, ks. prałata Szwajnocha i dr. Pawelca, która pod przewodnictwem Marszałka Grzesika (...)” przedłożyła zgromadzonym do uchwalenia następującą rezolucję: „Zebranie działaczy społecznych i politycznych Województwa Śląskiego powzięło dnia 10 maja 1937 r. w Katowicach następujące uchwały: 1. Stojąc zasadniczo na gruncie uprawnień autonomicznych Województwa Śląskiego poleca zebranie powołanym do życia komisjom przepracować zasady rewizji statutu organicznego, zgodnie z interesami Państwa. 2. Stojąc niezłomnie na gruncie utrzymania samodzielnego Województwa Śląskiego poleca zebranie wyłoniłym komisjom przepracować sprawę rozszerzenia granic Województwa Śląskiego zgodnie z interesami Państwa i koniecznościami gospodarczymi”⁹⁷. Powyższa rezolucja została jednomyślnie uchwalona. Ustalono jednocześnie osobowy skład 16 sekcji, które precyzyjnie miały zająć się opracowaniem omawianych zagadnień.

Sprawne wypełnianie roli reprezentanta władz centralnych w terenie wymagało więc od wojewody wglądu w ogół spraw administracyjnych na obszarze podległego mu województwa, aby mógł on wszystkim sprawnie koordynować (zawiadywać). Z tego też powodu Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wydało *„Regulamin periodycznych zebrań przewidzianych rozporządzeniem z dnia 1 lutego 1924 r. w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji”*, w którym omówiono kwestię nawiązania ściślejszej współpracy oraz sposób pozyskiwania wiedzy na temat działań podejmowanych przez różne organy administracji państwowej i samorządowej. Według tego regulaminu wojewoda miał prawo zwoływać konferencje w sprawach, które wymagały – według jego zdania – jednolitego stanowiska. Oto przykładowy katalog takich spraw: omówienie istotnych zadań administracji rządowej i samorządowej na terenie województwa; wymiana informacji między poszczególnymi władzami i urzędami na temat podejmowanych działań oraz planów na przyszłość; wypracowanie wspólnego stanowiska w kwestiach, którymi zajmowały się różne działy administracji; usuwanie ewentualnych rozbieżności w zarządzeniach oraz postępowaniu władz lokalnych (wyciąganie wniosków na przyszłość); rozpatrywanie wątpliwości, co do kompetencji różnych organów; wypracowanie ułatwień we wzajemnym

⁹⁷ Ibidem.

komunikowaniu się i współpracy między lokalnymi agendami; formułowanie wniosków na temat lokalnych potrzeb kierowanych do władz naczelnych⁹⁸.

I choć – jak samo rozporządzenie z 11 lutego 1924 roku – powyższy regulamin nie odnosił się do województwa śląskiego⁹⁹, to wojewoda śląski organizował takie cykliczne zebrania (konferencje). Przykładem takiej działalności wojewody może być konferencja zwołana w związku z pomysłem likwidacji – ze względów oszczędnościowych – Policji Komunalnej w województwie śląskim, która odbyła się 22 kwietnia 1925 roku w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim w Katowicach¹⁰⁰ bądź też konferencja poświęcona zagadnieniom Komunalnych Kas Oszczędnościowych, która miała miejsce 16 lutego 1931 roku. Wojewoda Michał Grażyński wystosował wówczas zaproszenia do następujących osób: wicewojewody Zygmunta Żurawskiego, dyrektora Banku Gospodarstwa Krajowego w Katowicach Stefana Jarnutowskiego, dyrektora Banku Gospodarstwa Krajowego w Białej Artura Romaszkana, dyrektora Oddziału PKO w Katowicach Michała Baczyńskiego, dyrektora Banku Rolnego w Katowicach Stanisława Jeziorowskiego, dyrektora Miejskiej Kasy Oszczędności w Katowicach Kazimierza Namysła, dyrektora Związku Komunalnych Kas Oszczędnościowych Województwa Śląskiego w Katowicach Mariana Tułacza, naczelnika Wydziału Samorządowego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego Mariana Dworżańskiego,

⁹⁸ Cyt. za M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 109. Por. też J. Przygodzki, *Komisje dla usprawnienia administracji...*, op. cit., s. 112-113.

⁹⁹ Trzeba jednak pamiętać, że z powodu tego, iż do 1927 r. część województwa śląskiego podlegała Dyrekcji Pocht i Telegrafów w Krakowie, to rozporządzenie Rady Ministrów z 11 lutego 1924 roku w pewnym stopniu dotyczyło także działania organów administracyjnych na Śląsku. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/105, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Periodyczne zebrania władz II instancji poza województwem śląskim: zarządzenia, regulamin, protokoły]* k. 1-2 (*Pismo Prezydium Dyrekcji Pocht i Telegrafów w Krakowie do Pana Wojewody w Katowicach z dnia 23 marca 1925 r. (L:124/Prez/25) podpisane przez prezesa Dyrekcji Pocht i Telegrafów w Krakowie Zygmunta Jarszyńskiego*): „W myśl regulaminu periodycznych zebrań przewidzianych §2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 11 lutego 1924 r. w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji /Dz.U.R.P. Nr 21, poz. 225/ mam obowiązek brać udział osobiście w zebraniach perjodycznych w Województwie, względnie w razie potrzeby przez wyznaczonego w tym celu zastępcę. Ponieważ Dyrekcja Pocht i Telegrafów w Krakowie obejmuje nie tylko Województwo Krakowskie, lecz także prawie całe Województwo Kieleckie, oraz część Województwa Śląskiego i Łódzkiego, przeto zdarzyć się może, że Panowie Wojewodowie (...), nie będąc we wzajemnym między sobą porozumieniu, wyznaczą jeden i ten sam termin na perjodyczne zebranie. Przy takim zbiegu terminu nie mógłbym, rzecz naturalna wziąć udziału osobistego w jednym lub też nawet w kilku zebraniach. Ze względu na to upraszam Pana Wojewodę o każdorazowe możliwe wcześniejsze powiadomienie mnie o terminie odbyć się mającego perjodycznego zebrania. (...)”.

¹⁰⁰ Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/1186, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Koszty utrzymania policji. Podstawy prawne, realizacja: ustawy, rozporządzenia, protokół konferencji, stan liczebny policji, zestawienia wpływów podatkowych gmin i zaległości, prośby o umorzenie zaległości]*, k. 85 (*Pismo do Naczelnika Wydziału Samorządowego z 9 kwietnia 1925 r. (L.SP.-4213/1) dotyczące zaproszenia na konferencję w sprawie zniesienia Policji Komunalnej ze względów oszczędnościowych*).

kierownika Wydziału Samorządowego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego Stanisława Wierzbiańskiego, referendarza Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego Mariana Schoenowitza, starostę lublinieckiego Franciszka Biolika, starostę tarnogórskiego Władysława Bocheńskiego, starostę bielskiego Józefa Dudę, starostę pszczyńskiego Tadeusza Jarosza, starostę cieszyńskiego Jerzego Kisiałę, starostę świętochłowickiego Tadeusza Szalińskiego, burmistrza miasta Bielska Józefa Kobiela, burmistrza miasta Katowic Adama Kocura, burmistrza miasta Królewska Huta Wincenta Spaltensteina, burmistrza miasta Mysłowice Tadeusza Karczewskiego¹⁰¹. Natomiast obrady miały dotyczyć następujących zagadnień: 1) polityki kredytowej Komunalnych Kas Oszczędnościowych na Śląsku; 2) Uwag i zaleceń w odniesieniu do zagadnienia Komunalnych Kas Oszczędnościowych; 3) Działalności Związku Rewizyjnego Komunalnych Kas Oszczędnościowych Województwa Śląskiego; 4) Oszczędności robotniczych i szkolnych¹⁰², a głównym efektem konferencji miało być „usunięcie braków systemu gospodarczego stosowanego w kasach oszczędnościowych” oraz pochylenie się nad problematyką oszczędności szkolnych i robotniczych¹⁰³.

Mechanizm cyklicznych konferencji możemy poznać na podstawie treści „Okólnika Wydziału Prezydialnego (L. Prez. 544a) w sprawie konferencji Starostów i Burmistrzów z dnia 30 kwietnia 1923 r.”, w którym powoływano się na § 30 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 1921 roku: „Przynajmniej raz do roku wojewoda zgromadza wszystkich starostów, naczelników wydziałów i kierowników oddziałów celem omówienia organizacji i działalności władz i urzędów jemu podległych. Celem przygotowania materiałów i konkretnych wniosków dla tych zjazdów winni naczelnicy wydziałów i starostowie odbyć przed zjazdem konferencje z podległymi urzędnikami. Wyniki zjazdu przedstawia wojewodowie na corocznych zebraniach wojewodów w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, na które w tym celu będą zaproszeni także reprezentanci interesowanych ministerstw”, a później stwierdzono, że z tych względów: „(...) postanowiono zwołać w najbliższym czasie konferencję wszystkich PP. Starostów i Burmistrzów miast stanowiących osobny powiat, celem omówienia ważniejszych spraw organizacyjnych i działalności władzy i urzędów oraz innych spraw aktualnych dotyczących administracji państwowej. Celem

¹⁰¹ Ibidem, sygn. 12/27/0/5/1244, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Konferencja w sprawie komunalnych kas oszczędności 16 lutego 1931 r. w Katowicach: sprawozdania, uchwały, teksty referatów]*, k. 25.

¹⁰² Ibidem, k. 26.

¹⁰³ Ibidem, k. 27.

przygotowania materiałów do konferencji zechce P. Starosta (...) P. Burmistrz – po ewentualnym porozumieniu się z podwładnymi sobie urzędami – przedłożyć Wydziałowi Prezydyalnemu do dni pięciu konkretne wnioski odnośnie do spraw, które zdaniem Pana winny być na wspomnianej konferencji omówione¹⁰⁴. I tak przykładowo naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa przesłał do Wydziału Prezydyalnego następujące wnioski dotyczące zagadnień, które powinny być omówione podczas konferencji starostów i burmistrzów, a były to: kontrole obcych i pozwolenia na przejazd, cenzura gazet, cenzura filmów kinematograficznych, karty cyrkulacyjne oraz środki przeciw pijaństwu¹⁰⁵.

Niewątpliwie cykliczne zebrania (konferencje) ułatwiały bezpośredni kontakt między reprezentantami różnych urzędów i stanowiły platformę ich współpracy w celu rozwiązywania problemów o charakterze politycznym, gospodarczym, finansowym czy organizacyjnym. Ich głównym celem było więc koordynowanie działalności wszystkich władz i urzędów, istniejących na terenie województwa, w kwestiach, które wymagały jednolitego stanowiska. Trzeba też podkreślić, że gdyby nie instytucja zebrań (konferencji) wymiana poglądów na dany temat byłaby bardziej czasochłonna, gdyż pozostałaby jedynie droga urzędowej korespondencji.

Oczywiście, mimo ustalonych procedur czy mechanizmów działania administracyjnego, zdarzały się nadal pewne niedociągnięcia czy uchybienia w funkcjonowaniu poszczególnych urzędów. Przykład tego autorka odnalazła w bogatych zasobach Archiwum Państwowego w Katowicach, w których m.in. znajduje się skarga – skierowana do ministerstwa – na Inspektorat Pracy w Bielsku, który „nie

¹⁰⁴ § 30 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 marca 1921 r. do ustawy z dnia 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych drugiej instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy (Dz.U. 1921 nr 39 poz. 234). Por. też AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/104, Tytuł: *Wydział Prezydyalny [Konferencje z udziałem starostów i burmistrzów śląskich: materiały przygotowawcze, protokoły obrad, przeważnie w sprawach administracyjnych, rolnictwa i spółdzielczości]*, k. 1-3 (*Okólnik Wydziału Prezydyalnego* (L. Prez. 544a) w sprawie konferencji starostów i burmistrzów z dnia 23 IV 1923 r.).

¹⁰⁵ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/104, Tytuł: *Wydział Prezydyalny [Konferencje z udziałem starostów i burmistrzów śląskich: materiały przygotowawcze, protokoły obrad, przeważnie w sprawach administracyjnych, rolnictwa i spółdzielczości]*, k. 40 (*Pismo naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa do Wydziału Prezydyalnego w Katowicach z dn. 15 maja 1923 r.* (L. Wydz. III – 2408) w odpowiedzi na reskrypt z dnia 30 kwietnia r. b. L. Prez. 544a). Natomiast Kierownik Oddziału Robót Publicznych w odpowiedzi na „Reskrypt z dnia 30 IV br. (L. Prez. 544 a)” zawiadamiał, że na zbliżającą się konferencję Oddział Robót Publicznych nie miał do postawienia żadnych wniosków. Por. ibidem, k. 44 (*Pismo kierownika Oddziału Robót Publicznych z 9 maja 1923 r.* (L. dz. II 659/1 b) w odpowiedzi na reskrypt z dnia 30 IV br. - L. Prez. 544 a).

przedkładał Województwu sprawozdań”, a ściślej rzecz ujmując przedkładał je Wydziałowi Przemysłu i Handlu, a nie Wydziałowi Pracy i Opieki Społecznej. Przy wyjaśnianiu tych nieścisłości przez obwodowego inspektora pracy powołano się na art. 3 ustawy z 2 marca 1920 roku, która rozszerzyła działalność inspektoratów przemysłowych w byłym zaborze austriackim i przelała kompetencje Ministra Przemysłu i Handlu na Ministra Pracy i Opieki Społecznej¹⁰⁶.

Z powodu tego, że Sejm Śląski nie mógł stanowić prawa w zakresie m.in. spraw wojskowych warto w tym miejscu – w kontekście roli wojewody jako reprezentanta władz centralnych – przywołać „Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. o stanowisku wojewodów i starostów jako przedstawicieli Rządu”¹⁰⁷, gdyż wojewoda śląski, odpowiadając za zarząd całym województwem, miał w zakresie swych zadań

¹⁰⁶ Art. 3 Ustawy z dnia 2 marca 1920 r. w przedmiocie zmiany przepisów obowiązujących na obszarze b. dzielnic austriackich ustawy z dnia 17 czerwca 1883 r. o ustanowieniu inspektorów przemysłowych (Dz.U. z 1920 r. Nr 23, poz. 125). Por. też AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/158, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Inspekcja pracy, fundusz pracy: instrukcje, sprawozdania z działalności, materiały z kontroli Powiatowego Komitetu Funduszu Pracy w Tarnowskich Górach]*, k. 7 (Pismo (L.dz.P.O.4108) do Pana Obwodowego Inspektora Pracy w Bielsku z 14 grudnia 1925 r. z Wydziału Pracy i Opieki Społecznej – podpisane „Za Wojewodę” przez Naczelnika Wydziału dr. Korczyńskiego): „Przesyłając w załączeniu do wiadomości odpis reskryptu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej z dnia 19 listopada br.N.856/G.J.P. Urząd Wojewódzki uprasza o przedkładanie tu sprawozdań, odnoszących się do wszelkich ważnych wydarzeń w dziedzinie opieki nad robotnikami, zatrudnionymi w przedsiębiorstwach przemysłowych i w dziedzinie ruchu zarobkowego. Stanowisko swe Urząd Wojewódzki motywuje tem, że ustawa z dnia 2 marca 1920 r. /Dz.U.R.P.N.23 poz. 125/, na mocy której inspektorzy przemysłowi na obszarze b. dzielnicy austriackiej przemianowani zostali na inspektorów pracy, a ich dotychczasowy zakres działania został rozszerzony na całą dziedzinę ochrony pracy nie uchyla bynajmniej ustawy austriackiej o inspekcjach przemysłowych z dnia 17 czerwca 1883 r. /Dz.U.R.P.N.117/, lecz wyraźnie ją tylko rozszerza. Według § 2 ustępu ostatniego wymienionej ustawy austriackiej, inspektor przemysłowy, a obecnie obwodowy inspektor pracy podlega nadal „Krajowej władzy politycznej”, w której obrębie leży jego okręg urzędowy, a więc w danym wypadku Województwie Śląskiemu. Mając to na względzie, zechce odtąd Pan Obwodowy Inspektor Pracy stale informować Urząd Wojewódzki o wszelkich wydarzeniach z dziedziny pracy, mogących zainteresować Urząd Wojewódzki”. Zob. też ibidem, k. 8-9 (Pismo (Pr. 425/1) do Pana Obwodowego Inspektora Pracy w Bielsku dotyczące przedkładania sprawozdań (brak daty) – referent dr Jarosz): „Na pismo z 23 grudnia 1925 L. 2928 w sprawie kompetencji poszczególnych Wydziałów Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w stosunku do obwodowego Inspektoratu Pracy w Bielsku wyjaśniam, co następuje:

Różnice ustawowe i organizacyjne zachodzące między obydwoma częściami składowymi Województwa Śląskiego oraz konieczność uzgodnienia tych różnic w działaniu Urzędu Wojewódzkiego obejmującego Śląsk jako całość, spowodowała zarządzenia dotyczące stosunku służbowego Pana Inspektora do Wydziału Przemysłu i Handlu, na które powołuje się Pan w przytoczonym na wstępie sprawozdaniu.

Z uwagi jednak na konieczność zastosowania się do podziału kompetencyjnego władz naczelných i odpowiadającego mu resortowego podziału agend Urzędu Wojewódzkiego proszę Pana Inspektora, by sprawozdania swe dotyczące zagadnień polityki pracy /zatargi tak w przemyśle, jak i rolnictwie/, opieki nad robotnikami i ruchu zarobkowego /bezrobocie/ przedkładał Wydz. Przemysłu i Handlu przesyłając w odpisie względnie komunikował równocześnie Wydziałowi Pracy i Opieki Społecznej, zawiadamiając zarazem obydwie Wydziały o rozdzielniku przesyłanego pisma”.

¹⁰⁷ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. o stanowisku wojewodów i starostów jako przedstawicieli Rządu* (Dz.U. z 1931 r. Nr 66, poz. 546).

również zapewnienie potrzeb o charakterze obronnym i nadzorowanie uwzględniania interesów obronnych kraju przez wszystkie działy administracji¹⁰⁸. Odpowiadał za inicjowanie i kierowanie współpracą czynników społecznych w akcji przygotowania obrony państwa, przysposobienia wojskowego oraz opieki nad żołnierzem oraz trzymał pieczę nad tym, aby dowództwa i zarządy wojskowe uwzględniały interesy gospodarcze województwa i jego mieszkańców. Wszystko to wojewoda wykonywał jako przedstawiciel rządu, zaś kwestie związane z uzupełnieniem i zaopatrzeniem wojska, a także sprawy współdziałania z armią w sytuacjach szczególnych, np. na wypadek rozruchów, wojewoda śląski wykonywał jako zwierzchnik administracji ogólnej¹⁰⁹.

Rozporządzenie z dnia 2 lipca 1931 roku dawało wojewodzie śląskiemu prawo: uzyskiwania informacji od władz wojskowych w sprawie potrzeb gospodarczych formacji wojskowych, które przebywały na terenie województwa; wskazywania źródeł zaspokojenia potrzeb na obszarze województwa, z uwzględnieniem określonych producentów bądź organizacji społecznych i spółdzielczych oraz wychodzenia z inicjatywą dotyczącą sposobu załatwienia spraw, w których istniała konieczność uzgodnienia wzajemnych interesów wojska i administracji, względnie ludności cywilnej¹¹⁰.

Wszystkie te uprawnienia mógł wojewoda delegować – oczywiście za zgodą ministra spraw wewnętrznych – na określonego starostę¹¹¹. Natomiast za najlepszy sposób realizacji powyższych kompetencji uznano bezpośrednie konsultacje na specjalnie zwołanych w tym celu zebraniach periodycznych, w których mieli uczestniczyć przedstawiciele zarówno wojska, jak i zainteresowanych władz cywilnych.

4.5. Środki nadzoru personalnego i uprawnienia prawotwórcze wojewody śląskiego

Uprawnienia wojewody śląskiego odnośnie wydawania opinii o kandydatach na stanowiska kierownicze lub prawo żądania przeniesienia lub usunięcia danego funkcjonariusza państwowego – z wyjątkiem administracji wojskowej oraz tych posad urzędniczych w administracji wymiaru sprawiedliwości, które obsadzone były przez sędziów – spełniały rolę instrumentu kontroli, bowiem reprezentując „(...) władze administracyjne (...) powołane do czuwania nad bezpieczeństwem ogólnym

¹⁰⁸ § 31 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. (...).

¹⁰⁹ Por. § 33 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. (...).

¹¹⁰ § 35 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. (...).

¹¹¹ § 36 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. (...).

i porządkiem publicznym” oraz rozporządzając „(...) odpowiednim aparatem urzędowym” wojewoda był „w stanie wydać opinie o kandydatach na stanowiska urzędowe i komunikować władzom przełożonym obserwację co do ujemnego zachowania się poszczególnych urzędników” i w ten sposób wpływać na to: „(...) ażeby (...) stanowiska urzędników państwowych były zajmowane przez obywateli polskich pod każdym względem nieskazitelnych, którzy by w wykonaniu swoich obowiązków służbowych stali wyłącznie na gruncie obowiązujących przepisów i mieli zawsze na oku interes państwa i jego obywateli”¹¹². Było to niewątpliwie przydatne zwłaszcza na obszarach, gdzie występowały antagonizmy narodowościowe, a w województwie śląskim – mimo obowiązywania w części górnośląskiej Konwencji Genewskiej – dochodziło do licznych sporów polsko-niemieckich. Poza tym Śląsk został objęty planami szeroko zakrojonej akcji polonizacyjnej, która mogła być realizowana jedynie przez osoby nie tylko o odpowiednim nastawieniu politycznym, ale i polskim pochodzeniu¹¹³.

Wojewoda śląski posiadał także prawo do wydawania rozporządzeń na podstawie upoważnień zawartych w ustawach, w celu ich wykonania. Jego rozporządzenia były publikowane w „Gazecie Urzędowej Województwa Śląskiego”. Jak pokazuje treść wydawanego wojewódzkiego dziennika urzędowego, rozporządzenia te dotyczyły różnorodnych zagadnień, m.in. spraw sanitarnych, weterynaryjnych, szkolnych czy o charakterze ogólnoadministracyjnym, czego przykładem może być „Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 21 sierpnia 1922 r. w przedmiocie urządzenia szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego”¹¹⁴. Wojewoda śląski

¹¹² Z powyższą argumentacją spotykamy się m.in. w uzupełnieniu do §3 w *Okólniku Nr 73 z dnia 26 czerwca 1924 r. Nr AO. 1891 do wszystkich PP. Wojewodów (z wyjątkiem Poznańskiego, Pomorskiego i Śląskiego) w sprawie organizacji władz administracyjnych II-iej instancji* (Dz. Urz. MSW z 1924 r. Nr 2, poz. 98). Por. też R. Hausner, *Reorganizacja administracji państwowej*, „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, 1923, nr 53, s. 961. Por. też art. 6 *Ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej* (Dz. U. z 1922 r. Nr 21, poz. 164). Zob. też R. Hausner, *Poczynania organizacyjno-oszczędnościowe w Polsce w latach 1918-1934*, Warszawa 1935, s. V: „Gdyby nawet w dziedzinach organizacji urzędów i reformy biurowości doprowadzono wszystko do najlepszego porządku, to mielibyśmy w ten sposób dany dopiero szkielet organizacji. To, co ten szkielet wypełnia, co tworzy właściwy organizm w administracji, to są ci, którzy wprowadzają ten organizm w ruch, którzy pracują w biurach, a więc urzędnicy”. Zob. też K. Wojtczak, *Wojewoda w okresie przemian w ustroju politycznym i administracyjnym między II a III Rzeczypospolitą Polską*, [w:] *Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia*, pr. zb. pod red. J. Korczaka, Wrocław 2016, s. 532.

¹¹³ Por. M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 208-209.

¹¹⁴ Zob. *Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 21 sierpnia 1922 r. w przedmiocie urządzenia szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 19, poz. 63).

wydawał także rozporządzenia o charakterze porządkowym, które miały na celu ochronę bezpieczeństwa i porządku publicznego. Mógł więc nakazać lub zakazać określonych zachowań na podległym mu obszarze, gdy stanowiły one potencjalne zagrożenie dla życia, zdrowia i mienia obywateli bądź naruszały spokój lub porządek publiczny.

Natomiast jako zwierzchnik administracji ogólnej wydawał zarządzenia i orzeczenia oraz zajmował się rozstrzyganiem odwołań od nich, co było ściśle uregulowane przepisami dotyczącymi właściwości i toku instancji w postępowaniu administracyjnym¹¹⁵.

4.6. Stanowisko wojewody wobec organów autonomicznych i samorządowych

Właściwie od samego początku istniały rozbieżności w ocenie autonomii między władzami centralnymi, a większością sejmową śląskiego parlamentu. Ostatecznie czynnikom rządowym udało się doprowadzić do uchwalenia – przez zapis zawarty w Konstytucji kwietniowej z 1935 roku – możliwości likwidacji autonomii bez konieczności uzyskania na to zgody Sejmu Śląskiego.

Szczególnie ważką kwestią, rodzącą nieporozumienia na linii władze centralne państwa a wojewódzkie, był sposób prowadzenia rozliczeń finansowych między Skarbem Śląskim a krajowym. Jednak przyczyn wzajemnych antagonizmów było więcej, czego przykładem mogą być chociażby dążenia rządu, zmierzające do tego, aby ustawy śląskie podpisywał wojewoda jako reprezentant władz centralnych w terenie¹¹⁶.

¹¹⁵ Por. też M. Gałędek, *Ustrój administracji ogólnej...*, op. cit., s. 171: „Występowała tutaj współzależność wzmacniająca pozycję zwierzchnika osobowego, który z jednej strony był uprawniony do kierowniczej ingerencji i kontroli (dzięki wykorzystaniu instrumentów podległości służbowej), z drugiej zaś strony jako wyższa instancja w postępowaniu administracyjnym posiadał skierowane na zewnątrz uprawnienie do „rozstrzygania odwołań od orzeczeń i zarządzeń” wydawanych przez organ uzależniony od niego w relacji wewnętrznego hierarchicznego podporządkowania”.

¹¹⁶ Zob. A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne i wymiar praktyczny postulowanych zmian statutu organicznego województwa śląskiego w okresie II RP*, „Z Dziejów Prawa”, 2017, t. 10 (18), s. 151: „(...) Zapoczątkowany pismem Prezesa Rady Ministrów z 15 listopada 1923 r. konflikt próbowano przekształcić w efekt propagandowy, pozwalający wywierać presję na Sejm Śląski do przyjęcia ustawy w brzmieniu proponowanym przez rząd. Kolejne zalecenia (5 stycznia 1924 r., aby wojewoda „czuwał nad tym, aby projekt »bez zmian« przyjęty został przez Sejm Śląski” oraz stanowisko wojewody akceptujące taki kierunek działania z 6 lutego 1924 r.) zdają się ten efekt potwierdzać: »Komisja Prawnicza zmieniła swe pierwotne stanowisko odnośnie do uchwalonego przez siebie projektu i uchwaliła projekt rządowy z nieznacznymi [...] zmianami, by przedłożyć go Sejmowi Śląskiemu«”. Zob. też *Sprawozdanie stenograficzne z 78. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 15 lutego 1924 r. (Ustawa o ogłoszeniu ustaw śląskich – głos posła Kempki)*, Katowice 1924, s. 11: „(...) niemal wszystkie stronnictwa żądały, ażeby ustawy podpisywane były przez przewodniczącego Rady Wojewódzkiej, (...) Przewodniczącym Rady Wojewódzkiej według Statutu Organicznego jest p. Wojewoda, tak że Wojewoda śląski właściwie ma dwie dusze: z jednej strony jest urzędnikiem administracyjnym

Kontrasygnata ustaw śląskich przez wojewodę dawałaby bowiem czynnikom rządowym wspaniały instrument ingerencji w śląski proces legislacyjny, a więc w najważniejszą kompetencję śląskiego parlamentu. Z tego też powodu ślascy posłowie zapobiegliwie zaproponowali rozwiązanie, dające możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności przed Sejmem Śląskim organu podpisującego ustawy śląskie, gdyby ten chciał wykorzystać ów środek do ograniczania istniejącej autonomii. Zasugerowano mianowicie przyjęcie konstrukcji prawnej, zgodnie z którą ustawy śląskie powinien podpisywać wojewoda jako przewodniczący Śląskiej Rady Wojewódzkiej, a nie reprezentant władz centralnych w terenie¹¹⁷.

Kolejnym punktem spornym okazała się sprawa uchwalenia ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego, o której była mowa w artykułach 14 i 15 statutu organicznego, a która miała szczegółowo określić skład śląskiego parlamentu, ordynację wyborczą oraz prawo wyborcze do Sejmu Śląskiego, sposób uchwalania i ogłaszania ustaw śląskich, kwestię referendum, a także ważniejsze sprawy ustroju Sejmu Śląskiego, Śląskiej Rady Wojewódzkiej, Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego oraz innych urzędów śląskich¹¹⁸.

Niestety nie uchwalono powyższej ustawy, co w znacznym stopniu było wynikiem stosowania przez władze warszawskie „mechanizmów ograniczających autonomiczne uprawnienia” województwa. Bowiem zgodnie z zapisami artykułu 15

państwowym, a z drugiej strony jest głową samorządu autonomicznego Województwa Śląskiego. I tutaj przedstawiciele większości stronnictw naszego Sejmu w komisji prawniczej domagali się, ażeby p. Wojewoda podpisywał i ogłaszał ustawy śląskie, nie, jako urzędnik państwowy, ale jako naczelnik samorządu autonomicznego Województwa Śląskiego, jako głowa naszego samorządu wojewódzkiego. Jednak argument ten został (...) zwalczony przez reprezentanta Rządu, p. Wojewodę, właśnie temi argumentami, (...), że on tu się czuje najwyższym urzędnikiem państwowym na Górnym Śląsku i niejako delegatem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, że tak został poinstruowany przez władze centralne i dlatego on tutaj jest właściwie kompetentny do podpisywania i ogłaszania tych ustaw. Komisja pozwoliła się przekonać tym argumentom”.

¹¹⁷ Zob. *Sprawozdanie stenograficzne z 78. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 15 lutego 1924 r. (Ustawa o ogłaszaniu ustaw śląskich – wniosek posła Janickiego)*, Katowice 1924, s. 11: „Wysoka Izbo! Klub nasz, jako też pewna część członków innych klubów, jak się dowiedziałem, mają poważne wątpliwości co do art. 5. Wojewoda, który obok Marszałka ma podpisywać ustawy, nie jest jako urzędnik państwowy odpowiedzialny wobec Sejmu. Jest natomiast odpowiedzialnym przewodniczącym Rady Wojewódzkiej. Wobec tego, że komisja legislacyjna stanęła również na tem stanowisku, co nasz klub, mianowicie, żeby zamiast p. Wojewody podpisywał przewodniczący Rady Wojewódzkiej, dlatego ażeby uzgodnić te poglądy pomiędzy komisją legislacyjną i komisją prawniczą, klub nasz stawia wniosek o ponowne odesłanie sprawy do komisji prawniczej, ażeby wspólnie z komisją legislacyjną, w myśl tego, co tu powiedziałem, zmiany przeprowadziła”. Por. też A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne...*, op. cit., s. 152: „(...) wobec zaistniałych rozbieżności zrodziła się koncepcja sankcjonowania ustaw śląskich przez Prezydenta RP. Materia ta wymagała uzupełnienia statutu organicznego, a tym samym odłożono ją do czasu wydania ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego”.

¹¹⁸ Zob. art. 14 *Ustawy Konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. (...)*.

statutu organicznego, aby doszło do jej ustanowienia konieczne były wcześniejsze uzgodnienia z władzami centralnymi¹¹⁹.

Niezwykle ważną była również kwestia poruszona w artykule 5 statutu, która odnosiła się do uchwalenia przez Sejm Śląski i Sejm RP równobrzmiących ustaw dotyczących spraw finansowych, które miały być ułożone przez Radę Ministrów w porozumieniu ze Śląską Radą Wojewódzką¹²⁰. Chodziło o ustalenie wzajemnych relacji między śląskim a ogólnopolskim systemem podatkowym oraz między śląską a ogólnokrajową administracją skarbową. I w tym przypadku – jak słusznie zauważył m.in. Andrzej Drogoń: „Brak inicjatywy oraz wyraźnego dążenia do opracowania tych równobrzmiących ustaw jeszcze wyraźniej wskazuje, jak instrumentalizowano na szczeblu centralnym działania ograniczające sprawne i skuteczne działanie podmiotów autonomicznych”¹²¹, a przecież regulacje mówiące o finansowej stronie funkcjonowania województwa zawarte w statucie organicznym miały charakter tymczasowy i miały obowiązywać jedynie do momentu uchwalenia przedmiotowych ustaw. Ta prowizoryczność powodowała konieczność odwoływania się do wcześniejszych ustaw obowiązujących na terenach województwa śląskiego (głównie pruskich i austriackich) oraz prowadzenia szczególnego sposobu rozliczeń ze Skarbem Państwa. Rodziło to – jak już wyżej nadmieniono – pewne nieporozumienia między władzami centralnymi i wojewódzkim, a czynnikom rządowym dawało możliwość ograniczania praw samorządnych wymienionych w statucie organicznym¹²².

¹¹⁹ Art. 15 *Ustawy Konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. (...)*: „Ustawa o wewnętrznym ustroju Województwa Śląskiego będzie opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej i w Dzienniku Ustaw Śląskich po podpisaniu jej przez Naczelnika Państwa. Naczelnik Państwa może odmówić swego podpisu, gdyby ustawa ta naruszała przepisy niniejszego statutu. Decyzja Naczelnika Państwa winna nastąpić w ciągu 45 dni od dnia wręczenia Mu ustawy. Zmiana ogłoszonej w ten sposób ustawy o wewnętrznym ustroju Województwa Śląskiego może nastąpić tylko z zachowaniem warunków, w niniejszym artykule wyszczególnionych”.

¹²⁰ Art. 5 *Ustawy Konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. (...)*: „Zakres spraw Sejmu Śląskiego w dziedzinie skarbowości, a zwłaszcza stosunek systemu podatkowego śląskiego do systemu podatkowego państwowego i wzajemny stosunek administracji skarbowej państwowej i śląskiej będą ustalone w równobrzmiących ustawach: państwowej i śląskiej. Projekt tych ustaw będzie ułożony przez Radę Ministrów w porozumieniu z Radą Wojewódzką. (...) Dochód z podatków i opłat, pobieranych ze Śląska, wpływać będzie do skarbu śląskiego, który też prowadzi administrację podatkową.

Z tych dochodów oddaje skarb śląski na potrzeby ogólnopaństwowe część, odpowiadającą liczbie mieszkańców i sile podatkowej Śląska, a obliczoną w sposób podany w dodatku. Kwotę należną ustala corocznie Rada Ministrów na podstawie wniosków Rady Wojewódzkiej i publikuje swą decyzję wraz ze szczegółowym uzasadnieniem”.

¹²¹ A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne...*, op. cit., s. 155.

¹²² Ibidem.

Brak uchwalenia ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego skutkowało tym, że wiele spraw musiało być uregulowanych w trybie ustaw zwykłych. Miało to miejsce m.in. w przypadku: uregulowania sposobu ogłaszania ustaw śląskich, określenia zasad wyboru i czasu urzędowania członków Śląskiej Rady Wojewódzkiej oraz powierzenia Urzędowi Kontroli Państwowej kontroli finansowej nad wojewódzką administracją samorządową¹²³.

Nie bez znaczenia była również pozycja ustrojowa, jaką wojewoda śląski zajmował wobec organów samorządu terytorialnego. Przewaga władzy centralnej nad samorządową przejawiała się tym, że wojewoda sprawował nadzór nad organami samorządu terytorialnego¹²⁴. Wojewoda stał na czele Śląskiej Rady Wojewódzkiej, jako jej przewodniczący i w jej imieniu mógł występować w Sejmie Śląskim z inicjatywą ustawodawczą. Jego przewaga w Śląskiej Radzie Wojewódzkiej pozwalała mu na przeprowadzanie własnych projektów ustaw jako wniosków Rady. Z kolei, biorąc pod uwagę, że projekty tych ustaw były opracowywane przez odpowiednie wydziały urzędu wojewódzkiego, który bezpośrednio mu podlegał, a po ich uchwaleniu przez Sejm Śląski to właśnie wojewodzie – jako podstawowej władzy wykonawczej w województwie – powierzano ich realizację, faktycznie jego pozycja była bardzo znacząca. Wojewoda – w porozumieniu ze Śląską Radą Wojewódzką – przedstawiał też Sejmowi Śląskiemu preliminarz budżetowy i dzięki temu miał faktyczny wpływ na godzenie interesu autonomicznego województwa z ogólnopaństwowymi.

Zasięg ingerencji wojewody w działalność samorządu obejmował też nadzorowanie czy jego działania mieszczą się w granicach prawa, a także czy zgadzają się z linią polityki gospodarczej i kulturalnej rządu.

¹²³ Ibidem, s. 156: „Wątpliwości musi (...) budzić tryb uchwalenia ustawy zawierającej ordynację wyborczą. Odbiegał on od wskazania Ustawy konstytucyjnej, gdyż regulację podjęto w trybie ustawy zwykłej”. Naruszono więc normę konstytucyjną.

¹²⁴ K. Wojtczak, *Wojewoda w okresie przemian w ustroju politycznym i administracyjnym między II a III Rzeczypospolitą Polską*, [w:] *Administracja publiczna...*, op. cit., s. 532.

Wojewoda śląski miał również uprawnienia do komisarycznego powoływania i odwoływania namiastki samorządu powiatowego w postaci wydziałów powiatowych oraz rad komisarycznych w miejsce rozwiązanych rad miejskich i gminnych¹²⁵.

Mimo funkcjonowania w województwie śląskim organów autonomicznych, takich jak: Sejm Śląski czy Skarb Śląski, wielu badaczy śląskiej autonomii stawia ówczesnym śląskim decydom zarzut zbytnej bierności i braku inicjatywy, gdyż – mając realny wpływ na możliwość rozszerzenia prerogatyw ustawodawczych śląskiego parlamentu – przez spory polityczne i brak stworzenia jednolitego frontu nie potrafili oni umiejętnie z tego skorzystać¹²⁶. Choć nie można zarazem zapomnieć, że i wśród śląskich parlamentarzystów istniała pewna grupa posłów, którzy byli zwolennikami jak najściślejszego zespolenia województwa śląskiego z resztą Polski, a nie wzmacniania jego separatyzmu.

4.6.1. Wojewoda wobec ograniczeń wynikających z obowiązywania Górnośląskiej Konwencji Genewskiej

Należy też pamiętać, że pełny zakres stosowania praw samorządnych ograniczała – obowiązująca do 1937 roku – Górnośląska Konwencja Górnośląska, która była wykorzystywana przez stronę niemiecką do skutecznego blokowania polityki wytyczanej polską racją stanu, np. w zakresie polityki szkolnej, wyznaniowej czy historycznej.

W tym miejscu warto jednak podkreślić, że wojewoda śląski nadzorując szkolnictwo – jako kurator Śląskiego Okręgu Szkolnego wraz z Radą Szkolną Województwa Śląskiego – starał się prowadzić aktywną politykę wobec szkolnictwa mniejszościowego. Dużą sprawnością w tym zakresie wykazali się zwłaszcza Mieczysław Bilski oraz Michał Grażyński¹²⁷.

Problem szkolnictwa mniejszościowego został nagłośniony w Sejmie Śląskim już jesienią 1922 roku, gdy m.in. Wojciech Korfanty zwrócił uwagę na działania strony

¹²⁵ Zob. Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019, s. 62.

¹²⁶ Por. U. Zagóra-Jonszta U., *Autonomia Śląska w ramach państwa polskiego (1922-1939)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 509, s. 475.

¹²⁷ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 224 i n.; Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922...*, op. cit., s. 62.

polskiej – według jego opinii – niezgodne z zapisami Konwencji Genewskiej: „Ja uważam to za skandal po prostu, jeżeli syna naszego kolegi, p. Szczepownika, który tak podkreśla swój charakter niemiecki, bezprawnie przydzielono do polskiego oddziału. My w ten sposób nie mieliśmy odzyskiwać tych straconych dusz polskich, które padły pastwą polityki germanizacyjnej rządu pruskiego. Tylko sprawiedliwością, łagodnością, zaznajamianiem tych naszych współobywateli narodowości niemieckiej z kulturą polską, tylko w ten sposób (...) zdobędziemy ich z powrotem dla narodu polskiego”¹²⁸. Oczywiście w protestach wobec łamania Konwencji Genewskiej przodował Klub niemiecki, czego przykładem może być jego interpelacja wniesiona do wojewody na posiedzeniu Sejmu Śląskiego w dniu 16 marca 1923 roku¹²⁹.

¹²⁸ *Sprawozdanie stenograficzne z 11 posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 16 listopada 1922 r. (głos posła Korfantego)*, Katowice 1922, s. 9. Por. W. Korfanty, „Górny Śląsk to wielka rzecz”. *Wystąpienia na forum Sejmu Śląskiego I kadencji (1922-1929)*, oprac. S. Rosenbaum, M. Węcki, Katowice – Warszawa 2022, s. 79-86. Zob. też S. Rosenbaum, „Ein Recht, das man den Deutschen hier nicht zugestehen will”. *Der Streit zwischen Thomas Szczeponik und Wojciech Korfanty über die Rechte der deutschen Minderheit im Schlesischen Sejm während der Parlamentssitzung am 13. Oktober 1922*, „Punkt. Jahrbuch des Forschungszentrums der Deutschen Minderheit”, 2021, nr 1

¹²⁹ Por. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/574, Tytuł: *Posiedzenie 40: Szkolnictwo mniejszościowe; Zarząd lasami prywatnymi - druk 177; Opodatkowanie węgla - druk 178; Dodatek ekonomiczny dla urzędników - druk 181; Kredyt dla Powiatowej Kasy Chorych w Bielsku - druk 175; Granice miasta Katowic - druk 182; Uposażenie pracowników Biura Sejmu Śląskiego - druk 152; Odbudowa mostu w Ochabach - druk 183; Uposażenie księży i nauczycieli w szkołach Cieszyńskiego - druk 180; Komisja Parytetyczna w Bielsku*, k. 47 (*Interpelacja Klubu Niemieckiego wniesiona na posiedzeniu Sejmu Śląskiego 16 marca 1923 roku*): „Czy Panu Wojewodzie wiadomo:

1) że w Mysłowicach, Hucie Laury, Józefowcu, Dębie, Chorzowie, Szarleju, Pszowie i Wodzisławie urządzone zostały wiece przeciw założeniu szkół niemieckich, na których wyrażono ciężkie groźby przeciwko mniejszości niemieckiej, a władze nie wystąpiły w jakiegokolwiek mierze wobec tego podburzania do nienawiści klasowej?

2) że urzędnicy i nauczyciele wbrew postanowieniom umowy genewskiej usiłują wywierać wpływ na uprawnionych do wychowania co do wolnej decyzji uczęszczania do szkoły swych dzieci?

3) że krzywdzi się w najwyższym stopniu wolną wolę uprawnionych do wychowania co do uczęszczania do szkoły swych dzieci, zagwarantowaną w art. 131 umowy genewskiej?

4) że skutkiem pogwałcenia art. 114, ust. 2 i art. 131 umowy genewskiej, jak również i rozporządzenia Pana Wojewody z dnia 29 grudnia 1922 r. tysiące dzieci zmuszone zostały uczęszczać do szkół polskich wbrew woli uprawnionych do wychowania?

Co Pan Wojewoda zamierza uczynić, aby:

1) nakłonić poddanych mu urzędników, nauczycieli i władze do sumiennego zastosowania postanowień umowy genewskiej?

2) chronić prawa mniejszości niemieckiej jak również i bezpieczeństwo osobiste ludności niemieckiej, zagwarantowane konstytucją i umową genewską?

Prosimy o ustną odpowiedź. Klub Niemiecki: Goldmann, Ulitz, Reitzenstein, Pawlas, Kowoll, Schoppa, Fuchs, Dr. Pant”. Zob. też odpowiedź wojewody na powyższą interpelację: ibidem, sygn. 12/17/0/1.1/733, Tytuł: *Interpelacje posłów i klubów poselskich. Odpowiedzi, przeważnie wojewody*, k. 55-56 (*Odpowiedź wojewody z 20 marca 1923 r. dotycząca interpelacji klubu niemieckiego w Sejmie dnia 16 b. m. w sprawie szkół mniejszościowych /L. Prez. 387/10a/*): „(...) Celem zarzutu podniesionego w ustępie 1-szym interpelacji co do rzekomego niewystąpienia władz w jakiegokolwiek mierze przeciw ciężkim groźbom skierowanym przeciwko mniejszości niemieckiej na urzędzonych wiecach w Mysłowicach, Hucie Laury, Józefowcu, Dębie, Chorzowie, Szarleju, Pszowie i Wodzisławiu przeciw założeniu szkół niemieckich, zażądałem wyjaśnień od odnośnych starostw. Co do innych zarzutów jako zupełnie ogólnikowych nie mogłem wydać żadnych konkretnych zarządzeń. Ponieważ jednak dochodziły

Konwencja Genewska zapewniała istnienie państwowych szkół powszechnych i średnich z językiem mniejszości, a także dawała możliwość otwierania mniejszościowych szkół prywatnych. Niestety niemieccy nacjonaści wykorzystywali zapisy Konwencji Genewskiej do germanizowania dzieci polskich, które nie znały języka niemieckiego. Zapis dziecka do niemieckiej szkoły był bowiem warunkiem koniecznym do spełnienia, aby jego rodzic mógł utrzymać pracę po niemieckiej stronie granicy bądź uzyskać zapomogę od Volksbundu¹³⁰. Działania te spowodowały, że w roku szkolnym 1926/1927 nastąpiło zwiększenia liczby wpisów do szkół mniejszościowych o ponad 5 000¹³¹.

I tak w roku szkolnym 1924/1925 do niemieckich szkół zapisano 12,6% dzieci, zaś w roku szkolnym 1925/1926 odsetek ich sięgnął 13,8%. W rezultacie tego zwiększała

do Urzędu Wojewódzkiego z różnych stron ogólnikowe zażalenia tak ze sfer polskich jak i niemieckich a i w prasie polskiej i niemieckiej pojawiały się notatki co do rzekomego wywierania przez pojedyncze nieznane jednostki przymusu ba nawet terroru na osoby, powołane z ustawy do wychowywania dzieci, w tym kierunku, by osoby te, jakkolwiek językiem ojczystym ich i ich dzieci jest język polski, podpisywały wnioski o założenie szkoły względnie klasy z językiem wykładowym niemieckim względnie by osoby te, które złożyły wnioski o założenie szkoły względnie klasy z językiem wykładowym niemieckim, wnioski te cofnęły, przeto mając z jednej strony obowiązek przestrzegania, by ściśle wykonywano obowiązujące przepisy ustawowe, a z drugiej strony by wszystkim obywatelom zabezpieczyć bezpieczeństwo osobiste, - wydał Urząd Wojewódzki jeszcze przed wniesieniem powyższej interpelacji w d. 16 b. m. do wszystkich podległych władz administracyjnych I instancji i Inspektorów szkolnych polecenie, aby pilnie nad tem czuwali, iżby tak rozporządzenie Wojewody z dnia 29 grudnia 1922 /Dz.U.Śl. Nr 3 ex 1923/ w przedmiocie urządzenia instytucyj mniejszościowych szkolnych jak i zagwarantowane w art. 131 Konwencji Genewskiej prawa mniejszości niemieckiej w zakresie publicznego szkolnictwa, były przez czynniki szkolne z całą ścisłością przestrzegane – a nadto, aby władze administracyjne I instancji występowały z całą surowością w myśl obowiązujących ustaw przeciw wszelkim gwałtom, które dojdą do ich wiadomości”. Odpowiedź Wojewody została przyjęta na 41 posiedzeniu Sejmu Śląskiego w dniu 23 marca 1923 roku. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/575, Tytuł: *Posiedzenie 41: Szkolnictwo mniejszościowe; Pożyczka dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Królewskiej Hucie - druk 187; Uposażenie księży - nauczycieli religii w Cieszyńskim; Zaliczki dla gmin i powiatów górnośląskich - druk 184; Organizacja Drukarni Wojewódzkiej - druk 186; Nadużycia w Wydziale Apropowizacyjnym Urzędu Wojewódzkiego*, k. 35.

¹³⁰ P. Greiner, R. Kaczmarek, *Leksykon organizacji niemieckich w województwie śląskim w latach 1922-1939*, Katowice 1993, s. 55-56: „Wykorzystując zobowiązania międzynarodowe rządu polskiego względem mniejszości narodowych DVB starał się wyegzekwować prawa Niemców na Górnym Śląsku (szczególnie na polu szkolnictwa) doprowadzając do ostrych konfliktów narodowościowych. Stał się też wtedy obiektem ataków ze strony polskich ugrupowań politycznych, a także po 1926 r. władz sanacyjnych, które zaczęły forsować nową politykę wobec mniejszości niemieckiej na Śląsku. (...) Przez cały ten okres (...) zarząd DVB prowadził intensywną propagandę za pośrednictwem Rady Ligi Narodów i Komisji Mieszanej (akcja petycji) oskarżając władze polskie o działalność dyskryminującą w stosunku do stowarzyszeń mniejszości niemieckiej na terenie woj. śląskiego. Głównego przeciwnika upatrywano w wojewodzie Michale Grażyńskim”.

¹³¹ M. Hübner, „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody Michała Grażyńskiego wobec niemieckich szkół mniejszościowych na polskim Górnym Śląsku w latach 1926-1939*, „Dzieje Najnowsze”, 2019, R. LI, z. 1, s. 81.

się liczba szkół mniejszościowych w województwie do 95 w roku szkolnym 1926/1927¹³².

W 1925 roku Urząd Wojewódzki Śląski podjął decyzję o zbadaniu zjawiska przyrostu odsetka dzieci zapisywanych do szkół mniejszościowych. Przeprowadzono rozmowy z pedagogami szkół mniejszości niemieckiej w województwie, dzięki którym udało się ustalić, że otrzymywali oni dodatkowe korzyści finansowe – głównie za pośrednictwem Volksbundu – w zamian za wywieranie germanizacyjnego wpływu na swych wychowanków¹³³.

Spór polsko-niemiecki rozgorzał zwłaszcza wówczas, gdy – w myśl sanacyjnego hasła „Polskie dziecko do polskiej szkoły, niemieckie do niemieckiej” – wojewoda zdecydował o weryfikacji wniosków dotyczących wpisywania dziecka do szkół niemieckich. Dzięki temu Wydział Oświecenia Publicznego unieważnił aż 7114 wniosków o wpis lub przeniesienie do szkoły mniejszościowej z puli 8560 zgłoszonych (1307 z powodu niestawienia się rodziców na przesłuchanie, 602 ze względów

¹³² J. Łączewski, *Michał Grażyński (1890-1965). Sylwetka polityka*, Częstochowa 2000, s. 138 i n.

¹³³ Choć już wcześniej zwracano uwagę na ten problem. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/40, Tytuł: *Akta wniosku posła Brzusi i towarzyszy w sprawie szkół mniejszościowych*, k. 4: „(...) Deutscher Volksbund płaci nauczycielom narodowości niemieckiej, zatrudnionym przy szkołach niemieckich, 20% dodatku do pensyj. Nauczyciele ci są w służbie polskiej i jako urzędnicy polscy pobierają pobory na równi z nauczycielami większości. Żaden urzędnik polski nie powinien w jakiej bądź formie pobierać wynagrodzeń za pełnienie służby ze strony prywatnej.

Pan Schostalla zawiązywał referendarjuszów szkolnych, należących do mniejszości niemieckiej, by na żądanie władz niemieckich się stawili na kurs do Bytomia. (...) [a – dopisek aut.] urzędnik zatrudniony przez polskie władze może otrzymywać dekrety tylko od władz polskich lub też za wyraźną zgodą władz polskich i w dowód tej zgody tylko za pośrednictwem władz polskich”. Zob. też ibidem, k. 12 (*Odpis pisma (L. dz. 272/22) do Pana Wojewody Śląskiego /Biuro Prezydjalne/ z 18 listopada 1922 r.*): „Na posiedzeniu w dniu 16 listopada 1922 r. łącznie z uchwaleniem wniosku posłów ks. Brzusi i tow. w sprawie szkół mniejszościowych, Sejm Śląski powziął następującą rezolucję:

1/ Pan Wojewoda zechce zaraz zarządzić, że do szkoły względnie klasy i kursu mniejszości niemieckiej trzeba przydzielić dziecko na wniosek osoby z ustawy do wychowania powołanej. Podpis na wniosku musi być poświadczony przez urząd mający prawo do pieczęci urzędowej. Przynależność państwową dziecka i przynależność do związku szkolnego badają władze szkolne z urzędu i w najkrótszym czasie. Sprzeciwiające się temu postanowienia rozporządzenia z dnia 21 sierpnia 1922 /Dz.U.Śl. Nr 19, poz. 63/ Pan wojewoda zniesie.

2/ Pan Wojewoda zechce zaraz zarządzić wszystko, by nauczyciele zatrudnieni przy szkołach mniejszościowych nie otrzymywali żadnych wsparć lub wynagrodzeń ze strony prywatnej; w przyszłości powinno się pociągnąć winnych do odpowiedzialności dyscyplinarnej.

3/ Pan wojewoda zechce zbadać i poinformować Sejm, kto upoważnił pana Schostallę z Katowic do wzywania referendarjuszów szkolnych narodowości niemieckiej, by się na żądanie niemieckich władz szkolnych stawili na kurs do Bytomia. Pan Wojewoda zechce stwierdzić i poinformować Sejm, czy władze niemieckie mogą się zwracać do referendarjuszów szkolnych z ominięciem władz polskich. (...)”. Por. też *Jak rządzić Śląskiem. Polskie spory i opinie okresu międzywojennego. Wybór tekstów*, oprac. T. Fałęcki, Kielce 1997, s. 159-161; M. W. Wanatowicz, *Wojciech Korfanty i Chrześcijańska Demokracja wobec mniejszości niemieckiej w województwie śląskim*, „Wieki Stare i Nowe”, 2001, t. 2, s. 200; M. Hübner, „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody...*, op. cit., s. 80.

formalnych, a 5205 po ustaleniu, że językiem macierzystym tych dzieci był polski)¹³⁴. Na skutek tego Niemcy odwołali się do Ligi Narodów. Jednak dzięki polskim zabiegom i nieustępliwości wojewody Grażyńskiego, który w styczniu 1927 roku gościł w Katowicach szefa Sekcji Mniejszościowej Ligi Narodów Erika Colbana, argumenty strony polskiej zwyciężyły. W konsekwencji czego w czerwcu 1927 roku przeprowadzono egzamin językowy dzieci zgłoszonych do szkół mniejszościowych, który wykazał, że 60% z nich nie władało językiem niemieckim¹³⁵.

Kolejny, a zarazem ostatni egzamin, przeprowadzono w listopadzie tegoż samego roku, gdyż w 1928 r. Rada Ligi Narodów nie zgodziła się już na kontynuację egzaminów. Mimo tego dane statystyczne jasno wskazywały, że ograniczono wpływ języka niemieckiego na polskie szkolnictwo, bowiem w 1926 roku do szkół mniejszościowych zapisano 5512 dzieci, zaś w 1927 roku już tylko 2714 dzieci. W 1926 roku liczba dzieci przeniesionych ze szkół polskich do niemieckich wynosiła 3121, a w 1927 roku wyłącznie 247. Z kolei ze szkół niemieckich do polskich w tym roku przeniesiono 285 dzieci, zaś wniosków o założenie nowych szkół mniejszościowych w 1926 roku było 1982, a w kolejnym jedynie 161¹³⁶.

Na posiedzeniu 26 kwietnia 1928 roku Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej (STSM) uznał język za kryterium, które powinno decydować o dopuszczeniu dziecka do szkoły mniejszościowej, ale jednocześnie odrzucił możliwość weryfikacji znajomości języka niemieckiego u dzieci zapisanych do klas pierwszych szkół mniejszościowych. Na skutek tego rząd Republiki Weimarskiej w 1930 roku wniósł skargę dotyczącą naruszania zasad sprawdzania przynależności językowej w drodze przeprowadzonych w 1927 roku egzaminów. Ostatecznie 15 maja 1931 roku STSM zadecydował, że złożonych deklaracji nie można kwestionować, a egzaminy językowe ich nie zastępują. Oznaczało to możliwość przeniesienia dzieci, które na mocy przeprowadzonych egzaminów znalazły się w polskich szkołach. Skorzystało z tego dwieście kilkadziesiąt uczniów¹³⁷.

¹³⁴ Por. M. Hübner, „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody...*, op. cit., s. 85.

¹³⁵ T. Fałęcki, *Niemieckie szkolnictwo mniejszościowe na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice – Kraków 1970, s. 78 i n.; H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 227.

¹³⁶ M. Hübner, „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody...*, op. cit., s. 89.

¹³⁷ Por. L. Ręgorowicz, *Wykonanie polsko-niemieckiej górnośląskiej konwencji zawartej w Genewie 15 maja 1922 roku w zakresie szkolnictwa*, Katowice 1961, s. 17-18.

Pomimo tego wojewoda Michał Grażyński nadal twierdził, że Konwencja Genewska zezwalała na zbadanie, czy rodzice zdecydowali się zapisać swoje dziecko do szkoły mniejszościowej zgodnie ze swym przeświadczeniem czy może z powodu wywierania na nich zewnętrznej presji. Oprócz tego Grażyński opowiadał się za polityką wzajemności w relacji z Niemcami, która polegała na traktowaniu niemieckiego szkolnictwa mniejszościowego w województwie śląskim adekwatnie do polityki prowadzonej przez władze niemieckie wobec polskiego szkolnictwa mniejszościowego w prowincji górnośląskiej, a od 1938 r. prowincji śląskiej¹³⁸.

I choć przyjęcie polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy z 26 stycznia 1934 roku wiązało się z koniecznością załagodzenia polityki wobec mniejszości niemieckiej, zamieszkującej Polskę, to wojewoda Grażyński nie zrezygnował z retorsyjnej wzajemności i m.in. w 1936 roku wydał zakaz budowy na polskim Górnym Śląsku niemieckich szkół prywatnych, co było reakcją na podobny zakaz wydany przez Niemców odnośnie budowy polskich szkół w prowincji górnośląskiej¹³⁹.

Poza tym w 1934 roku w górnośląskiej części województwa wprowadzono egzaminy szkolne dla tych kandydatów do szkół niemieckich, których podejrzewano o niewystarczającą znajomość języka niemieckiego. Miało to na celu przeciwdziałać zapisywaniu do szkół mniejszościowych dzieci, których rodzice ulegali presji ekonomicznej lub niemieckiej propagandzie. Egzaminy były przeprowadzane przez polsko-niemieckie komisje parytetowe. Grażyński dokładał też starań, aby powyższym egzaminom podlegali wszyscy kandydaci do szkół mniejszościowych, podobnie jak to było w cieszyńskiej części województwa. Po wygaśnięciu Konwencji Genewskiej komisje parytetowe zastąpiono komisjami złożonymi wyłącznie przez Polaków.

Faktem jest, że z roku na rok zmniejszał się odsetek kandydatów do niemieckich szkół mniejszościowych. I tak w roku szkolnym 1935/1936 wyniósł 6,32% ogólnej liczby uczniów, w 1936/1937 – 6%, w 1937/1938 – 5,5%, a w roku szkolnym 1938/1939 – 5,3%¹⁴⁰.

¹³⁸ Zob. m.in. R. Kaczmarek, *Wojewoda śląski Michał Grażyński w oczach polityków niemieckich*, [w:] *Michał Grażyński. Wojewoda na pograniczu*, pr. zb. pod red. K. Nowaka, Cieszyn 2000, s.104-119.

¹³⁹ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 228.

¹⁴⁰ J. Łączewski, *Michał Grażyński...*, op. cit., s. 157-158.

Niemcy – według spisu z 1931 roku - stanowili jedynie 7 % ogółu ludności województwa śląskiego, ale w życiu gospodarczym, intelektualnym i społecznym – mimo swego mniejszościowego statusu – dominowali¹⁴¹. Dlatego też polityka oświatowa wojewody Grażyńskiego stanowiła element wielostronnej strategii politycznej nastawionej na zniwelowanie przemożnego wpływu niemieckiej mniejszości na życie Górnego Śląska i jego zintegrowanie z resztą Polski.

Oprócz tego konieczna była polonizacja górnośląskiego przemysłu: „Robotniczy charakter polskiego Górnego Śląska – w połączeniu z kluczowym dla państwa polskiego znaczeniem przemysłu w tym regionie – wiązał się z przymusem łagodzenia konfliktów społecznych oraz socjalnych. Było to dodatkowo konieczne z powodu negatywnych skutków wielkiej recesji gospodarczej (w Polsce trwającej dłużej niż na świecie, bo od 1929 do 1935 r.). W tych warunkach etatyzm Michała Grażyńskiego (...). Pozwalał podejmować walkę z bezrobociem. Odpowiadał Grażyńskiemu także ze względu na zmagania z żywiołem niemieckim. (...) W tym wypadku etatyzm stawał się narzędziem pozwalającym na udzielanie wsparcia kapitałowi polskiemu kosztem niemieckiego”¹⁴².

Niestety pierwsze władze województwa śląskiego ograniczyły swą działalność w tym względzie jedynie do prowadzenia odpowiedniej polityki kadrowej. Dlatego strona niemiecka zaczęła posuwać się do nadużyć podatkowych. Bowiem zakłady należące do Niemców minimalizowały swoje oficjalne dochody. Oprócz tego za niemiecką granicą istniały spółki, których zakłady funkcjonowały na polskim Górnym Śląsku, a to uniezależniało je od miejscowej administracji. W końcu jednak władze polskie zobowiązały je do nostryfikacji i wpisania do polskiego rejestru handlowego, a także przepisania całej własności ruchomej na ziemiach polskich na rzecz ich filii¹⁴³. Dodatkowo wojewoda Antoni Schultis ograniczył możliwość nabywania nieruchomości przez obcokrajowców¹⁴⁴. Zmniejszono także zatrudnianie w przemyśle górnośląskim

¹⁴¹ Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r.: Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe: Województwo śląskie*, „Statystyka Polski”, seria: C, z. 54, Warszawa 1937, s. 20 (tabl. 10 *Ludność według wyznania i płci oraz języka ojczystego*). Choć trzeba zarazem pamiętać, że używanie przez większość mieszkańców województwa języka polskiego bądź jego dialektu nie oznaczało faktycznego utożsamiania się z narodowością polską.

¹⁴² M. Hübner, „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody...*, op. cit., s. 92.

¹⁴³ Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922...*, op. cit., s. 71-72.

¹⁴⁴ Zob. Art. 1 Ustawy z dnia 3 listopada 1923 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez obcokrajowców na województwo śląskie

zagranicznych specjalistów na rzecz polskich fachowców. Z tego względu w 1924 roku przejęto Szkołę Górniczą w Tarnowskich Górach, a w 1925 roku otwarto Wojewódzką Szkołę Mechaniczną i Hutniczą w Królewskiej Hucie. Do województwa śląskiego zaczęli również napływać absolwenci Akademii Górniczej w Krakowie.

Niestety – mimo tych wszystkich starań – przemysł górnośląski i tak był ściśle powiązany z rynkiem niemieckim, bowiem strona polska do 1925 roku miała prawo bezcłowo eksportować do Niemiec 6 000 000 ton węgla rocznie oraz posiadała status najwyższego uprzywilejowania w handlu z Niemcami. Z kolei wygaśnięcie tych uprawnień zapoczątkowało polsko-niemiecką wojnę celną¹⁴⁵.

4.7. Podsumowanie

Władze centralne dzięki znaczącej pozycji wojewody śląskiego mogły efektywnie równoważyć uprawnienia organów autonomicznych, mając na uwadze przede wszystkim interes ogólnopaństwowy, a śląski jedynie wtedy, gdy pokrywał się z tym pierwszym¹⁴⁶. Wojewoda, pełniąc przecież funkcję przewodniczącego Śląskiej Rady Wojewódzkiej i mając – z ramienia rządu – uprawnienia ustawodawcze, kontrolował większość inicjatywy ustawodawczej, z wyjątkiem poselskiej¹⁴⁷.

Oprócz tego statut organiczny z 1920 roku był tak naprawdę jedynie ustawą ramową, której zapisy miały zostać doprecyzowane przez uchwalenie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego. Taka sytuacja prowadziła do tego, że nie było wyraźnego podziału, „(...) która władza na Śląsku jest państwowa, a która wojewódzka. (...)”, co było „(...) po części winą samego sejmu, częściowo Rady Wojewódzkiej,

(Dz.U. z 1923 r. Nr 118, poz. 943): „Moc obowiązująca ustawy z dn. 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez obcokrajowców (Dz.Ust.Rz.P. N° 31, poz. 178) rozciąga się na obszar województwa śląskiego z zastosowaniem przewidzianych ulg w polsko-niemieckiej konwencji górnośląskiej, zawartej w /Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.Ust.Rz.P. N° 44, poz. 371)”. Warto jeszcze zaznaczyć, iż *Ustawa z 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez obcokrajowców* (Dz.U. z 1920 r. Nr 31, poz. 178) jest aktualnie najstarszą obowiązującą polską ustawą. Jej tytuł obecnie brzmi: *Ustawa z 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców* (Dz.U. z 2017 r., poz. 2278).

¹⁴⁵ Ibidem, s. 72.

¹⁴⁶ Zob. też A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne...*, op. cit., s. 147: „(...) Nie sposób zgodzić się z tezą, że spory o autonomię województwa śląskiego w okresie II RP miały charakter wyłącznie polityczny. Praktyka wykazywała liczne problemy o charakterze prawnym, które niejednokrotnie wykorzystywane były w celach politycznych. Dotyczyło to różnych materii, najbardziej jednak wyrazisty charakter, z punktu widzenia oceny prawnej, spory przybierały w tych kwestiach, które wskazywały na próby wpływu organów centralnych na ustawodawstwo śląskie oraz inne procesy decyzyjne podejmowane przez organy autonomiczne województwa śląskiego”.

¹⁴⁷ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 18.

wreszcie także i rządu (...) w Warszawie” i niewątpliwie ułatwiało władzom centralnym ograniczanie śląskiej autonomii¹⁴⁸.

Oczywiście, tak znacząca pozycja ustrojowa wojewody śląskiego oraz jego wpływ na funkcjonowanie administracji ogólnej i samorządowej¹⁴⁹, na politykę narodowościową, oświatową i skarbową, a także – po przewrocie majowym – na układ stosunków politycznych w województwie, mogły dawać asumpt do prowadzenia bardziej niezależnej polityki przez samego wojewodę, ale osoby pełniące ten urząd były lojalnymi realizatorami wytycznych polityki rządu¹⁵⁰.

I tak pierwsi czterej wojewodowie, pełniąc swój urząd łącznie ponad 4 lata, skoncentrowali się na budowie aparatu administracji terenowej. Poza tym od samego początku musieli zmagać się z różnymi trudnościami, m.in. o charakterze aprowizacyjnym oraz komunikacyjnym, co było spowodowane ponad wiekową niewolą i rozerwaniem jedności ziem polskich. Natomiast ostatni wojewoda Michał Grażyński, który piastował swą funkcję przez 13 lat, skupił się głównie na rozwoju gospodarczym i kulturalnym ziem śląskich. Oprócz tego – w odróżnieniu od swych poprzedników, którym bez większych problemów udawała się współpraca z Sejmem Śląskim, wojewoda Grażyński – za zgodą władz centralnych – na forum śląskiego parlamentu prowadził walkę polityczną z opozycją antysanacyjną. Znaczący temat zwracają także uwagę, iż w okresie początkowym istnienia województwa śląskiego mniejsza była zależność administracji niższych szczebli od wojewody. Władze niższych instancji wypełniały bowiem wówczas przede wszystkim „trendy reprezentujące przez poszczególnych starostów”¹⁵¹.

Konkludując, można stwierdzić, że władzom centralnym bardzo odpowiadało utrzymywanie powyższego stanu rzeczy. Wydaje się też, iż od wojewody śląskiego – jako swego reprezentanta w terenie – spodziewano się przejęcia roli podmiotu

¹⁴⁸ Por. m.in. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 65.

¹⁴⁹ Zob. Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922...*, op. cit., s. 60. Por. też S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska...*, op. cit., s. 28: „Wojewoda Śląski jest zatem urzędnikiem o podwójnym charakterze: raz jako sprawujący czynności wyłącznie państwowe, jest urzędnikiem państwowym, następnie zaś, pełniąc rolę przewodniczącego Śl. Rady Wojewódzkiej jest urzędnikiem autonomicznym. Oplacany bywa jednak w całość pełni przez Skarb Śląski”.

¹⁵⁰ Por. P. Olstowski, *Wojewodowie pomorscy w latach II Rzeczypospolitej (1920-1939). Szkic do portretu zbiorowego*, „Zapiski Historyczne”, 2015, t. LXXX, z. 3, s. 273.

¹⁵¹ Zob. Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922...*, op. cit., s. 75.

ograniczającego przyznane Śląskowi prawa samorządne. Nie ma też wątpliwości, że zmiana brzmienia artykułu 44 statutu organicznego przez Konstytucję kwietniową uchwaloną w 1935 roku (umożliwiająca likwidację systemu ustrojowego gwarantującego śląską autonomię lub choćby jego rekonstrukcję) była jedynie potwierdzeniem stanowiska władz centralnych, dla których w pełni realizowana śląska autonomia stanowiła balast, utrudniający całkowitą integrację ziem II Rzeczypospolitej¹⁵².

Urząd wojewody w systemie administracyjnym II Rzeczypospolitej odgrywał więc niebagatelną rolę. Tym bardziej na szczególne wyróżnienie zasługuje zwłaszcza urząd wojewody śląskiego, gdyż na etapie kształtowania się i stopniowego krzepnięcia niepodległego państwa polskiego po 1918 roku jego działalność na obszarze Śląska – ze względu na problem przynależności państwowej Górnego i Cieszyńskiego Śląska – miała charakter niezwykle istotny, a zarazem pionierski, biorąc pod uwagę autonomię przyznaną temu regionowi.

W województwie śląskim jako reprezentant rządu, szef administracji ogólnej, przewodniczący Śląskiej Rady Wojewódzkiej, a za czasów Grażyńskiego także prominentny działacz obozu sanacyjnego na szczeblu wojewódzkim, wojewoda wypełniał funkcję zwornika między rządową administracją ogólną a terenową i to w jego urzędzie znajdował się realny ośrodek władzy.

¹⁵² K. W. Kumaniecki, *Ustrój polityczny Polski. Konstytucja kwietniowa i system wyborczy (sejmowy, senacki, prezydencki). Tekst i studjum*, Kraków 1937, s. 22: „Ustawa konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r., zawierająca statut organiczny województwa śląskiego (Dz.U.R.P. Nr. 73, poz. 497) wraz ze zmianami, wprowadzonymi ustawami z dnia 8 marca 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr. 26, poz. 146), z dnia 30 lipca 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr. 69, poz. 449), z dnia 18 października 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr. 85, poz. 698) oraz z dnia 18 marca 1925 r. (Dz.U.R.P. Nr. 36, poz. 240), zachowuje swą moc z tem, że art. 44 ustawy z dnia 15 lipca 1920 r. (Dz.U.R.P. Nr. 73, poz. 497) nadaje się brzmienie ²⁾: „Zmiana niniejszej ustawy konstytucyjnej wymaga ustawy państwowej” i że uchyla się art. 2 ustawy z dnia 8 marca 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr. 26, poz. 146) ³⁾.

²⁾ Dotychczasowe brzmienie art. 44 statutu organicznego Województwa śląskiego było następujące: Ustawa, zmieniająca niniejszą Ustawę Konstytucyjną, a ograniczająca prawa ustawodawstwa lub samorządu śląskiego (art. 1, 4 do 12, 13 do 33, 36 do 42 i 44), wymagać będzie zgody Sejmu śląskiego.

³⁾ Zniesiony art. 2 ustawy z 8. III. 1921 D. U. 146 (26), uzupełniającej statut organiczny Województwa śląskiego, brzmiał: Ustawa, zmieniająca niniejszą Ustawę Konstytucyjną, wymagać będzie zgody Sejmu śląskiego”.

ROZDZIAŁ V:

Organizacja i funkcjonowanie Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach

5.1. Wprowadzenie

Po zakończeniu III powstania śląskiego podjęto działania na rzecz zorganizowania przyszłej administracji wojewódzkiej. Od 30 lipca 1921 roku prace nad budową śląskiej administracji były prowadzone przez poszczególne wydziały Naczelnej Rady Ludowej, na czele której stał prezes Józef Rymer, a z ramienia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nadzorował je delegat Stanisław Koncewski¹. Niestety w pierwszym okresie zarówno urząd wojewódzki, jak i administracja terenowa nie były w stanie – w sposób wystarczający – zapanować nad bardzo trudną sytuacją, jaka istniała w województwie w zakresie: aprowizacji, komunikacji czy efektywności załatwiania spraw w urzędach².

Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach był aparatem pomocniczym wojewody, a także Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Pomagał bowiem w wykonywaniu działań z zakresu administracji województwa śląskiego, jako związku samorządu terytorialnego, a oprócz tego wspomagał wojewodę w wypełnianiu zadań należących do administracji ogólnej, gdyż był on jej zwierzchnikiem oraz przedstawicielem rządu w terenie³. Innymi słowy do obszaru działania Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach należały, poza sprawami dotyczącymi administracji państwowej, również sprawy zastrzeżone statutem organicznym dla samorządu województwa śląskiego.

Projekt rozporządzenia, na podstawie którego miano powołać Urząd Wojewódzki Śląski, nie przewidywał więc rozdzielenia zadań państwowych od zadań samorządu, jednocząc te agendy w rękach wojewody śląskiego. Nie napotkało to jednak sprzeciwu

¹ E. Długajczyk, *Agendy polityczno-śledcze Policji Województwa Śląskiego w latach 1922-1939*, „Szkice Archiwalno-Historyczne”, 2010, nr 6, s. 36; Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019, s. 56.

² Por. P. Olstowski, *Wojewodowie pomorscy w latach II Rzeczypospolitej (1920-1939). Szkic do portretu zbiorowego*, „Zapiski Historyczne”, 2015, t. LXXX, z. 3, s. 278.

³ K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków – Warszawa 1939, s. 98.

ani ze strony Naczelnej Rady Ludowej, ani ze strony przyszłego pierwszego wojewody śląskiego Józefa Rymera, co prawdopodobnie wynikało z obaw, iż w przypadku dwutorowości władz województwa dochodziłoby do niepotrzebnych antagonizmów i zatargów kompetencyjnych⁴.

5.2. Wojewoda jako zwierzchnik Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego

Na czele administracji województwa śląskiego stał wojewoda, a urząd wojewódzki został utworzony, aby sprawować i wykonywać czynności naczelnej administracji. Zastępcą wojewody był wicewojewoda, który – poza zakresem działań powierzonych mu przez wojewodę – sprawował naczelnictwo w razie jego nieobecności⁵.

Urząd wojewódzki był strukturą bezpośrednio podporządkowaną wojewodzie. W tym kontekście szczególnie istotne były artykuły 26⁶ i 33⁷ statutu organicznego, w których była mowa o tym, iż wojewoda mianował, odwoływał oraz przenosił urzędników niższego i średniego szczebla, a także przedstawiał władzom centralnym nominacje wyższych urzędników władz wojewódzkich⁸. Z kolei wobec mianowania wyższych funkcjonariuszy (począwszy od VIII klasy) miał zagwarantowane wysłuchanie. Warto w tym miejscu jeszcze nadmienić, że pierwsza nowelizacja statutu organicznego z 8 marca 1921 roku gwarantowała Ślązakom pierwszeństwo przy obsadzie urzędów w województwie śląskim⁹, zaś „Ustawa z dnia 20 grudnia 1922 r. w sprawie nowego

⁴ J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej w województwie śląskim*, [w:] *Księga pamiątkowa polskiej administracji skarbowej na Górnym Śląsku*, pr. zb. pod red. A. Kankofera, Katowice 1929, s. 25.

⁵ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 2 (Ust. 1 § 1 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

⁶ Art. 26 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 roku zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497): „Wojewoda mianuje, odwołuje i przenosi wszystkich niższych i średnich urzędników podlegających mu władz państwowych na Śląsku oraz przedstawia Naczelnikowi Państwa przez Prezydenta Ministrów, a względnie odpowiednim ministrom, nominację lub odwołanie wyższych urzędników tych władz”.

⁷ Art. 33 *Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 roku (...)*: „Przeznaczonych dla spraw administracji państwowej wyższych urzędników urzędu wojewódzkiego od VIII klasy począwszy mianuje Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów po wysłuchaniu wojewody. Urzędników tych przenosi Naczelnik Państwa na wniosek wojewody, może ich zaś w ciągu pierwszych dwóch lat od objęcia kraju przez Polskę na wniosek Rady Wojewódzkiej usunąć z urzędu z prawem do emerytury”.

⁸ Por. m.in. A. Glimos-Nadgórska, *Polskie szkolnictwo powszechne województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice 2000, s. 34.

⁹ Art. 33. ust. 3 *Ustawy konstytucyjnej z dnia 8 marca 1921 r. dotycząca uzupełnienia Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego* (Dz.Ust.Rz.P. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 26, poz. 146): „Urzednicy państwowi, urzędujący w Województwie Śląskim, powinni byli w zasadzie pochodzić z Województwa Śląskiego. Przy obsadzaniu urzędów administracji państwowej na obszarze Województwa Śląskiego mają przy równych kwalifikacjach pierwszeństwo urzędnicy, pochodzący z Województwa Śląskiego. Urzędnicy

uregulowania poborów urzędników, nauczycieli i funkcjonariuszy górnośląskiej części Województwa Śląskiego”¹⁰ – omawiająca dochody funkcjonariuszy państwowych opłacanych ze Skarbu Śląskiego – wprowadzała podział stanu urzędniczego aż na 13 grup, a śląskie miejscowości dzieliła na dwie klasy, według których regulowano wysokość miesięcznych poborów¹¹.

Trzeba zarazem pamiętać, że sam wojewoda był również pracownikiem urzędu wojewódzkiego i miał szczegółowo określony zakres obowiązków, które musiał wykonywać. To jego pozycja ustrojowa wpływała na wykonywane przez niego zadania. Wojewoda wyznaczał ogólny kierunek działań podejmowanych przez podporządkowaną mu administrację oraz nadzorował je poprzez wydawanie poleceń, które odzwierciedlały linię polityczną rządu oraz interes służbowy. Poza tym korelował działalność podległych mu struktur, przewodniczył organom kolegialnym zależnym od niego oraz wykonywał prawo aprobaty, czyli prawo osobistego podpisywania pism w kwestiach wymagających jego bezwzględnego zatwierdzenia¹², a były to: projekty ustaw i rozporządzenia wykonawcze; sprawy skierowane do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Naczelnika Państwa oraz Sejmu Śląskiego; sprawy organizacyjne województwa i urzędów mu podległych; sprawy osobowe (mianowanie i przydzielanie urzędników do wydziałów, przenoszenie urzędników w województwie i urzędach podległych); sprawy dyscyplinarne; inne kwestie, które wojewoda wyraźnie dla siebie zarezerwował oraz ostateczne (merytoryczne) załatwianie spraw powierzonych następującym wydziałom: Wydziałowi Prezydialnemu, Wydziałowi Rolnictwa, Leśnictwa i Domen Państwowych i Domen pozostających w Administracji Państwowej, Wydziałowi Oświecenia Publicznego, Wydziałowi Skarbowemu, Wydziałowi Pracy i Opieki Społecznej, a także sprawozdania kierowane do władz centralnych.

i pracownicy, tudzież robotnicy z Województwa Śląskiego, zatrudnieni w administracji państwowej, lub w przedsiębiorstwach państwowych w Województwie Śląskiem, mogą zostać przeniesieni do innych dzielnic Rzeczypospolitej Polskiej wbrew swej woli tylko wtenczas, jeżeli wymaga tego koniecznie ich wyszkolenie, lub wydoskonalenie, albo przeważający interes służby państwowej”. Zob. też J. Ciągwa, *Pierwsza nowela ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 roku, zawierającej statut organiczny województwa śląskiego*, „Z dziejów Prawa”, 2012, t. 5, s. 157-176.

¹⁰ Ustawa z dnia 20 grudnia 1922 r. w sprawie nowego uregulowania poborów urzędników, nauczycieli i funkcjonariuszy górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 2, poz. 13).

¹¹ Zob. art. 1-2 Ustawy z dnia 20 grudnia 1922 r. w sprawie nowego uregulowania poborów (...).

¹² Por. D. Buchwald-Cieślak, *Statut Organizacyjny Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego z 1932 r. jako przykład organizacji urzędów wojewódzkich w II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2017, t. XX, s. 278.

Oprócz tego wojewoda miał prawo uchylić uchwałę każdego wydziału i na swoją odpowiedzialność wydać własne zarządzenie, gdy sytuacja wymagała podjęcia niezwłocznej decyzji. Mógł też zwrócić się o wydanie takowej do odpowiedniego ministra.

Natomiast aprobaty jego zastępcy, czyli wicewojewodzie, podlegały sprawy, które przekazał mu wojewoda – a w razie jego nieobecności wszystkie sprawy i ostateczne załatwianie spraw wymagających aprobaty wojewody – a poza tym merytoryczne załatwianie spraw powierzonych: Wydziałowi Administracyjno-Samorządowemu, Wydziałowi Bezpieczeństwa Publicznego, Wydziałowi Zdrowia Publicznego, Wydziałowi Przemysłowo-Handlowemu, Wydziałowi dla Spraw Wyznaniowych i Tymczasowemu Wydziałowi Apropowizacyjnemu oraz sprawozdania do władz centralnych¹³.

Wojewoda jako kierownik urzędu wojewódzkiego decydował o przydziale czynności wobec podległych mu urzędników, zatrudnionych w poszczególnych jednostkach organizacyjnych urzędu „z uwzględnieniem ich uzdolnienia i zawodowego wykształcenia” oraz biorąc pod uwagę wytyczne ministerialne i istniejące przepisy prawa¹⁴.

Jeżeli chodzi o kwestię uprawnień wojewody jako przełożonego osób, pracujących w urzędzie objętym „zespołem bezpośrednim”, to były one zawarte w następujących ustawach: „Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej” oraz „Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o organizacji władz dyscyplinarnych i postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko funkcjonariuszom państwowym”¹⁵.

¹³ Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 2 (Ust. 2 art. 1 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

¹⁴ Ibidem. Por. też *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 sierpnia 1931 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu, Robót Publicznych, Rolnictwa, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie organizacji urzędów wojewódzkich oraz trybu załatwiania spraw w tych urzędach* (Dz.U. z 1931 r. Nr 76, poz. 611).

¹⁵ Zob. *Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej* (Dz.U. z 1922 r. Nr 21, poz. 164); *Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o organizacji władz dyscyplinarnych i postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko funkcjonariuszom państwowym* (Dz.U. z 1922 r. Nr 21, poz. 165). Por. też J. Kaflński, A. Nitribit, *Ustawa o państwowej służbie cywilnej z objaśnieniami i przepisy dyscyplinarne*, Warszawa 1932, ss. 122. Zob. też A. Łukaszczuk, *Służba cywilna II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa i Administracji”, 2010, t. LXXXIII, s. 245: „Ustawa (...) miała obowiązywać na całym obszarze Rzeczypospolitej i wchodziła w życie z dniem 1 kwietnia 1922 r. Jednak z powodu nieokreślonego przez dłuższy czas ostatecznego kształtu granic odrodzonego państwa jej terytorialny zakres obowiązywania

Jak już wyżej nadmieniono, wojewoda śląski mógł mianować, zwalniać, przenosić na inne stanowiska bądź w stan spoczynku funkcjonariuszy¹⁶. I choć – obiektywnie rzecz ujmując – obowiązujące przepisy prawa ograniczały jego wpływ na obsadę stanowisk urzędniczych, to i tak wojewoda potrafił wpływać na to, kto będzie zatrudniony w podporządkowanej mu strukturze administracyjnej. Mógł on bowiem na nieobsadzoną posadę urzędniczą wyznaczyć pracownika pełniącego obowiązki, bez nominacji, który – po tym swoistym okresie próby – był najczęściej i tak mianowany na to stanowisko przez właściwego ministra. Oprócz tego nie można zapominać o tym, że poszczególni ministrowie zazwyczaj liczyli się z opiniami wojewody na temat kandydatów na stanowiska urzędnicze, gdyż wychodzili z założenia, iż to wojewoda – z racji swego umiejscowienia w administracji – miał najpełniejszą wiedzę o danym kandydacie. Nie bez znaczenia była również jego ocena pracy urzędnika przedstawiana władzom centralnym przy odwoływaniu lub przenoszeniu danego funkcjonariusza z pełnionego stanowiska na inne.

Z kolei „Ustawa z 17 lutego 1922 r. o organizacji władz dyscyplinarnych i postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko funkcjonariuszom państwowym”, wprowadzająca komisje dyscyplinarne szczebla ministerialnego i wojewódzkiego, dawała wojewodzie prawo inicjowania postępowania dyscyplinarnego oraz ustalania składu komisji dyscyplinarnej na szczeblu wojewódzkim¹⁷.

Podsumowując, wojewoda decydował więc o przydziale urzędników do podporządkowanych mu urzędów, określał ilość etatów, a także stanowił o funkcjach

był rozszerzany w drodze prawnej na kolejne części terytorium państwa polskiego: województwo poznańskie i część województwa pomorskiego, Śląsk Cieszyński, Górny Śląsk”.

¹⁶ W myśl obowiązujących przepisów urzędnicy posiadający przynajmniej VII stopień służbowy, a więc starostowie, naczelnicy wydziałów, kierownicy oddziałów, starsi referenci i referenci, byli powoływani, odwoływani lub przenoszeni nie przez wojewodę, a ministra właściwego w zależności od stanowiska, o którego obsadzie decydowano, a w stosunku do urzędników V i VI stopnia służbowego za zgodą prezesa Rady Ministrów.

¹⁷ Zob. art. 3. *Ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o organizacji władz dyscyplinarnych (...)*:

„Pierwszą instancją, orzekającą w sprawach dyscyplinarnych, są:

1) komisje dyscyplinarne, czynne przy władzach, podlegających bezpośrednio władzy naczelnej – dla wszystkich urzędników od XII do VII stopnia służbowego włącznie, oraz funkcjonariuszów niższych – pełniących służbę przy odnośnej władzy, lub przy jednej z podległych jej władz, albo których sprawy dyscyplinarne przekazano w myśl art. 1 ustęp przedostatni;

2) komisje dyscyplinarne, czynne przy władzach naczelnych – dla wszystkich urzędników, należących do personelu władzy naczelnej, tudzież urzędników władz podwładnych tego samego działu zarządu państwowego od VI stopnia służbowego wzwyż. Drugą instancją dla spraw dyscyplinarnych jest dla wszystkich urzędników i funkcjonariuszów niższych wyższa komisja dyscyplinarna, ustanowiona przy Prezydencie Ministrów”.

pełnionych przez funkcjonariuszy administracji ogólnej i ich zadaniach. Natomiast w ramach administracji wojewódzkiej decydował o ścieżce awansu, a nawet urlopie¹⁸.

O znaczącej pozycji ustrojowej wojewody śląskiego niech zaświadczy choćby fragment artykułu, który 4 marca 1932 roku ukazał się na łamach „Polonii”: „Charakterystycznym dla gospodarki w Śląskim Urzędzie Woj. jest to, że nawet naczelnik Wydziału Opieki Społecznej, a więc urzędnik, bezpośrednio za ten dział budżetu odpowiedzialny, nie mógł w tej sprawie [chodziło o pieniądze przeznaczone na opiekę i pomoc połogową, których zupełnie nie uwzględniono w preliminarzu na rok budżetowy 1932/1933 – dopisek aut.] udzielić żadnych wyjaśnień i stwierdził, że pertraktacje między rządem centralnym a Województwem toczył w tej sprawie osobiście wojewoda śląski i tylko on jest poinformowany o tym, czy kredyty na opiekę i pomoc połogową w r. 1932-33 w ogóle się znajdują”¹⁹.

5.3. Struktura Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego

W 1922 roku Komisja Międzysojusznicza i Rządząca w Opolu umożliwiła polskim przedstawicielom administracji politycznej, sądowej, kolejowej, pocztowej, celnej oraz górnictwa dostęp do władz i urzędów na Śląsku, aby w ten sposób mogli się oni przygotowywać do ich przejęcia. Polacy nie zostali dopuszczeni jednak do niemieckich władz i urzędów skarbowych, gdyż – jak im tłumaczono – wynikało to z konieczności zachowania tajemnicy podatkowej. Z tego też względu władze polskie odebrały od Niemców kasy skarbowe bez jakichkolwiek archiwów i ksiąg wymiarowych. Poza tym niewątpliwie dużym problemem był fakt, iż na skutek pruskich rządów nie było na Górnym Śląsku prawie zupełnie urzędników polskich²⁰.

Dla zorganizowania władz administracyjnych w województwie została powołana Tymczasowa Śląska Rada Wojewódzka, która składała się z 20 członków, spośród których piętnastu reprezentowało górnośląską część województwa, a pięciu cieszyńską. W tej liczbie było piętnastu Polaków oraz pięciu przedstawicieli mniejszości

¹⁸ Por. W. Kozyra, *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919-1939*, Lublin 1999, s. 142 i n.

¹⁹ Z Komisji Skarbowo-Budżetowej Sejmu Śląskiego. *Ukrywanie przekroczeń budżetowych. – Niepewne (!) rezerwy kasowe! – Niewesołe horoskopy opieki społecznej. – O czym wie tylko p. wojewoda? – Co będzie z dodatkiem wojewódzkim?*, „Polonia” z 4 marca 1932 r., R. IX, nr 2660, s. 3.

²⁰ Por. J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej (...)*, op. cit., s. 30. Zob. też AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/14.1/1, Tytuł: *I Oddział Ogólny [Przejęcie administracji skarbowej na Górnym Śląsku przez władze polskie]*; ibidem, sygn. 12/27/0/14.1/1a, Tytuł: *I Oddział Ogólny [Przejęcie administracji skarbowej na Górnym Śląsku przez władze polskie]*.

niemieckiej. Tymczasowa Śląska Rada Wojewódzka rozpoczęła swe urzędowe czynności dnia 17 czerwca 1922 roku, a jej pierwszą aktywnością prawodawczą było ustanowienie Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego z siedzibą w Katowicach²¹.

Rozporządzenie wojewody śląskiego z dnia 17 czerwca 1922 roku mówiło o strukturze organizacyjnej urzędu wojewódzkiego, który miał składać się z 11 wydziałów: prezydialnego; administracyjnego i samorządowego (który następnie został podzielony na dwa odrębne wydziały); bezpieczeństwa publicznego; zdrowia publicznego; przemysłowo-handlowego (który później został przejęty na etat państwowy); rolnictwa, weterynarii (który z czasem wszedł w skład Wydziału Administracyjnego), leśnictwa, domen państwowych i domen pozostających w państwowej administracji; dla spraw wyznaniowych (później włączony do Wydziału Oświecenia Publicznego); oświecenia publicznego; skarbowego (w podwójnej roli: jako władza skarbowa II instancji oraz jako część składowa urzędu wojewódzkiego); pracy i opieki społecznej; aprowizacyjnego (który został zlikwidowany po 3 latach funkcjonowania²².

Zgodnie z zapisami „Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku” z 1922 roku ustalenie przydziału czynności oraz spraw załatwianych przez poszczególne wydziały urzędu wojewódzkiego należało do wojewody²³.

I tak Wydział Prezydialny zajmował się: sprawami „czysto” prezydialnymi oraz należącymi do zakresu działań podejmowanych przez wojewodę i wicewojewodę; kwestią odznaczeń i orderów; sprawami osobowymi (np. przyjmowaniem i przenoszeniem urzędników) oraz dyscyplinarnymi urzędników i funkcjonariuszy. Poza tym innymi kwestiami wchodzącymi w skład urzędu wojewódzkiego, władz i urzędów podległych wojewodzie; sprawami domowo-gospodarczymi; informowaniem prasy, umieszczaniem komunikatów oraz wydawnictwem dziennika, w którym ogłaszano ustawy i rozporządzenia śląskie. Do jego kompetencji należały również kwestie o charakterze politycznym, jak znoszenie się z dyplomacją zagraniczną

²¹ Zob. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska do Rzeczypospolitej*, Katowice 1932, s. 47.

²² Art. 1 *Rozporządzenia z dn. 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie ustroju władz administracyjnych i samorządowych na obszarze Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 2).

²³ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 2 (Ust. 1 § 3 *Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku* – L. Prez. 1284 ex 1922).

i własną oraz ewidencje wydarzeń ważnych i politycznych; opracowywanie porządku dziennego posiedzeń Rady Wojewódzkiej, sporządzanie protokołów z ich przebiegu oraz przygotowywanie odpowiedzi na interpelacje sejmowe. Poza tym był on zaangażowany w prace związane z przygotowaniem do wyborów do Sejmu Śląskiego oraz parlamentu ogólnokrajowego. W gestii tego wydziału leżały także sprawy kolejowe oraz zarząd kancelarią główną. W oddziale legistycznym Wydziału Prezydialnego przygotowywano i opracowywano wnioski ustawodawcze dla wojewody bądź Rady Wojewódzkiej; opracowywano – na wniosek wojewody i Rady Wojewódzkiej – projekty ustaw w sprawach należących do ustawodawstwa Sejmu Śląskiego; projekty w sprawie organizacji władz i urzędów, a także wzajemnego stosunku władz państwowych. Oprócz tego rozpatrywano tam projekty administracyjne przedstawione wojewodzie; opracowywano rozporządzenia administracyjne; rozpatrywano spory kompetencyjne pomiędzy wydziałami oraz z władzami państwowymi i stawiano wnioski załatwiające oraz usuwające spory kompetencyjne, a także zajmowano się wyjaśnianiem wszelkich ustawowych niejasności²⁴.

Natomiast Wydział Administracyjno-Samorządowy w zakresie swej działalności zajmował się sprawami administracji w ściślejszym tego słowa znaczeniu. Należały więc do niego kwestie: administracyjno-prawne, organizacyjno-administracyjne kraju i powiatów, przynależności państwowej i gminnej, a także prawa i obowiązki z niej wynikające; sprawy stanu cywilnego i metrykalne; dyspensy od przeszkód prawnych przy zawieraniu związków małżeńskich i ich ogłoszeń, a także sprawy cywilnych związków małżeńskich w części cieszyńskiej województwa²⁵; kwestie zmiany nazwiska; statystyka oraz spisy ludności; udzielanie zatwierdzeń wymaganych dla uzyskania osobowości prawnej; ewidencja oraz piecza nad granicami kraju, powiatów i gmin, zmiany odnośnych granic oraz nazw gmin miejskich i wiejskich; sprawy osadnicze oraz przewłaszczeń; roboty publiczne, a względnie budownictwo naziemne, wodne i drogowe. Wśród zakresu działań Wydziału Administracyjno-Samorządowego były również sprawy drogowe, budowlane i ogniowe; wywłaszczenia ze względu na interes publiczny i dobro powszechne. Poza tym ów wydział zajmował się sprawami dotyczącymi zrzeszeń i spółek kredytowych, towarzystw akcyjnych, kas oszczędnościowych i instytutów kredytowych, a także fundacji z wyjątkiem „czysto

²⁴ Ibidem, k. 3.

²⁵ Powyższa sytuacja wynikała z braku przeprowadzenia w II RP unifikacji takich gałęzi prawa jak prawo małżeńskie.

duchowych i ściśle naukowych”, włącznie z nadzorem nad ich majątkami. W jego gestii leżało również współdziałanie w kwestiach wojskowych; nadzór służbowy nad władzami administracyjnymi, inspekcja starostw i urzędów im podległych; sprawy samorządowe i nadzór samorządowy; sprawy pożyczkowe przy współudziale Wydziału Skarbowego; sprzedaż i obciążanie majątku krajowego oraz zakładów krajowych, a także nadzór – względnie zarząd – nad majątkami, zakładami, instytucjami i fundacjami krajowymi, powiatów oraz gmin miejskich²⁶.

Z kolei w ramach Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego zajmowano się kwestiami z zakresu bezpieczeństwa publicznego, porządku publicznego, zgromadzeń oraz stowarzyszeń (z wyjątkiem kredytowych i gospodarczych), a także sprawami policji wojewódzkiej²⁷.

W tym miejscu należy wspomnieć o Policji Politycznej, która była komórką organizacyjną Policji Państwowej, zajmującą się zwalczaniem szpiegostwa i działalności antypaństwowej. W okresie międzywojennym ta część Policji Państwowej – w zmieniających się strukturach – przybierała różne nazwy: Defensywa Polityczna („Defa”), Wydział IV-D, Służba Informacyjna, Policja Polityczna, Służba Śledcza. Jak wiemy, województwo śląskie z racji na swoje strategiczne położenie było szczególnie narażone na działania wywiadu niemieckiego i czechosłowackiego, dlatego też Policja Województwa Śląskiego swym działaniem wydatnie starała się przyczyniać do ochrony kontrwywiadowczej tego, tak ważnego obszaru w systemie obrony i bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej. W zakresie służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych władz administracyjnych policja wojewódzka podlegała wojewodzie, a w powiatach - starostom, zaś w obwodach, dla których ustanowione zostały dyrekcje policji (Katowice, Chorzów, Bielsko) – dyrektorom policji. Struktura organizacyjna Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego ulegała kilkakrotnym przemianom. W 1922 roku dzieliła się ona na oddziały: Inwigilacji, Oddział IV-D (Policja Polityczna), Szkolny, Gospodarczy, Administracyjny. Pod koniec 1924 roku przyjęła następującą strukturę: Wydział I Administracyjny, II Gospodarczy, III Szkolenia, IV Urząd Śledczy, Śląski Urząd Policji Politycznej, Komenda Rezerwy. Dodatkowo w 1929 roku

²⁶ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 3-4 (Ust. 1 § 3 *Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku* – L. Prez. 1284 ex 1922).

²⁷ Ibidem, k. 4.

utworzono Wydział Wojskowy. Centrala IV-D mieściła się w Głównej Komendzie Policji Państwowej w Warszawie. W Katowicach istniał Oddział (Ekspozytura) IV-D wraz z siecią powiatowych agentur. Z dniem 1 października 1923 roku Ekspozytura IV-D zmieniła nazwę na Wojewódzki Oddział Informacyjny i weszła w skład Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego (później Wydział Polityczno-Społeczny Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego). Od 1 września 1924 roku policja polityczna ponownie została wcielona do policji państwowej. Wojewódzki Oddział Informacyjny został przekształcony w Śląski Urząd Policji Politycznej, działający w ramach Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego. Przy komendach powiatowych (miejskich) w Królewskiej Hucie (Chorzowie) i Katowicach istniały odpowiadające mu wydziały śledcze²⁸. Jak pisze Dariusz Gregorczyk: „Policja Województwa Śląskiego jako jedna ze służb bezpieczeństwa odgrywała bardzo ważną rolę w systemie wewnętrznego zabezpieczenia województwa przed wszelkimi zagrożeniami. Policja ta na szczeblu centralnym podlegała Ministerstwu Spraw Wewnętrznych na obszarze Górnego Śląska natomiast jej formacje były podporządkowane wojewodzie i starostom, była to jednak formacja autonomiczna, utrzymywana ze środków Skarbu Śląskiego. W okresie dwudziestolecia międzywojennego Policja Województwa Śląskiego oprócz wypełniania swoich ustawowych czynności porządkowo-prewencyjnych była wykorzystywana do kontrwywiadowczej ochrony Górnego Śląska. Do jej zadań należało m.in. zwalczanie sabotażu, dywersji, szpiegostwa i ochrona informacji niejawnych przy współpracy z wojskowymi służbami specjalnymi II Rzeczypospolitej. Realizowane przez śląską policję działania i czynności kontrwywiadowcze były niejednokrotnie ważnym elementem uzupełniającym pracę polskiego kontrwywiadu. Zakres zadań funkcjonariuszy PWŚl był różnorodny i jednocześnie rozległy. Z jednej strony brali oni bezpośredni udział w rozpracowywaniu i likwidacji siatek szpiegowskich oraz prowadzili rozpoznanie osób podejrzewanych o pracę na rzecz obcych służb specjalnych. Z drugiej strony wykonywali wiele zwykłych, ale niejednokrotnie ważnych z operacyjnego punktu widzenia zadań polegających na zdobywaniu informacji np. podczas przeprowadzania wywiadów środowiskowych czy kontroli osób przekraczających granicę”²⁹. I tak przykładowo w 1928 roku funkcjonariusze PWŚl,

²⁸ Por. <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/24208146> (dostęp 30.03.2024 r.).

²⁹ Zob. D. Gregorczyk, *Działania administracji rządowej i Policji Województwa Śląskiego w kontrwywiadowczej ochronie Śląska w dwudziestoleciu międzywojennym (1922-1939)*

współpracując z wojskowymi służbami kontrwywiadu, rozpracowali, a później aresztowali 23 osoby podejrzane o działalność szpiegowską na rzecz Niemiec³⁰.

Wydział Zdrowia Publicznego obsługiwał sprawy dotyczące higieny publicznej, miast i gmin, wody oraz usuwania odpadów, higieny szkolnej i przemysłowej (w porozumieniu z Wydziałem Handlu i Przemysłu względnie Inspektoratu Przemysłowego). Poza tym w zakresie jego działań znajdowały się kwestie związane z zapobieganiem i zwalczaniem chorób zakaźnych; chowaniem zmarłych, nadzorem nad cmentarzami i ich personelem; nadzorem nad szpitalami, sanatoriami, zakładami psychiatrycznymi, kąpieliskami, zdrojowiskami i zakładami publicznej dobroczynności. Oprócz tego wydział ten prowadził nadzór nad szkołami akuserek, pielęgniarek oraz personelu lekarsko-pomocniczego. Zajmował się również kwestiami opieki nad położnicami, matkami, dziećmi i osobami niepełnosprawnymi, a także sprawami walki z nierządem, higieny sądowej oraz więziennej; środkami spożywczymi. Nadzorował też apteki, składy aptekarskie i drogerie, z wyjątkiem spraw koncesyjnych, którymi zajmował się w porozumieniu z Wydziałem Handlu i Przemysłu. Poza tym prowadził rejestrację lekarzy, akuserek, pielęgniarek, a także organizacji lekarskich, izby lekarskiej i sądów honorowych³¹.

Natomiast Wydział Przemysłowo-Handlowy prowadził wszystkie sprawy przemysłowe, rękodzielnicze i handlowe; sprawy kotłów parowych i lokomobili, kwestie wzornictwa i oznak przemysłowych oraz handlowych, a także sprawy patentowe wynalazków. Oprócz tego zajmował się: nadzorem przemysłowo-policyjnym

[w:] Kontrwywiad II RP (1914) 1918-1945 (1948), t. II, pr. zb. pod red. Z. Nawrockiego, Warszawa 2014, s.124. Por. J. Mikitin, G. Grześkowiak, Policja Województwa Śląskiego 1922-1939, Warszawa 2008. Zob. też AP w Katowicach, Zespół: *Policja Województwa Śląskiego*, sygn. 12/38/0/1.3/202, Tytuł: *Ruch hitlerowski w województwie śląskim. Deutsche Arbeiterpartei in Polen. Powiązania z kierownictwem w Niemczech: materiały dochodzeń policyjnych 91931-1937*; ibidem, sygn. 12/38/0/1.3/206, Tytuł: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterbewegung: informacje o działalności, likwidacja*; ibidem, sygn. 12/38/0/1.3/239, Tytuł: *Osoby podejrzane o szpiegostwo, przeważnie ma rzecz Niemiec: inwigilacja, informacje konfidentów, materiały dochodzeń policji*. Zob. też H. Ćwiąg, *Obrona Śląska przed wpływami wywiadu niemieckiego w latach 1933-1939*, Katowice 1999; idem, *W tajnej służbie II Rzeczypospolitej. Wywiad Polski wobec Niemiec w latach 1918-1939*, Częstochowa 2009; E. Długajczyk, *Agendy polityczno-śledcze Policji Województwa Śląskiego...*, op. cit., s. 35-57; idem, *Szkic do problematyki zwalczania obcego szpiegostwa w województwie śląskim w latach 1922-1939*, [w:] *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, pr. zb. pod red. Z. Nawrockiego, Poznań 2014, 149-157.

³⁰ D. Gregorczyk, *Działania administracji rządowej i Policji Województwa Śląskiego...*, op. cit., s. 124.

³¹ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydyalny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 4 (Ust. 1 § 3 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

nad zakładami przemysłowymi i inspekcją przemysłową; sprawami cechów oraz izb rzemieślniczych, przemysłowych, handlowych, giełdowych i organizacji zawodowych, a także kwestią miar i wag. Popierał rzemieślnictwo (tak w oryginale), przemysł oraz handel. Podejmował działania w sprawach górniczych (przewidzianych w ustawach dla politycznych władz administracyjnych, bez naruszenia kompetencji władz górniczych). Wydział ten ustalał także listy artykułów bezcłowych (zgodnie z artykułem 268 traktatu wersalskiego) i je ogłaszał. Poza tym – w myśl Konwencji Górnośląskiej z 15 maja 1922 roku – wydawał certyfikaty, jak i poświadczenia odnośnie do artykułów zwolnionych z cła w obrocie pomiędzy dwoma częściami byłego terenu plebiscytowego Górnego Śląska³².

Z kolei Wydział Rolnictwa, Leśnictwa i Domen Państwowych i Domen pozostających w Administracji Państwowej obsługiwał kwestie prawno-administracyjne, agrarno-komasacyjne i melioracyjne; sprawy wodne, serwitutowe, rybne, a także zawodowych szkół rolniczych. Oprócz tego nadzorował organizacje rolnicze oraz zarządzał dobrami państwowymi i pozostających w państwowej administracji. Poza tym w zakres jego uprawnień wchodziły wszystkie sprawy weterynaryjne, a także nadzór nad weterynarią ogólną, gminną i nad targami. Zajmował się również zarządem lasów państwowych i pozostającymi w państwowej administracji, a także nadzorem nad lasami publicznymi oraz prywatnymi, ochroną lasów i sprawami łowieckimi³³.

Wydział dla Spraw Wyznaniowych zajmował się kwestiami wyznań religijnych. Wpływał na wychowanie religijne w szkołach. Interesowały go także organizacje wyznaniowe i kościelne; sprawy prawa patronatu nad kościołami oraz prebendami katolickimi i ewangelickimi z tytułu posiadania domen oraz dóbr lub też z innego tytułu, a także przyznawanie obowiązkowych dawek patronackich. Oprócz tego obsługiwał sprawy byłego austriacko-śląskiego funduszu religijnego, a także sprawował pieczę i nadzór nad majątkiem kościelnym, nad majątkiem oraz gospodarstwem gmin wyznaniowych³⁴. Miał też wpływ państwowy na obsadzanie posad urzędów wyznaniowych. Poza tym w jego gestii znajdowały się sprawy dotacyjne oraz

³² Ibidem, k. 4-5.

³³ Ibidem, k. 5.

³⁴ Chodziło zarówno o parafie katolickie, zbory kościołów protestanckich, gminy wyznaniowe żydowskie, parafię starokatolicką w Katowicach oraz cerkiew prawosławną w Sosnowcu.

emerytalne duchowieństwa; seminaria i alumnaty duchowne; fundacje religijne oraz nadzór nad ich majątkiem³⁵.

Wydział Oświecenia Publicznego miał za zadanie zajmować się sprawami szkolnictwa powszechnego, średniego i wyższego (z wyłączeniem szkolnictwa zawodowego), a także seminariami nauczycielskimi. Prowadził również nadzór nad wychowaniem przedszkolnym; nadzór pedagogiczny nad szkołami dla niepełnosprawnych oraz nad zakładami poprawczymi, a także nad fundacjami naukowymi i ich majątkiem, zgodnie z obowiązującymi przepisami. Oprócz tego swymi działaniami popierał rozwój oświaty pozaszkolnej³⁶.

Wydział Skarbowy obsługiwał z kolei sprawy związane z podatkami bezpośrednimi, włącznie z urzędem katastru gruntowego i opłatami o charakterze państwowym oraz krajowym, a także podatkami konsumpcyjnymi i monopolami. Oprócz tego przygotowywał oraz zestawiał coroczny budżet województwa śląskiego na podstawie podkładów dostarczonych przez poszczególne wydziały urzędu wojewódzkiego w Katowicach i podległe mu władze oraz urzędy, a także zajmował się zespoleniem budżetów władz oraz urzędów na obszarze województwa śląskiego, które podlegały bezpośrednio władzom centralnym. Jego urzędnicy przedstawiali – do zatwierdzenia przedwstępnego – ułożony budżet województwa śląskiego Radzie Wojewódzkiej, a następnie do uchwalenia Sejmowi Śląskiemu. Przedkładali również wnioski o udzielenie kredytów dodatkowych. Poza tym Wydział Skarbowy prowadził nadzór i kontrolę nad należytych wykorzystaniem uchwalonych kredytów. Zajmował się także: zamknięciem rocznych rachunków całego województwa śląskiego i przedstawieniem ich do zatwierdzenia Sejmowi Śląskiemu; załatwianiem wszelkich spraw związanych z powyższymi czynnościami budżetowymi i rachunkowymi oraz z otwieraniem kredytów w ramach uchwalonego budżetu. Wydział ten współdziałał przy akcjach pożyczek krajowych z Wydziałem Administracyjnym; opracowywał i przedstawiał projekt podziału dochodów z podatków oraz opłat pobieranych na potrzeby ogólnopństwowe i wojewódzkie (zgodnie z artykułem 5 statutu organicznego), a także obsługiwał główną księgowość wojewódzką, główną kasę województwa i prowadził

³⁵ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 5 (Ust. 1 § 3 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

³⁶ Ibidem.

rachunkowości poszczególnych wydziałów, chyba że były utworzone przy nich oddziały rachunkowe³⁷.

Wydział Pracy i Opieki Społecznej zajmował się sprawami ochrony pracy oraz inspekcji pracy w rolnictwie, ochrony pracy w przemyśle w zakresie umów taryfowych, zatargów zarobkowych, zwalniania i przyjmowania robotników, strajków, a także sprawami opieki społecznej, pośrednictwa pracy i ubezpieczeń społecznych³⁸.

Natomiast Tymczasowy Wydział Apropowizacyjny obsługiwał kwestie związane z apro wizacją według poleceń wojewody lub jego zastępcy³⁹.

W późniejszym okresie ilość wydziałów wzrosła do czternastu. Były to następujące wydziały: personalny, prezydialny, budżetowo-gospodarczy, społeczno-polityczny, samorządowy, administracyjny, wojskowy, przemysłu i handlu, zdrowia publicznego, pracy i opieki, komunikacyjno-budowlany, oświecenia publicznego, skarbowy, rolnictwa i reformy rolnej. Utworzono również pięć biur, a mianowicie: Biuro Śląskiej Rady Wojewódzkiej, Biuro Statystyczne, Wojewódzkie Biuro do Spraw Finansowo-Rolnych, Biuro Planu Regionalnego Zagłębia Górniczno-Hutniczego oraz Wojewódzkie Biuro Rolne⁴⁰.

Sprawy w poszczególnych wydziałach mogły być dodatkowo zgrupowane w oddziały i powierzone do wykonania referentom. Wydziały, a także referenci oraz urzędnicy w nich zatrudnieni opracowywali oraz załatwiali wszelkie sprawy i czynności z polecenia wojewody, za co ponosił on osobistą odpowiedzialność⁴¹.

Wydziały nie miały prawa samodzielnie zmieniać zakresu swojej kompetencji. Poza tym żaden urzędnik nie mógł bez zgody naczelnika zastępować innego urzędnika⁴².

Z kolei pisma, wychodzące na zewnątrz Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego bądź na zewnątrz jego wydziałów, zawsze musiały być podpisane przez „głównych aprobantów”, czyli wojewodę lub jego zastępcę. Co prawda naczelnicy wydziałów

³⁷ Ibidem, k. 5-6.

³⁸ Ibidem, k.6.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ K. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 98.

⁴¹ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 6 (Ust. 1 § 3 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

⁴² Ibidem.

mogli wydawać pisma „zawierające końcowe załatwienie sprawy”, ale tylko wówczas, gdy posiadali specjalne upoważnienie do podpisywania takich dokumentów, a bogate zasoby Archiwum Państwowego w Katowicach pokazują, że tego typu pisma zawsze posiadały dopisek „Za Wojewodę”, gdyż wydawano je w jego imieniu⁴³.

Oprócz tego istniała zasada, że nowe, merytoryczne wydziały lub oddziały urzędu mogły zostać powołane do życia – na podstawie propozycji wojewody – przez właściwego ministra za zgodą Ministra Spraw Wewnętrznych.

Naczelnicy stali na czele poszczególnych wydziałów. Byli ich bezpośrednimi kierownikami i odpowiadali za ich urzędowanie. Każdy naczelnik miał prawo zarezerwować dla siebie czynności w sprawach istotnych oraz rozdzielać pracę pomiędzy oddziały, które stanowiły najmniejszą komórką organizacyjną urzędu, a względnie pomiędzy przydzielonych mu urzędników. Inna była tylko organizacja Wydziału Skarbowego (który był odpowiednikiem izb skarbowych w pozostałych województwach) oraz Wydziału Oświecenia Publicznego (który z kolei odpowiadał kuratorium okręgu szkolnego), gdyż oba wydziały dzieliły się nie tylko na oddziały, ale również na referaty⁴⁴.

Trzeba też zaznaczyć, że w sprawach szkolnictwa, religii i dóbr państwowych wydziały – w części górnośląskiej województwa – decydowały jako ciała kolegialne, gdyż przepisy ustaw pruskich nie zostały zniesione⁴⁵.

Naczelnicy udzielali podległym im urzędnikom wskazówek w kwestii sprawnego załatwiania powierzonych spraw, rewidowali ich „projekty załatwień” oraz aprobowali sprawy przez nich załatwione (z wyjątkiem tych zarezerwowanych dla wojewody i jego zastępcy).

W razie nieobecności naczelnika zastępował go urzędnik wyznaczony przez wojewodę, który podpisywał wówczas za niego dokumenty w zakresie kompetencji naczelnika.

⁴³ Ibidem, k. 7.

⁴⁴ K.. Kumaniecki, J. Langrod, S. Wachholz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa...*, op. cit., s. 98.

⁴⁵ B. Wasiutyński, *Ustrój władz administracyjnych rządowych i samorządowych*, wyd. 4, Poznań 1937, s. 148. Por. też J. Ciągwa, *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*, Katowice 1979, s. 39.

Naczelnicy byli również zobowiązani do periodycznego sprawdzania dzienników registratur, a także szybkości załatwiania spraw. Musieli też w wyznaczonym terminie stawiać się u wojewody (względnie wicewojewody) i składać sprawozdanie ze wszystkich ważniejszych wydarzeń i aktów, które do wydziału wpływały⁴⁶.

5.3.1 Zespolenie spraw szkolnych i skarbowych w ramach Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego

W odróżnieniu od pozostałych województw, zasada zespolenia administracji publicznej w województwie śląskim – jak już wspomniano w rozdziale IV – obejmowała także szkolnictwo powszechne i średnie⁴⁷ oraz administrację skarbową⁴⁸.

Wojewoda śląski z urzędu piastował stanowisko kuratora Śląskiego Okręgu Szkolnego i był przewodniczącym Rady Szkolnej Województwa Śląskiego, w której obradach najczęściej uczestniczył jednak jego zastępca, czyli naczelnik Wydziału Oświecenia Publicznego. Wojewoda miał oczywiście wpływ na obsadzanie wyższych stanowisk w administracji szkolnej⁴⁹.

W II połowie lat 20. XX wieku Wydział Oświecenia Publicznego składał się z: Sekretariatu, oddziałów technicznych, czyli z Kancelarii i z Oddziału Rachunkowego oraz sześciu oddziałów merytorycznych: Oddziału I do spraw szkolnictwa powszechnego, przedszkoli, seminariów nauczycielskich; Oddziału II do spraw szkolnictwa średniego ogólnokształcącego; Oddziału III do spraw szkolnictwa zawodowego; Oddziału IV do spraw szkolnictwa z zakresu mniejszości narodowych; Oddziału V do spraw higieny szkolnej i wychowania fizycznego oraz Oddziału VI do spraw oświaty pozaszkolnej, statystyki, redakcji dziennika urzędowego i biblioteki centralnej. Na czele wydziału stał naczelnik, a każdy

⁴⁶ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 7-8 (Ust. 2 art. 2 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

⁴⁷ Zob. *Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 21 sierpnia 1922 r. w przedmiocie urządzenia szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 19, poz. 63); *Rozporządzenie z dnia 10 lipca 1922 r. w przedmiocie utworzenia dwóch seminariów nauczycielskich w części górnośląskiej Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 6, poz. 28).

⁴⁸ M. Kallas, *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 1996, s. 336.

⁴⁹ W. Dąbrowski, *Autonomia Województwa Śląskiego (Studjum prawnicze)*, Warszawa 1927, s. 23-24. Zob. też M. W. Wanatowicz, *Ludność napływowa na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice 1982, s. 60.

z oddziałów składał się z kierownika, pewnej ilości wizytatorów i referentów oraz z oddziału kancelaryjnego⁵⁰.

Oprócz tego wojewoda – razem ze Śląską Radą Wojewódzką – był władzą wykonawczą w kwestiach fiskalnych. Współpracował w tym względzie z Wydziałem Skarbowym Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego⁵¹, który z jednej strony był władzą zarządzającą budżetem, a z drugiej władzą skarbową II instancji w sprawach podatków bezpośrednich, pośrednich i monopoli państwowych⁵².

Inaczej rzecz ujmując, różnica między Wydziałem Skarbowym Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, będącym jednostką II instancji o ustroju Izby Skarbowej, a każdą inną Izbą Skarbową polegała na tym, że Wydział Skarbowy administrował wydatkami i dochodami dwóch budżetów: ogólnopolskiego oraz śląskiego, a także prowadził odrębną rachunkowość dla budżetu ogólnopolskiego i budżetu śląskiego. Poza tym – w myśl – artykułu 24 statutu organicznego – Wydział Skarbowy był podległy bezpośrednio wojewodzie śląskiemu⁵³. Na jego czele stał zaś naczelnik, który był bezpośrednim przełożonym wszelkich urzędów i urzędników skarbowych w okręgu województwa⁵⁴.

Wydział Skarbowy podzielony został na 5 oddziałów: I. Oddział ogólny dla spraw personalnych i ogólno-gospodarczych wszystkich podległych władz i urzędów skarbowych; II. Oddział dla podatków bezpośrednich, opłat stemplowych i danin pokrewnych, z urzędem katastralnym podatku gruntowego; III. Oddział dla podatków pośrednich; IV. Oddział budżetowo-kasowy dla spraw budżetowych, oraz ewidencji wydatków i dochodów z główną księgowością oraz V. Oddział walutowo-kredytowy⁵⁵.

⁵⁰ Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/121, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Organizacja, obsada personalna, kancelaria, zakres aprobaty pism urzędowych Wydziału Oświecenia Publicznego Urzędu Województwa Śląskiego: projekty, zarządzenia i opinie]*, k. 13.

⁵¹ Z chwilą zorganizowania Wydziału Skarbowego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, Dyrekcja Skarbu w Cieszynie została rozwiązana. Zob. J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej...*, op. cit., s. 32.

⁵² Art. 7 § 1 *Rozporządzenia z dnia 10 lipca 1922 r. w przedmiocie organizacji władz i urzędów skarbowych na obszarze Województwa Śląskiego* (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 6, poz. 22).

⁵³ Por. J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej...*, op. cit., s. 32.

⁵⁴ Art. 7 § 2 *Rozporządzenia z dnia 10 lipca 1922 r. (...)*.

⁵⁵ Art. 7 § 3 *Rozporządzenia z dnia 10 lipca 1922 r. (...)*. Wydział Skarbowy Urzędu Województwa Śląskiego pod koniec lat 20. XX wieku składał się z następujących oddziałów: Oddział I. ogólny; Oddział II. podatków bezpośrednich; Oddział III. rachunkowo-kasowy; Oddział IV. podatków pośrednich; Oddział V. opłat stemplowych. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/14.1/8, Tytuł: *I Oddział Ogólny [Akta generalne. Organizacja Wydziału Skarbowego i Urzędów Skarbowych]*.

Z dniem 8 października 1923 roku Wydziałowi Skarbowemu podporządkowany został Główny urząd rent wojskowych wraz z Urzędami rent wojskowych, które istniały do dnia 27 lipca 1926 roku, gdy – przy Wydziale Skarbowym – utworzono Oddział rent i emerytur jako szósty oddział Wydziału Skarbowego.

Z kolei z dniem 1 stycznia 1927 roku powstał Oddział V. opłat stemplowych w miejsce dotychczas istniejącego Oddziału V. walutowo-kredytowego.

Oprócz tego zarządzeniem wojewody z 6 kwietnia 1927 roku powstał Oddział VII. finansów komunalnych. Warto zaznaczyć, że takiego oddziału nie posiadała żadna inna Izba Skarbowa⁵⁶, gdyż został on utworzony z uwagi na ustawę o Śląskim Funduszu Gospodarczym⁵⁷, która przewidywała pobieranie przymusowych opłat na jego rzecz i udzielanie długoterminowych oraz niskoprocentowych pożyczek budowlanych. Koncentrowały się tam sprawy polityki kredytowej oraz gospodarczej Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego. Oddział ten czuwał też nad oprocentowaniem preliminarza budżetowego województwa i nad jego wykonaniem⁵⁸.

5.4. Zasady pracy w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim

Kancelaria Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego obejmowała – wspólny dla wszystkich wydziałów – oddział maszyn, które służyły do sporządzania czystopisów i okólników, a także ekspedycję wszystkich pism wychodzących.

Na czele kancelarii stał dyrektor, który pozostawał w bezpośredniej zależności służbowej od naczelnika Wydziału Prezydialnego. Dyrektor kancelarii był z kolei przełożonym jej personelu. Odpowiadał za sprawne funkcjonowanie kancelarii, rozdzielał pracę pomiędzy zatrudnione w niej maszynistki oraz ekspedytorów, a także pilnował, aby powierzone zadania były wykonane w tym samym dniu.

W Wydziale Prezydialnym – dla przepisywania poufnych i pilnych pism wojewody – pracował osobny urzędnik, który prowadził dla nich odrębny dziennik oraz zajmował się ich ekspedycją.

⁵⁶ J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej...*, op. cit., s. 36.

⁵⁷ Zob. *Ustawa z dnia 8 lutego 1928 r. o Śląskim Funduszu Gospodarczym* (Dz.U.Śl. z 1928 r. Nr 4, poz. 7); *Ustawa z dnia 17 czerwca 1931 r. w sprawie zmiany ustawy z dnia 8 lutego 1928 r. o Śląskim Funduszu Gospodarczym* (Dz.U.Śl. z 1931 r. Nr 4, poz. 7) (Dz.U.Śl. z 1931 r. Nr 15, poz. 29).

⁵⁸ J. Macura, *Rozwój administracji skarbowej...*, op. cit., s. 36.

Każdy z wydziałów – na mocy specjalnego pozwolenia wojewody – mógł posiadać osobny personel pomocniczy. Poza tym, gdy – ze względów na „trudności lokalne w komunikowaniu się z kancelarią Województwa” – wydział otrzymał od wojewody pozwolenie na prowadzenie osobnej kancelarii, to jej dyrektor podlegał bezpośrednio naczelnikowi wydziału⁵⁹.

Polecenia służbowe wydawano w drodze służbowej, za pośrednictwem bezpośrednio przełożonych urzędników. Tak więc w wydziale czynił to naczelnik wydziału, zaś w kancelarii jej dyrektor. Gdy urzędnik otrzymał polecenie z pominięciem drogi służbowej, to musiał je zakomunikować swojemu bezpośredniemu przełożonemu.

Podania urzędników w sprawach osobistych, związanych z ich stanowiskiem służbowym, np. dotyczące zwolnienia, przeniesienia, awansu czy urlopu musiały być wnoszone w drodze służbowej, gdyż w innym przypadku były zwracane petentowi. Ubieganie się o posadę w innym urzędzie państwowym – z pominięciem drogi służbowej – było niedozwolone i pociągało za sobą utratę posady, o którą się starano.

Urzędnik, który zachorował, musiał zgłaszać to osobiście, pisemnie bądź przez osobę trzecią swemu bezpośredniemu przełożonemu, a w razie gdy choroba trwała powyżej trzech dni musiał przedłożyć świadectwo lekarskie⁶⁰.

Odnosnie urlopów wypoczynkowych, to Wydział Prezydialny – do połowy kwietnia każdego roku – przedstawiał wojewodzie do zatwierdzenia plan i kolejność proponowanych na dany rok urlopów. Tak zatwierdzone urlopy, o ile nie zachodziły istotne przeszkody służbowe, nie wymagały już osobnego zezwolenia wojewody. Jednak każdy urzędnik musiał zgłaszać rozpoczęcie urlopu swemu przełożonemu.

Innych urlopów w wymiarze powyżej trzech dni udzielał każdorazowo wojewoda (do trzech dni naczelnik wydziału). Podanie o urlop z powodu choroby i rekonwalescencji musiało być udokumentowane świadectwem lekarskim, a wyjeżdżający na urlop urzędnik musiał zostawić w urzędzie dokładny adres miejsca swego pobytu.

⁵⁹ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 7-8 (Ust. 2 art. 3 Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922).

⁶⁰ Ibidem, k. 8-9.

O zastępstwie nieobecnego urzędnika decydował jego przełożony, mając na uwadze zapobieganie „wszelkim zaległościom w załatwianiu spraw”⁶¹.

Normalny czas pracy biurowej wynosił dziennie w porze zimowej dla urzędników siedem, zaś woźnych i gońców osiem godzin. Godziny urzędowe w porze letniej były regulowane przez wojewodę odrębnym okólnikiem. W dni powszednie urzędnicy pracowali w urzędzie wojewódzkim od godziny 9:00 do 13:00 oraz od 15:00 do 18:00.

Czas pracy mógł zostać wydłużony, jeżeli wymagały tego ważne powody służbowe. Przełożony miał też prawo zażądać od urzędnika pracy poza godzinami urzędowania, ale stałe wydłużanie godzin pracy tym samym urzędnikom było niedozwolone. Nad przestrzeganiem godzin pracy czuwał właściwy przełożony.

Każde opuszczenie stanowiska pracy w kwestiach osobistych wymagało zezwolenia przełożonego, a w sprawach urzędowych zgłoszenia mu tego. O spóźnieniach bądź opuszczeniu stanowiska w czasie godzin pracy musiał powiadamiać przełożonego naczelnik danego wydziału przy przedkładaniu mu wykazów czynności i zaległości wydziału. Stałe późniejsze rozpoczynanie pracy bądź opuszczanie stanowiska pracy w czasie godzin urzędowania musiało być poparte pisemnym zezwoleniem wojewody.

Niedziele i święta były wolne od pracy, choć została wprowadzona służba dyżurowa, która trwała od godziny 10:00 do 12:00. W Urzędzie Wojewódzkim Śląskim pełnił ją jeden urzędnik koncepcyjny, jeden urzędnik kancelaryjny, jedna stenotypistka oraz jeden woźny. Kolejność jej pełnienia w danym miesiącu wyznaczał Wydział Prezydialny. Według tej zasady były zorganizowane również wydziały umieszczone poza budynkiem urzędu wojewódzkiego.

Oprócz tego – w razie potrzeby – w urzędzie wojewódzkim można było zaprowadzić dyżury w innych dniach podczas godzin nieurzędowych i rozciągnąć je także na niedzielę i święta. Dyżury w dni powszednie w godzinach nieurzędowych trwały od godziny 18:00 i kończyły się o godz. 9:00 następnego dnia, zaś gdy rozciągano je na niedzielę i święta, to trwały one od godziny 9:00 do 10:00, następnie od godziny 12:00 do 18:00 i od 18:00 do godziny 9:00 następnego dnia. Za takie dyżury urzędnicy, maszynistki, woźni i gońcy otrzymywali odpowiednie wynagrodzenie, którego

⁶¹ Ibidem, k. 9.

wysokość ustalał wojewoda. Dodatkowo ci, którzy pełnili dyżur nocny byli zwolnieni od służby w następnym dniu⁶².

5.5. System kancelaryjny Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach

W funkcjonowaniu urzędu wojewódzkiego istotne znaczenie miało Biuro Informacyjno-Podawcze, które służyło do udzielania informacji interesantom na podstawie obowiązującego rozkładu czynności, który szczegółowo wskazywał, jakimi sprawami zajmował się każdy wydział. Biuro przyjmowało także całą korespondencję, która przychodziła pocztą, telegrafem, przez posłańca lub woźnego oraz wszystkie podania składane osobiście przez interesantów.

Urzędnik Biura Informacyjno-Podawczego podlegał dyrektorowi kancelarii, który też wyznaczał woźnego, upoważnionego do odbierania korespondencji z poczty.

Pisma nadchodzące w ciągu godzin urzędowych z dopiskiem „pilne” i „do rąk własnych”, a także telegramy oraz telefonogramy urzędnik odsyłał niezwłocznie do naczelnika Wydziału Prezydialnego, a po dokonaniu przez niego weryfikacji do odnośnych wydziałów⁶³.

Korespondencję, gromadzoną w Biurze Informacyjno-Podawczym, dwa razy dziennie otwierał i rozdzielał dyrektor kancelarii bądź – pod nadzorem dyrektora kancelarii – upoważniony przez wojewodę urzędnik. Następnie poszczególne pisma były wciągane do ogólnego protokołu podawczego wojewódzkiego⁶⁴.

Przed rozdzieleniem korespondencji do poszczególnych wydziałów cały jej wpływ przedkładano do wglądu wojewodzie i jego zastępcy. Sprawy, które nie wymagały aprobaty wojewody lub te, których wojewoda sobie nie zastrzegł, były – przy ich rozdzielaniu do konkretnych wydziałów – wykreślane z ogólnego protokołu podawczego, a te, wymagające aprobaty wojewody, były wykreślane dopiero po jej uzyskaniu. Przesyłki wartościowe wpisywano również do księgi pieniężnej.

⁶² Ibidem, k. 9-10.

⁶³ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 10 (Ust. 2 art. 3 *Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922*). Por. też ibidem, k. 183-209 (*Instrukcja kancelaryjna dla Urzędu Wojewódzkiego*).

⁶⁴ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 10-11 (Ust. 2 art. 3 *Tymczasowej Instrukcji Wewnętrznej dla Urzędu Wojewódzkiego na Śląsku – L. Prez. 1284 ex 1922*).

Rozdzielający wpływ korespondencji kierował się szczegółowym rozkładem czynności Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego i zależnie od treści korespondencji przekazywał ją do odpowiednich wydziałów. Pisma tajne i przeznaczone dla wojewody odsyłało do Wydziału Prezydialnego. Pozostałą korespondencję wkładano do tekstów właściwych wydziałów i rozsyłało je – przy pomocy woźnych – do naczelników wydziałów. Oni z kolei przydzielali otrzymaną korespondencję referentom, zaznaczając ich szyfrę na akcie. Urzędnik prowadzący kancelarię wpisywał ją do dziennika.

Korespondencję błędnie skierowaną do danego wydziału, niezwłocznie odsyłało do właściwego, a rozstrzyganie ewentualnych sporów kompetencyjnych zastrzeżone było dla wojewody lub jego zastępcy.

W wydziałach prowadzono zapis pism wchodzących oraz wychodzących w przeznaczonym do tego dzienniku i w indeksie. Telegramy i telefonogramy traktowano na równi z innymi pismami. Pod datą wejścia otrzymywał akt liczbę dziennika i numer wydziału. Najpierw wpisywano pisma oznaczone jako „pilne”, a potem „zwykłe”. Pisma z oznaczeniem „pilne” doręczano natychmiast referentom w czerwonych teczkach, zaś pisma „zwykłe” w zwykłym trybie w teczkach niebieskich. Do każdego pisma, które wpływało, zawierało sprawę, będącą w toku lub której akta były w rejestraturze, dołączano odnośne akta, co uwidaczniano również w dzienniku⁶⁵. Natomiast pisma, które nadsyłane były z ministerstw zapisywano w dzienniku podawczym oraz w ewidencji w specjalnym spisie⁶⁶.

Gdy wskutek zarządzeń, ankiety lub innego polecenia, oczekiwano na większą ilość przesyłek, to prowadzący kancelarię zakładał dla nich osobny arkusz zbiorczy. Wpływ pojedynczych pism nadchodzących w takich wypadkach zapisywano zwykle na okładce zaopatrzonej odnośnym drukiem. Wpływające pisma składano do arkusza zbiorowego, z wyłączeniem akt tworzących stan prawny lub o większym znaczeniu.

Zwracano także uwagę na sprawne załatwianie spraw i oszczędność papieru. Przełożeni – w razie potrzeby – mieli prawo udzielać urzędnikom ustnych bądź pisemnych wskazówek. Z kolei urzędnik, któremu powierzono załatwienie danej

⁶⁵ Ibidem, k. 11-12. Każdy dziennik rozpoczynano z początkiem roku kalendarzowego z liczbą czynności 1, a na końcu roku był on zamykany i podpisywany przez prowadzącego kancelarię. Poza tym założone przeglądy akt były wszywane na końcu dziennika lub złączone w odrębnym tomie. Arkusze zbiorowe pozostawały w akcie. Oprócz tego w dzienniku zapisywano liczby czynności przeglądów akt i arkuszy zbiorowych.

⁶⁶ Ibidem, k. 13.

sprawy, musiał przedkładać przełożonemu do aprobaty projekt jej wykonania, a następnie – w formie pisemnej lub ustnej – sprawozdanie z przebiegu jej realizacji.

Również wydziały porozumiewały się między sobą ustnie bądź telefonicznie, chociaż, gdy chodziło o wyrażenie opinii bądź zgody, to wymagano przesłania jej na piśmie w oryginale. Przy komunikowaniu się z innymi urzędami zalecano urzędnikom, aby posługiwali się telefonem, a wynik porozumienia lub wyrażoną zgodę – gdy była taka konieczność – utrwalano w formie telefonogramu. W razie potrzeby uzupełnienia akt lub samej sprawy bądź w przypadku mniej istotnej sprawy załatwiano pisma odręcznie, czyli czyniono adnotację na samym piśmie w czystopisie.

Do załatwiania spraw powtarzających się posługiwano się drukowanymi szematami (schematami) z ustalonym tekstem dla konceptu (który uzupełniał referent) i dla czystopisu (który wypełniał urzędnik prowadzący kancelarię).

Ewidencję spraw terminowych prowadzono w następujący sposób: termin odpowiedzi na dane pismo lub termin jego zwrotu wpisywano do dziennika oraz kalendarza terminowego. Akta (pisma) urzędowe oznaczone terminem przechowywano ze wszystkimi załącznikami w osobnych przedziałach (skrzynka terminowa) odnośnego oddziału kancelaryjnego. W każdym przedziale układano akta uporządkowane arytmetycznie – według liczb dziennika – dla każdego dnia terminowego. Gdy terminowy akt w całości odchodził, prowadzący kancelarię wypełniał ewidencję terminu i wkładał ją w miejsce odchodzącego aktu do odnośnego przedziału terminowego. Musiał też codziennie sprawdzać kalendarz terminowy i ewentualnie przedkładać naczelnikowi wydziału (bądź wyznaczonemu referentowi) pismo, którego termin upłynął, aby ten mógł przedłużyć termin załatwienia sprawy lub ponaglić dany urząd do jej rychłego załatwienia. Gdy naczelnik zauważył ponawiające się nieprzestrzeganie terminu, był zobowiązany uzyskać – w drodze służbowej – wyjaśnienie tej sytuacji oraz usunąć przyczyny opóźnienia⁶⁷.

W kwestii opracowywania pism referenci mieli najpierw zajmować się tymi oznaczonymi jako „pilne”, następnie pismami, które mogły być załatwione odręcznie i szybko, aż wreszcie sprawami zawiłymi, których załatwienie wymagało przestudiowania akt oraz przepisów, a także głębszej analizy. Wychodzono bowiem z założenia, że: „Cała korespondencja powinna być załatwioną, o ile możliwości w dniu

⁶⁷ Ibidem, k. 13-14.

otrzymania”⁶⁸. Referent, odpowiadający za rzeczowe załatwienie sprawy, musiał znać odpowiednie ustawy i przepisy, a także pamiętać, w jaki sposób uprzednio zostały załatwione podobne sprawy, aby zachować jednolitość ich traktowania⁶⁹.

Styl pism urzędowych miał być zwięzły i jasny. W tym celu urzędnicy mieli unikać wyrażań obcych i niezrozumiałych, a także przestarzałych zwrotów kancelaryjnych grzecznościowych i przymiotników tytułowych. W stosunkach służbowych używano wyłącznie zwrotu Pan z oznaczeniem stanowiska służbowego, np. „do pana Wojewody” lub – pisząc do urzędu – wymieniano wyłącznie jego nazwę.

Koncept odpowiedzi pisano na załatwionym piśmie (z pozostawieniem marginesu z lewej strony dla poprawek), a w razie braku miejsca na osobnym druku. Odręczne załatwienia pisano z kolei przez całą szerokość pisma od razu na czysto. Koncept musiał być podpisany i zaopatrzony w datę jego załatwienia.

Wszystkie pisma wychodzące z wydziału przedkładano do rewizji (względnie aprobaty) naczelnikowi wydziału, który – po dokonaniu tego – podpisywał i datował koncept, a jeżeli konieczna była jeszcze aprobata wojewody bądź jego zastępcy, to przedkładał je wojewodzie lub wicewojewodzie, lub odsyłał do sporządzenia czystopisu. Czystopis podpisywał zawsze aprobant. Data aprobaty stanowiła datę czystopisu⁷⁰.

Obiegu pism wewnątrz województwa pilnował urzędnik prowadzący kancelarię według adnotacji naczelnika lub referenta.

Pisma tajne kierowano od razu do naczelnika Wydziału Prezydialnego, który postępował z nimi zgodnie ze wskazówkami wojewody. W obiegu wewnętrznym pismo tajne przesyłano w zamkniętej kopercie do właściwego urzędnika, który po jego załatwieniu decydował czy będzie ono złożone do akt w kopercie zapieczętowanej z oznaczeniem na niej tylko liczby, pod którą zostało wpisane do dziennika jako tajne i nazwiska urzędnika – załatwiającego daną sprawę – bądź, czy będzie odtajnione i traktowane jak pismo zwykłe. Urzędnicy byli zobowiązani dochować tajemnicy urzędowej. Na zewnątrz województwa pisma „tajne” wysyłano w podwójnej kopercie, ale oznaczenie „tajne” pisało się tylko na kopercie wewnętrznej.

⁶⁸ Ibidem, k. 14.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem, k. 15-16.

W kancelarii przepisywano korespondencję, która następnie podlegała ekspedycji, co z zasady miało następować w dniu jej otrzymania. Pieczę nad tym sprawował dyrektor kancelarii. Zatrudnione w kancelarii maszynistki „po przeprowadzeniu manipulacji” zwracały czystopis (razem z konceptami) w sprawach pilnych natychmiast, a w zwykłych w oznaczonej na to porze do protokołu podawczego, gdzie następowała „dalsza potrzebna manipulacja”, aby ostatecznie przedłożyć czystopis do podpisania aprobantom. Czystopisy zaopatrzone podpisem bądź akta przeznaczone do ekspedycji, odsyłano do ekspedytora, który odbierał je (czystopisy lub akta), sprawdzał ilość załączników, podpisywał i oznaczał datą. Poza tym odnotowywał w swojej książce datę oraz liczbę, którą oznaczono czystopis i przeprowadzał dalszą ekspedycję w kopercie lub bez niej. Przy odręcznych załatwieniach spraw i kartkach służbowych ekspedytor zapisywał u siebie w książce datę ekspedycji oraz dopisek „odręczne”. Korespondencję zwykłą wpisywało się do książki nadawczej zbiorowo, wymieniając pod datą tylko ilość przesyłek danego rodzaju oraz kwotę opłaty, na końcu zaś ogólną ilość przesyłek i sumę opłat pocztowych. Na zakończenie – po przeprowadzonej ekspedycji czystopisów – ekspedytor zwracał wszystkie koncepty i załączniki – przez woźnych – do odpowiednich wydziałów⁷¹.

Rejestratura dzieliła się na dwie części, a mianowicie na bieżącą i na stałą. Bieżąca znajdowała się w kancelarii każdego wydziału, stała zaś w kancelarii głównej. Ostatecznie załatwione pisma i akta, których się nie trzymało w przedziałach terminowych, przechowywano w rejestraturze. Przepisy, najnowsze roczniki aktów rejestratury oraz te akta, które z doświadczenia często były potrzebne przechowywano w bieżącej rejestraturze, a pozostałe w stałej.

Akta mogły być wydawane urzędom na zewnątrz wydziału tylko za zgodą naczelnika i za pokwitowaniem. Natomiast stronom prywatnym na wgląd do akt zezwolić mógł naczelnik wydziału, zaś referentom wydziału akta – na ich żądanie, bez pokwitowania – wydawał prowadzący kancelarię.

Prowadzący kancelarię był zobowiązany każdego 10 dnia miesiąca przedłożyć naczelnikowi wydziału wykaz zaległych akt za poprzedni miesiąc w dwóch egzemplarzach. Jeden pozostawał w wydziale, a drugi – ze swymi uwagami – naczelnik

⁷¹ Ibidem, k. 16-17.

wydziału przedkładał wojewodzie lub wicewojewodzie, którzy wydawali zalecenia odnośnie załatwienia zaległości.

Na sprawny obieg korespondencji i innych dokumentów mieli także wpływ pracownicy techniczni zatrudnieni na stanowisku woźnego, nad którymi ogólny nadzór sprawował dyrektor kancelarii, według wskazówek naczelnika Wydziału Prezydialnego lub jego zastępcy. Do obowiązków woźnych należało: wykonywanie czynności poleconych im przez przełożonych, meldowanie osób zgłaszających się do różnych wydziałów lub referatów, odbiór i odnoszenie akt, utrzymywanie porządku w pomieszczeniach, które dozorowali. Nie wolno im było udzielać i wydawać akt im powierzonych osobom niepowołanym oraz obcym, zabraniano im również wglądu do akt oraz wpuszczania osób postronnych do biur po godzinach urzędowania⁷².

W tym miejscu warto jeszcze wspomnieć, że gdy 13 sierpnia 1931 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych wydało rozporządzenie w sprawie organizacji urzędów wojewódzkich, to naczelnik Wydziału Prezydialnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego dr Piotr Bałowski, mimo, że sądził, iż z racji istnienia autonomii nie obejmowało ono województwa śląskiego, zdecydował się – mając na uwadze unifikację tego regionu z resztą Polski – o wprowadzeniu „na próbę” nowych przepisów kancelaryjnych z pewnymi, uzasadnionymi odrębnościami województwa, zmianami w jednym z wydziałów urzędu wojewódzkiego oraz w starostwie w Świętochłowicach, gdyż – jak argumentował – „system bezdziennikowy, jak wykazały doświadczenia w innych urzędach, daje duże korzyści”⁷³.

W związku z tą decyzją naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego miał w ciągu miesiąca wprowadzić nowe przepisy kancelaryjne w podległym mu wydziale. Poza tym miał on – podczas wprowadzania nowego systemu kancelaryjnego – odnotowywać swoje spostrzeżenia w specjalnie przeznaczonym do tego pamiętniku. Chodziło zwłaszcza o zapisywanie wszelkich korzyści i trudności, które generował nowy system kancelaryjny. Dr Piotr Bałowski zamierzał bowiem wykorzystać je przy opracowaniu ostatecznej instrukcji kancelaryjnej dla Urzędu

⁷² Ibidem, k. 17-18.

⁷³ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/172, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 82 (*Pismo (L. Pr. 23/5) do Pana Naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego w gmachu [z dopiskiem] – do rąk własnych – z 15 stycznia 1932 r. wysłane przez dr. Bałowskiego*).

Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach⁷⁴, a tak w piśmie z 14 stycznia 1932 roku informował o tych poczynaniach swoich zwierzchników: „Najuprzejmiej dziękuję za fachowe rady i wskazówki, udzielone mi listem z dnia 9 grudnia 1931 r., oraz oferowaną pomoc w związku z wprowadzeniem w życie nowych przepisów kancelaryjnych dla Urzędów Wojewódzkich. Korzystając z cennych wskazówek Pana Komisarza Rządu, wprowadzam nowe przepisy biurowe w jednym z Wydziałów Urzędu Wojewódzkiego, oraz w jednym ze Starostw. O ile próby te wypadną pomyślnie, wprowadzę nowe przepisy w reszcie Urzędów i Wydziałów. Nie chcąc nadużywać uprzejmości Pana Komisarza Rządu, wyzyskuję w obecnym stadium materiały i doświadczenie, nabyte przez delegowanych przeze mnie urzędników przy zapoznawaniu się z organizacją kancelarii Komisarjatu Rządu. Dopiero w razie napotkanych trudności w praktycznym zastosowaniu nowych przepisów biurowych, pozwolę sobie skorzystać z ofiarowanej mi przez Pana Komisarza Rządu pomocy i będę prosił o delegowanie do Katowic doświadczonego w nowym systemie biurowym Inspektora Wojewódzkiego Komisarjatu Rządu p. Stefana Radolińskiego”⁷⁵.

Taka swoboda we wprowadzaniu przepisów powyższego rozporządzenia spowodowała, że m.in. naczelnik Wydziału Zdrowia Publicznego dr Orszulok – pytany o opinię na temat nowego systemu kancelaryjnego – w piśmie do Wydziału Prezydyjnego z 30 grudnia 1931 roku stwierdził, że „(...) w Wydziale tutejszym nie poleca się wprowadzić nowych przepisów kancelaryjnych z uwagi na szczupłość sił (...). Według nowych przepisów kancelaryjnych, kancelaria obecna – dobrze funkcjonująca uległaby likwidacji, a pracę jej spełniać by musieli urzędnicy referujący, którzy i tak są już przeciążeni pracą”⁷⁶.

Podobne stanowisko zajął także naczelnik Wydziału Komunikacji, który w piśmie do Wydziału Prezydyjnego podkreślał, że: „Dzisiejszy system przepisów kancelaryjnych nie wykazuje braków takich, które przemawiałyby za jego zniesieniem; nowy system wymaga niesłychanej sumienności każdego pojedynczego referenta; jeden niesumienny urzędnik wprowadzić może zamieszanie w cały bieg aktów wydziału,

⁷⁴ Ibidem, k. 83.

⁷⁵ Ibidem, k. 83-84 (*Pismo do Pana Komisarza Rządu z 14 stycznia 1932 r. wysłane przez dr. Bałowskiego*).

⁷⁶ Ibidem, k. 180 (*Pismo Naczelnika Wydziału Zdrowia Publicznego dr. Orszuloka (L.ZP.1353/16) do Wydziału Prezydyjnego z 30 grudnia 1930 r. w odpowiedzi na pismo (L.PR.1981/2) dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla urzędów wojewódzkich*).

dlatego uważam, że koniecznym jest, jak na wstępie zazaczyłem doświadczalne wprowadzenie nowego systemu w którym z Wydziałów”⁷⁷.

Również naczelnik Wydziału Przemysłu i Handlu dość sceptycznie oceniał zmiany poczynione w przepisach kancelaryjnych: „Biorąc rzecz ze strony praktycznej, nie dopatruję się w nowych przepisach kancelaryjnych żadnego uproszczenia czynności kancelaryjnych, a obawiam się, że to co już jest usprawnione i wypraktykowane, ulegnie rozbiciu i zdeorganizowaniu. Proszę zatem o odłożenie zamiaru wprowadzenia manipulacji kancelaryjnej w Wydziale PH. (...)”⁷⁸.

W tej sytuacji Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w przesłanym wojewodzie Grażyńskiemu piśmie wyjaśniło, że – z powodu braku zasadniczych przeszkód zarówno natury prawnej, jak i faktycznej – nie wyłączyło spod działania wydanych w sprawie przepisów kancelaryjnych okólników województwa śląskiego⁷⁹. Bowiem – jak argumentowano – zarządzenia te opierały się na przepisach kancelaryjnych dla administracji publicznej zawartych w uchwale Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 roku⁸⁰, która dotyczyła wszystkich urzędów administracji rządowej i nie czyniła w tym względzie wyjątku dla województwa śląskiego, a następnie dodano: „O ile zaś chodzi o zastosowanie tych przepisów kancelaryjnych w urzędach, instytucjach i zakładach administracji publicznej /a więc nie administracji rządowej/, to również Minister Spraw Wewnętrznych uprawniony jest na podstawie § 2 omawianej uchwały Rady Ministrów do wprowadzenia tych przepisów we właściwym Ministrowi zakresie działania. Oczywiście, że przepisy te w razie potrzeby na wniosek Pana Wojewody mogą być odpowiednio przystosowane do miejscowych warunków. Powołanie się w treści obu okólników Nr 182 i 205 na nieobowiązujące w województwie śląskim rozporządzenie

⁷⁷ Ibidem, k. 182 (*Pismo (L.K. 1928/127) Naczelnika Wydziału Komunikacji dr. Banaszkiewicza z 29 grudnia 1930 r. do Wydziału Prezydialnego w odpowiedzi na pismo z dnia 3 grudnia 1931 r. (L.Pr.1981/2) dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla urzędów wojewódzkich*).

⁷⁸ Ibidem, k. 190 (*Pismo (L.PH. 5/163) Naczelnika Wydziału Przemysłu i Handlu L. Juzwy z 18 grudnia 1931 r. do Wydziału Prezydialnego w sprawie nowych przepisów kancelaryjnych*).

⁷⁹ Chodziło o dwa okólniki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie przepisów kancelaryjnych: Nr 182 z dnia 22 października 1931 r. dla urzędów wojewódzkich i Nr 205 z dnia 14 grudnia 1931 r. dla starostw.

⁸⁰ Zob. *Uchwała Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. o przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej* i załączone do niej *Przepisy kancelaryjne dla administracji rządowej* („Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” z 27 sierpnia 1931 r., R. XIV, nr 196, poz. 273). Przepisy te nie są zbyt obszerne i zostały podzielone na następujących 16 paragrafów: § 1. Zakres przepisów; § 2. Czynności kancelaryjne; § 3. Czynności komórek organizacyjnych; § 4. Wykaz akt, znak akt; § 5. Obieg akt; § 6. Oznaczenie i rozdział wpływów; § 7. Rejestracja spraw; § 8. Numer sprawy; § 9. Forma załatwienia sprawy; § 10. Sporządzanie czystopisu; § 11. Podpisywanie; § 12. Data pisma; § 13. Wysyłanie pism; § 14. Przechowywanie akt terminowych; § 15. Przechowywanie akt ostatecznie załatwionych; § 16. Kontrola.

Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie wewnętrznej organizacji urzędów wojewódzkich i starostw /Dz.U.R.P. Nr 76, poz. 611 ex 1931 r. i Dz.U.R.P. Nr 55, poz.464 ex 1930/ nie zmienia w niczym postaci rzeczy, ponieważ zacytowanie tych rozporządzeń miało jedynie na celu poinformować Wojewodów, że ponadto spraw kancelaryjnych dotyczą jeszcze bezpośrednio lub pośrednio niektóre przepisy wymienionych rozporządzeń organizacyjnych”⁸¹.

Konkludując, wojewoda Grażyński – jako przeszkodę do wprowadzenia nowych przepisów kancelaryjnych – podnosił odmienny od reszty Rzeczypospolitej ustrój i organizację władz oraz urzędów województwa śląskiego, ale ministerstwo to podważało, gdyż – jak podkreślano – wymienione rozporządzenia ustrojowe nie normowały wcale kwestii przepisów kancelaryjnych. Poza tym wprowadzane przepisy kancelaryjne nie naruszały struktury organizacyjnej urzędów, a jedynie normowały zasady technicznego postępowania z aktami. Oprócz tego istniała możliwość zorganizowania czynności kancelaryjnych stosownie do warunków miejscowych: „Szczegółowy podział czynności nie tylko jest koniecznym warunkiem systemu bezdziennikowego, lecz również jest niezbędnym wymogiem każdego uporządkowanego i racjonalnego systemu urzędowania. Dlatego też szczegółowy podział czynności powinien być opracowany we wszystkich urzędach i instytucjach państwowych bez względu na ich strukturę organizacyjną, gdyż ta podziału czynności nie wyklucza. Z tego też powodu ministerstwo poprosiło wojewodę Grażyńskiego „(...) o zarządzenie opracowania szczegółowych podziałów czynności wszystkich podległych Panu Wojewodzie urzędów i przedłożenia tychże w 2-ch egzemplarzach Ministerstwu w możliwie krótkim czasie, nie później zaś jak do dn. 1/VI 1932 r.”⁸².

Przyspieszono więc prace nad wprowadzaniem nowych przepisów kancelaryjnych w życie. Mimo tego jednak Wydział Prezydialny Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego nie mógł – w zarządzonej przez ministerstwo terminie – rozliczyć się z efektów tej reformy, dlatego dr Piotr Bałowski w piśmie z 9 maja 1932 roku prosił Ministerstwo Spraw Wewnętrznych o zwolnienie od obowiązku przedłożenia szczegółowego

⁸¹ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/172, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 202-203 (*Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Nr OL.-8/1/4) z 29 lutego 1932 r. do Pana Wojewody w Katowicach podpisane przez Podsekretarza Stanu Bronisława Nakoniecznikowa-Klukowskiego*).

⁸² Ibidem, k. 203-204.

sprawozdania z wprowadzania nowych przepisów kancelaryjnych, gdyż – jak argumentował – uczyniono to dopiero w jednym wydziale urzędu wojewódzkiego oraz w dwóch urzędach I instancji: w starostwie w Świętochłowicach oraz w Dyrekcji Policji w Królewskiej Hucie⁸³.

Zgodnie z życzeniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zaczęto również ponaglać naczelników wydziałów Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, starostów oraz Dyrektorów Policji w Bielsku i Katowicach, aby podjęto się wprowadzenia powyższych norm w podległych im jednostkach w całości lub z koniecznymi zmianami⁸⁴.

I faktycznie, z poszczególnych wydziałów oraz urzędów województwa śląskiego zaczęły napływać informacje dotyczące wprowadzanych zmian. Przykładem tego może być pismo starosty katowickiego Richtera z 27 lipca 1932 roku, w którym donosił

⁸³ Ibidem, k. 248-249 (*Pismo dr. P. Bałowskiego do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie (L. Pr. 661/15) z 9 maja 1932 r. dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla urzędów wojewódzkich*).

⁸⁴ Zob. ibidem, k. 249-250 (*Pismo dr. Bałowskiego do wszystkich PP. Naczelników Wydziałów Urz. Woj. Śl. /za wyjątkiem Wydziału Skarbowego/ z 9 maja 1932 r.*): „W związku z ogłoszonym w Dzienniku Urzędowym Min. Spraw Wew. Nr. 17 z dnia 3 XI 1931 r. okólnikiem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Nr. 182 z dnia 22 X 1931 r. Nr. OL. 3794/5, wprowadzającym nowe przepisy kancelaryjne dla Urzędów Wojewódzkich na podstawie uchwały Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. „O przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej”, oraz koniecznością wprowadzenia w życie powyższych przepisów i w tut. Urzędzie Wojewódzkim, - proszę PP. Naczelników Wydziałów o opracowanie wspomnianego w § 6 przepisów kancelaryjnych „wykazu akt” dla podległych Panom Wydziałów w przystosowaniu do obowiązującego podziału czynności. Wobec zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych polecającego możliwie rychłe wprowadzenie nowych przepisów kancelaryjnych w życie, proszę przesłać Wydziałowi Prezydialnemu opracowane przez Panów wykazy akt najdalej do dnia 1 czerwca 1932 r.”; ibidem, k. 253-254: (*Pismo dr. Bałowskiego (L. Pr. 661/17) do wszystkich PP. Starostów Woj. Śl. /z wyjątkiem Starostwa Świętochłowickiego/ w sprawie szczegółowego podziału czynności Starostw*): „W ślad za reskryptem tut. z dnia 14 maja br. L.PR. 661/16 Urząd Wojewódzki przesyła w jednym egzemplarzu „szczegółowy podział czynności Starostw” oraz dostosowany do nowych przepisów kancelaryjnych „rzeczowy wykaz akt” – opracowany dla Starostwa świętochłowickiego w związku z wprowadzeniem tam w życie nowych przepisów kancelaryjnych – z prośbą o wypowiedzenie się czy powyższe normy mogą być zastosowane w podległych Panom urzędach w całości, względnie z jakimi zmianami. Zaznacza się, że normy te zostały przystosowane do organizacji Starostw w Górnośląskiej części Województwa, wobec czego dla Starostw bielskiego i cieszyńskiego z uwagi na odrębną ich organizację, będą musiały ulec zmianom. Uwagi swoje zechcą PP. Starostowie przedstawić Urzędowi Wojewódzkiemu w terminie do dnia 31 lipca br. PP. Starostowie bielski i cieszyński zaproponują jednocześnie zmiany szczegółowego podziału czynności, jakie uważają za konieczne, z uwagi na odrębną organizację podległych sobie Starostw. Nadmieniam, że proponowane przez PP. zmiany nie mogą odbiegać od postanowień rozporządzenia Min. Spr. Wew. z 30 czerwca 1930 r. /Dz.U.R.P. Nr 55, poz. 464/ w sprawie wewnętrznej organizacji starostw.”; ibidem, k. 254 (*Pismo dr. Bałowskiego do Panów Dyrektorów Policji w Katowicach i w Bielsku z 25 czerwca 1931 r.*): „W ślad za reskryptem tut. z dnia 14 maja br. L. 661/16 Urząd Wojew. przesyła w jednym egzemplarzu szczegółowy podział czynności oraz dostosowany do nowych przepisów kancelaryjnych „rzeczowy wykaz akt” opracowany dla Dyrekcji Policji w Król. Hucie, w związku z wprowadzeniem tam w życie nowych przepisów kancelaryjnych, - z prośbą o wypowiedzenie się, czy powyższe normy mogą być zastosowane w podległych Panom urzędach jako ramowe w całości wzgl. z jakimi zmianami. Uwagi swoje zechcą Panowie przedstawić Urzędowi Wojewódzkiemu łącznie z projektowanymi zmianami w terminie do dnia 31 lipca bieżącego roku”.

on o szczegółowym podziale czynności w podległym mu urzędzie, wzorowanym na starostwie w Świętochłowicach, z tym wyjątkiem, że w starostwie w Katowicach nie było Referatu Bezpieczeństwa oraz Referatu Karno-Administracyjnego z racji tego, iż sprawami z zakresu ich działania zajmowała się Dyrekcja Policji w Katowicach⁸⁵.

Ostatecznie wojewoda śląski Michał Grażyński „Zarządzeniem Prezydyjnym Nr 37” z 23 grudnia 1932 roku poinformował, że: „W wykonaniu uchwały Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. o przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej /Monitor Polski Nr 196, poz. 273/ oraz okólnika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Nr 182 z dnia 22 października 1931 r. wprowadzam z dniem 1 stycznia 1933 r. nowe przepisy kancelaryjne dla Urzędu Wojewódzkiego w brzmieniu załącznika⁸⁶. Z tym dniem przepisy te obowiązują w całym Urzędzie Wojewódzkim za wyjątkiem Wydziału Skarbowego, gdzie na razie pozostają w mocy stosowane obecnie przepisy kancelaryjne wprowadzone w życie przez Ministra Skarbu”⁸⁷.

Nowe przepisy kancelaryjne oparte zostały na systemie bezdziennikowym (teczkowym), który polegał na wykorzystaniu teczek dla celów porządkowych oraz ewidencyjnych, a także na ułatwieniu czynności kancelaryjnych. Miało to na celu uproszczenie i nadanie szybkości procesowi obiegu akt w urzędzie. Polegało to na: zlikwidowaniu dzienników podawczych, skorowidzów: rzeczowego i imiennego, książek przydziału oraz wszelkich wzajemnych pokwitowań, a także na racjonalnym, skrupulatnym i przejrzystym podziale pracy⁸⁸. Należało jednak spełnić pewne warunki, aby nowy system działał prawidłowo i przynosił zamierzone efekty. Z tego powodu wojewoda Grażyński zwracał szczególną uwagę na: utrzymanie przez urzędników należytego porządku w aktach, właściwe używanie teczek oraz stosowanie zasady „każda sprawa na właściwym miejscu”, respektowanie podziału czynności i prawidłowe

⁸⁵ Ibidem, k. 292 (*Pismo (0-1976/1) starosty Richtera z 27 lipca 1932 r. do Wydziału Prezydyjnego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach dotyczące szczegółowego podziału czynności Starostwa w Katowicach*).

⁸⁶ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/173, Tytuł: *Wydział Prezydyjny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 7-31 (*Załącznik [Przepisy kancelaryjne dla Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego] do Zarządzenia Prezydyjnego Nr 37 z dnia 23 grudnia 1932 roku*).

⁸⁷ Ibidem, k. 5 (*Zarządzenie Prezydyjne Nr 37 (L. Pr. 2018) dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla Urzędu Wojewódzkiego do wszystkich PP. Naczelników Wydziałów i Pana Szefa Biura Personalnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego podpisane „Za Wojewodę” przez dra Saloniego*).

⁸⁸ Ibidem.

rejestrowanie akt, a także przestrzeganie rzeczowego, celowego i szybkiego załatwienia spraw, a nie akt, zgodnie z obowiązującymi przepisami⁸⁹.

Odnośnie bardziej konkretnych wytycznych wojewoda śląski podkreślał, że naczelnicy poszczególnych wydziałów, przed przystąpieniem do wprowadzania w życie nowych przepisów kancelaryjnych, będą musieli ustalić – w porozumieniu z Wydziałem Prezydyjnym – rzeczowy podział akt (wykaz akt), oparty na obowiązującym, szczegółowym podziale czynności. Wykaz akt miał być ustalony jednolicie w kolejnej numeracji dla całego wydziału, według grup spraw systemem piątkowym lub dziesiątkowym. Jednak między poszczególnymi grupami spraw miano zostawiać wolne pozycje przeznaczone na wypadek późniejszego, koniecznego uzupełnienia danej grupy spraw nową teczką. Oprócz tego wojewoda przypominał, że pierwsza pozycja wykazu akt – czyli teczką numer 1 – miała być przeznaczona do rejestrowania i przechowywania okólników, zarządzeń okólnych, instrukcji itp., tak władz przełożonych, jak i własnych z zakresu działań wydziału. Teczką ta miała być podzielona na podteczki, odpowiadające swym układem rzeczowym teczkom, przewidzianym w wykazie akt dla danego wydziału. Ostatnią zaś pozycję wykazu akt naczelnicy mieli przeznaczyć na teczkę z tytułem „Różne”, która służyć miała dla wszystkich kategorii spraw załatwianych w danym wydziale, których nie dało się przyporządkować do konkretnej teczki, przewidzianej w wykazie akt⁹⁰. Zarazem jednak

⁸⁹ Ibidem. Por. S. Stosyk, *Przepisy kancelaryjne dla urzędów administracji publicznej w teorii i praktyce*, Warszawa 1934, s. 13: „szybkie załatwienie sprawy jest równie ważne, jak załatwienie jej w sposób właściwy pod względem rzeczowym”. O organizacji i funkcjonowaniu urzędów wojewódzkich w latach 1919-1939 zob. też H. Robótka, *Kancelaria urzędów administracji państwowej w II Rzeczypospolitej: procesy aktotwórcze*, Toruń 1993, s. 118 i n.

⁹⁰ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/173, Tytuł: *Wydział Prezydyjny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 5 (*Zarządzenie Prezydyjne Nr 37 (L. Pr. 2018) dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla Urzędu Wojewódzkiego do wszystkich PP. Naczelników Wydziałów i Pana Szefa Biura Personalnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego podpisane „Za Wojewodę” przez dra Saloniego*). Zob. też R. Degen, *Ramowe przepisy kancelaryjne. Co jest ich istotą i czy współcześnie warto z nich korzystać w administracji?*, [w:] *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, pr. zb. pod red. I. Mamczak-Gadowskiej, K. Strykowski, Poznań 2018, s. 71-72: „(...) uznano, że każdy dokument pokonujący drogę między kolejnymi stanowiskami pracy powinien przejść przez każdy punkt zatrzymania tylko raz. Z tego też powodu liczba punktów zatrzymania powinna zostać wcześniej zaplanowana i w graficzny sposób ujęta na wykresie obiegu akt. By osiągnąć idealne tempo załatwiania spraw należało zaplanować w czasie wykonywanie czynności kancelaryjnych i zharmonizować je ze sobą, unikać czynności niepotrzebnych (takich jak potwierdzanie wykonania kolejnych zadań w pomocach rejestracyjnych) oraz dbać o porządek w dokumentacji bieżącej, odkładając akta do właściwych teczek rzeczowych niezwłocznie po załatwieniu. Stan ten był możliwy do osiągnięcia dzięki kilku rozwiązaniom organizacyjnym i technicznym zaproponowanym w przepisach. Między nimi znalazła się zachęta do decentralizacji czynności kancelaryjnych, czyli do podzielenia ich między wspólny dla całego urzędu punkt kancelaryjny i komórki organizacyjne. Podobny sens miało promowanie rzeczowego układu dokumentacji i zastosowanie wykazu akt. Ten ostatni miał pozwolić na łączenie dokumentów w sprawy,

wojewoda zaznaczył, że nowe przepisy kancelaryjne miały charakter maksymalny, a nie minimalny, więc dopuszczały wprowadzenie pewnych drobnych zmian i odchyleń, o ile mogłyby one przyczynić się do uproszczenia manipulacji aktami⁹¹.

Z kolei na zakończenie swego pisma wojewoda, chcąc zmotywować naczelników wydziałów do podjęcia efektywnych działań w celu wprowadzenia nowych przepisów, podkreślił: „Przywiązując duże znaczenie do nowej organizacji kancelarii proszę PP. Naczelników Wydziałów i P. Szefa Biura Personalnego o dołożenie usilnych starań, ażeby w ramach nowych przepisów kancelaria Urzędu Wojewódzkiego zorganizowana została w sposób jak najprostszy i jak najbardziej oszczędny tak, by spodziewane korzyści nowego systemu, które zdołano już uzyskać przy próbnym wprowadzeniu go w życie w Wydziale Bezpieczeństwa tutejszego Urzędu Wojewódzkiego, mogły być w całej pełni osiągnięte”⁹².

W momencie wejścia w życie powyższego rozporządzenia traciły moc obowiązującą stosowane dotychczas przepisy manipulacyjne, które zostały wprowadzone Zarządzeniem Prezydyjalnym Nr 14 z dnia 14 grudnia 1929 roku⁹³.

5.6. Wewnętrzna organizacja wydziałów i obsada personalna w Urzędzie Wojewódzkim Śląskim

Prezydium Rady Ministrów Okólnikiem nr 33 z dnia 22 maja 1931 roku – w celu opracowania ogólnego schematu organizacyjnego władz naczelnych i urzędów

ich oznaczanie, rejestrowanie i przechowywanie w odpowiednim układzie. Porządek nadany aktom za pomocą wykazu akt i utrwalony dzięki numerom spraw mógł zaś z powodzeniem znieść konieczność rejestrowania akt”.

⁹¹ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/173, Tytuł: *Wydział Prezydyjalny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 5-6 (*Zarządzenie Prezydyjalne Nr 37 (L. Pr. 2018) dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla Urzędu Wojewódzkiego do wszystkich PP. Naczelników Wydziałów i Pana Szefa Biura Personalnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego podpisane „Za Wojewodę” przez dra Saloniego*).

⁹² Ibidem, k. 6. Rola szefów poszczególnych urzędów/wydziałów była znacząca. Zob. m.in. R. Degen, *Ramowe przepisy kancelaryjne. Co jest ich istotą i czy współcześnie warto z nich korzystać w administracji?*, [w:] *Współczesna dokumentacja...*, op. cit., s. 74: „(...) Dopiero po zebraniu informacji dokładnie charakteryzujących pracę urzędu, po ocenie mechanizmów pracy biurowej w kontekście ekonomicznej i skutecznej realizacji celów, możliwe było zaprojektowanie efektywnych sposobów wykonywania czynności kancelaryjnych, uwzględniających rozwiązania zalecane przez przepisy ramowe i – na samym końcu – napisanie indywidualnej instrukcji”. Por. też S. Stosyk, *Przepisy kancelaryjne...*, op. cit., s. 9.

⁹³ AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/173, Tytuł: *Wydział Prezydyjalny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*, k. 6 (*Zarządzenie Prezydyjalne Nr 37 (L. Pr. 2018) dotyczące nowych przepisów kancelaryjnych dla Urzędu Wojewódzkiego do wszystkich PP. Naczelników Wydziałów i Pana Szefa Biura Personalnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego podpisane „Za Wojewodę” przez dra Saloniego*).

im podporządkowanych (władz II instancji) – poprosiło m.in. wojewodę śląskiego o nadesłanie schematu podległych mu jednostek organizacyjnych (z wyłączeniem władz i urzędów I instancji), według stanu z końca maja 1931 roku⁹⁴. W odpowiedzi na zarządzenie Prezydium Rady Ministrów wojewoda wystosował do naczelników (z wyjątkiem Wydziału Skarbowego i Wydziału Oświecenia Publicznego) prośbę o sporządzenie wykazu urzędników danego wydziału i kancelarii⁹⁵. Z kolei osobne pismo wojewoda skierował do naczelników: Wydziału Skarbowego oraz Wydziału Oświecenia Publicznego, a także do Głównego Komendanta Policji Województwa Śląskiego i Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ubezpieczeń⁹⁶.

W Archiwum Państwowym w Katowicach znajdują się materiały z tym związane, na podstawie których autorka dysertacji przedstawiła poniżej wewnętrzną organizację wydziałów oraz scharakteryzowała korpus urzędniczy według stanu na maj 1931 r.

Schemat organizacyjny Wydziału Prezydialnego:

- Naczelnikiem wydziału był dr Tadeusz Saloni (V grupa uposażenia), a jego zastępcą dr Edward Kostka (VI grupa uposażenia), który był zarazem kierownikiem Oddziału Organizacyjno-Prawnego;
- Oddział Ogólny był obsługiwany przez 5 urzędników, łącznie z kierownikiem Franciszkiem Datoniem (VI grupa uposażenia);
- Oddział Osobowy zatrudniał 3 urzędników, razem z kierownikiem Ludwikiem Koniecznym (VII grupa uposażenia);
- Oddział Organizacyjno-Prawny składał się z 4 urzędników, w tym z kierownika dr. Edwarda Kostki (VI grupa uposażenia), który wykazywany był jednak na stanowisku zastępcy naczelnika wydziału;
- Inspektorat Starostw i Związków Komunalnych obsługiwany był przez inspektora

⁹⁴ Ibidem, sygn. 12/27/0/2/441, Tytuł: *Wydział Personalny [Sprawy organizacyjne ogólne i wydziałowe: zarządzenia, notatki, wykazy urzędników władz II instancji]*, k. 1 (Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Nr.OP.18643/1) z 27 maja 1931 r. dotyczące opracowania ogólnego schematu organizacyjnego władz naczelnych i urzędów bezpośrednio im podległych /II instancji/, skierowane do P.P. Wojewodów, P. Komisarza Rządu w Warszawie, P. Komendanta Głównego Policji Państwowej, P. Dyrektora Głównego Urzędu Statystycznego, P. Naczelnika Urzędu Spraw Mniejszości w Katowicach i P.P. Prezesów Wojewódzkich Sądów Administracyjnych w Poznaniu i Toruniu).

⁹⁵ Ibidem, k. 5 (Pismo (L.Pr. 633/39) z 28 maja 1931 r. w sprawie schematu organizacyjnego władz II instancji do PP. Naczelników Wydziałów Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego – za wyjątkiem Wydziału Skarbowego i Oświecenia Publicznego, podpisane „w zastępstwie Wojewody” przez dr. Saloniego).

⁹⁶ Ibidem, k. 6 (Pismo (L.Pr. 633/39) z 28 maja 1931 r. dotyczące schematu organizacyjnego władz II instancji do Pana Naczelnika Wydziału Oświecenia Publicznego, do Pana Naczelnika Wydziału Skarbowego, do Pana Głównego Komendanta Policji Województwa Śląskiego, do Pana Prezesa Wojewódzkiego Urzędu Ubezpieczeń, podpisane „w zastępstwie Wojewody” przez dr. Saloniego).

administracyjnego dr. Romana Trzeciaka (V grupa uposażenia);

- Sekretariat Wojewody zatrudniał 10 urzędników, 5 woźnych i 7 szoferów⁹⁷.

Schemat organizacyjny Wydziału Administracyjnego:

- Naczelnikiem wydziału był Józef Władysław Bartl (V grupa uposażenia), a jego zastępcą radca wojewódzki Aleksy Troska (VI grupa uposażenia);

- I. Oddział spraw administracji ogólnej zatrudniał 5 osób, łącznie z kierownikiem, którym był Adam Zaleski (VI grupa uposażenia);

- II Oddział kultury krajowej liczył 6 pracowników, razem z kierownikiem dr. Alfredem Patrynem (VI grupa uposażenia), który był jednocześnie kierownikiem Biura Melioracyjnego;

- Kancelaria wydziału zatrudniała 7 pracowników (w tym 1 osobę na stanowisku woźnego), łącznie z p.o. kierownika kancelarii Antonim Góreckim;

- Utworzone zostało też Biuro Melioracyjne, które zatrudniało – łącznie z kierownikiem – 13 osób⁹⁸.

Schemat organizacyjny Wydziału Samorządowego:

- Naczelnikiem wydziału był dr Marian Dworżański (V grupa uposażenia), który wykazany był na etacie Biura Śląskiej Rady Wojewódzkiej, a pełniącym obowiązki naczelnika wydziału był dr Stanisław Wierzbiański (VI grupa uposażenia);

- Oddział I. Ogólny składał się z 3 urzędników, w tym z kierownika Stanisława Nożyńskiego (VII grupa uposażenia) i jego zastępcy dr. Kazimierza Skulicza (VII grupa uposażenia);

- Oddział II. Finansów komunalnych zatrudniał 3 osoby. Na jego czele stał kierownik dr Marian Schoenowitz (VII grupa uposażenia);

- Oddział III. Zakładów wojewódzkich liczył 5 pracowników, łącznie z kierownikiem Guidonem Skallą (VII grupa uposażenia);

- Oddział IV. Rachunkowy zatrudniał 3 urzędników, w tym kierownika Augustyna Franka (VII grupa uposażenia);

⁹⁷ Ibidem, k. 48-49 (*Ogólny schemat organizacyjny Władz i Urzędów II instancji Województwa Śląskiego według stanu z dnia 31 maja 1931 r.*).

⁹⁸ Ibidem, k. 39-40 (*Schemat organizacyjny Wydziału Administracyjnego*).

- Kancelaria wydziału liczyła 6 pracowników (w tym 1 woźnego), łącznie z kierownikiem Konstantym Powroźnikiem⁹⁹.

Schemat organizacyjny Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego:

- Naczelnikiem wydziału był Stanisław Ryczkowski (V grupa uposażenia), a jego zastępcą Jan Podgórski (VI grupa uposażenia);
- I. Oddział ogólny liczył 4 urzędników, łącznie z kierownikiem radcą wojewódzkim Stefanem Cwojdzimskim (VI grupa uposażenia);
- II. Oddział dla spraw politycznych i bezpieczeństwa publicznego zatrudniał 4 urzędników oraz kierownika, którym był zastępca naczelnika wydziału Jan Podgórski (jego etat został wykazany na stanowisku zastępcy naczelnika);
- III. Oddział prasowy składał się z 2 pracowników, a na stanowisku kierownika był wakat;
- Kancelaria wydziału liczyła 9 pracowników (w tym woźnego, gońca i bezpłatną praktykantkę), razem z p.o. kierownika Alojzym Szuścikiem¹⁰⁰.

Schemat organizacyjny Wydziału Wojskowego:

- Naczelnikiem wydziału był dr Zygmunt Robel (V grupa uposażenia), a jego zastępcą – a zarazem kierownikiem referatu mobilizacyjnego – dr Stefan Jaśkiewicz (VI grupa uposażenia);
- Wydział dzielił się na referaty: mobilizacyjny i poborowy, a zatrudnionych w nim było łącznie 8 pracowników;
- Kancelaria wydziału zatrudniała 4 osoby (w tym 1 na stanowisku woźnego), a jej naczelnikiem był Jan Nowara¹⁰¹.

Schemat organizacyjny Wydziału Zdrowia Publicznego:

- Naczelnikiem wydziału był dr Paweł Orszulok (V grupa uposażenia);
- W wydziale zatrudnionych było łącznie 13 osób (5 w kancelarii wydziału);

⁹⁹ Ibidem, k. 37 (Załącznik do Pisma (L. Sm. 1427) p.o. Naczelnika Wydziału Samorządowego Dr. Wierzbiańskiego z 30 maja 1931 roku do Wydziału Prezydjalnego na temat schematu organizacyjnego władz II instancji).

¹⁰⁰ Ibidem, k. 41-42 (Pismo (L.BP. 3034/9) z 30 maja 1931 roku dotyczące schematu organizacyjnego władz II instancji do Wydziału Prezydjalnego, zawierające wykaz urzędników Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego).

¹⁰¹ Ibidem, k. 44 (Wykaz urzędników Wydziału Wojskowego – załącznik do Pisma (L.Wojsk.-1266/52) Naczelnika Wydziału Wojskowego dotyczącego schematu organizacyjnego władz II instancji z 29 maja 1931 roku do Wydziału Prezydjalnego).

- Wydział Zdrowia Publicznego nie był podzielony na oddziały;
- Kancelaria wydziału zatrudniała 5 pracowników (w tym 1 woźnego)¹⁰².

Schemat organizacyjny Wydziału Budżetowo-Gospodarczego:

- Na czele wydziału stał p.o. kierownika Karol Piechaczek (VI grupa uposażenia), a jego zastępcą był Karol Kocyk (VII grupa uposażenia);
- Wydział dzielił się na:
 - Dział I (kontrasygnata asygnat; sprawy ogólne; sporządzanie preliminarzy budżetowych śląskiej administracji wewnętrznej resortowych ministerstw; kredyty dodatkowe, wyczerpy i rewizja miesięcznych zapotrzebowań kredytów; wymiar emerytur funkcjonariuszy administracji ogólnej i policji wojewódzkiej; opracowanie wniosków najmu lokali na potrzeby Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego i podległych władz oraz urzędów; nadzór nad administrowaniem „Gazety Urzędowej”, „Dziennika Ustaw Śląskich” i „Dziennika Urzędowego Wydziału Oświecenia Publicznego”; nadzór nad Drukarnią Wojewódzką; lustracje rachunkowo-kasowe starostw i Dyrekcji Policji) obsługiwało 2 urzędników, w tym zastępca kierownika wydziału Karol Kocyk¹⁰³;
 - Dział II (ustalanie należności; sprawdzanie rachunków; realizowanie zleceń wypłaty; sprawdzanie obrachunków pod względem administracyjno-rachunkowym, rachunkowo-kasowym i formalnym; przypisy i likwidacja uposażeń służbowych; ubezpieczenia funkcjonariuszy prowizorycznych i kontraktowych; sporządzanie wykazów, zestawień i sprawozdań rachunkowych; miesięczne zapotrzebowanie kredytów u władz centralnych; lustracje rachunkowo-kasowe działu Rolnictwa, Weterynarii, Kultury Krajowej i Państwowej Pomocy Lekarskiej) obsługiwał 1 urzędnik¹⁰⁴;
 - Dział III (ustalanie należności; sprawdzanie rachunków; realizowanie zleceń wypłat; sprawdzanie obrachunków pod względem administracyjno-rachunkowym, rachunkowo-kasowym i formalnym; przypisy i likwidacja uposażeń służbowych; ubezpieczenia funkcjonariuszy prowizorycznych i kontraktowych; sporządzanie wykazów, zestawień i sprawozdań rachunkowych; miesięczne zapotrzebowanie kredytów u władz centralnych działu Pracy i Opieki Społecznej oraz Zakładów Krajowych i Humanitarnych) obsługiwało 7 urzędników¹⁰⁵;

¹⁰² Ibidem, k. 45 (*Pismo (L. Wydz. IV – ZP.683/43) z 29 maja 1931 roku do Wydziału Prezydjalnego zawierające wykaz urzędników Wydziału Zdrowia Publicznego*).

¹⁰³ Ibidem, k. 12 (*Wykaz urzędników zajętych we wszystkich oddziałach oraz kancelarii Wydziału Budżetowo-Gospodarczego*).

¹⁰⁴ Ibidem, k. 13.

¹⁰⁵ Ibidem, k. 14.

- Dział IV (ustalanie należności; sprawdzanie rachunków; realizowanie zleceń wypłat; sprawdzanie obrachunków pod względem administracyjno-rachunkowym, rachunkowo-kasowym i formalnym; przypisy i likwidacja uposażeń służbowych; ubezpieczenia funkcjonariuszy prowizorycznych i kontraktowych działu Śląskiej Rady Wojewódzkiej, Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego i Sądu Administracyjnego) obsługiwało 3 urzędników¹⁰⁶;
- Dział V (ustalanie należności; sprawdzanie rachunków; realizowanie zleceń wypłat; sprawdzanie obrachunków pod względem administracyjno-rachunkowym, rachunkowo-kasowym i formalnym; przypisy i likwidacja uposażeń służbowych; ubezpieczenia funkcjonariuszy prowizorycznych i kontraktowych działu: Wyznań Religijnych, Starostw, Dyrekcji Policji, Państwowych Urzędów Zdrowia, Wojewódzkiego Zakładu Badania Żywności i Przedmiotów Użytku, Wojewódzkiego i Wyższego Urzędu Ubezpieczeń) obsługiwało 4 pracowników¹⁰⁷;
- Dział VI (ustalanie należności; sprawdzanie rachunków; realizowanie zleceń wypłat; sprawdzanie obrachunków pod względem administracyjno-rachunkowym, rachunkowo-technicznych, rachunkowo-kasowym i formalnym; przypisy i likwidacja uposażeń służbowych; ubezpieczenia funkcjonariuszy prowizorycznych i kontraktowych; lustracje rachunkowo-techniczne i kasowe działu Robót Publicznych) obsługiwało 7 pracowników¹⁰⁸;
- Dział VII (księgi kredytów i wydatków budżetowych; księgi sum depozytów politycznych; księgi zaliczek; księgi wystawionych asygnacji; księgi kontroli blankietów asygn.; ewidencja sum obrotowych; pamiętnik należności biernych śląskiej administracji wewnętrznej i odnośnych ministerstw; sporządzanie wykazów, zestawień oraz sprawozdań rozrachunkowych; cenzura wydatków; kontowanie i przechowywanie dokumentów rachunkowych i kasowych; uzgadnianie wystawionych asygnacji ze zleceniami wypłat i czuwanie nad prawidłowością przypisów; czuwanie nad prawidłowym i terminowym uiszczaniem wznowień kredytów i sum depozytowych; statystyka; sporządzanie rocznych zamknięć z rozchodów) obsługiwało 5 urzędników¹⁰⁹;
- Dział VIII (księgi przychodów budżetowych; księgi funduszy specjalnych; asygnowanie zaliczek na uposażenie w porozumieniu z odnośnymi referentami oraz

¹⁰⁶ Ibidem, k. 16.

¹⁰⁷ Ibidem, k. 17.

¹⁰⁸ Ibidem, k. 18.

¹⁰⁹ Ibidem, k. 19.

czuwanie nad terminowym i prawidłowym ich zwrotem; sprawdzanie sprawozdań oraz dokumentów przychodowych; czuwanie nad prawidłowym i terminowym uiszczaniem należności przychodowych; kontowanie przychodów związane z cenzurą przychodowych dokumentów kasowych i należyte ich przechowywanie; sporządzanie określonych przepisami wykazów, zestawień i sprawozdań przychodowych; sporządzanie rocznych zamknięć rachunkowych z przychodów) obsługiwało 2 urzędników¹¹⁰;

- Dział IX (sprawy zakupu inwentarza przyborów biurowych, druków, opału, środków czystości itp. dla Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego; nadzór nad prowadzeniem ksiąg inwentarzowych administracji wewnętrznej województwa śląskiego; prowadzenie księgi pieniężnej i walorów; prowadzenie kasy podręcznej, np. fundusz dyspozycyjny wojewody; fundusz dla najbiedniejszej ludności; wypłata uposażeń służbowych i innych należności dla funkcjonariuszy czy ryczałt kancelaryjny na drobne wydatki; prowadzenie ubezpieczeniowych kart kwitowych i wykazów; utrzymanie porządku w gmachu urzędu wojewódzkiego, nadzór nad służbą i pracownikami porządkowymi, drobna konserwacja itp.; nadzór nad magazynem i centralą telefoniczną; nadzór nad woźnymi i palaczami; prowadzenie księgi inwentarza Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego i podległych władz oraz urzędów; prowadzenie składnicy materiałów pisarskich, druków itp. oraz nadzór nad powielaniem druków) obsługiwało 3 pracowników¹¹¹;

• Dział X stanowiła biblioteka Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego, którą obsługiwał 1 pracownik¹¹²;

• Dział XI (prowadzenie administracji „Gazety Urzędowej Województwa Śląskiego”, „Dziennika Ustaw Śląskich” i „Dziennika Urzędowego Wydziału Oświecenia Publicznego”) obsługiwało 2 urzędników;

• Dział XII (centrala telefoniczna w gmachu Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego i Sejmu Śląskiego) obsługiwało 3 pracowników;

• Dział XIII (archiwum Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego) obsługiwało 2 urzędników;

• Dział XIV (prowadzenie biura informacyjno-podawczego; przyjmowanie i wysyłka wszelkiej korespondencji Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego) obsługiwało

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem, k. 20.

¹¹² Ibidem.

4 pracowników¹¹³;

- Kancelaria wydziału liczyła sobie 12 urzędników, a na jej czele stał naczelnik Konrad Martinowski (VIII grupa uposażenia)¹¹⁴.

Schemat organizacyjny Wydziału Pracy i Opieki Społecznej:

- Naczelnikiem wydziału był dr Ludwik Hełmski;

- Oddziały I. i II. zajmowały się sprawami inwalidów wojennych oraz ubezpieczeń społecznych i zatrudniały łącznie 7 urzędników, a na ich czele stał wspólny kierownik radca wojewódzki Antoni Wocka;

- Oddziały III, IV i V zajmowały się sprawami opieki społecznej, utraty pracy i opieki nad uchodźcami. Zatrudniono w nich łącznie 13 urzędników. Na czele Oddziału III, IV i V stał kierownik radca wojewódzki dr Adam Karczmarski, który był jednocześnie zastępcą naczelnika Wydziału Pracy i Opieki Społecznej;

- Kancelaria wydziału zatrudniała 8 osób, a na jej czele stał naczelnik Ludwik Świeży (VIII stopień służbowy)¹¹⁵.

Schemat organizacyjny Wydziału Przemysłowo-Handlowego:

- Wydział składał się z 16 urzędników, a jego naczelnikiem był inż. Szymon Rudowski;

- Wydział nie dzielił się na oddziały¹¹⁶.

Schemat organizacyjny Wydziału Robót Publicznych:

- Naczelnikiem wydziału był inż. dr Stefan Kaufman;

- Oddział Ogólno-techniczny składał się z 9 pracowników, w tym z kierownika inż. Stefana Osiowskiego i jego zastępcy radcy budowlanego Leopolda Zarębskiego, który swój przydział służbowy miał w referacie pomiarów. Poza tym na Oddział Ogólno-techniczny składały się referaty: ogólno-techniczny (1 urzędnik), grobownictwa (1 urzędnik), uzdrowiskowy (3 urzędników), elektryczny (1 urzędnik) i statystyczny (1 urzędnik);

- Kancelaria wydziału zatrudniała 7 osób, a jej kierownikiem był Teodor Lelek;

- Oddział Architektoniczno-budowlany zatrudniał 14 osób, w tym kierownika inż. Witolda Kłębkowskiego i jego zastępcę radcę budowlanego inż. Henryka Parnasa. Sam

¹¹³ Ibidem, k. 21.

¹¹⁴ Ibidem, k. 22.

¹¹⁵ Ibidem, k. 34 (*Spis urzędników Wydziału Pracy i Opieki Społecznej*).

¹¹⁶ Ibidem, k. 32 (*Pismo (L: PH – 5/77) dotyczące schematu organizacyjnego władz II instancji z 29 maja 1931 roku do Wydziału Prezydialnego – wykaz zatrudnionych w Wydziale PH urzędników i funkcjonariuszy niższych*).

oddział dzielił się na następujące referaty: budowy szkół średnich (1 urzędnik), budowy szkół powszechnych (1 urzędnik), budowlany (2 urzędników), mechaniczny (2 urzędników), a także Biuro projektów architektonicznych (6 urzędników)¹¹⁷;

- Oddział wodny liczył 6 urzędników. Na jego czele stał kierownik radca budowlany inż. Józef Pietruszewicz, a jego zastępcą był kontroler prac Henryk Chorzelski, który swój przydział służbowy miał w referacie ogólnym. Oddział wodny dzielił się na referaty: regulacji rzeki Brynicy (1 urzędnik), wodociągowy i kanalizacyjny (1 urzędnik), ksiąg wodnych (1 urzędnik) oraz projektów regulacji rzek, wodociągów i kanalizacji (1 urzędnik);

- Oddział drogowy składał się z 6 osób, a jego kierownikiem był inż. Edmund Nowakiewicz, zaś zastępcą kierownika inż. Tadeusz Mejer. Oddział drogowy dzielił się na następujące referaty: mostowy (1 urzędnik), administracyjno-rachunkowy (1 urzędnik), funduszu drogowego (1 urzędnik) i dróg samorządowych /przeniesiony/ (1 urzędnik)¹¹⁸;

- Referat samochodowy zatrudniał z kolei 8 pracowników, a kierownikiem referatu był inż. Sylwester Otton¹¹⁹.

Schemat organizacyjny Wydziału Komunikacji:

- Naczelnikiem wydziału był dr Witold Banaszkiewicz;

- Oddział I. Ogólny składał się z 5 pracowników, razem z kierownikiem Tadeuszem Stopczyńskim;

- Oddział II. Prawny liczył 4 pracowników, łącznie z kierownikiem Brunonem Schromem;

- Oddział III. Budowa kolei krajowych zatrudniał łącznie 22 pracowników, a jego kierownikiem był inż. Alfred Popper;

- Kancelaria wydziału składała się z 7 pracowników¹²⁰.

Schemat organizacyjny Wydziału Oświecenia Publicznego:

- Naczelnikiem wydziału był dr Ludwik Ręgorowicz (IV grupa uposażenia), a jego zastępcą dr Ernest Farnik;

- Oddział I. Ogólny był obsługiwany przez 19 urzędników, w tym kierownika

¹¹⁷ Ibidem, k. 29-30 (*Wykaz urzędników Wydziału Robót Publicznych wraz z ich przydziałem służbowym według stanu z dnia 30-go maja 1931 r.*).

¹¹⁸ Ibidem, k. 30.

¹¹⁹ Ibidem, k. 31.

¹²⁰ Ibidem, k. 24-25 (*Wykaz urzędników Wydziału Komunikacji*).

dr. Mariana Koczwarę (VI grupa uposażenia);

- Oddział II. Szkolnictwo powszechne i seminaria nauczycielskie składał się z 17 pracowników, razem z kierownikiem Witoldem Wysockim (V grupa uposażenia);
- Oddział III. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące zatrudniał 12 osób, łącznie z jego kierownikiem dr. Ernestem Farnikiem (V grupa uposażenia), który był zarazem zastępcą naczelnika wydziału¹²¹.
- Oddział IV. Szkolnictwo zawodowe był obsługiwany przez 10 urzędników, razem z kierownikiem inż. Marianem Kwiecińskim (V grupa uposażenia);
- Oddział V. Szkolnictwo mniejszościowe składał się z 6 pracowników, łącznie z jego kierownikiem Władysławem Igielskim (V grupa uposażenia);
- Oddział VI. Higieny i wychowania fizycznego zatrudniał 1 urzędnika, pełniącego zarazem funkcję kierownika dr. Tytusa Zajączkowskiego (V grupa uposażenia);
- Oddział VII a. Kultura i sztuka był obsługiwany przez 1 pracownika oraz kierownika Władysława Miedniaka (V grupa uposażenia), który zatrudniony był na etacie wizytatora w Oddziale III. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące;
- Oddział VII b. Muzeum zatrudniał 12 pracowników, w tym kierownika dr. Tadeusza Dobrowolskiego, który pobierał uposażenie z grupy VI jako konserwator okręgowy, a z grupy V otrzymywał dodatek jako dyrektor Muzeum Śląskiego;
- Oddział VIII. Oświata pozaszkolna obsługiwany był przez 5 urzędników, łącznie z kierownikiem Zygmuntem Zajchowskim (VII stopień służbowy)¹²²;
- Oddział IX. Rachuba składał się z 32 urzędników, łącznie z kierownikiem Józefem Dobrowolskim (VII grupa uposażenia)¹²³.

Schemat organizacyjny Wydziału Skarbowego:

- Naczelnikiem wydziału był Antoni Kankofer (IV stopień służbowy);
- Oddział I. Ogólny składał się z 34 pracowników. Na czele oddziału stał radca skarbowy Paweł Gatzka, a jego zastępcą był radca skarbowy Józef Kawa;
- Oddział II. Podatków bezpośrednich liczył 61 urzędników, a jego kierownikiem był Antoni Dziubiński (nacz. wydz.), zaś zastępcą kierownika radca skarbowy Franciszek Szwakopf;
- Oddział III. Rachunkowo-kasowy zatrudniał 51 osób. Na jego czele stał Jan Badoń

¹²¹ Ibidem, k. 61 (*Ogólny schemat organizacyjny Władz administracji szkolnej II Instancji Województwa Śląskiego*).

¹²² Ibidem, k. 62.

¹²³ Ibidem, k. 63.

(nacz. wydz.), a jego zastępcą był księgowy Rudolf Soroczyński;

- Oddział IV. Akcyz i monopolów liczył 16 urzędników. Jego kierownikiem był dr Adam Bóbr (nacz. wydz.), a zastępcą kierownika rewident akc. Stanisław Persowski;
- Oddział V. Opłat skarbowych składał się z 7 urzędników. Jego kierownikiem był Teofil Barusiewicz (nacz. wydz.), a zastępcą referendarz dr Włodzimierz Chodań;
- Oddział VI. Emerytur i rent liczył 21 obsadzonych stanowisk urzędniczych. Na jego czele stał radca skarbowy dr Franciszek Gańczarczyk, zaś na stanowisku zastępcy kierownika był wakat;
- Oddział VII. Finansów komunalnych i administracji domów składał się z 19 pracowników. Na stanowisku kierownika był wakat, a jego zastępcą kierownika był radca skarbowy Wilhelm Markhauser¹²⁴.

Dodatkowo wojewoda Grażyński przesłał do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych schemat organizacyjny Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego, Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego oraz Wojewódzkiego Urzędu Ubezpieczeń.

Schemat organizacyjny Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego:

- Głównym Komendantem Policji Województwa Śląskiego był inspektor Józef Żółtaszek (V grupa uposażenia), a zastępcą Głównego Komendanta Policji Województwa Śląskiego był podinspektor Józef Jeziorski (VI grupa uposażenia);
- Inspekcja składała się z 2 pracowników, a na jej czele stał nadkomisarz Franciszek Duda (VII grupa uposażenia);
- Wydział I /Administracyjny/ składał się z 14 pracowników. Na jego czele stał komisarz Wincenty Niedziela (VII grupa uposażenia), a jego zastępcą był podkomisarz Józef Pająk (VIII grupa uposażenia);
- Wydział II /Gospodarczy/ składał się z 58 urzędników. Kierował nim komisarz Alojzy Reichenbach (VII grupa uposażenia), a jego zastępcą był Emanuel Kruczek (urzędnik VIII stopnia służbowego);
- Kancelaria Wydziału I i II składała się z 13 pracowników, w tym Józefa Michalskiego (urzędnik IX stopnia służbowego), który stał na jej czele, zaś jego zastępcą był przodownik Antoni Mizera (XI grupa uposażenia);
- Wydział Wojskowy składał się z 3 pracowników. Na jego czele stał nadkomisarz Jakub Hostyński (VII grupa uposażenia), a jego zastępcą był podkomisarz Józef

¹²⁴ Ibidem, k. 27 (*Schemat organizacyjny Wydziału Skarbowego – załącznik do pisma L. O.I-4920/1/31*).

Szewczyk (VIII grupa uposażenia);

- Komenda Szkoły Policji Województwa Śląskiego składała się z 52 pracowników. Na jej czele stał nadkomisarz Ludwik Kloske (VII grupa uposażenia), a jego zastępcą był aspirant Jan Kubaczek (IX grupa uposażenia);

- Urząd Śledczy Policji Województwa Śląskiego składał się z 25 urzędników. Na jego czele stał nadkomisarz Marian Chomrański (VII grupa uposażenia), a jego zastępcą był nadkomisarz Wiktor Buliński (VII grupa uposażenia)¹²⁵.

Schemat organizacyjny Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego:

- W Wojewódzkim Sądzie Administracyjnym zatrudnionych było 6 funkcjonariuszy, w tym prezes Jan Szatko (V grupa uposażenia) oraz jego zastępca dr Władysław Kniażycki (V grupa uposażenia)¹²⁶.

Schemat organizacyjny Wojewódzkiego Urzędu Ubezpieczeń:

- Prezesem Wojewódzkiego Urzędu Ubezpieczeń był dr Ludwik Patryna, a pracowało w nim 8 urzędników¹²⁷.

Reasumując, z racji na odrębną strukturę prawną województwa śląskiego dane przedstawione powyżej – mimo że przesłano je, zgodnie z wydanym poleceniem, władzom centralnym – nie miały ostatecznego charakteru i – jak zaznaczył dr Bałowski, naczelnik Wydziału Prezydyjnego – nie mogły być podstawą do uregulowania ustroju Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego na przyszłość. Było to spowodowane tym, iż – w myśl artykułu 24 statutu organicznego – o ustroju urzędu wojewódzkiego miał zdecydować Sejm Śląski przez uchwalenie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego. Z tego powodu w pismach kierowanych do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych parokrotnie podkreślano, że – z powodu braku wspomnianej ustawy – organizacja urzędu wojewódzkiego miała *de facto* charakter jedynie tymczasowy¹²⁸.

¹²⁵ Ibidem, k. 10 (*Schemat organizacyjny Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego*).

¹²⁶ Ibidem, k. 56 (*Ogólny schemat organizacyjny Władz i Urzędów II instancji Województwa Śląskiego według stanu z dnia 31 maja 1931 r.*).

¹²⁷ Ibidem, k. 35 (*Pismo prezesa dr. Petryny (L.dz.204/31) z 29 maja 1931 r. dotyczące schematu organizacyjnego władz II instancji do Wydziału Prezydyjnego*).

¹²⁸ Zwracano na to m.in. uwagę w piśmie do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 2 czerwca 1931 roku. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/2/441, Tytuł: *Wydział Personalny [Sprawy organizacyjne ogólne i wydziałowe: zarządzenia, notatki, wykazy urzędników władz II instancji]*, k. 46-47 (*Pismo (L. Pr.533/39) do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie z 2 czerwca 1931 r. dotyczące ogólnego schematu organizacyjnego Urzędu Wojewódzkiego, podpisane przez dra Bałowskiego*).

W tym miejscu warto jeszcze przytoczyć dość interesujące dane, pochodzące z początku 1923 roku, a dotyczące liczby zatrudnionych urzędników we wszystkich urzędach wojewódzkich i starostwach w Polsce: łącznie było to 6297 osób, w tym 1658 kobiet. Najwięcej urzędników zatrudnionych było w województwach południowych (1917 osób) oraz centralnych (1870 osób). W województwach zachodnich pracowało 1183 urzędników, zaś wschodnich – 1105. Na tle innych województw ilość urzędniczych etatów w autonomicznym województwie śląskim prezentowała się niezwykle skromnie, bowiem zatrudniano wówczas jedynie 222 urzędników¹²⁹.

Zaznaczyć jednak należy, że z przeanalizowanych dokumentów wynika, iż administracja województwa śląskiego starała się być administracją sprawną, efektywną i w sposób niezasadliwy wydającą decyzje administracyjne. Słusznym wydaje się też pogląd, że w latach 1922-1939 administracja województwa śląskiego starała się nawiązywać do niemieckich wzorców sprawności administracyjnej. Wiele uwagi zwracano również na kwalifikacje aparatu urzędniczego zatrudnianego w strukturach Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach, gdyż – w porównaniu do innych urzędów wojewódzkich w II Rzeczypospolitej – bardzo wielu urzędników śląskich posiadało cenzus naukowy. Być może tak duże nastawienie na jakość zatrudnianych kadr było spowodowane założeniem, że województwo śląskie to swoiste „okno wystawowe” dla państwa niemieckiego, z którym Polska w okresie międzywojennym utrzymywała napięte stosunki polityczne, co wynikało z niemieckiego rewizjonizmu terytorialnego¹³⁰, z postrzegania II Rzeczypospolitej przez niemieckie elity jako „państwa sezonowego” oraz z dążeń Berlina do osłabienia gospodarczego Polski (tzw. wojna celna). Poza tym źródłem sporu były także: sytuacja mniejszości, Wolne Miasto Gdańsk oraz polskie obawy o zacieśnianie współpracy między Niemcami i ZSRR¹³¹. Przy tej okazji warto jeszcze podkreślić, że wojewoda Michał Grażyński uważał, iż gwarancją polskości na tych terenach jest silna, sprawnie funkcjonująca administracja¹³² i zupełnie nie przejmował się faktem, że jego polityka

¹²⁹ A. Misiuk, *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII w. do współczesności). Zarys dziejów*, Olsztyn 2006, s. 159.

¹³⁰ Niemcy podważyły postanowienia traktatu wersalskiego m.in. układem z Locarno, zawartym 16 października 1925 roku, w którym potwierdziły nienaruszalność granicy z Francją i Belgią (tzw. pakt reński), przy jednoczesnej odmowie podobnych gwarancji w odniesieniu do granic z Polską i z Czechosłowacją.

¹³¹ Por. H. Batowski, *Między dwiema wojnami 1919-1939: zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2001, s. 143.

¹³² Koniec rządów administracji polskiej na Górnym Śląsku datuje się na 4 września 1939 roku, gdy wojska niemieckie – po wycofaniu się broniącej Górnego Śląska Armii Kraków pod dowództwem

kadrowa wywoływała irytację miejscowej ludności, gdyż nie wahał się on obsadzać stanowisk urzędniczych Polakami pochodzącymi z innych regionów kraju.

5.7. *Język polski – językiem urzędowym*

16 stycznia 1923 roku Sejm Śląski uchwalił ustawę, na mocy której wyłącznie język polski był językiem urzędowym we władzach urzędów, ciał samorządowych i publiczno-prawnych instytucjach, o ile podlegały województwu śląskiemu bądź ustawodawstwu śląskiemu¹³³. Poza tym stwierdzano w niej, iż władze te będą wystawiać dokumenty publiczne wyłącznie w języku polskim, zaś odpisy dokumentów, które były spisane w języku niemieckim – przed wejściem w życie niniejszej ustawy – miały być wydawane w języku polskim z zaznaczeniem, że oryginał był sporządzony w języku niemieckim¹³⁴. Miejscowości i ulice miały mieć polskie nazwy, a ewentualne podanie miejscowości w nazwie nieurzędowej w dokumencie skutkowało jego nieważnością¹³⁵. Zaznaczano zarazem, że pisma skierowane do władz cywilnych województwa śląskiego mogły być wnoszone zarówno w języku polskim, jak i niemieckim. Natomiast odpowiedź na pismo w języku niemieckim, mogła być udzielona wyłącznie w języku polskim, ale – jeżeli osoba je wnosząca poprosiła o jej przetłumaczenie na język niemiecki – należało to uczynić. Poza tym na obszarze województwa śląskiego każdy mógł zwracać się ustnie do władz cywilnych w języku polskim bądź niemieckim¹³⁶.

Również w sejmikach powiatowych, wydziałach powiatowych, radach miejskich i gminnych wolno było przemawiać ich członkom, należącym do mniejszości niemieckiej, w języku niemieckim (oczywiście do chwili obowiązywania Konwencji Genewskiej). Z kolei protokoły, sprawozdania, wnioski, interpelacje musiały być już spisywane w języku polskim, gdyż w innym przypadku były nieważne. Przewodnictwa i biura sejmików powiatowych, rad miejskich i gminnych urzędowały wyłącznie

gen. Antoniego Szyllinga – wkroczyły do Katowic. Por. B. T. Wieliński, *Jak Niemcy wkraczali do Katowic 4 września 1939 roku*, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Katowice” z 06 lutego 2004 r., <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35055,1901873.html> (dostęp 30.03.2024 r.); J. Krzyk, *Krwawy poniedziałek w Katowicach. 4 września 1939 r. Niemcy na Śląsku zamordowali około 150 osób*, „Ale Historia” (dodatek do „Gazety Wyborczej”) z 04.09.2019 r., <https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,22302462,krwawy-poniedzialek-w-katowicach-4-wrzesnia-1939-r-niemcy.html> (dostęp 30.03.2024 r.).

¹³³ Art. 1 Ustawy z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka urzędowego na obszarze Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 5, poz. 34).

¹³⁴ Art. 2 Ustawy z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka (...).

¹³⁵ Art. 3 Ustawy z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka (...).

¹³⁶ Art. 4 Ustawy z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka (...).

w języku polskim, a ci urzędnicy, którzy nie władali językiem polskim mogli w służbie wewnętrznej władz posługiwać się językiem niemieckim tylko do dnia 15 lipca 1926 roku¹³⁷.

Danuta Sieradzka w artykule zatytułowanym „*Wokół sporu o model języka urzędowego w województwie śląskim w latach 1920-1926*” stwierdziła, że w pierwszym okresie istnienia tego województwa brak było jasno sprecyzowanej koncepcji wobec kwestii językowych, co z premedytacją wykorzystywał Volksbund, przyciągając środkami ekonomicznymi (praca, zapomogi) ludność polską o niepewnej postawie narodowej do obozu niemieckiego i dodała, że: „Przeciętny obywatel województwa śląskiego w zasadzie do 1926 r. nie widział żadnych gruntownych zmian w zakresie polonizacji personelu technicznego i administracyjnego w górnośląskim przemyśle i górnictwie, gdzie rządili Niemcy, dający pracę dużej liczbie Polaków. (...)”, a to z kolei skutkowało stale rosnącym niezadowoleniem wśród Górnoszlązaków oraz realnym zwiększeniem liczby osób, które zdecydowały się „przejsć na drogę separatyzmu dzielnicowego lub do obozu niemieckiego”. Panujące niezadowolenie znalazło zresztą swe odbicie w wynikach wyborów komunalnych na Górnym Śląsku z 1926 roku, które były niekorzystne dla strony polskiej oraz we wzroście liczby dzieci zapisywanych do niemieckich szkół mniejszościowych¹³⁸.

Dopiero wówczas – z zaistniałej sytuacji – wyciągnął wnioski nowy wojewoda Michał Grażyński, który propagując „metody administracyjne, a odrzucając formy swojszczyzny śląskiej”, zaczął egzekwować istniejące przepisy prawa i skutecznie działać na rzecz wzmocnienia rangi języka polskiego¹³⁹. I tak wojewoda Grażyński – zgodnie z rozporządzeniem z 14 lipca 1933 roku – zobowiązał przewodniczących rad miejskich i gminnych, aby sprawozdania z obrad w komisjach (odczytywanych także przez radnych niemieckich) były wygłaszane wyłącznie w języku polskim¹⁴⁰.

¹³⁷ Art. 5-6 *Ustawy z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka (...)*.

¹³⁸ D. Sieradzka, *Wokół sporu o model języka urzędowego w województwie śląskim w latach 1920-1926*, „Kwartalnik Historyczny”, 1989, t. 96, nr 1-2, s. 201.

¹³⁹ Ibidem, s. 184.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 190.

5.8. Podsumowanie

Konkludując, można stwierdzić, że wojewoda śląski, z tak zorganizowanym urzędem wojewódzkim (będącym w praktyce – w myśl artykułu 24 statutu organicznego – organem wykonawczym wojewody oraz Śląskiej Rady Wojewódzkiej, jako naczelnym organów administracyjnych województwa śląskiego), miał za zadanie zarządzać województwem – z racji przyznanej mu autonomii – szczególnym, a zarazem niezwykle ważnym dla II Rzeczypospolitej, gdyż procesy tu zachodzące miały wpływ na funkcjonowanie całego państwa polskiego.

Województwo śląskie było przecież najlepiej rozwiniętym przemysłowo i najbogatszym województwem w międzywojennej Polsce¹⁴¹. Nie można także zapomnieć o tutejszym życiu kulturalnym oraz naukowym. W Katowicach, Bielsku i Cieszynie działały bardzo prężnie teatry, a za czasów najdłużej urzędującego wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego utworzono Instytut Pedagogiczny, Śląskie Techniczne Zakłady Naukowe oraz Instytut Śląski. Powołano także do życia Muzeum Śląskie i Śląskie Konserwatorium Muzyczne.

Oprócz tego Urząd Wojewódzki Śląski był inwestorem sporej części nowoczesnych i modernistycznych gmachów katowickiej metropolii, takich jak tzw. Drapacz Chmur wybudowany w 1934 roku przy ulicy Żwirki i Wigury, w którym swoją siedzibę miały: Inspektorat Kontroli Skarbowej, Urząd Akcyz i Monopolów, Urząd Katastralny, Urząd Kontroli Skarbowej, Urząd Opłat Stemplowych, Urzędy Skarbowe Podatków i Opłat Skarbowych I, II i III¹⁴².

¹⁴¹ Por. <http://edus.ibrbs.pl/wojewodztwo-slaskie-1922-1939/> (dostęp 18.08.2021 r.). Tekst poniższy zaczerpnięty został z kwartalnika „Fabryka Silesia”, 2012, nr 2: „(...) Na polskim Górnym Śląsku z rolnictwa utrzymywał się co dziesiąty mieszkaniec (12,2%). W całej Polsce prawie 60% ludności. W województwach wschodnich na wsi pracowało aż 80%, w południowych i centralnych 60–70%, a nawet w zachodnich 50% ludności. Jeśli weźmiemy pod uwagę zatrudnienie w przemyśle i komunikacji, to dysproporcje są jeszcze większe: w województwie śląskim 60%, a w Polsce średnio 23% zatrudnionych. Taki współczynnik, co czwarty zatrudniony w przemyśle, osiągały tylko te najbardziej uprzemysłowione województwa. Nawet w Warszawie zatrudnienie – po odjęciu pracujących w drobnym rzemiośle i handlu – było niższe (51%). Na wschodzie w przemyśle najczęściej pracował co dziesiąty zatrudniony. Ponieważ na polskim Górnym Śląsku praca wymagała kwalifikacji, płace były zdecydowanie wyższe. W województwie śląskim w 1938 roku było najmniej zarabiających tygodniowo poniżej niezbędnego minimum (czyli 20 zł) – tylko 27%. W centralnych województwach (razem z Warszawą) jedna trzecia zarabiała poniżej minimum, w południowych ponad połowa, a we wschodnich prawie dwie trzecie. (...)”.

¹⁴² W. Janota, *Katowice między wojnami. Miasto i jego sprawy 1922-1939*, Łódź 2010, s. 70.

Bez wątpienia więc można zgodzić się ze stwierdzeniem Zofii Oslislo, która w wydanym przez siebie albumie napisała: „w latach międzywojennych Katowice były, obok Gdyni, jednym z najprężniej rozwijających się miast w Polsce, (...)”¹⁴³.

¹⁴³ Z. Oslislo, *Katowicka moderna 1927-1939/ Katowice modernist architecture 1927-1939*, Zabrze 2012, s. 6. Zob. też <http://edus.ibrbs.pl/wojewodztwo-slaskie-1922-1939/> (dostęp 18.08.2021 r.). Tekst poniższy zaczerpnięty został z kwartalnika „Fabryka Silesia”, 2012, nr 2: „Miasta górnośląskie były gęsto rozsiane po całym województwie. Były już wówczas wielką konurbacją. Większość budynków dysponowała dostępem do wodociągu, kanalizacji, elektryczności i gazu. W Katowicach i Chorzowie takie udogodnienia miało aż 2/3 mieszkań (ok. 67%), gdy średnia ogólnopolska była sześciokrotnie niższa (10%). Nawet w innych wielkich miastach Polski, poza Poznaniem, te współczynniki zdecydowanie ustępowały górnośląskiej metropolii: Poznań – 64%, Warszawa – 44%, Lwów – 36 %, Kraków – 48%, Lublin – 8%. (...)” Por. też M. W. Wanatowicz, *Górny Śląsk z perspektywy mijającego stulecia*, „Przegląd Zachodni”, 1994, nr 4, s. 67: „Z Górnego Śląska wychodziło bardzo wiele inicjatyw o charakterze ogólnonarodowym. Katowice były bowiem centrum dyspozycyjnym życia gospodarczego nie tylko województwa śląskiego. Miało tu swoją siedzibę wiele organizacji monopolistycznych o zasięgu ogólnokrajowym, jak: Polska Konwencja Węglowa, Konwencja Koksowa, Konwencja Eksportowa, Syndykat Polskich Hut Żelaznych. Obejmowały one przede wszystkim sąsiadujące ze sobą zagłębia węglowe: górnośląskie, dąbrowskie i chrzanowskie. Na polskim Śląsku istniało ponad 80 banków, w tym sporo należących do kapitału zagranicznego. Górny Śląsk stanowił ważny ośrodek międzynarodowych kontaktów gospodarczych. Tu mieściły się siedziby konsulatów państw utrzymujących z Polską stosunki handlowe. Katowice były drugim po Warszawie skupiskiem przedstawicielstw innych krajów w Polsce. Miejscem ogólnopolskich i międzynarodowych obrad specjalistów z różnych dziedzin życia gospodarczego. Tu działała giełda ogólnopolska, organizowano wystawy i targi ogólnokrajowe. Działające w Katowicach Śląskie Towarzystwo Wystaw i Propagandy Gospodarczej miało swoje przedstawicielstwa we wszystkich większych miastach Polski oraz w wielu krajach Europy. Przemysł górnośląski odegrał bardzo dużą rolę w rozwoju Targów Poznańskich, posiadających międzynarodowy charakter”.

ROZDZIAŁ VI:

Stosunek wybranych tytułów prasy śląskiej do poszczególnych wojewodów

Niewątpliwie ciekawym uzupełnieniem powyższych rozważań będzie ukazanie stosunku ówczesnej prasy śląskiej – o różnej orientacji politycznej – do poszczególnych wojewodów śląskich.

Niezwykłe interesujący jest zwłaszcza artykuł zamieszczony w „Gazecie Robotniczej” zatytułowany „*Sejm a Wojewoda*”, w którym zastanawiano się nad stanowiskiem wojewody do śląskiego organu ustawodawczego. Słusznie zauważono w nim, że statut organiczny z jednej strony nadawał wojewodzie śląskiemu bardzo szerokie kompetencje, ale z drugiej mało precyzyjnie mówił o jego obowiązkach. Wspomniano zarazem jednak, że przed Sejmem Śląskim I kadencji prawodawca postawił zadanie uchwalenia ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego i choć nie mogła ona ograniczać atrybucji wojewody, to Sejm Śląski miał w niej określić „(...) jego właściwości (...), tak samo, jak jego urzędników i jemu podporządkowanych władz”¹. Wynikało więc z tego, że w jakimś stopniu wojewoda mógłby w przyszłości odpowiadać za swą działalność przed Sejmem Śląskim.

W tym samym artykule porównano też postawy dwóch dotychczasowych wojewodów wobec parlamentu śląskiego: Józefa Rymera oraz Antoniego Schultisa, którzy – według gazety – reprezentowali odmienny sposób pełnienia tej funkcji. Pierwszy gotowy był bowiem „(...) stanąć w każdej chwili przed plenum Sejmu, aby odpowiedzieć na interpelacje, (...)” posłów, drugi zaś lekceważąc Sejm Śląski, wysyłał jedynie swych urzędników². Nadmieniono zarazem, że na początku pełnienia funkcji wojewody przez Rymera wystąpił on – w przeciwieństwie do Schultisa – przed śląskim parlamentem ze swoistym *exposé*, w którym nakreślił swe zamierzenia jako wojewoda śląski: „(...) Nie wchodząc w to, czy do tego był zobowiązany, uważać należy (...) krok [wojewody Rymera – dopisek aut.] za wyraz poszanowania

¹ [S.], *Sejm a Wojewoda*, „Gazeta Robotnicza. Codzienny Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” z 13 maja 1923 r., R. 28, nr 105, s. 1. Na temat „Gazety Robotniczej” pisał m.in. Edward Długajczyk. Zob. E. Długajczyk, *Oblicze polityczne i własnościowe prasy polskiej w województwie śląskim 1922-1926*, Katowice 1990, s. 90-93.

² [S.], *Sejm a Wojewoda*, „Gazeta Robotnicza. Codzienny Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” z 13 maja 1923 r., R. 28, nr 105, s. 1.

samego Sejmu, reprezentującego społeczeństwo śląskie (...)”. Słuszność takiego postępowania argumentowano tym, że województwo śląskie posiadało autonomię, a sam wojewoda miał znacznie szersze uprawnienia niż inni polscy wojewodowie i dlatego ludność śląska miała prawo zapoznać się z przyszłymi planami każdego nowego wojewody, a najodpowiedniejszym ku temu miejscem miał być właśnie Sejm³.

Każdy wojewoda śląski jako reprezentant rządu w terenie był narażony na krytykę płynącą z różnych środowisk, wytykających mu bądź konkretną przynależność partyjną, bądź zbytnią uległość wobec władz centralnych, bądź choćby brak śląskiego pochodzenia.

I tak wobec pierwszego wojewody śląskiego Józefa Rymera chadecki „Goniec Śląski” 1 sierpnia 1922 roku wysunął zarzut jego politycznej przynależności do Narodowej Partii Robotniczej, obwiniając go zarazem o zbytnie posłuszeństwo wobec jej przywódców. Oskarżano go także, iż efektem jego rządów była drożyzna żywności oraz to, że blisko 40 procent urobionego węgla nie miało rynku zbytu, co szczególnie dotknęło inwalidów, wdowy i żyjących z pensji, gdyż „(...) ci ludzie dziś nawet sobie kawałka chleba kupić nie mogą”⁴.

W innym już jednak tonie pisano o wojewodzie Rymerze tuż po jego śmierci, kładąc wówczas nacisk na to, że „(...) podjął się [on – dopisek aut.] trudu stworzenia administracji kraju, od której dla wyjątkowych i skomplikowanych stosunków na Śląsku, więcej wymaga państwo i naród, niż w (...) innym województwie” i choć w administracji wojewódzkiej ostatecznie nie dokonał tego, co sobie założył, to – jak wyjaśniano – nie była to wina wojewody, a jego współpracowników, których narzucano mu „(...) nie zawsze według jego wymagań i pragnień”⁵.

³ Ibidem.

⁴ *Rzeczy N. P. R-ów na Górnym Śląsku*, „Goniec Śląski” z 1 sierpnia 1922 r., R. 2, nr 174, s. 1. O „Gońcu Śląskim” zob. też E. Długajczyk, *Oblicze polityczne...*, op. cit., s. 56-63.

⁵ *Wojewoda Rymer*, „Goniec Śląski” z 6 grudnia 1922 r., R. 2, nr 282, s. 1. Por. też K. Franek, *Śląski Europejczyk: 120 lat temu, 9 lutego 1882 r., urodził się Józef Rymer – pierwszy wojewoda śląski*, „Dziennik Zachodni” z 2002 r., nr 33, s. 20. Por. też mowę ku czci wojewody Rymera, którą wygłosił marszałek Konstanty Wolny na posiedzeniu sejmowym z 6 grudnia 1922 roku: „(...) Pierwszy Wojewoda Śląski, p. Józef Rymer zasnął snem wiecznym. Każdy, kto znał śp. Rymera, przyzna, że był to człowiek wielkiej zamożności. Ciężką pracą, pracą umysłową, pracą dla Ojczyzny zdobył sobie uznanie wszędzie, gdzie był, i utorował sobie drogę z prostego robotnika na pierwszego urzędnika naszej dzielnicy. Był to charakter kryształowy, było to serce szczerze i dobre, którego każda cząstka należała do Ojczyzny, był to człowiek o najlepszych zamiarach, który zawsze i wszędzie gotów był służyć Ojczyźnie i służyć bliźnim. Był to człowiek o wielkim poczuciu sprawiedliwości, który chciał, by tam, gdzie on jest, była

Z kolei w socjalistycznej „Gazecie Robotniczej” i enpeerowskim „Kuryerze Śląskim” zwracano przede wszystkim uwagę na zasługi Józefa Rymera, który – mimo istniejących obiektywnych trudności, związanych z koniecznością tworzenia nowej administracji wojewódzkiej od podstaw – umiał swą bezstronnością i rozważą zdobyć szacunek ogółu⁶.

I tak w „Gazecie Robotniczej” z 26 stycznia 1926 roku w artykule pt. „*Spór o wojewodę śląskiego*”, oceniając kolejno wszystkich wojewodów, odnośnie Rymera pisano: „(...) Pierwszy wojewoda śląski był naszym przeciwnikiem i należał oficjalnie do NPR aż do śmierci. Tego wojewodę atakowała Ch. D. i pan Korfanty⁷ (...). Atakowali go również Niemcy i separatyści. My atoli, pomimo, że znaliśmy jego wady i słabe strony, popieraliśmy i broniliśmy go. Wiedzieliśmy bowiem, że jako robotnik,

sprawiedliwość, było poszanowanie władzy, było poszanowanie prawa, było poszanowanie każdego obywatela. Świętą i niezatartą będzie nam pamięć człowieka, który dał dowód otuchy i pracy wtedy, gdyśmy może wszyscy prawie beznadziejnie marzyli o tym, że kiedyś w przyszłości, chociaż nie my, to nasi potomkowie wolność odzyskają. Pracował dla tej wolności wszędzie, pracował dla tej wolności od dziecka i każdy przyzna, że zasłużył sobie na grób w wolnej ziemi”. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/550, Tytuł: *Posiedzenie 15: Śmierć wojewody Józefa Rymera*; *Zasilek świąteczny dla urzędników* - druk 75; *Podwyższenie rent wojskowych* - druk 74; *Uposażenie urzędników* - druk 77; *Zasilki dla uchodźców z Opolszczyzny* - druk 5 i 76; k. 13 (*Sprawozdanie stenograficzne z 15. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 6. grudnia 1922 r. Wspomnienie pośmiertne dla śp. Wojewody Rymera*).

⁶ *Śp. Józef Rymer*, „Kuryer Śląski. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” z 8 grudnia 1922 r., R. XIV (właśc. XVI), nr 283, s. 3; I. Nitsche, *Józef Rymer (1882-1922). Pierwszy wojewoda śląski*, Katowice 1984, s. 4, s. 11; M. Dyba, *Józef Rymer: pierwszy wojewoda śląski (1882-1922)*, „Sejmik Samorządowy” z 1992 r., nr 21, s. 41; L. Krzyżanowski, *Józef Rymer – działacz narodowy i społeczny, pierwszy wojewoda śląski*, [w:] *Śląsk w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku*, pr. zb. pod red. D. Kisielewicz, L. Rubisza, Opole 2001, s. 169; Z. Hojka, *Administracja rządowa i samorządowa w województwie śląskim (1922-1939) – geneza, struktura organizacyjna i zakres działania*, Katowice 1995, mps (niepublikowana rozprawa doktorska, pozyskano z Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach, dn. 13.07.2018 r.), s. 35; idem, *Józef Rymer. Biografia polityczna*, Katowice 2002, s. 103: „Stanowisko wojewody (...) objął w niezwykle trudnym momencie. (...) stanęło przed nim zadanie tworzenia od podstaw wielu dziedzin życia, a zwłaszcza polskiej administracji i szkolnictwa”. Zob. też L. Smółka, *Józef Rymer*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991-1992, s. 515-517; A. Kołodziejczyk, *Józef Rymer*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 386.

⁷ Zob. też *Zgon Wojewody Rymera*, „Gazeta Robotnicza. Codzienny Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” z 6 grudnia 1922 r., R. 27, nr 278, s. 1: „Jako pierwszy wojewoda śląski, walczył (...) z olbrzymimi trudnościami, spowodowanymi przejęciem G. Śląska, brakiem urzędników i zbrodniczą anarchią wywołaną przez Korfanteo i jego podłych służalców”. O olbrzymiej niechęci socjalistów do Wojciecha Korfanteo, który uznawany był przez nich za „wcielenie reakcjonisty”, pisze m.in. E. Długajczyk. Zob. E. Długajczyk, *Panorama polityczna województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice 1986, s. 6. Por. też M. M. Drozdowski, *Górny Śląsk czasów Drugiej Rzeczypospolitej. Rzeczywistość, stereotypy i mity*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice, s. 69.

podjął się trudnego zadania, tworzenia nowej administracji wojewódzkiej i miał dobrą wolę”⁸.

Po zmarłym nagle Józefie Rymerze urząd wojewody – 1 lutego 1923 roku – objął Antoni Schultis, który nigdy nie szukał oparcia w jakimś konkretnym obozie politycznym.

Jednak „Goniec Śląski” już 5 lutego 1923 roku podniósł kwestię pochodzenia Schultisa, który jako były urzędnik austriacki – według redakcji gazety – nie był w stanie stworzyć programu polityki gospodarczej, który doprowadziłby do właściwego zespolenia Śląska z resztą kraju. Poza tym podejrzewano go, że jako przeciwnik samorządu województwa śląskiego „(...) za wiele poświęci uwagi samorządowi w kierunku niepożądanym, zamiast istotnym potrzebom kraju. (...)” i podkreślono, że jego nominację przyjęto z dużą rezerwą⁹.

Podobny zarzut stawiał Schultisowi „Polak. Organ Narodowej Partii Robotniczej”¹⁰. Dlatego w artykule ze stycznia 1926 roku zatytułowanym „Istota zła w Woj. Śląskim” czytamy: „(...) Tak w administracji, jak i w przemyśle rządzą ludzie obcy duchowi tutejszemu. (...) Pan Schultis zabałaganił nam całe stosunki w Województwie. Nasprawdzał nam różnych doktorów, radców i nadradców, a nawet poobsadzał i niższe stanowiska kochanymi braćmi z Małopolski. (...) Lud śląski wie, że nie mógł z łona swego obsadzić sądu i szkół z powodu braku kwalifikowanych sił, (...). (...)”, ale „(...) wszystkie inne miejsca mogłyby być w zupełności przez Ślązaków zajęte”¹¹.

⁸ *Spór o wojewodę śląskiego*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 29 stycznia 1926 r., R. 31, nr 23, s.1. O brakach kadrowych mówił m.in. na posiedzeniu Sejmu Śląskiego w dniu 23 listopada 1922 r. dr Rakowski – członek Komisji Budżetowej – który przy okazji spraw związanych z aprowizacją ludności województwa wspominał o braku przedłożenia w stosownym czasie budżetu: „W rezultacie sprawdziliśmy, że brak Województwu wystarczających, dobrych sił urzędniczych. Komisja budżetowa godzi się chętnie na to, żeby wszelkiego rodzaju udogodnienia i podwyżki jakiekolwiek by chciała administracja zrobić dla urzędników, dla dobrych sił pierwszorzędnych, by ich tu przyciągnąć, były przeprowadzone”. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/37, Tytuł: *Akta wniosku wojewody śląskiego w przedmiocie zmiany brzmienia artykułu II i IV ustawy z dnia 3 listopada 1922 roku o aprowizacji* (Dz.U.Śl. nr 32, poz. 117), k. 18 (*Stenogram z 13. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 23 listopada 1922 r. Osobiste przemówienia. Sprawa aprowizacji*). Zob. też M. Czapliński, *Czy można mówić o dyskryminacji Śląska? Pruska polityka urzędnicza na Górnym Śląsku*, „Studia Śląskie”, 1992, t. 51, s. 31-45.

⁹ [Z.], *Wojewodą śląskim p. Schultis?*, „Goniec Śląski” z 5 lutego 1923 r., R. 3, nr 28, s. 2.

¹⁰ O enpeerowskim „Polaku” zob. też pracę E. Długajczyk, *Oblicze polityczne...*, op. cit., s. 72-76.

¹¹ *Istota zła w Woj. Śląskim*, „Polak. Organ Narodowej Partii Robotniczej” z 24-25 stycznia 1926 r., R. XXV, nr 19, s. 1-2. Por. też T. Ćwienk, *Autonomia Śląska w perspektywie historycznej i współczesnej*, Katowice 2014, s. 88. M.in. podczas posiedzenia Sejmu Śląskiego z 14 kwietnia 1924 roku poseł Grajek – uzasadniając wniosek o powołanie specjalnej komisji, mającej zbadać sprawę dr. Szafrana (byłego

Niewątpliwym jednak osiągnięciem Antoniego Schultisa była inicjatywa ustawowego ograniczenia możliwości nabywania nieruchomości przez obcokrajowców oraz widoczne zmniejszenie zatrudnienia w przemyśle specjalistów obcego pochodzenia¹².

Wojewoda Schultis został usunięty z urzędu 13 października 1923 roku na skutek tego, iż nie wyraził zgody na użycie broni wobec robotników, którzy protestowali przed Urzędem Wojewódzkim w Katowicach¹³.

I wówczas m.in. „Gazeta Robotnicza” – pojawiające się pogłoski o ewentualnym usunięciu Schultisa z piastowanego urzędu – komentowała w następujący sposób: „(...) ciąży (...) na nim zarzut, że nie był chjenistą czystej wody i okazał się (...) za bezpartyjny. (...)”¹⁴.

Ostatecznie 15 października Schultisa zastąpił Tadeusz Koncki, który przybył na Śląsk – zgodnie z życzeniem władz centralnych – w celu stłumienia robotni-

naczelnika Wydziału Samorządowego) i dr. Drabczyka (urzędnika Rady Wojewódzkiej), którzy mieli dopuścić się nadużyć przy transakcji kupna hotelu Monopol – mówił: „(...) niejednokrotnie urzędnicy górnośląscy wykwalifikowani nie mogąc ścierpieć, że pod niektórymi względami są upośledzeni, (...) gromadnie (...) opuszczali stanowiska. W ich miejsce wprowadzali lub sprowadzali urzędników z innych dzielnic Polski (...) nawet ze Lwowa, z Krakowa, z Jarosławia itd. Kogóż sprowadzono? Nie będę w to wchodził, (...). Jednakowoż chcę stwierdzić, że sprowadzali niejednokrotnie urzędników, którzy tutaj na Górnym Śląsku w Województwie (...) w (...) wydziałach, otwierają po prostu koperty od listów. Proszę Panów, (...), tak pieniędzmi społeczeństwa górnośląskiego szafować nam nie wolno. (...) Nie chcąc mówić o wszystkich 10 względnie 20% zdolniejsi byli Górnoślązacy na te stanowiska, lecz z góry przeświadczenie mówiło o tym, że urzędnik – Górnoślązak, on tylko nadaje się na woźnego”. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/247, Tytuł: *Akta wniosku posła Grajka i towarzyszy w sprawie dochodzenia dyscyplinarnego przeciwko urzędnikom Urzędu Wojewódzkiego pochodzącym z Kongresówki i Małopolski*, k. 5-6 (*Stenogram z 86. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 14 kwietnia 1924 r.*). Jednak wojewoda Rymer już na posiedzeniu Sejmu Śląskiego z 18 października 1922 roku podkreślał: „(...) Jeśli jest mowa o urzędnikach, to chciałbym wspomnieć o pewnej rzeczy, której mi przemilczeć nie wolno. (...) słyszało się często skargi, iż przychodzą przybysze na Górny Śląsk, żeby odebrać chleb Górnoślązacom, którym należy się prawo do urzędu itd. Autonomia śląska powiada, że przy równych kwalifikacjach mają pierwszeństwo Górnoślązacy. My idziemy dalej. My przyznajemy pierwszeństwo Górnoślązacom nie tylko przy równych kwalifikacjach, ale często też i wtedy, gdy kwalifikacje są nierówne, jeżeli osoba kandydata daje pewną gwarancję, że brakujące kwalifikacje zdoła przez wprawę w niedługim czasie uzupełnić”. Zob. ibidem, sygn. 12/17/0/1.1/539, Tytuł: *Posiedzenie 4: Debata nad przemówieniem premiera Juliana Nowaka; Rozporządzenie o Dzienniku Ustaw Śląskich*, k. 21.

¹² M. Grzyb, *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnośląskim przemyśle w latach 1922-1939*, Katowice 1978, s. 58.

¹³ Por. *Spór o wojewodę śląskiego*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 29 stycznia 1926 r., R. 31, nr 23, s.1. Zob. też K. Stepan, *Antoni Schultis*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVI, Warszawa – Kraków 1995-1996, s. 24.

¹⁴ Rymer, *Schultis, Dr Wachowiak. Czy już trzeci wojewoda śląski?*, „Gazeta Robotnicza. Codzienny Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” z 14 września 1923 r., R. 28, nr 207, s. 1. Zob. też M. W. Wanatowicz, *Ludność napływowa na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice 1982, s. 93-94.

czych protestów, co zresztą czynił z dużą determinacją¹⁵.

Miał on pełne poparcie prawej strony śląskiej sceny politycznej¹⁶. I tak endecki dziennik – tuż po śmierci Konckiego – podkreślał, że największy szacunek uzyskał on dzięki poszanowaniu prawa, gdyż „(...) praworządność uważał za podstawę wielkości i potęgi Rzeczypospolitej”¹⁷. Zwracano jednocześnie uwagę, że Koncki – mimo iż nie był Ślązakiem – poznał prawdziwą „duszę” ludu śląskiego, „(...) nie tracąc z oczu całokształtu potrzeb lokalnych i państwowych, (...)”¹⁸.

Nawet sceptycznie nastawiony do Konckiego obóz socjalistyczny z czasem przekonał się do niego, czego wyraz dano w artykule ze stycznia 1926 roku: „(...) pan Koncki był wykonawcą brutalnego aktu pana Kiernika i przyszedł do nas w nocy jako komisarz z nadzwyczajnymi pełnomocnictwami. Przyjęliśmy go z oburzeniem i oświadczyliśmy mu wręcz, że uważamy go jako intruza (...). Pan Koncki był jednak wyjątkowym pracownikiem, rozwiął w znacznej mierze naszą nieufność i później popieraliśmy go (...)”¹⁹.

6 maja 1924 roku nowym wojewodą śląskim został Mieczysław Bilski, który – jako kolejny człowiek spoza Śląska – spotkał się ze znaczną falą krytyki ze strony działających tu partii politycznych²⁰. Jednak, gdy po przewrocie majowym 1926 roku –

¹⁵ Por. *Wojewoda Koncki*, „Goniec Śląski” z 9 marca 1924 r., R. 4, nr 57, s. 2.

¹⁶ H. Rechowicz, *Tadeusz Koncki*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1968, s. 490.

¹⁷ *Sejm Śląski*, „Goniec Śląski” z 8 maja 1924 r., R. 4, nr 106, s. 2. Por. też AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/622, Tytuł: *Posiedzenie 88: Śmierć wojewody Konckiego; Rozszerzenie granic miasta Katowic - druk 473; Utworzenie kasy emerytalnej - druk 2 i 475; Niewypłacanie świadczeń przez ubezpieczalnie niemieckie - druk 476; Utworzenie śląskiej ubezpieczalni od ognia - druk 400 i 477*, k. 33 (*Sprawozdanie stenograficzne z 88. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 7. maja 1924 r. Wspomnienie pośmiertne dla śp. Wojewody dra Konckiego*): „(...) śp. Wojewoda Koncki (...) krótki czas był Wojewodą, ale w tym krótkim czasie umiał sobie zdobyć ogólne zaufanie i szacunek wszystkich. Zdobył sobie zaufanie i szacunek dla czystości swego charakteru, dla Jego wielkiej uczciwości. Zdobył sobie ten szacunek dla wielkiej miłości Ojczyzny, której chętnie i bardzo chętnie służył. Zdobył go sobie dla pracowitości i sumienności, bo był wzorem dla każdego urzędnika od najwyższego do najniższego. A w nie mniejszej mierze zdobył sobie zaufanie i szacunek, zdobył sobie serce nasze dla swego wyczucia prawa, dlatego że Mu każdy przepis prawny był świętym i że żadnego przepisu nie interpretował tak, jak się komu podobało, tylko tak jak prawnik szanujący się powinien go interpretować. Zdobył sobie zaufanie tym, że był zwolennikiem wielkiej praworządności, że praworządność uważał za podstawę wielkości i potęgi Rzeczypospolitej Polskiej. Cześć Jego pamięci!”

¹⁸ *Śp. Wojewoda Dr Tadeusz Koncki*, „Goniec Śląski” z 5 maja 1924 r., R. 4, nr 103, s. 1.

¹⁹ *Spór o wojewodę śląskiego*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 29 stycznia 1926 r., R. 31, nr 23, s. 1.

²⁰ Nawet na początku 1926 r. „Goniec Śląski” donosił o chęci złożenia przez niego rezygnacji z urzędu ze względu na negatywny stosunek chadecji do poczynań wojewody śląskiego. Zob. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922-1939*, wyd. 2, Katowice 1971, s. 108. Por. też M. W. Wanatowicz, *Ludność napływowa...*, op. cit., s. 101.

z racji poparcia udzielonego rządowi Wincentego Witosa²¹ – został odwołany ze swego stanowiska zarówno chadecja, jak i NPR protestowały.

Bilski przybył na Śląsk w bardzo trudnym momencie, pogłębiającego się bezrobocia i coraz bardziej wzburzonych nastrojów społecznych. Na domiar złego tę ciężką sytuację umiejętnie wykorzystywali – do głoszenia antypolskiej propagandy – niemieccy agitatorzy i komuniści²².

Z powyższych względów „Goniec Śląski” w artykule z 27 maja 1924 roku dawał nowemu wojewodzie wskazówki. Radzono mu, żeby przedsięwziął kroki, uniemożliwiające eskalację tych niepokojów, dobrze pamiętano bowiem wydarzenia z października 1923 roku, gdy policja i wojsko rozpędały z bronią w ręku strajkujących robotników i urzędników²³.

Jak już wyżej wspomniano, w wyniku postawy Mieczysława Bilskiego wobec zamachu majowego, na stanowisko wojewody śląskiego został mianowany – 28 sierpnia 1926 roku – Michał Grażyński, który swój urząd objął 6 września²⁴.

²¹ M. Bilski, *Do Ludności Województwa Śląskiego*, „Goniec Śląski” z 15-16 maja 1926 r., R. 6, nr 121, s. 2.

²² Odnośnie kwestii bezrobocia na Górnym Śląsku i antypaństwowej propagandy porównaj też m.in. wystąpienie posła Biniszkiewicza na posiedzeniu sejmowym z 14 października 1924 roku. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/634, Tytuł: *Posiedzenie 100: Utworzenie Urzędu Kontroli Państwowej w Katowicach; Opłaty od uprawnień górniczych - druk 533; Zniesienie Dyrekcji Policji w Bielsku i zmiana ordynacji gminnej Bielska - druk 530; Podatek majątkowy na cele kredytu rolnego - druk 521 i 523; Wydanie sądom posła Szuścika - druk 529; Bezrobocie w województwie śląskim - druk 412 i 527; Ordynacja wyborcza do gmin miejskich i wiejskich - druk 518 i 535; Niesłuszne ściąganie podatków - druk 537; Mieszkania dla urzędników gminnych i funkcjonariuszy granicznych - druk 538, k. 39 (Stenogram z 100. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 14 października 1924 r.): „(...) Bezrobocie na Śląsku Górnym jest wprost zastraszające. Widzimy z dnia na dzień, że zamyka się nie tylko te gałęzie przemysłu, które obecnie nie są zdolne do życia, nie tylko te gałęzie przemysłu, które należą do tzw. przemysłu ciężkiego, które są zależne li tylko od kapitalistów, czy polskich, czy zagranicznych, ale zamyka się i takie fabryki, które by w dzisiejszych warunkach w dalszym ciągu mogły być uruchomione. (...) faktem jest, że bezrobocie jest ogromne, bieda jest straszna i rozpacz wśród mas robotniczych jest olbrzymia i masy robotnicze straciły dziś wiarę we wszystko. Nawet ci, którzy pracowali z nadzieją, nie wierzą dzisiaj (...) i idą wprost w objęcia ludzi, którzy są wrogami państwa, którzy tu stoją może z rozkazu i za pieniądze wrogów państwa polskiego, a którzy na każdym kroku pchają te masy w jeszcze większą otchłań. Jeżeli się dziś przyjrzymy robocie destrukcyjnej, niby w formie komunizmu, a która w gruncie z komunizmem nie ma nic wspólnego, gdzie różni agenci za pieniądze pchają masy robotnicze do nierozważnych czynów, to musimy sobie uprzytomnić, że trzeba coś zrobić, aby tym masom pomóc; (...)”.*

²³ Zob. Nowy Wojewoda, „Goniec Śląski” z 27 maja 1924 r., R. 4, nr 122, s. 2.

²⁴ Na posiedzeniu Sejmu Śląskiego z dnia 6 września 1926 roku odczytano list skierowany do jego marszałka: „(...) Mam zaszczyt zawiadomić, że Pan Prezydent Rzeczypospolitej postanowieniem z dnia 28 sierpnia 1926 r. przeniósł p. Wojewodę Mieczysława Bilskiego w stan nieczynny. Jednocześnie Pan Prezydent Rzeczypospolitej zamianował Wojewodą Śląskim p. dr. Michała Grażyńskiego. Nowo mianowany p. Wojewoda objął z dniem dzisiejszym urządowanie. Naczelnik Wydziału Prezydyjalnego, Zaleski”. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/677, Tytuł: *Posiedzenie 143: Wykluczenie posła Lubosa z Klubu ChD; Mianowanie Michała Grażyńskiego wojewodą*

Na ziemi śląskiej Grażyński nie był witany z otwartymi ramionami²⁵, gdyż uważano go za człowieka reżimowego, narzuconego przez Piłsudskiego i nie wiązano z nim większych nadziei na pozytywną odmianę losu ludu śląskiego.

Dlatego też w artykule na łamach „Polonii” zatytułowanym „*Jak się odbyło nieprzyjęcie delegacji śląskiej w Warszawie?*”, który ukazał się 6 września 1926 roku, możemy przeczytać: „Pan Grażyński duszy ludu śląskiego nie zna, w administracji nie pracował, związał się ze skompromitowanym odłamek Związku Powstańców, ma markę człowieka bojowego, który ma gruntownie zmienić dotychczasowy system i ludzi, a wobec tego w większości społeczeństwa zaufania nie posiada”.²⁶

Oczywiście i Grażyński miał organ prasowy zawsze mu przychylny, a była nim sanacyjna „Polska Zachodnia”²⁷.

śląskim; Ustanowienie zastępcy komisarza i powiększenie liczby członków Izby Handlowej w Katowicach - druk 738, 760 i 764; Dodatkowe kredyty województwa na rok 1926 - druk 769 i 771; Ruch kolejowy na linii Ustroń-Golezów, k. 45 (Sprawozdanie stenograficzne z 143. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 6. września 1926 r. Komunikat o mianowaniu dra Michała Grażyńskiego Wojewodą Śląskim w miejsce Mieczysława Bilskiego). Por. H. Rechowicz, *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*, Warszawa-Kraków 1988, s. 55. O kandydaturze Grażyńskiego na stanowisko wojewody pisali też m.in.: E. Kostka, *W dziesięciolecie rządów Wojewody Śląskiego Dra Michała Grażyńskiego*, „Zaranie Śląskie” 1936, z. 3, s. 167; L. Ręgorowicz, *Wspomnienia śląskie i poznańskie z lat 1919-1934*, Opole 1976, s. 80.

²⁵ W dniu 25 sierpnia 1926 roku grupa śląskich parlamentarzystów (Wojciech Sosiński, Jan Mildner, ks. Paweł Brandys, Jan Kędzior, Franciszek Roguszczyk) wystosowała depesze do prezydenta oraz premiera z apelem o wstrzymanie decyzji w sprawie mianowania nowego wojewody śląskiego, a także z prośbą o przyjęcie śląskiej delegacji w dniu 31 sierpnia 1926 roku. Por. *Echa rządowych zarządzeń. Na marginesie dymisji wojewody p. Bilskiego*, „Polonia” z 29 sierpnia 1926 r., R. 3, nr 237, s. 3. Wanda Musialik podaje jednak, że miało to miejsce 28 sierpnia 1926 r. Zob. W. Musialik, *Michał Tadeusz Grażyński 1890-1965. Biografia polityczna*, Opole 1989, s. 92.

²⁶ *Jak się odbyło nieprzyjęcie delegacji śląskiej w Warszawie?*, „Polonia” z 6 września 1926 r., R. 3, nr 245, s. 7. Por. też deklarację Klubu NPR dotyczącą nominacji Grażyńskiego. Zob. AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/677, Tytuł: *Posiedzenie 143: Wykluczenie posła Lubosa z Klubu ChD; Mianowanie Michała Grażyńskiego wojewodą śląskim; Ustanowienie zastępcy komisarza i powiększenie liczby członków Izby Handlowej w Katowicach - druk 738, 760 i 764; Dodatkowe kredyty województwa na rok 1926 - druk 769 i 771; Ruch kolejowy na linii Ustroń-Golezów*, k. 42-43: „Klub Narodowej Partii Robotniczej stoi na stanowisku, że tak nagła zmiana Wojewody Śląskiego właśnie w tym czasie trudnej sytuacji gospodarczej i politycznej jest niepożądana i szkodliwa. Dlatego też czynił starania u Władz Centralnych w kierunku wstrzymania ostatecznej decyzji. (...)”. Podobnie zresztą zachowali się posłowie Klubu Chrześcijańskiej Demokracji, którzy twierdzili: „(...)”, że zbyt częste zmiany na tym najodpowiedzialniejszym stanowisku w województwie wysoce uprzywilejowanym, a pod względem narodowościowym niejednorodnym nie mogą się przyczynić do ostatecznego unormowania stosunku. Z tego założenia wychodząc, delegacja Klubu Ch. D. zwróciła prezesowi Rządu w Warszawie uwagę na to, że przesilenie na stanowisku Wojewody Śląskiego jest niepożądane, (...)”. Por. też J. Krasuski, *Stosunki polsko-niemieckie 1919-1932*, Poznań 1975, s. 288 i n.

²⁷ Por. przykładowo: *Zwierciadło prasy mniejszości niemieckiej. Grażyński – Korfanty*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 9 grudnia 1926 r., R. I, nr 6, s. 3: „(...) Niewątpliwie jeśli chodzi o Korfantę, to u tego człowieka nienawisć osobista gra bardzo dużą rolę w jego działalności politycznej. Jeśli zaś chodzi o obóz powstańczy, do którego zalicza się p. Wojewoda Grażyński, to tu przewodnią myślą działania jest troska o to, aby G. Śląsk, wywalczony krwią ludu śląskiego, nie został przefrymarchony akcjami przemysłu

Z powodu tego, że wojewoda Grażyński – jak już wyżej nadmieniono – uznawany był za człowieka nasłanego na Śląsk przez Piłsudskiego, nie może dziwić fakt, iż wśród niewielkiej delegacji witającej go w Katowicach 5 września 1926 roku nie było obecnych przedstawicieli głównych sił politycznych Sejmu Śląskiego, czyli Chrześcijańskiej Demokracji i Narodowej Partii Robotniczej. I choć wojewoda Grażyński już w pierwszych chwilach swego pobytu na Śląsku zapewnił wszystkich zgromadzonych, że doskonale rozumie stosunki panujące w województwie, a także zna potrzeby ekonomiczne oraz narodowościowe ludu śląskiego, gdyż „ (...) od roku 1920 poświęcił swoje siły dla Śląska, (...) pokochał ten kraj i ten lud całym sercem tak dalece, że poznał Śląsk od jednego krańca do drugiego, że zna ludność Śląska na wylot i że lud ten w swej wielkiej prostocie, w swej ofiarności i miłości dla Ojczyzny ceni”²⁸, to i tak przedstawiciele głównych partii politycznych w śląskim parlamencie pozostali mu niechętni i przyjęli wobec niego postawę wyczekującą, nakreślając zarazem wobec nowo powołanego wojewody następujące oczekiwania: rozszerzenie ustawodawstwa socjalnego, walkę z bezrobociem oraz uregulowanie kwestii płacowych oraz spraw szkolnych²⁹.

Oprócz tego – jako duży afront – poczytano Grażyńskiemu jego nieobecność na pierwszym posiedzeniu Sejmu Śląskiego po objęciu przez niego urzędu. W „Polonii” z 8 września napisano: „Na całym Sejmie Śląskim fatalne wrażenie wywarł fakt, że nowo mianowany wojewoda śląski p. dr Grażyński, (...), nie przybył na posiedzenie Sejmu, wbrew powszechnemu oczekiwaniu i nie przedstawił się Izbie ustawodawczej Woj. Śląskiego. (...)”³⁰, co podsumowano stwierdzeniem, że może być to prognostyk

wielkiego. Z tego też powodu z obecnym rządem polskim łatwiej się porozumieć powstańcom niż p. Korfantomu”. O prasie sanacyjnej w latach 1926-1930 zob. pracę E. Długajczyk, *Oblicze polityczne...*, op. cit., s. 102-114.

²⁸ *Przyjazd nowego wojewody*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 10 września 1926 r., R. 31, nr 204, s. 1.

²⁹ Zob. *Czy nowy kurs?*, „Głos Ludu Śląskiego. Pismo poświęcone sprawom narodowym, społecznym i gospodarczym” z 10 września 1926 r., R. XXIX, nr 58, s. 1: „Pierwsze wystąpienie p. Wojewody w Kołach Chadecji wywołało konsternację. Klub Ch.D. w Sejmie Śląskim wystąpił z deklaracją, (...). (...) »Wobec dokonanej nominacji i objęcia urzędowania przez nowego wojewodę śląskiego Dra Grażyńskiego Klub Ch. D. oświadcza, że zajmie wyczekujące stanowisko i swój stosunek do nowego wojewody uzależni od tego, jak tenże będzie w ramach autonomii regulował potrzeby ludności śląskiej«”. Zob. też *Przyjazd wojewody p. Grażyńskiego*, „Polonia” z 7 września 1926 r., R. 3, nr 246, s. 5; „Gwiazdka Cieszyńska. Pismo poświęcone wiadomościom politycznym, nauce, przemysłowi i zabawie” z 10 września 1926 r., R. 79, nr 21, s. 1.

³⁰ *Z Sejmu Śląskiego. Pan wojewoda nie zjawił się. Ważne nagłe wnioski Ch. Dem. - Deklaracja Ch. Dem. pod adresem wojewody*, „Polonia” z 8 września 1926 r., R. 3, nr 247, s. 5

tego, iż „(...) p. wojewoda (...), (...) w swej przyszłej działalności niewiele będzie się liczył z opinią wybrańców Górnego Śląska”³¹.

W zupełnie innym tonie wypowiadali się redaktorzy „Gazety Robotniczej” z 10 września 1926 roku, gdy relacjonowali wizytę przedstawicieli Polskiej Partii Socjalistycznej u wojewody Grażyńskiego: „Tow. Biniszkiewicz przedstawił nowemu wojewodzie sytuację Górnego Śląska z punktu widzenia PPS, wyłożył nasze życzenia i prosił o informacje o zamiarach pana Wojewody. (...) Pan wojewoda odpowiedział bardzo życzliwie, a z odpowiedzi wynikało zrozumienie dla naszego województwa. (...)”³². Podkreślono zarazem, że Michał Grażyński dał wyraźnie do zrozumienia, iż rząd nie zamierzał znieść autonomii śląskiej, bowiem mogło to nastąpić „(...) tylko drogą przewidzianą dla zmiany konstytucji i za zgodą Sejmu śląskiego. (...)”³³. Poza tym zaprzeczono pogłoskom, iż wojewoda planował odroczenie rozpisania wyborów do ciał samorządowych: „(...) Idzie mu atoli oto, by wybory te wypadły w duchu państwowym. (...)”³⁴.

Bez wątpienia nowy wojewoda uniknął bezpośredniego starcia ze swoimi politycznymi oponentami podczas obrad Sejmu Śląskiego, ale jednocześnie – zdając sobie doskonale sprawę z konieczności pozyskania śląskiej opinii publicznej – już w czwartym dniu swego urzędowania zorganizował konferencję, na której przedstawił program swych działań.

Na samym wstępie swego wystąpienia Grażyński zapewnił, że rząd Kazimierza Bartla nie miał pełnomocnictw, które przewidywałyby ograniczenie autonomii śląskiej. Obowiązywał przecież nadal artykuł 44 statutu organicznego, w którym stwierdzano, iż ewentualne uszczuplenie autonomicznych prerogatyw mogłoby nastąpić jedynie po uzyskaniu uprzedniej zgody Sejmu Śląskiego. Jednocześnie jednak zasugerował, że sam statut – według jego zdania – wymagał rewizji, gdyż był niedostateczny w swym ujęciu. Oprócz tego wojewoda mówił też o konieczności przeprowadzenia na Śląsku unifikacji prawnej, argumentując to tym, iż: „(...) Mozaika ustaw austriackich,

³¹ Ibidem.

³² *Przedstawiciele PPS. u Wojewody!*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 10 września 1926 r., R. 31, nr 207, s. 1.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

niemieckich z okresu plebiscytu, śląskich autonomicznych i polskich powoduje zawilość ustroju prawnego, (...)”. Dodatkowo zaś sytuację komplikował „(...) fakt, że istnieje tu poważne zagadnienie narodowościowe, oraz że tu mieści się najsilniejszy puls życia gospodarczego”³⁵. Wojewoda Grażyński wyraził zarazem opinię, iż formy prawne nigdy nie powinny „(...) krępować samej treści życia oraz (...) przez swą zawilość zużywać energii urzędnika i zniechęcać społeczeństwa”³⁶. Zapewniał jednak, że zawsze będzie stał na straży ścisłego i legalnego przestrzegania obowiązujących ustaw, jako „kierownik administracji państwowej i autonomicznej” w ramach istniejącego prawa³⁷. Wśród najbardziej ważkich spraw, którymi należało się zająć w pierwszej kolejności, wojewoda wymienił: niezwykle nagłą, a zarazem delikatną kwestię mniejszości narodowych i szkół mniejszościowych, sprawy gospodarcze oraz „(...) lepszego komunikacyjnego połączenia Śląska z Polską, odpowiednio ujętych taryf przewozowych, i rozszerzenie kredytu”³⁸. Grażyński szczególnie mocno podkreślał, że za rzecz doniosłej wagi uznawał: „(...) mocne usadowienie się przemysłu śląskiego na polskim rynku wewnętrznym, co jednak uwarunkowane (...)” było „(...) lepszą organizacją propagandy zbytu, oraz dostosowania rodzaju produkcji do potrzeb tego rynku”. Według jego zdania takie posunięcie złagodziłoby „(...) periodyczne kryzysy związane ze zmienną koniunkturą czysto eksportową”³⁹.

Nowy wojewoda – jak już wyżej wspomniano – przedstawiając swój program chciał zjednać sobie śląskie społeczeństwo⁴⁰. Grażyński szybko uzyskał poparcie Związku Powstańców Śląskich i Związku Obrony Kresów Zachodnich, a dzięki zbliżającym się wyborom komunalnym chciał doprowadzić do zawiązania współpracy z głównymi polskimi siłami politycznymi w Sejmie Śląskim i stworzyć wspólny blok wyborczy sanacyjnego Polskiego Zjednoczenia Pracy Społecznej i Zawodowej z Polskim Zjednoczeniem Stronnictw Chrześcijańskich. W tej sytuacji rozważał nawet odroczenie

³⁵ *Wywiad z prasą śląską*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partji Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 11 września 1926, R. 31, nr 208, s. 1. Por. też *P. woj. Grażyński podaje wytyczne swej polityki przedstawicielom prasy*, „Polonia” z 11 września 1926 r., R. 3, nr 250, s. 4.

³⁶ *Wywiad z prasą śląską*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partji Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 11 września 1926, R. 31, nr 208, s. 1.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ W. Musialik, *Michał Tadeusz Grażyński...*, op. cit., s. 106: „Program miał stać się platformą zawiązania wokół wojewody bloku ludzi bez uprzedzeń, gotowych do realizacji swych potrzeb we współpracy z obozem sanacji moralnej”. Zob. też eadem, *O dominację polityczną sanacji na Śląsku. Działalność wojewody Michała Grażyńskiego w pierwszych latach po przewrocie majowym*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 1987, t.16, s. 97-145.

wyborów komunalnych o rok, ale na to – w obawie przed zbytnim wzmocnieniem obozu piłsudczykowskiego - Chrześcijańska Demokracja, PPS i NPR się nie zgodziły⁴¹.

Faktem jest jednak, że wynik wyborów komunalnych nie mógł być dla strony polskiej zadawalający, gdyż uzyskała ona w nich 53% mandatów, czyli o 7% mniej niż w poprzednich. W związku z tym wojewoda Grażyński postawił sobie za zadanie pozyskanie sporej grupy osób nieuświadomionych. W tym też celu zamierzał rozpocząć akcję kulturalno-oświatową – zakrojoną na szeroką skalę – oraz skupić się na sytuacji ekonomicznej Ślązaków⁴².

Trzeba przyznać, że – odnośnie spełnienia swych programowych obietnic – wojewoda Grażyński szybko zajął się problemem tzw. uchodźców śląskich⁴³ czy kwestią reformy rolnej, w sprawie której rozmawiał m.in. z ministrem reform rolnych Witoldem Staniewiczem⁴⁴. Przysłużył się także powołaniu Rady Naprawy Ustroju Rolnego, Towarzystwa Osadniczego „Ślązak” oraz Państwowego Banku Rolnego w Katowicach. Pertraktował też ze Związkiem Dostarczycieli Ziemi w celu szybszej parcelacji gruntów⁴⁵. Grażyński podjął również działania na rzecz

⁴¹ *Wybory komunalne na Górnym Śląsku. Mają być podobno odłożone*, „Polonia” z 25 września 1926 r., R. 3, nr 265, s. 1.

⁴² Por. *Wojew. Grażyński w stolicy zdaje sprawozdanie z wyniku wyborów. Jakie będą tego konsekwencje?*, „Polonia” z 19 września 1926 r., R. 3, nr 319, s. 1: „Krażą wieści, że pan wojewoda wróci do Katowic po to tylko, aby oddać swój urząd w ręce następcy”. Jednak zaprzeczyła tym pogłoskom m.in. „Gazeta Robotnicza”. Zob. *Wojewoda Grażyński wraca dziś do Katowic*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 20 listopada 1926 r., R. 31, nr 267, s. 1. Zob. też *Wybory komunalne w województwie śląskim w 1926 r. w świetle raportów brytyjskiej misji w Polsce. Dokumenty*, „Studia Śląskie”, 1986, t. 44, s. 237-246.

⁴³ Grażyński podjął działania na rzecz osób, które po przeprowadzeniu plebiscytu opuściły swoje siedziby, czyli tzw. uchodźców śląskich i już 14 października 1926 r. przedstawił projekt wyasygnowana na ten cel w pięcioletnich ratach 9 000 000 złotych. Na dodatek – mimo iż w budżecie państwa nie było przewidzianych tego rodzaju wydatków – to do końca 1926 r. uchodźcy otrzymali 300 000 złotych, co poczytano jako dobry prognostyk odnośnie spełniania obietnic programowych wojewody. Por. AP w Katowicach, Zespół: *Wydział Powiatowy Świętochłowice*, sygn. 12/62/0/4/248, Tytuł: *Zapomogi dla uchodźców śląskich*. Por. W. Musialik, *Michał Tadeusz Grażyński...*, op. cit., s. 111.

⁴⁴ Por. *Minister Staniewicz o stosunkach agrarnych w Wojew. Śląsk.*, „Polonia” z 30 listopada 1926 r., R. 3, nr 330, s. 2: „(...) zagadnienie reformy rolnej na Śląsku zarówno ze względów gospodarczych, jak i społecznych jest sprawą pierwszorzędnej doniosłości. Czołowym zagadnieniem jest powiększenie gospodarstw karłowatych i stworzenie gospodarstw warzywno-ogrodniczych dla robotników, z uwzględnieniem niezbędnych melioracji. (...)”.

⁴⁵ Por. *Z pobytu P. Wojewody Śląskiego Dra Grażyńskiego w Warszawie*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 3 maja 1927 r., R. II, nr 100, s. 9: „Na konferencji w Ministerstwie Reform Rolnych omawiano szereg kwestii niesłychanej doniosłości dla Województwa Śląskiego a mianowicie planu parcelacji gruntów na terenie Województwa, komasacji działek rolnych, likwidacji serwitutów na obszarze Śląska Cieszyńskiego, dalej osadnictwa robotniczego, oddziału Banku Rolnego w Katowicach, a mianowicie: zasady szacunku wartości gruntów, sprawę udzielania kredytu i wysokości stopy procentowej od pożyczek udzielanych przez Bank Rolny, wreszcie sprawy Towarzystwa Osadniczego „Ślązak” i Związku Dostarczycieli Ziemi. We wszystkich tych sprawach osiągnięto zupełne porozumienie i ustalono zasadnicze wytyczne dalszego działania. Niektóre

bezrobotnych, a wicepremierowi Kazimierzowi Bartłowi zaprezentował program społeczno-gospodarczy, w którym była mowa o zorganizowaniu robót regulacyjno-budowlanych, o wsparciu dla emerytów i rencistów, a także o specjalnych dodatkach dla urzędników wojewódzkich⁴⁶. Natomiast w sferze polityki kulturalnej zaczął dążyć do utworzenia Muzeum Śląskiego oraz instytutu badawczego, a także wspierał śląskie konserwatorium⁴⁷.

Jednak – po trzech latach rządów wojewody Grażyńskiego – inaczej jego decyzje w sferze gospodarczej oceniała PPS i na przykład w artykule z 29 sierpnia 1929 roku zatytułowanym „*Stosunek robotników górnośląskich do rządu i Wojewody Śląskiego*” pisano: „Konferencja PPS stwierdza jednogłośnie, że polityka gospodarcza obecnego rządu w stosunku do Górnego Śląska w wysokim stopniu krzywdzi klasę robotniczą, idąc na rękę kapitalistom z pominięciem interesów robotniczych. (...), (...) działalność obecnego Wojewody Śląskiego nie przyniosła górnośląskiej klasie robotniczej żadnych korzyści, (...) przeciwnie za jego rządów nastąpiło znaczne pogorszenie położenia robotników. Konferencja domaga się od Wojewody Śląskiego spełnienia przyrzeczeń, danych poszkodowanym uchodźcom śląskim. (...)”, a „(...) od rządu, by tenże zrealizował przyrzeczenia poprawy bytu klasy robotniczej”⁴⁸.

szczególne odwożono do przyjazdu P. Ministra Reform Rolnych na teren Województwa, który nastąpi 15 bm. (...)”. O Związku Dostarczycieli Ziemi zob. też m.in. artykuł *Na wolnej drodze ku parcelacji w górnośląskiej części Województwa Śląskiego*, „Gazeta Robotnicza. Codzienny Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” z 12 sierpnia 1925 r., R. XXX, nr 182, s. 1. Por. też W. Musialik, *Michał Tadeusz Grażyński...*, op. cit., s. 111-112.

⁴⁶ Zob. *Z pobytu P. Wojewody Śląskiego Dra Grażyńskiego w Warszawie*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 3 maja 1927 r., R. II, nr 100, s. 9: „(...) W Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej odbył P. Wojewoda konferencję z P. Ministrem Jurkiewiczem w sprawach: inspekcji pracy, przygotowywanej przez Rząd, dalej omawiano zagadnienie uchodźców oraz kredytów na zatrudnienie bezrobotnych, (...) i w tych nader doniosłych kwestiach uzgodnił P. Wojewoda swe stanowisko z P. Ministrem Jurkiewiczem, który do zagadnień śląskich odnosi się z całą przychylnością i pełnym zrozumieniem ich wagi. W Ministerstwie Skarbu odbył P. Wojewoda zasadniczą konferencję z Dyr. Departamentu obrotu pieniężnego na temat mającej powstać w Województwie Śląskiej Kasy Pożyczkowej. Nie przesądzając ostatecznego wyniku dalszych rozmów na ten temat można stwierdzić, że Ministerstwo Skarbu reprezentuje kierunek stworzenia na terenie naszego Województwa silnej instytucji kredytowej przy odpowiedniej kombinacji funduszków państwowych i wojewódzkich”.

⁴⁷ Zob. T. Dobrowolski, *Oddział Sztuki i Muzeum Śląskiego w Katowicach*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1929, t. 1, s. 90-109; idem, *Działalność Muzeum Śląskiego w Katowicach*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1930, t. 2, s. 170-208; P. Mostowik, *Spór o Śląskie Konserwatorium Muzyczne. Epizod z dziejów rywalizacji Korfanty-Grażyński*, „Przegląd Historyczny”, 1988, t. LXXIX, z. 3, s. 521-530; B. Cimała, *Geneza i rozwój Instytutu Śląskiego w Katowicach (1934-1939)*, [w:] *Instytut Śląski 1934-1939*, pod red. K. Heffnera, Opole 1994, s. 20-31.

⁴⁸ *Stosunek robotników górnośląskich do rządu i Wojewody Śląskiego*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 29 VIII 1928 r., R. 33, nr 197, s. 3.

Jak wiemy, Sejm Śląski I kadencji został rozwiązany 12 lutego 1929 roku, jednak następne wybory do śląskiego parlamentu odbyły się dopiero 11 maja 1930 roku, co było jawnym łamaniem zasad zapisanych w statucie organicznym, bowiem Ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 roku wymagała przeprowadzenia wyborów nie później niż w 75 dni od rozwiązania poprzedniego Sejmu Śląskiego. A tak opisywał to wydarzenie „Robotnik”, organ prasowy PPS: „(...) Obecnie Sejm śląski został rozwiązany. Strata dla klasy pracującej minimalna. (...) Chodzi nam jednak o sposób postępowania Rządu w tym wypadku. Artykuł 21 Ustawy konstytucyjnej, zawierającej statut autonomiczny województwa śląskiego, postanawia wyraźnie »Sesja Sejmu nie może być odroczone, ani zamknięta przed uchwaleniem budżetu«. A przecież Rząd, dopiero przed kilkunastu dniami wniósł do Sejmu budżet na rok 1929-30 i kredyty dodatkowe na rok 1928-29. We środę, dnia 13 lutego miało się odbyć pierwsze czytanie budżetu, a tu we wtorek późnym wieczorem rozeszła się wiadomość o rozwiązaniu Sejmu. (...) Właściwym powodem do tego kroku było to, że p. Grażyńskiemu nie udało się sztuka utworzenia »swojej« większości w Sejmie Śląskim. »Sanacja« walcząca z »partyjnictwem« chciała na gwałt stworzyć »własną« partję w Sejmie. Rozbito wszystkie kluby polskie: PPS, NPR – i Chadecję Korfantego. Ta rozbijacka działalność »sanacji«, której widomą głową jest wojewoda Grażyński, wytworzyła w Sejmie Śląskim nastrój, w którym o pozytywnej pracy nie było mowy. W ostatnim czasie stało się dla każdego nieuprzedzonego obserwatora rzeczą jasną zupełnie, że ten stan rzeczy dalej istnieć nie może, jeżeli nie ma wywołać zupełnej anarchji w społeczeństwie polskim. Przypuszczano jednak, że Rząd obierze inną drogę, prowadzącą do uzdrowienia stosunków na Śląsku, że odwoła wojewodę, który poza tzw. »powstańcami« i p. Biniszkiewiczem nie ma żadnych zwolenników. Ile zaś wyżej wymienieni zwolennicy p. Grażyńskiego kosztują społeczeństwo, – o tem wie najlepiej sam p. Grażyński. (...)» i na zakończenie dodano: „(...) Jeżeli na Śląsku działa się gwałty przy ostatnich wyborach do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej, to wybory do Sejmu śląskiego pod rządami p. Grażyńskiego i »powstańców« budzą już dziś obawę u ludzi przyzwyczajonych do praworządności”⁴⁹.

⁴⁹ J. Machej, *Sejm śląski i jego wrogowie*, „Robotnik. Centralny Organ PPS” z 4 marca 1929 r., R. XXXIV, nr 62, s. 1. Zob. też W. Marcoń, *Józef Machej w Sejmie Śląskim*, „Pamiętnik Cieszyński, 2004, t. 19, s. 77. Por. też *Walka o autonomję Śląska. Dzieje budżetu woj. śląskiego*, „Robotnik. Centralny Organ PPS” z 28 lipca 1930 r., R. XXXVI, nr 217 (4147), s. 2: „Rozwiązanie pierwszego Sejmu śląskiego dokonane 12 lutego 1929 nastąpiło głównie z tego powodu, że Komisja budżetowa rozpoczęła skrupulatne badanie radosnej twórczości p. wojewody dra Grażyńskiego, jaką ten rozwinał szczególnie

Bardzo ciekawy jest także artykuł zatytułowany *„Rada Wojewódzka w obronie autonomji śląskiej”*, zamieszczony w *„Gazecie Robotniczej”* z dnia 9 marca 1929 roku, opisujący wydarzenia, jakie rozegrały się w Radzie Wojewódzkiej, tuż po rozwiązaniu Sejmu Śląskiego I kadencji. Bowierni opozycyjni wobec wojewody członkowie Śląskiej Rady Wojewódzkiej zaczęli domagać się, aby na czas rozwiązania Sejmu Śląskiego nadal urzędował marszałek Konstanty Wolny. Oczywiście był temu przeciwny jej przewodniczący wojewoda Grażyński, który swe stanowisko tłumaczył w następujący sposób: „(...) Śląsk nie jest krajem związkowym i po rozwiązaniu sejmiku śląskiego kończy się automatycznie również urzędowanie marszałka tego sejmiku”. Jednak większością głosów Rada Wojewódzka uchwaliła „nie przyjmować agend biura sejmowego”, gdyż – według jej mniemania – marszałek śląski nadal urzędował. Jednak jak donosił dziennik: „(...) Wojewoda śląski ma prawo na podstawie art. 32 śląskiego statutu autonomicznego zawiesić powyższą uchwałę i oddać cały spór do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu w Warszawie. Tak się też prawdopodobnie stanie. (...)” i dalej skonstatowano: „(...) Pan Wojewoda stanął znowu na stanowisku, że Sejm Śląski ma znaczenie Sejmiku Wojewódzkiego tak jak w innych województwach. Takie stanowisko trwałoby większość Rady Wojewódzkiej jako dążenie do ściśnięcia autonomji śląskiej, wobec czego odrzucono wniosek p. wojewody. (...)”⁵⁰.

Faktycznie wojewoda Grażyński podjął sugerowane kroki prawne, a o ich rezultatach donosiła m.in. *„Polska Zachodnia”*. W artykule pt. *„Prawo w całej pełni po stronie Wojewody Grażyńskiego”* czytamy: „Sąd Najwyższy przyznał całkowitą słuszność decyzji Wojewody, stwierdzającej, że p. Konstanty Wolny nie jest obecnie uprawniony do piastowania urzędu Marszałka Sejmu Śląskiego”⁵¹.

podczas wyborów do Sejmu i Senatu Rzplitej w roku 1928. Zaraz na początku natknęła się Komisja na wydatki poczynione z funduszu przeznaczonego dla najbiedniejszej ludności, na rzecz Związku Powstańców Śląskich, na którym p. Grażyński od początku oparł swoje rządy w województwie śląskim. Rozwiązanie Sejmu nastąpiło w czasie sesji budżetowej, pomimo, że ustawa konstytucyjna zawierająca statut autonomiczny województwa śląskiego najwyraźniej postanawia, że Sejm nie może zostać ani odroczone, ani zamknięty podczas sesji budżetowej. (...)”.

⁵⁰ *Rada Wojewódzka w obronie autonomji śląskiej*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partji Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 2 marca 1929 r., R. 34, nr 51, s. 1.

⁵¹ *Prawo w całej pełni po stronie Wojewody Grażyńskiego*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 12 maja 1929 r., R. IV, nr 129, s. 7.

Duże oburzenie wywołała także postawa Michała Grażyńskiego, kiedy to wojewoda – po przerwaniu prac komisji budżetowej nad projektem wydatków na rok 1929, na skutek rozwiązania Sejmu Śląskiego i mimo negatywnego stanowiska Rady Wojewódzkiej, która nie chciała zaakceptować łamania zasad konstytucyjnych i przyjąć na siebie odpowiedzialności za wykonanie tego budżetu – sam zgodził się wziąć na siebie tę odpowiedzialność, gdyż – jak argumentował – rząd przyjął już preliminarz budżetowego⁵².

Sejm Śląski II kadencji został zwołany 27 maja 1930 roku⁵³, ale jego prace nie potrwały długo.

Z tego okresu szczególnie głośnym echem na łamach śląskiej prasy odbiło się przemówienie wojewody Grażyńskiego, który – jako przewodniczący Śląskiej Rady Wojewódzkiej – w dniu 16 września 1930 roku, uzasadniając preliminarz budżetowy, zachęcał wszystkich, niezależnie od barw politycznych, do podjęcia współpracy

⁵² Por. *W sprawie zatargu wojewody z komisją budżetową*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 27 czerwca 1930 r., R. 35, nr 145, s. 1. Zob. też *Posiedzenie Konwentu Seniorów Sejmu Śl.*, „Polonia” z 23 sierpnia 1930 r., R.VII, nr 2112, s. 7: „(...) Co do budżetów z czasów bezsejmowych zarówno przez przedstawiciela rządu jak i przez reprezentantów klubów poselskich, złożone zostaną odpowiednie deklaracje. Przedstawiciel rządu zamierza w tej deklaracji oświadczyć, że budżety, wykonane bez zgody Sejmu rząd uważa za legalne, natomiast przedstawiciele klubów poselskich opozycyjnych złożą deklarację, że budżety te są nielegalne, bo zostały wykonane bez zgody Sejmu Śląskiego. Ponieważ jednak w ramach prawnych statutu organicznego Województwa Śląskiego większość Sejmowa nie ma środków prawnych, by pociągnąć do odpowiedzialności p. Wojewodę wzgl. Rząd za nielegalną gospodarkę skarbową, przeto kluby opozycyjne stwierdziwszy jej nielegalność, sprawę tą jako sporną przeکاżą mającemu powstać w Państwie Trybunałowi Konstytucyjnemu. (...)” . Por. też *Walka o autonomję Śląska. Dzieje budżetu woj. śląskiego*, „Robotnik. Centralny Organ PPS” z 28 lipca 1930 r., R. XXXVI, nr 217 (4147), s. 2: „(...) Rząd (...). (...) obecnie (...), żąda jednak od klubów poselskich, aby z góry dały oświadczenie, że zatwierdzają wszystkie wydatki, jakie z tegorocznego budżetu zostały już poczynione lub zakontraktowane. Pod tym względem ustępstwo najdalej idące zrobili przedstawiciele Klubu niemieckiego, którzy zgodzili się na zatwierdzenie tych wydatków, lecz czynią zastrzeżenie, że nie ma to być równoznacznem z aprobatą przez ich Klub gospodarki bezsejmowej. Klub p. Korfanteo zgadza się na zatwierdzenie odnośnych wydatków, z zastrzeżeniem, poczynionem odnośnie do pozycji, które by się kwalifikowały jako nadużycie. Klub P.P.S. wyraził zgodę na zatwierdzenie naczelných wydatków, po zbadaniu ich celowości. Wobec daleko posuniętej ustępliwości Klubu niemieckiego, który sam wystarczy z klubem sanacyjnym, aby dać rządowi większość – (klub niemiecki 15 posłów, sanacja 10, razem 25, na 48 posłów sejmu) i wobec oczywistej chęci Klubu Korfanteo pójścia na ustępstwa, należy przypuszczać, że trudności budżetowe zostały na razie usunięte z drogi, po której chciałby kroczyć Sejm w swojej pracy”.

⁵³ Odnośnie wyborów z 11 maja 1930 r. zob. *Dzisiaj wybory do Sejmu Śląskiego*, „Robotnik. Centralny Organ PPS” z 11 maja 1930 r., R. XXXVI, nr 131 (4071), s. 1: „W dniu dzisiejszym odbywają się wybory do Sejmu śląskiego. Pierwszy Sejm rozwiązany został w roku ubiegłym i wbrew przepisom i konstytucji, iż wybory muszą się odbyć w ciągu 75 dni, zwlekano z wyborami cały rok. Wywołało to duże rozgoryczenie wśród ludności śląskiej. Wybory odbywają się w atmosferze niespokojnej. Z jednej strony kryzys gospodarczy i bezrobocie dają się mocno we znaki w tym największym ośrodku przemysłowym Polski, z drugiej zaś – rządy sanacyjne zatruły do najwyższego stopnia stosunki wewnętrzne, zaogniły walki narodowe i społeczne, zdemoralizowały jednostki i grupy całe”.

na rzecz Śląska: „Chciałbym, żebyśmy się spotkali na gruncie programu autonomicznego (...) nie potrzeba do istniejącej sytuacji politycznej na Śląsku dorzucać jeszcze jednego szczegółu, o którym nie chcę tutaj mówić. Jeszcze raz rzucam hasło współpracy”⁵⁴.

Od razu też w „Polonii” z 17 września ukazał się artykuł zatytułowany „»*Współpraca, która jest niezbędna* ... «. *Na marginesie przemówienia p. dr. Grażyńskiego*”, w którym stwierdzono wymownie, iż: „(...) Kwintesencję tego przemówienia można ująć niemieckim przysłowiem: Und willst du nicht mein Bruder sein, so schlage ich dir den Schädel ein. (Jeśli nie będziesz moim bratem, będę twoim katem). (...) Nie trzeba zbyt wielkiej domyślności, aby zrozumieć sens tych zamaskowanych pogroźek. Zdaniem pana Grażyńskiego: albo Sejm Śl. będzie potulny wobec jego poczynań i jego polityki, będzie z nim współpracował tak, jak on chce, albo też dorzucony zostanie do istniejącej sytuacji politycznej tajemniczy „szczeół”, tj. rozwiązanie Sejmu Śl. (...)”⁵⁵.

Prezydent Rzeczypospolitej Ignacy Mościcki zarządzeniem z dnia 25 września 1930 roku rozwiązał śląski parlament, który zakończył swą działalność dzień później. Na domiar złego aresztowano przywódców śląskiej chadecji⁵⁶, więc atmosfera

⁵⁴ „*Współpraca, która jest niezbędna ...*”. *Na marginesie przemówienia p. dr. Grażyńskiego*, „Polonia” z 17 września 1930 r., R.VII, nr 2137, s. 7.

⁵⁵ Ibidem. Por. też „*Krwawa niedziela*” w *Sejmie Śląskim. Z wczorajszego posiedzenia. Przemówienie przedstawiciela klubu posłów socjalistycznych*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 19 września 1930 r., R. 35, nr 216, s. 1: „(...) Tow. Gluecksman na wstępie zajął się rzuconem przez Wojewodę hasłem współpracy z nim. (...) Chodzi jednak o to, jak tę współpracę Wojewoda rozumie. Czy tak, jak byliśmy tego świadkami w niedzielę? Zresztą z oferty samej wypływa, że zmieniono ją właściwie w groźbę, bo tak ją ujęto, iż każdy musi odnieść wrażenie, że ofertę należy przyjąć, gdyż inaczej...? Albo rozwiąże się Sejm, albo też odroczy. Tak rozumie nasz klub tą ofertę. Dlatego mówca stwierdza, że niczem przedstawiciele klasy robotniczej nastraszyć się nie dadzą. (...) Socjaliści zwalczają (...) dyktaturę i groźbę dyktatury, (...). Naszym ideałem jest demokracja. Jesteśmy nieuleczalnymi demokratami – powiedział tow. Gluecksman, dlatego demokracji bronimy. Tylko w demokracji można żyć, tylko demokracja wyraża obraz społeczeństwa. Wprawdzie korupcją i groźbami można obraz ten cośkolwiek spacyć, ale w ten sposób więcej mandatów nie można zdobyć, jak 10 na 48. (Aluzja do sanacji, która zdobyła przekupstwem i groźbami 10 mandatów do Sejmu Śląskiego). Ofertę Grażyńskiego mógłby Klub Socjalistyczny przyjąć, gdyby i po drugiej stronie była dobra wola, gdyby Wojewoda mógł spełnić warunki oferty. Tego uczynić nie może jednak, gdyż musi słuchać rozkazów z Warszawy. (...)”.

⁵⁶ Zob. G. Bębnik, S. Rosenbaum, M. Węcki, *Wojciech Korfanty. Bohaterowie Niepodległej*, Warszawa 2018, s. 38: „(...) wojewoda, dysponujący wsparciem obozu sanacyjnego i władzą administracyjną, był w tym sporze górą. Pozwalało mu to na stopniowe osłabianie pozycji przeciwnika, który w coraz większym stopniu tracił wypracowane przez lata wpływy i popularność. Sanacyjne działania wymierzone w jego osobę podsumował Korfanty słowami: „to jest zapłata za moje 35 lat ofiarnej pracy dla Polski, za me życie wypełnione pracą dla dobra publicznego”. W końcu września 1930 r. rozwiązany został Sejm Śląski II kadencji. Wobec wygaśnięcia poselskiego immunitetu możliwe stało się aresztowanie Korfanteo pod zarzutami kryminalnymi (niewiarygodnymi do tego stopnia, że powątpiewali w nie nawet prowadzący sprawę prokuratorzy)”. Por. też G. Bębnik, S. Rosenbaum, M. Węcki, *Wojciech Korfanty 1873–1939*, wyd. 2, Warszawa – Katowice 2023, s. 223–264.

w województwie stawała się coraz bardziej napięta. Z tego też względu Chrześcijańska Demokracja, NPR i PPS wydały odezwę, w której nawoływano do rozpoczęcia strajku generalnego. Przedsięwzięcie to zakończyło się jednak fiaskiem, gdyż za słowami nie poszły czyny i nie podjęto żadnych działań o charakterze organizacyjnym.

Wojewoda śląski wydał wówczas oświadczenie w „Polsce Zachodniej”, w którym – zachęcając społeczeństwo do zachowania rozsądku – stwierdzał: „Przyszedłem na ten teren, by urzeczywistniać program całego społeczeństwa, najszerszych warstw ludowych i robotniczych w rzetelnej i sumiennej pracy, a nie w myśl demagogii partyjnych krzykaczy. Szczęście ludu śląskiego jest moim szczęściem, a jego dola moją dolą”⁵⁷.

Natomiast w dość spokojnym, choć zarazem stanowczym tonie o powyższych wydarzeniach wypowiedział się w „Polonii” z dnia 3 października 1930 roku marszałek Konstanty Wolny: „(...) Moim zdaniem rozwiązanie Sejmu Śląskiego i aresztowanie prezesa Korfantego jest bardzo silnym atutem dla opozycji”⁵⁸. Poza tym Wolny zwrócił również uwagę na fakt, iż rozwiązanie śląskiego parlamentu uniemożliwiło mu uchwalenie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego, co było jego najważniejszym zadaniem, gdyż ustawa ta miała uregulować wszystkie „niejasności, zawarte w Statucie Autonomicznym” oraz określić zasady działania administracji samorządowej⁵⁹.

Z kolei w „Robotniku” z dnia 1 kwietnia 1931 roku pojawił się artykuł, w którym donoszono o projekcie ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego stworzonym przez wojewodę Grażyńskiego, a uzgodnionym – według pozyskanych informacji – z władzami centralnymi. Wojewoda dążył w nim do ograniczenia uprawnień Sejmu Śląskiego, redukując go do roli sejmiku wojewódzkiego. Oprócz tego

⁵⁷ Doniosłe oświadczenia Wojew. Grażyńskiego. Wywiad przedstawiciela redakcji „Polski Zachodniej” z P. Wojewodą Śląskim Dr. Michałem Grażyńskim, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 28 września 1930 r., R. V, nr 245, s.1.

⁵⁸ Marszałek Sejmu Śląskiego K. Wolny o rozwiązaniu Sejmu, „Polonia” z 3 października 1930 r., R. 7, nr 2153, s. 3.

⁵⁹ Ibidem.

zamierzał doprowadzić do zniesienia nietykalności posłów śląskich oraz diet poselskich, co – jak przewidywał autor artykułu – niewątpliwie „(...) napotka na silną opozycję już na terenie Rady Wojewódzkiej”⁶⁰.

Co pewien czas do śląskiej opinii publicznej docierały także bardziej lub mniej sprawdzone pogłoski o zbliżającym się odwołaniu Grażyńskiego z piastowanego przez niego urzędu.

I tak przykładowo w artykule *„Zmiana na stanowisku wojewody śląskiego”*, który ukazał się w „Polonii” z 23 października 1929 roku czytamy: „Kurjer Śląski donosi, że przewidziana jest zmiana na stanowisku wojewody śląskiego. (...) Według doniesień Kurjera Śląskiego przewidziany jest jako następca na stanowisku wojewody (...) pewien Górnoślązak, (...), czy zdecyduje się objąć schedę po dr. Grażyńskim. Spadek to – niezbyt pociągający, szczególnie w obecnych warunkach politycznych w państwie i województwie, gdzie ludność jest w najwyższym stopniu niezadowolona, zwłaszcza wskutek naruszenia autonomii śląskiej, (...)”⁶¹.

W kontekście ograniczania autonomii bardzo interesujący wydaje się tekst zatytułowany *„Likwidowanie autonomii Śląska”* zamieszczony w „Robotniku”, a dotyczący reakcji posłów śląskich na jeden z artykułów nowej Konstytucji, który znosił konieczność uzyskania zgody Sejmu Śląskiego na zmianę ustroju w województwie śląskim: „(...) Nie ulega wątpliwości, że zarówno ten artykuł, jak też ataki prasy „sanacyjnej” na Sejm śląski są zapowiedzią likwidacji autonomii śląskiej, a właściwie resztek, jakie jeszcze z tej autonomii zostały. (...)”⁶². W podsumowaniu zaś dodano: „Nie mielibyśmy nic przeciw temu, gdyby to odpowiadało woli ludności śląskiej, gdyby ludność ta istotnie domagała się uchylenia autonomii, wielokrotnie

⁶⁰ *Losy autonomii woj. śląskiego. Sensacyjne projekty p. woj. Grażyńskiego (Od naszego własnego korespondenta)*, „Robotnik. Centralny Organ PPS” z 1 kwietnia 1931 r., R. XXXVI [i.e. XXXVII], nr 124 (4464), s. 1.

⁶¹ Por. *Zmiana na stanowisku wojewody śląskiego*, „Polonia” z 23 października 1929 r., R. 6, nr 1814, s. 9. Zob. też *Dymisja woj. Grażyńskiego? Kto będzie następcą?*, „Polonia” z 1 marca 1931 r., R. 8 nr 2299, s. 3: „Największe trudności stanowić ma sprawa następcy dr. Grażyńskiego, gdyż wobec ciężkiego położenia politycznego i gospodarczego na Śląsku, niewielu jest kandydatów, którzy chcieliby objąć stanowisko i odpowiadali równocześnie warunkom, stawianym wojewodzie śląskiemu przez Rząd obecny”.

⁶² *Sprawy bieżące. Likwidowanie autonomii Śląska*, „Robotnik. Centralny Organ PPS” z 18 stycznia 1935 r., R. XL [i.e. XLI], nr 20 (6097), s. 1.

uroczyście proklamowanej przez Polskę przed plebiscytem na Śląsku. Ale ludności śląskiej nikt się nie pyta i sprawę ustroju Śląska załatwia się w Warszawie”⁶³.

Na początku 1935 roku wojewoda Grażyński wygłosił kolejne głośnie przemówienie, które przez oponentów sanacji zostało bardzo nieprzychylnie przyjęte. Po pierwsze dlatego, że wojewoda mówił w nim o ograniczeniu przerostów politycznych autonomii, a po drugie otwarcie wyartykułował w nim rezygnację z chęci współpracy z politycznymi przeciwnikami sanacji: „(...) O ile chodzi o stosunek Śląska do Państwa, to właśnie nasz obóz czynu zawsze dążył do całkowitego zespolenia Śląska z Macierzą. W tem programowym założeniu i dążeniu nic się do dziś dnia nie zmieniło. Muszą być zniesione wszystkie te przerosty statutu organicznego, które stwarzają pole dla popisu demagogii. (...) My mamy program rozszerzonego samorządu, pozbawionego przerostów politycznych i w ramach tego zreformowanego samorządu potrafimy twórczo i skutecznie pracować w interesie Śląska, ściśle zespolonego z Polską. W dotychczasowej swej pracy chciałem widzieć w całym Sejmie Śląskim ludzi dobrej woli. Mimo przykrych doświadczeń i rozczarowań rokrocznie apelowałem o współpracę. Okazało się to daremne. Dziś czas bezpłodnego nawoływania minął. Obecnie (...) rezygnujemy z pomocy tych panów, którzy siedzą w opozycji. Jesteśmy obozem zwartym i mocnym i sami sobie damy radę. (...) Obóz nasz (...) potrafi nadać Śląskowi taki ustrój, który będzie zgodny z interesami Państwa i interesami ludu śląskiego”⁶⁴.

Natomiast „Śląski Kurjer Poranny” z 11 lutego 1935 roku w artykule zatytułowanym „*Marszałek Sejmu Śląskiego skarży Wojewodę. Przed sensacyjnym procesem politycznym na Śląsku*” zwrócił uwagę na inny fragment przemówienia wojewody, w którym Grażyński miał stwierdzić, że: „kiedy przysłuchiwał się w Sejmie Śląskim dyskusji nad śląską autonomią, to przypomniła mu się upiorna wizja z końca 18-go wieku, kiedy to obóz patriotyczny ratował Polskę i dążył do jej wzmocnienia przez nową Konstytucję, zwalczaną zaciekle przez warcholów i zdrajców. Przeciwnicy jej odwoływali się obłudnie do zasad wolności i krzyczeli, »że Polska ginie i ucieka się do pomocy zagranicznych potencji«.”, a następnie miał dodać, że również w obecnym „(...) Sejmie Śl. jeden z posłów opozycyjnych miał usta pełne frazesów, apelując

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ *Cios w warcholską opozycję. Rewelacyjne, mocne przemówienie Pana Wojewody Grażyńskiego na „Wigilji Powstańczej”, „Ilustrowany Dziennik Śląski Polska Zachodnia” z 25 stycznia 1935 r., R. X, nr 25, s. 1.*

do ludu śląskiego, któremu rzekomo zagraża niebezpieczeństwo, a drugi poseł opozycyjny odwoływał się do instancji międzynarodowej w sprawie śląskiego statutu organicznego, chociaż sprawa ta jest sprawą wyłącznie wewnętrzną Polski i prócz Polaków nikt tutaj nie ma prawa zabierać głosu. (...)”⁶⁵. Kończąc zaś swe wywody, wojewoda zdecydowanie skwitował: „(...) Przed Sejmem Śl. przewinęła się wstęga upadku ducha i warcholstwa. (...)”⁶⁶. Właśnie tym fragmentem mowy Grażyńskiego poczuł się szczególnie dotknięty marszałek Konstanty Wolny, który podczas obrad protestował wobec zamiarów ograniczenia autonomii i z tego powodu wniósł pozew do sądu przeciwko wojewodzie oraz „Polsce Zachodniej”⁶⁷.

Znamienny jest także artykuł pod tytułem „Wybory B.B.W.R. Sejm p. Wojewody”, zamieszczony w „Gazecie Robotniczej” z 15 sierpnia 1935 roku, w którym autor wyraził przekonanie, iż wybory do Sejmu Śląskiego będą jedynie karykaturą tych demokratycznych, bowiem: „Cały skład Sejmu Śląskiego jest już z góry ustalony. Wybrani zostaną tylko ci, którzy uzyskali aprobatę »czynnika z gmachu Wojewódzkiego«. Podobno nawet Niemcy otrzymają trzy mandaty, jako że ogłosili, »że spełnią swój obowiązek obywatelski« i wezmą udział w wyborach. Mechanizm wyborczy jest tak ustawiony, że wszystko pójdzie jak z płatka. Pan Wojew. Grażyński będzie miał taki Sejm Śląski, jakiego sobie życzy. Sejm ten uchwali też »Ustrój Wewnętrzny« Woj. Śląskiego, który zlikwiduje autonomię Śląska. A o to »sanacji« właśnie chodzi...”⁶⁸.

Poza tym bardzo ciekawy był cykl artykułów, które ukazały się na łamach „Polonii” oraz „Śląskiego Kurjera Porannego” przy okazji wystąpienia płk. Zygmunta

⁶⁵ Marszałek Sejmu Śląskiego skarży Wojewodę. Przed sensacyjnym procesem politycznym na Śląsku, „Śląski Kurjer Poranny. Dziennik niezależny polityczno-społeczno-gospodarczy, poświęcony obronie świata pracy” z 11 lutego 1935 r., R. 1, nr 10, s. 2.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem. Zob. *Sensacyjny proces polityczny na Śląsku. Marszałek Wolny zaskarżył woj. Grażyńskiego*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 13 lutego 1935 r., R. 40, nr 44, s. 3; *Wojewoda Grażyński oskarżonym*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 5 marca 1935 r., R. 40, nr 63, s. 6: „Jak donoszą, odbędzie się dnia 10-go maja rozprawa przed Sądem Grodzkim w Katowicach przeciw woj. Grażyńskiemu, z oskarżenia marszałka Sejmu, Wolnego. Skarga, powstała na tle przemówienia woj. Grażyńskiego na „gwiadzde” Zw. Powstańców Śląskich, skierowanego przeciw posłom opozycyjnym, którzy stanęli w obronie autonomii śląskiej”. Por. też *Echa zatargu Wolny – Dr Grażyński. Redaktor „Polski Zachodniej” odwołuje swe zarzuty*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 17 stycznia 1936 r., R. 41, nr 18, s. 6.

⁶⁸ *Wybory B.B.W.R. Sejm p. Wojewody*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 15 sierpnia 1935 r., R. 40, nr 216, s. 2.

Wendy, w którym ów wojskowy zawarł m.in. uwagi dotyczące kwestii autonomii Śląska⁶⁹.

Oryginalny tekst jego przemówienia ukazał się w „Gazecie Polskiej”, organie Obozu Zjednoczenia Narodowego, ale – na skutek protestów śląskich posłów w Sejmie RP – ostatecznie płk. Zygmunt Wenda nie wygłosił passusu o śląskiej autonomii. Mimo tego i tak rozgorzała dyskusja, gdyż był to niezbity dowód na nieprzychylność rządzących wobec autonomii: „(...) Zasadniczo należy stwierdzić, że jedna z pierwszych figur kierowniczych Obozu Zjednoczenia Narodowego miała intencję wygłoszenia przemówienia przeciwko autonomii śląskiej. (...)”⁷⁰.

Co ciekawe prasa śląska donosiła również, że: „(...) ataki te nie tylko są skierowane przeciwko obecnemu ustrojowi autonomicznemu na Śląsku – i ludowi śląskiemu, ale – jak koła polityczne dosyć głośno mówią – przeciw Wojewodzie Śląskiemu dr. Grażyńskiemu. I on stał się niektórym czynnikom w Warszawie niewygodny. (...)”, a podsumowując, podkreślono: „(...) Nie jest bowiem żadną tajemnicą, że autonomia śląska właściwie przestała już istnieć. Nie ma autonomii; jest tylko Sejm Śląski i Rada Wojewódzka całkowicie zależna od sanacji śląskiej. To co pozostało, to tylko mizerne resztki, zachowane jedynie dla zapewnienia sanacji możliwości swobodnego dysponowania wpływami ze skarbu śląskiego”⁷¹.

Reasumując, po przeglądzie ówczesnej prasy śląskiej można wyciągnąć następujące wnioski: po pierwsze działania wojewodów rządzących na Śląsku w latach 1922-1926 były skoncentrowane na budowie od podstaw polskiej administracji terenowej zarówno rządowej, jak i samorządowej, a po drugie na niwelowaniu pojawiających się trudności aprowizacyjnych oraz gospodarczo-komunikacyjnych. Dopiero tak naprawdę za czasów rządów wojewody Grażyńskiego zaczęto podejmować działania, zmierzające do rozwoju gospodarczo-kulturalnego tych ziem na szerszą skalę. Nie można też pominąć faktu, że pierwszym czterem wojewodom – z większym bądź mniejszym sukcesem – udawała się sztuka współpracy z Sejmem Śląskim,

⁶⁹ *O autonomię chodzi czy o wojewodę Grażyńskiego?*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 25 lutego 1939 r., R. 43, nr 48, s. 6. Por. też *Fidelis, A więc jednak atak na autonomię śląską... Szef sztabu O.Z.N. płk. Wenda miał intencję wygłoszenia przemówienia przeciwko autonomii śląskiej. Przemówienie to zamieściła „Gazeta Polska”, oficjalny organ O.Z.N.*, „Śląski Kurjer Poranny. Dziennik niezależny, poświęcony obronie świata pracy” z 23 lutego 1939 r., R. 5, nr 54, s. 3.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

w odróżnieniu do okresu po przewrocie majowym, kiedy to śląski parlament stał się miejscem walki między opozycją antysanacyjną, a wojewodą Grażyńskim.

Poza tym – wobec osób piastujących urząd wojewody – śląska prasa wysuwała najczęściej zarzuty dotyczące ich przynależność do konkretnej partii politycznej lub zbytnej uległości wobec partyjnych towarzyszy, a także te, odnoszące się do ich pochodzenia (jedynie Józef Rymer był Górnślązakiem). Zwłaszcza ten ostatni zarzut, a więc brak śląskich korzeni utożsamiano z brakiem zrozumienia specyfiki tego regionu, jego istoty dla rozwoju całego państwa polskiego i problemów nurtujących lud śląski. Dlatego bardzo często przez publikacje prasowe przewijała się opinia, że wojewoda śląski nie powinien być wyłącznie sprawnym administratorem, ale winien poznać prawdziwą „duszę” ludu śląskiego, bo tylko wtedy będzie on mógł podejmować decyzje, pozwalające na rozwój polityczny, gospodarczy i kulturalny polskiego Śląska⁷².

Urszula Zagóra-Jonszta stwierdziła, że po podziale Śląska władze centralne najchętniej wycofałyby się z obietnic autonomii dla nowo powstałego województwa śląskiego: „Z perspektywy Warszawy autonomia jawiła się jako »zło konieczne«”⁷³. W tym kontekście trafnym wydaje się więc wniosek, że władze centralne, mianując na urząd wojewody osoby spoza Śląska, miały na celu uniknięcie przede wszystkim sytuacji, w której wojewoda – Górnślązak stawiałby śląską rację stanu ponad polską. Jak wiemy bowiem, wojewoda – umiejętnie wykorzystując swe atrybucje – mógł skutecznie ograniczać śląską autonomię i realizować politykę rządu w Warszawie, co – jak próbowano wykazać powyżej – bardzo sprawnie czynił wojewoda Michał Grażyński⁷⁴.

⁷² Por. Nowy Wojewoda, „Goniec Śląski” z 27 maja 1924 r., R. 4, nr 122, s. 2; *Spór o wojewodę śląskiego*, „Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” z 29 stycznia 1926 r., R. 31, nr 23, s. 1.

⁷³ U. Zagóra-Jonszta, *Autonomia Śląska w ramach państwa polskiego (1922-1939)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 509, s. 473.

⁷⁴ Zob. Z. Hojka, *Administracja rządowa...*, op. cit., s. 106; K. Mroczka, *Pozycja i rola wojewody w systemie decydowania publicznego w okresie II Rzeczypospolitej (w latach 1919-1928) w kontekście tworzenia struktur administracji terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2019, t. 26, s. 141. Zob. też W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, Lublin 2009, s. 90. K. Mroczka, *Wpływ polityki zarządzania zasobami ludzkimi w służbie cywilnej na funkcjonowanie państwa*, Warszawa 2015, s. 50 i n.

ZAKOŃCZENIE

Józef Rymer, obejmując urząd wojewody śląskiego w czerwcu 1922 roku, zaczął zarządzać regionem, który znacząco różnił się od pozostałych obszarów II Rzeczypospolitej. Jego wyjątkowość podkreślała nadana województwu śląskiemu autonomia¹. Statut organiczny wprowadzał bowiem, poprzez możliwość stanowienia własnych praw, autonomię ustawodawczą (art. 4), a dzięki umożliwieniu rządzenia „przez własnych z wyboru pochodzących wybrańców” również autonomię administracyjną (art. 24 i 25)².

Niewątpliwie to najmniejsze i najgęściej zaludnione polskie województwo (w 1922 roku w skali kraju było to ok. 1,1% terytorium – 4216 km² i 4,4% ludności – prawie 1,3 mln) było terenem bardzo wymagającym, jeżeli chodzi o jego administrowanie. Istniały tu bowiem wciąż żywe zaszłości historyczne i konflikty graniczne, panowała szczególna sytuacja społeczno-polityczna oraz zróżnicowanie kulturowe, wynikające z tego, że województwo śląskie składało się z ziem dawnych zaborów: pruskiego (Górny Śląsk) i austriackiego (Śląsk Cieszyński³. Jak pisze Marek Margielewicz: „Mimo zjednoczenia tych dwóch obszarów w jedną autonomiczną jednostkę

¹ J. Ciągwa, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, Katowice 1988, s. 9. Zob. też idem, *Autonomia Śląska w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990, s. 236; idem, *Autonomia Śląska (1922-1939)*, [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996, s. 175; T. Semik, *Autonomia, czyli wielki polski atut w walce o Śląsk*, „Dziennik Zachodni. Plus” z 22 lipca 2017 r., <https://plus.dziennikzachodni.pl/historia/a/autonomia-czyli-wielki-polski-atut-w-walce-o-slask,12281118> (dostęp 10.06.2018 r.); A. Muś, „Wolny Region Śląsk”? *Refleksja nad genezą poszukiwania nowych rozwiązań dla Górnego Śląska w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, 2016, t. 4, nr 1, s. 49-50. Por. też A. Obersztyn, J. Jaros, *Przemysł górnośląski w organizmie gospodarczym II Rzeczypospolitej. Ekonomiczne aspekty integracji*, [w:] *Ziemie śląskie w granicach II Rzeczypospolitej. Procesy integracyjne*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1985, s. 42-43; A. Drogoń, *Ustrój samorządny województwa śląskiego czy autonomia? Spór doktrynalny czy też różne instytucje ustrojowe?*, „Z Dziejów Prawa”, 2018, t. 11 (19), cz. 2, s. 122-123.

² Zob. W. Dąbrowski, *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*, t. 1, Katowice 1922, s. 53; idem, *Przyczynki do analizy stanu prawnego w woj. śląskim w latach 1918-1937*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 2, s. 140 i n.; W. Marcoń, *Włodzimierz Dąbrowski 1892-1942*, Kraków 2013, s. 53-54; A. Krychowski, *Śląscy prawnicy o autonomii śląskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze”, 2019, t. 10, s. 26 i n. Wacław Komarnicki pisał o województwie śląskim jako o prowincji opartej na najdalej idącej decentralizacji. Por. W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008 (reprint z 1922), s. 236.

³ M. W. Wanatowicz, *Województwo śląskie na tle Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996, s. 17. Oczywiście, oprócz konieczności ponownej integracji ziem polskich, istniały też inne porozbiorowe konsekwencje. W kontekście województwa śląskiego warto choćby wspomnieć o sporze z arcyksiężętami habsbursko-lotaryńskimi o dobra byłej Komory Cieszyńskiej, którzy w 1927 roku wystąpili do sądu przeciw Skarbowi Polski, domagając się ich zwrotu. Zob. J. Brożek, *Proces stulecia*, „Kalendarz Cieszyński”, 1987, s. 83-85.

administracyjną, różniła je przez cały okres międzywojenny spuścizna odziedziczona po państwowości austriackiej i niemieckiej, której nie zniwelowała powojenna integracja wewnętrzna województwa. Część górnśląska była znacznie większa pod względem obszaru i ludności, powiaty górnśląskie tworzyły wielką aglomerację miejską, największy zurbanizowany obszar kraju; Śląsk Cieszyński, poza Bielskiem, miał z kolei charakter rolniczy. Wynikała z tego faktu odmienna struktura zawodowa ludności rzutująca na oblicze polityczne obu regionów. W części cieszyńskiej słaba była klasa robotnicza, natomiast na Górnym Śląsku – ruch ludowy. Śląsk Cieszyński posiadał kilkakrotnie więcej inteligencji polskiej ze średnim i wyższym wykształceniem niż Górny Śląsk, co wynikało z liberalnej polityki narodowościowej Austrii. (...) Mieszkańcy Śląska Cieszyńskiego żyli konfliktem polsko-czeskim, a mieszkańcy Górnego Śląska – polsko-niemieckim. Regulująca kwestię podziału Górnego Śląska Konwencja Genewska, zawarta na okres 15 lat w maju 1922 roku, obowiązująca tylko na Górnym Śląsku, również miała wpływ na specyfikę życia politycznego tego regionu”⁴.

Jednocześnie trzeba pamiętać, że obszar województwa śląskiego był niezwykle ważny dla rozwoju odradzającej się Rzeczypospolitej⁵, gdyż jego przemysł stanowił ponad 50% produkcji przemysłowej całej Polski⁶. O jego randze niech świadczą choćby znamienne słowa Władysława Wróblewskiego – posła na Sejm Ustawodawczy w 1920 roku: „(...) niezbędnym jest takie ułożenie przyszłego współżycia, żeby ludność obu

⁴ M. Margielewicz, *Problem świadomości zagrożenia ze strony Niemiec w społeczeństwie polskim Górnego Śląska w ostatnich latach II Rzeczypospolitej*, „Wiek Stary i Nowy”, 2009, t. 1(6), s. 264.

⁵ Por. A. Brożek, *Przełom w dziejach Śląska. 1922 rok z perspektywy siedmiu dekad*, „Sejmik Samorządowy” z 1992 r., nr 15, s. 6; S. Kwiecień, *Ustrój województwa śląskiego w latach 1922-1939*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski”, 2012, nr 4, s. 271; J. Borucki, *Województwo śląskie w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2013, s. 53-54. Zob. też AP w Katowicach, Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/675, Tytuł: *Posiedzenie 141: Śląski Fundusz Gospodarczy - druk 729 i 742; Zniesienie Dyrekcji Policji w Bielsku oraz zmiana ordynacji gminnej Bielska - druk 743; Stosunki służbowe nauczycieli - druk 744; Zamykanie szkół powszechnych i wydziałowych - druk 745; Wydawanie Dziennika Ustaw Śląskich - druk 709 i 749; Zrównanie poborów urzędników państwowych i śląskich - druk 747; Ustrój władz wojewódzkich - druk 748; Czynsze mieszkaniowe - druk 746; Zapobieganie bezrobociu, zasiłki dla bezrobotnych - druk 753; Pomoc dla zredukowanych policjantów - druk 752*, k. 101 (*Sprawozdanie stenograficzne z 141. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 17. czerwca 1926 r. Ustrój władz wojewódzkich*): „(...) Województwo Śląskie, które daje Państwu Polskiemu $\frac{1}{10}$ dochodów, jest województwem istotnie bardzo silnym finansowo mimo małego terenu i niezbyt silnego zaludnienia w stosunku do innych województw. Województwo tak bogate, z tak skomplikowanym aparatem, o tak wartościowej ludności, ma wszelkie prawa do (...) autonomii, (...)”.

⁶ Na Górnym Śląsku znajdowały się 53 kopalnie węgla (na 67 czynnych), 10 kopalń cynku i ołowiu (na 15), 9 stalowni (na 14), 22 wielkie piece (na 37), połowa hut żelaza i koksośni, 5 walcowni blachy cynkowej (na 8), wszystkie pralnie rudy (13) oraz fabryka nawozów sztucznych w Chorzowie, która w 1931 r. dawała 85% krajowej produkcji fosforu i 15% produkcji azotu. Por. M. Grzyb, *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnśląskim przemyśle w latach 1922-1939*, Katowice 1978, s. 21-23.

Śląsków mogła znaleźć w Polsce najlepsze warunki rozwoju, żeby mogła najlepiej wyzyskać tę zdumiewającą zdolność twardej pracy, jaka jest jej udziałem, żeby w ten sposób mogła jak najobfitsze plony swoich trudów oddać na rzecz wielkiej Ojczyzny. Do tego celu zmierza statut organiczny Śląska. Strzegąc jedności i nierozzerwalności węzłów państwowych, składa się w ręce ludności śląskiej moc rozporządzenia w tych dziedzinach, w których pewien szczególny układ gospodarczych stosunków pociąga za sobą niejaką odrębność potrzeb i środków ich zaspokojenia”⁷.

Autorka niniejszej rozprawy jeden z rozdziałów poświęciła analizie zagadnienia umiejscowienia i roli wojewody w systemie administracyjnym II Rzeczypospolitej i wykazała w nim, iż proces unifikacji administracji terytorialnej wzmógł się po uchwaleniu Konstytucji marcowej z 1921 roku, która była ostatnim aktem prawnym wzmacniającym pozycję samorządu w okresie międzywojennym. Od tego czasu bowiem konsekwentnie ograniczano rolę czynnika społecznego w administracji, umacniając jednocześnie pozycję organów administracji rządowej w terenie. Następnie przedstawiła przebieg tworzenia się województwa śląskiego z połączonych ziem Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego, czego podstawę dawała „Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 roku zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego”. Uwzględniona też została sytuacja po przyłączeniu do Polski Zaolzia w październiku 1938 roku.

W omawianej dysertacji autorka podjęła się jednak przede wszystkim rozwiązania kilku ważkich problemów badawczych.

Przeanalizowała czynniki, które miały wpływ na rozwój i charakter prawny urzędu wojewody śląskiego, skupiając się na ukazaniu zagadnień kształtujących jego pozycję, jako organu terenowej administracji ogólnej oraz rolę wojewody śląskiego,

⁷ K. Wolny, *Geneza statutu autonomicznego Województwa Śląskiego*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 1, s. 15. Por. też W. Dąbrowski, *Autonomia Województwa Śląskiego (Studjum prawnicze)*, Warszawa 1927, s. 54-55; S. Druszkowski, *Rozważania nad sprawą autonomii śląskiej*, „Głos Prawników...”, op. cit., s. 27-28. O procesie integracji Górnego Śląska z resztą ziem polskich zob. też H. Przybylski, *Życie polityczne jako czynnik integracji Górnego Śląska z Drugą Rzeczypospolitą*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995, s. 136-148; B. Danowska-Prokop, U. Zagóra-Jonszta, *Wybrane problemy ekonomiczno-społeczne i polityczne na Górnym Śląsku w latach 1922-1939 (Źródła regionalizmu)*, Katowice 2017, s. 24-38.

jako zwierzchnika administracji samorządowej, gdyż pełnił on także funkcję przewodniczącego Śląskiej Rady Wojewódzkiej⁸.

Jak widzimy więc, status wojewody śląskiego był złożony. Wchodził on bowiem w skład organu wykonawczego parlamentu śląskiego, ale nie ponosił przed Sejmem Śląskim żadnej odpowiedzialności. W całej rozciągłości podlegał natomiast władzom centralnym w Warszawie, które w każdej chwili mogły odwołać go z piastowanego stanowiska. Niestety takie rozłożenie akcentów powodowało niejednokrotnie antagonizmy, zwłaszcza gdy obie strony – rządowa i wojewódzka – odmiennie oceniały zakres praw samorządnych⁹.

Autorka scharakteryzowała również uprzywilejowaną pozycję wojewody śląskiego, gdyż konsekwencją autonomii było zagwarantowanie także samemu wojewodzie śląskiemu znacznie szerszych atrybucji niż posiadali inni polscy wojewodowie. Sprawował on bowiem zwierzchnictwo nad administracją szkolną i skarbową oraz policją wojewódzką. Oprócz tego – do momentu zwołania I Sejmu Śląskiego – wydawał dekrety z mocą ustawy, mianował wyższych urzędników administracji wojewódzkiej, a z upoważnienia rządu posiadał w Sejmie Śląskim inicjatywę ustawodawczą¹⁰. To ostatnie uprawnienie było nie do przecenienia, gdyż wojewoda – zgłaszając rządowe projekty ustaw, a dodatkowo, jako przewodniczący Rady Wojewódzkiej, również i w jej imieniu, forsując projekty zgodne z polityką władz centralnych – kontrolował większość inicjatywy ustawodawczej w Sejmie Śląskim¹¹. Z kolei jego podporządkowanie centralnym organom administracyjnym kraju, a zarazem niezależność od Sejmu Śląskiego, czyniły stanowisko wojewody urzędem niezwykle efektywnym, niepodatnym na wpływy działających w województwie sił politycznych, a przez to zapewniały ciągłość działań administracji państwowej w terenie¹². Tak naprawdę Sejm Śląski – mimo, że jego posłowie mieli prawo składania interpelacji wobec wojewody zarówno w kwestiach stanowiących zakres kompetencji

⁸ Zob. S. Janicki, *Dziesięć lat przynależności Śląska do Rzeczypospolitej*, Katowice 1932, s. 28.

⁹ A. Drogoń, *Statut organiczny i autonomia województwa śląskiego w okresie międzywojennym w Polsce*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019, s. 47.

¹⁰ Por. Z. Hojka, *Administracja rządowa*, [w:] *Województwo śląskie...*, op. cit., s. 34.

¹¹ H. Rechowicz, *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*, Warszawa – Kraków 1988, s. 18.

¹² A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1975, s. 57.

Sejmu, jak i wchodzących w skład sfery rządowej – nie mógł odwołać go z urzędu czy choćby wpływać na jego działania, jako przewodniczącego Śląskiej Rady Wojewódzkiej¹³.

Autorka rozprawy ukazała także problemy, wynikające z funkcjonowania urzędu wojewody w ramach autonomicznego województwa śląskiego. I tak wojewoda śląski – jako reprezentant administracji rządowej w terenie – zmagał się z wieloma trudnościami. W propagandzie plebiscytowej bowiem strona polska obiecywała mieszkańcom Śląska widoczną poprawę ich egzystencji po przyłączeniu do Rzeczypospolitej. Niestety późniejsza rzeczywistość przynosiła wiele rozczarowań, a to skutkowało rosnącym niezadowoleniem i krytyką polskich rządów, co dodatkowo podsycane było przez niemiecką propagandę¹⁴. W tych niesprzyjających warunkach wojewoda musiał budować od podstaw polską administrację. Tak naprawdę proces ten udało się zintensyfikować dopiero w 1923 roku, gdy zaczęto sprowadzać na polski Śląsk urzędników z innych stron państwa¹⁵. Jednak należy podkreślić, że nie udało się w pełni ujednolicić (zunifikować) ustroju lokalnego województwa śląskiego.

Kolejnym wielkim zadaniem, jakie stanęło przed wojewodą śląskim, była repolonizacja górnos Śląskiego przemysłu, w którym kierownictwo, administracja i dozór techniczny były zdominowane przez Niemców. Z tego też względu zaczęto na przykład rozwijać polskie szkolnictwo zawodowe, które miało kształcić dla przemysłu śląskiego polską średnią kadrę techniczną¹⁶. Niestety z powodu obowiązywania od 1922 roku Górnośląskiej Konwencji Genewskiej (której przepisy miały na celu m.in. ochronę mniejszości narodowych oraz wprowadzały ograniczenia odnośnie możliwości wywłaszczania i zmian w zakresie tzw. „praw nabytych”) polska administracja w części górnośląskiej województwa nie mogła wobec wielkiej własności ziemskiej i przemysłu ciężkiego, które znajdowały się w niemieckim posiadaniu, realizować polityki zgodnej z polską racją stanu¹⁷. Bez wątpienia jednak znacznym sukcesem wojewody Antoniego Schultisa było uchwalenie – na jego wniosek – ustawy ograniczającej możliwość

¹³ H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922-1939*, wyd. 2, Katowice 1971, s. 65.

¹⁴ Idem, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 24.

¹⁵ Z. Hojka, *Administracja rządowa*, [w:] *Województwo śląskie...*, op. cit., s. 44.

¹⁶ Por. *Województwo Śląskie (1918-1928): rozwój administracji samorządowej Województwa Śląskiego w zarysie. Informator i przewodnik po wystawie Województwa Śląskiego na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, pr. zb. pod red. L. Ręgorowicza, M. Dworzeńskiego, M. Wł. Tułacza, Katowice 1929, s. 64 i n.

¹⁷ W. Marchoń, *Autonomia Śląska (1922-1939). Wybrane zagadnienia*, Toruń 2009, s. 122; Z. Hojka, *Administracja rządowa*, [w:] *Województwo śląskie...*, op. cit., s. 41-43.

zakupu śląskich nieruchomości przez cudzoziemców, a także zmniejszenie zatrudnienia w przemyśle specjalistów obcego pochodzenia. Wielkim rzecznikiem polonizacji górnośląskiego przemysłu był również ostatni wojewoda śląski w II Rzeczypospolitej Michał Grażyński, który podejmował w latach 30. XX wieku inicjatywy zmierzające do przejścia niemieckich koncernów na Górnym Śląsku¹⁸.

Jednak głównym celem prowadzonych przez autorkę badań było wskazanie przemian, jakie zaszły w pozycji ustrojowej wojewody śląskiego. Bowiem na funkcjonowanie urzędu wojewody śląskiego, jego pozycję i status, a także wypełnianie przezeń zadania niewątpliwie wpływ miały przemiany ustrojowo-polityczne zachodzące w II Rzeczypospolitej.

W Polsce międzywojennej można wyróżnić trzy etapy wspomnianych przemian ustrojowo-politycznych. Pierwszy to lata 1918-1926, kiedy możemy mówić o czasach demokracji oraz o istnieniu – w myśl Konstytucji z 17 marca 1921 roku – „szerokiego samorządu terytorialnego”. Drugi etap to lata 1926-1935, gdy zwyciężyła koncepcja „silnej władzy wykonawczej” oraz coraz większej dominacji organów administracji centralnej nad samorządem terytorialnym¹⁹. Z kolei trzeci etap został zapoczątkowany

¹⁸ Zob. U. Zagóra-Jonszta, *Kartelizacja górnośląskiego przemysłu w latach 1922-1939 (wybrane problemy)*, „Studia Ekonomiczne”, 2005, nr 34, s. 64; eadem, *Proces polonizacji górnośląskiego przemysłu w latach 30. XX wieku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2014, nr 348, 457: „Wspólny kierunek polityki obrany zarówno przez władze centralne, jak i śląskie władze wojewódzkie zaowocował skuteczną akcją polonizacyjną. (...)”. Por. Z. Hojka, *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922...*, op. cit., s. 69. Zob. też G. Strauchold, *Ethnic issues and the functioning of Silesia as a region in the years 1918-1945*, [w:] *Region Divided. Times of Nation-States (1918-1945)*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, P. Wiszewskiego, Wrocław 2014, s. 153-154: „The Polish policy towards the residents of Upper Silesia underwent radical changes following the May Coup d’Etat of 1926 (...). The previous policy of Polonisation, conducted based on the ideology of National Democracy was rather unsuccessful. The rules of the so-called Sanation personified by the new Voivode, Michał Grażyński, abusing slogans of state policy, were tantamount to – as a matter of fact – severe anti-German and pro-Polish policy. Gradually this policy started to bring about success”. Por. też *Walka z metodami rabunku. O roli niektórych przedsiębiorstw obcokapitalistycznych na Śląsku*, „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” z 22 listopada 1933 r., R. VIII, nr 323, s. 3: „Wrzody na powierzchni naszego życia gospodarczego muszą być wypalone bezlitośnie i bez liczenia się z tem, że na biletach wizytowych potentatów wielkokapitalistycznych widnieją mitry niemieckich tytułów książęcych czy hrabiowskich. Całe społeczeństwo polskie staje za rządem w jego walce ze szkodnikami, wyzyskującymi dobę kryzysową z pobudek egoizmu kapitalistycznego. A w pierwszym rządzie wypełnić musimy panującą w przedsiębiorstwach o kapitałach niemieckich w Polsce metodę gospodarki rabunkowej, rujnującej zdrowie gospodarcze państwa”.

¹⁹ O miejscu samorządu w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego zob. W. Paruch, *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926-1939*, Lublin 2005, s. 316-335. Por. też A. Łuczak, *Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918-1939*, Warszawa 1973, s. 78-103.

uchwaleniem Konstytucji kwietniowej z 1935 roku, która ostatecznie swymi zapisami potwierdziła centralizację ustroju państwowego²⁰.

Szczególnie po przewrocie majowym w 1926 roku organy samorządowe województwa śląskiego stały się areną napięć, antagonizmów i sporów pomiędzy władzą centralną – reprezentowaną wówczas przez wojewodę Michała Grażyńskiego – a jej opozycją, której rola, dzięki posiadaniu większości w Sejmie Śląskim, była znacząca: „(...) szczególnie na Śląsku, (...) opozycja polityki sanacyjnej była bardzo silna i dobrze umocowana. Siłą było jej zinstytucjonalizowanie, mające swoje oparcie w większości parlamentarnej (...)”²¹. Oczywiście, głównym zarzewiem politycznych konfliktów były wszelkie zakusy, zmierzające do ograniczenia rozwiązań ustrojowych, które dawały Ślązakom autonomię oraz poczucie niezależności²². Recentralizacja państwa polskiego była wprost proporcjonalna do wzrostu autorytarnego charakteru rządów pomajowych.

Należy jednak dodać, że Michał Grażyński – już po objęciu swego stanowiska – widząc różnice dzielące ten region od pozostałych ziem II Rzeczypospolitej, a także

²⁰ Por. A. Skibiński, *Ustrojowa pozycja urzędu wojewody w Polsce*, „Studia Lubuskie: Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie”, 2007, nr 3, 80-82.

²¹ A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne i wymiar praktyczny postulowanych zmian statutu organicznego województwa śląskiego w okresie II RP*, „Z Dziejów Prawa”, 2017, t. 10 (18), s. 148-149. Por. też T. Bojarowicz, *Pomiędzy decentralizacją a omnipotencją. Stosunki samorządu terytorialnego i administracji rządowej w II i III Rzeczypospolitej*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2020, 2 (18), s. 22.

²² Zob. A. Drogoń, *Koncepcje doktrynalne...*, op. cit., s. 150-151: „Historię sporów o autonomię można podzielić na trzy etapy. Pomijając pierwszy okres związany z plebiscytem i kształtowaniem województwa, już pod rządami Konstytucji marcowej pojawiły się wyraźne tendencje różnicujące stanowiska władz centralnych i miejscowych (województwskich, reprezentowanych głównie przez większość Sejmu Śląskiego). Wyraźnie uległy one zaostreniu po wprowadzeniu noweli sierpniowej i objęciu stanowiska wojewody śląskiego przez dr. Michała Grażyńskiego, (...). Można przyjąć, że był to drugi etap konfliktu. Trzecim okresem był krótki, ale bardzo istotny czas obowiązywania Konstytucji kwietniowej, która wprowadzała możliwości znacznie łatwiejszego dokonywania zmian, a nawet likwidacji systemu autonomicznego, bez konieczności uzyskiwania zgody Sejmu Śląskiego”. Por. też W. Musialik, *Związek Naprawy Rzeczypospolitej na Śląsku*, [w:] *Śląsk a czynniki zewnętrzne w XIX-XX wieku*, pr. zb. pod red. L. Smółki, Wrocław 1992, s. 131-138; eadem, *Głos o rodowodzie i roli „naprawiaczy” na Śląsku*, [w:] *Śląsk a czynniki zewnętrzne...*, op. cit., s. 139-151; A. Drogoń, *Stosunek chadecji wobec obowiązywania ustaw śląskich*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1991, s. 124 i n.; idem, *Z prac Komisji Prawniczej I Sejmu Śląskiego (1922-1929)*, „Z Dziejów Prawa”, 2003, cz. 4, s. 98-120; idem, *Statut organiczny i autonomia województwa śląskiego w okresie międzywojennym w Polsce*, [w:] *Rok 1922...*, op. cit., s. 43-44; T. Kruszewski, *Silesian administrative authorities and territorial transformations of Silesia (1918-1945)*, [w:] *Region Divided: Times of Nation-States (1918-1945)*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, P. Wiszewskiego, Wrocław 2014, s. 18: „The significance of the Upper Silesian Christian Democrats also had a significant impact on the legislation in force in Silesia. The Christian Democrats initiated a number of bills in Silesia, the content of which explicitly reflected the autonomous nature of the voivodeship. Christian Democrat deputies were a tightly-knit group in the Silesian Sejm and they defended the Organic Statute against the centralistic attempts of the authorities in Warsaw, which particularly intensified after the May Coup (1926)”.

dostrzegając pozytywne możliwości wykorzystania śląskiej autonomii, zwłaszcza w sferze gospodarczej i kulturalnej, nie zmierzał do jej zniesienia, a jedynie – jak sam mówił – ukrócenia jej przerostów politycznych: „Jeżeli chodzi o mój pogląd w sprawie autonomii śląskiej, to (...). Wskazywałem na konieczność rewizji statutu organicznego pod kątem (...) usunięcia przerostów politycznych, kolidujących z zasadami logicznej struktury prawno-politycznej Państwa Polskiego. Wskazywałem również na konieczność utrzymania rozszerzonego samorządu gospodarczego i kulturalnego, zestrojonego z interesem naszego przemysłowego okręgu i stwarzającego możliwość dobrego zaspakajania wszystkich naszych potrzeb gospodarczych, kulturalnych i socjalnych, oraz opartego o odpowiednią wojewódzką instytucję stanowiącą i własny skarb”²³.

Niewątpliwie istotnym osiągnięciem okresu międzywojennego była integracja narodowościowa mieszkańców województwa śląskiego, która nastąpiła na skutek unifikacyjnych procesów państwowych, polityki narodowościowej władz regionu oraz istnienia realnego zagrożenia ze strony Niemiec. Jak pisała Mirosława Błaszczak-Wacławik: „Kształtowała się [ona – dopisek aut.] w niezwykle skomplikowanych, charakterystycznych dla pogranicza warunkach, utrudniana słabością Polski i siłą, chronionej przez Konwencję Genewską i wspomaganej finansowo z Berlina, mniejszości niemieckiej. Pod koniec okresu międzywojennego zmniejszyła się ilość ludności indyferentnej narodowo. Rozluźniła się również wydatnie ponadnarodowa nawykowa więź regionalna. Umacniana w początkowym okresie, jako reakcja obronna przed zagrożeniem regionalnych wartości i poczucia swojskości, osłabiała się stopniowo (...) Ciągłe aktualny konflikt polsko-niemiecki i poczucie zagrożenia na Górnym Śląsku stanowiło dużą siłę integracyjną Śląska z macierzą. Zmniejszył się zakres występowania labilnych postaw narodowych. Stosunek do narodowości znacznej części zbiorowości określony był już nie przez więź językową, religijną i obyczaj, lecz

²³ *Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia III. Sejmu Śląskiego z dnia 17 stycznia 1935 r. (głos Wojewody Dra Grażyńskiego)*, Katowice 1935, s. 4. Por. E. Długajczyk, *Sanacja Śląska (1922-1939). Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983, s. 359: „Walcząc z aspektami politycznymi, i on poznał się na gospodarczych walorach Statutu Organicznego. Dobrze wykorzystał możliwości finansowe śląskiego skarbu dla cywilizacyjnego podniesienia regionu. Pozostanie bezsporną zasługą wojewody rozwój budownictwa szkół, gmachów publicznych, urządzeń komunalnych i mieszkań, popieranie inicjatywy z zakresu kultury i nauki”. Zob. też W. Zieliński, *Michał Grażyński 1890-1965*, Katowice 1968, s. 16; H. Rechowicz, *Wojewoda śląski...*, op. cit., s. 292-293; J. Kwiatek, A. Kwiatek, *O śląsko-małopolskich sporach granicznych w okresie międzywojennym*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, 2017, t. 5, nr 2, s. 97; U. Zagóra-Jonszta, *Autonomia Śląska w ramach państwa polskiego (1922-1939)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 509, s. 471.

przez więź ideologiczną. Polskość obyczajowa i ojczyzna lokalna ustępowały miejsca ojczyźnie ideologicznej”²⁴.

Konkludując, trzeba podkreślić, że instytucja wojewody była jedną z podstawowych w polskiej administracji publicznej²⁵. Wojewoda bowiem „(...) stanowił kluczowy element systemu administracyjnego odradzającej się państwowości polskiej i – w sposób bezpośredni oraz pośredni – wpływał na kluczowe procesy decyzyjne w sferze publicznej”²⁶. Jednocześnie należy zaznaczyć, że szczególnie szerokie kompetencje wojewody śląskiego wynikały z jednej strony ze specyfiki województwa, którym zawiadywał, a z drugiej z zakresu zadań, jakie przed nim stawiały władze centralne. Miał on mianowicie swymi działaniami – mimo przyznanej Śląskowi autonomii – realizować polską rację stanu i przyspieszyć coraz ściślejszą integrację województwa śląskiego z resztą kraju²⁷.

Poczet wojewodów śląskich okresu międzywojennego prezentuje się następująco: Józef Rymer, p.o. wojewody Zygmunt Żurawski, Antoni Schultis, Tadeusz Koncki, Mieczysław Bilski oraz Michał Grażyński. Ten ostatni pełnił swą funkcję przez 13 lat, co było ewenementem w skali całego kraju. Wydaje się, że ta wyjątkowa stabilność Michała Grażyńskiego na urzędzie wojewody podyktowana była tym, iż na tak newralgicznym terenie, jakim było województwo śląskie potrzebowano człowieka bezkompromisowo realizującego polski interes państwowy oraz dążącego do jak najściślejszego połączenia regionu śląskiego z resztą II Rzeczypospolitą, przy jednoczesnym osłabieniu wpływów niemieckich. Dlatego też, choć wojewoda Grażyński wcale nie miał wielu osobistych zwolenników wśród rządzącego obozu sanacyjnego, a w województwie śląskim dopiero w latach trzydziestych XX wieku

²⁴ M. Błaszczak-Waławik, W. Błasiak, T. Nawrocki, *Górny Śląsk. Szczególny przypadek kulturowy*, Kielce 1990, s. 27-228.

²⁵ K. Wojtczak, *Wojewoda w okresie przemian w ustroju politycznym i administracyjnym między II a III Rzeczypospolitą Polską*, [w:] *Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia*, pr. zb. pod red. J. Korczaka, Wrocław 2016, s. 529.

²⁶ K. Mrocza, *Pozycja i rola wojewody w systemie decydowania publicznego w okresie II Rzeczypospolitej (w latach 1919-1928) w kontekście tworzenia struktur administracji terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politolologiczne”, 2019, t. 26, s. 126.

²⁷ J. Łączewski, *Michał Grażyński jako reprezentant „idei zachodniej” w obozie pilsudczykowski*, „Studia Śląskie”, 1983, t. 42, s. 283-285.

zaczął zdobywać uznanie wśród miejscowej ludności²⁸, to na swym stanowisku był nienaruszalny.

²⁸ Michał Grażyński uznanie zdobył tym, że nie tylko dążył do rozwoju gospodarczego Górnego Śląska, ale był też wielkim mecenasem kultury, nauki i oświaty tego regionu. Jak sam mówił, miał ambicję „(...) by Śląsk nie tylko popierał bilans handlowy Państwa, by był wielką retortą, produkującą dobra materialne, ale by jak najrychlej do ogólnego dorobku kultury polskiej wniósł wszystkie istniejące już walory swej kultury, by i w tym zakresie był elementem twórczym, by na (...) Ślązaków [dopisek aut.] reszta polskiego narodu patrzyła nie tylko jako na twardych pracowników hut i kopalń, ale i wielki rezerwuar sił narodowych i kulturalnych”. Por. R. Lutman, *Życie kulturalne Śląska w latach 1926-1936*, „Zaranie Śląskie”, 1936, R. XIII, z.3, s.150.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:

Archiwum Państwowe w Katowicach:

Zespół: *Policja Województwa Śląskiego*, sygn. 12/38/0/1.3/202, Tytuł: *Ruch hitlerowski w województwie śląskim. Deutsche Arbeiterpartei in Polen. Powiązania z kierownictwem w Niemczech: materiały dochodzeń policyjnych 1931-1937*

Zespół: *Policja Województwa Śląskiego*, sygn. 12/38/0/1.3/206, Tytuł: *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterbewegung: informacje o działalności, likwidacja*

Zespół: *Policja Województwa Śląskiego*, sygn. 12/38/0/1.3/239, Tytuł: *Osoby podejrzane o szpiegostwo, przeważnie na rzecz Niemiec: inwigilacja, informacje konfidentów, materiały dochodzeń policji*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/5, Tytuł: *Akta wniosku posła Korfantego, Reitzensteina, Sikory, Biniszkiewicza o sposobie wyboru członków Rady Wojewódzkiej*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/6, Tytuł: *Akta wniosku Śląskiej Rady Wojewódzkiej w sprawie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/37, Tytuł: *Akta wniosku wojewody śląskiego w przedmiocie zmiany brzmienia artykułu II i IV ustawy z dnia 3 listopada 1922 roku o aprowizacji (DzUŚl, nr 32, poz. 117)* Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/98, Tytuł: *Akta wniosku wojewody śląskiego w sprawie projektu ustawy o kompetencji Rady Wojewódzkiej*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/40, Tytuł: *Akta wniosku posła Brzuski i towarzyszy w sprawie szkół mniejszościowych*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/125, Tytuł: *Akta wniosku wojewody śląskiego, dotyczącego projektu ustawy o kompetencji Rady Wojewódzkiej*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/247, Tytuł: *Akta wniosku posła Grajka i towarzyszy w sprawie dochodzenia dyscyplinarnego przeciwko urzędnikom Urzędu Wojewódzkiego pochodzącym z Kongresówki i Małopolski*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/539, Tytuł: *Posiedzenie 4: Debata nad przemówieniem premiera Juliana Nowaka; Rozporządzenie o Dzienniku Ustaw Śląskich*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/574, Tytuł: *Posiedzenie 40: Szkolnictwo mniejszościowe; Zarząd lasami prywatnymi - druk 177; Opodatkowanie węgla - druk 178; Dodatek ekonomiczny dla urzędników - druk 181; Kredyt dla Powiatowej Kasy Chorych w Bielsku - druk 175; Granice miasta Katowic - druk 182; Uposażenie pracowników Biura Sejmu Śląskiego - druk 152; Odbudowa mostu w Ochabach - druk 183; Uposażenie księży i nauczycieli w szkołach Cieszyńskiego - druk 180; Komisja Parytetyczna w Bielsku*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/575, Tytuł: *Posiedzenie 41: Szkolnictwo mniejszościowe; Pożyczka dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Królewskiej Hucie - druk 187; Uposażenie księży - nauczycieli religii w Cieszyńskim; Zaliczki dla gmin i powiatów górnośląskich - druk 184; Organizacja Drukarni Wojewódzkiej - druk 186; Nadużycia w Wydziale Apropowizacyjnym Urzędu Wojewódzkiego*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/733, Tytuł: *Interpelacje posłów i klubów poselskich. Odpowiedzi, przeważnie wojewody*

Zespół: *Wydział Powiatowy Świętochłowice*, sygn. 12/62/0/4/248, Tytuł: *Zapomogi dla uchodźców śląskich*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/550, Tytuł: *Posiedzenie 15: Śmierć wojewody Józefa Rymera; Zasiłek świąteczny dla urzędników - druk 75; Podwyższenie rent wojskowych - druk 74; Uposażenie urzędników - druk 77; Zasiłki dla uchodźców z Opolszczyzny - druk 5 i 76*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/622, Tytuł: *Posiedzenie 88: Śmierć wojewody Konckiego; Rozszerzenie granic miasta Katowic - druk 473; Utworzenie kasy emerytalnej - druk 2 i 475; Niewypłacanie świadczeń przez ubezpieczalnie niemieckie - druk 476; Utworzenie śląskiej ubezpieczalni od ognia - druk 400 i 477*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/634, Tytuł: *Posiedzenie 100: Utworzenie Urzędu Kontroli Państwowej w Katowicach; Oplaty od uprawnień górniczych - druk 533; Zniesienie Dyrekcji Policji w Bielsku i zmiana ordynacji gminnej Bielska - druk 530; Podatek majątkowy na cele kredytu rolnego - druk 521 i 532; Wydanie sądom posła Szuszcika - druk 529; Bezrobocie w województwie śląskim - druk 412 i 527; Ordynacja wyborcza do gmin miejskich i wiejskich - druk 518 i 535; Niesłuszne ściąganie podatków - druk 537; Mieszkania dla urzędników gminnych i funkcjonariuszy granicznych - druk 538*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/675, Tytuł: *Posiedzenie 141: Śląski Fundusz Gospodarczy - druk 729 i 742; Zniesienie Dyrekcji Policji w Bielsku oraz zmiana ordynacji gminnej Bielska - druk 743; Stosunki służbowe nauczycieli - druk 744; Zamykanie szkół powszechnych i wydziałowych - druk 745; Wydawanie Dziennika Ustaw Śląskich - druk 709 i 749; Zrównanie poborów urzędników państwowych i śląskich - druk 747; Ustrój władz wojewódzkich - druk 748; Czynsze mieszkaniowe - druk 746; Zapobieganie bezrobociu, zasiłki dla bezrobotnych - druk 753; Pomoc dla zredukowanych policjantów - druk 752*

Zespół: *Sejm Śląski w Katowicach*, sygn. 12/17/0/1.1/677, Tytuł: *Posiedzenie 143: Wykluczenie posła Lubosa z Klubu ChD; Mianowanie Michała Grażyńskiego wojewodą śląskim; Ustanowienie zastępcy komisarza i powiększenie liczby członków Izby Handlowej w Katowicach - druk 738, 760 i 764; Dodatkowe kredyty województwa na rok 1926 - druk 769 i 771; Ruch kolejowy na linii Ustroń-Golezów*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/14.1/1, Tytuł: *I Oddział Ogólny [Przejęcie administracji skarbowej na Górnym Śląsku przez władze polskie]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/14.1/1a, Tytuł: *I Oddział Ogólny [Przejęcie administracji skarbowej na Górnym Śląsku przez władze polskie t. II]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/14.1/8, Tytuł: *I Oddział Ogólny [Akta generalne. Organizacja Wydziału Skarbowego i Urzędów Skarbowych]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/105, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Periodyczne zebrania władz II instancji poza województwem śląskim: zarządzenia, regulamin, protokoły]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/118, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Tymczasowa Rada Wojewódzka-Śląska Rada Województwa: protokół 16 posiedzenia Rady z 29 sierpnia 1922, omówienie przepisów do ŚIRW]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/121, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Organizacja, obsada personalna, kancelaria, zakres aprobaty pism urzędowych Wydziału Oświecenia]*

Publicznego Urzędu Województwa Śląskiego: projekty, zarządzenia i opinie]

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/158, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Inspekcja pracy, fundusz pracy: instrukcje, sprawozdania z działalności, materiały z kontroli Powiatowego Komitetu Funduszu Pracy w Tarnowskich Górach]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/171, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/172, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/173, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Kancelaria władz administracyjnych I i II instancji: instrukcje, zarządzenia, opinie]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/1/187, Tytuł: *Wydział Prezydialny [Wojewódzki Sąd Administracyjny. Lokal, kompetencje, obsada personalna: interwencje UWŚl w sprawie przydziału pomieszczenia biurowego, memoriały, akty nominacyjne sędziów]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/2/441, Tytuł: *Wydział Personalny [Sprawy organizacyjne ogólne i wydziałowe: zarządzenia, notatki, wykazy urzędników władz II instancji]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/597, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Mniejszość niemiecka. Procedura mniejszościowa, życie polityczne i kulturalno-oświatowe, partie, stowarzyszenia, subwencje z Niemiec, działalność antypaństwowa, akcje antyniemieckie: informacje władz administracyjnych, doniesienia konfidencyjne, korespondencja, orzeczenia Górnośląskiego Trybunału Rozjemczego]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/621, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Uroczystości państwowe, ochrona obiektów i osób. Koncentracja policji z okazji 3 Maja, przejazd przez Polskę króla bułgarskiego, księcia rumuńskiego Mikołaja i innych: zarządzenia policyjne, telefonogramy, korespondencja]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/639 Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Nadzór nad wydawnictwami: prawo prasowe, ewidencja druków, przeważnie czasopism, zgłoszenia nowych czasopism, informacje o wydawnictwach, konfiskaty]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/686, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Cenzura niemieckich sztuk teatralnych, przeważnie wystawianych w Bielsku: korespondencja z Dyrekcją Policji w Bielsku]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/709, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Wykazy wydanych paszportów: zestawienia sumaryczne Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/723, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Mały ruch graniczny. Przepustki: umowy polsko-niemieckie, rozporządzenia, wykazy przejść granicznych i urzędów celnych]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/4/787, Tytuł: *Wydział Społeczno-Polityczny [Stowarzyszenia: komentarze do ustaw o zgromadzeniach i stowarzyszeniach, zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/885, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Zmiany podziału administracyjnego województwa śląskiego: zarządzenia, projekty, opinie, wykazy*

miejsowości]

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/1000, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Plan regionalny: okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, protokół konferencji, referaty, korespondencja w sprawie subwencjonowania]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/1186, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Koszty utrzymania policji. Podstawy prawne, realizacja: ustawy, rozporządzenia, protokół konferencji, stan liczebny policji, zestawienia wpływów podatkowych gmin i zaległości, prośby o umorzenie zaległości]*

Zespół: *Urząd Wojewódzki Śląski w Katowicach*, sygn. 12/27/0/5/1244, Tytuł: *Wydział Samorządowy [Konferencja w sprawie komunalnych kas oszczędności 16 luty 1931 r. w Katowicach: sprawozdania, uchwały, teksty referatów]*

Zespół: *Dyrekcja Ciel w Mysłowicach*, sygn. 12/41/0/1-50, Tytuł: *Akta Prezydium: organizacja Dyrekcji Ciel, zakres działania z lat 1922-1934*

Zespół: *Związek dla Dostarczania Ziemi w Katowicach*, sygn. 12/58/0/1/1-19, Tytuł: *Akta organizacyjne: protokoły z zebrań, uchwały, okólniki z lat 1927-1938*

Zespół: *Związek dla Dostarczania Ziemi w Katowicach*, sygn. 12/58/0/2/20-45, Tytuł: *Przepisy i sprawy ogólne dotyczące działalności osadniczo-parcelacyjnej z lat 1927-1938*

Zespół: *Związek dla Dostarczania Ziemi w Katowicach*, sygn. 12/58/0/3/46-96, Tytuł: *Działalność osadniczo-parcelacyjna dotycząca poszczególnych majątków i miejscowości z lat 1919-1938*

Zespół: *Związek dla Dostarczania Ziemi w Katowicach*, sygn. 12/58/0/4/97-106, Tytuł: *Sprawy procesowe z lat 1927-1937*

Książnica Cieszyńska w Cieszynie

Zespół: *Teki Regera*, sygn. TR 063.001, Tytuł: *Ustawa konstytucyjna o autonomii Śląska. Opracował poseł Dr Buzek z polecenia podkomisyi plebiscytowej Komisji Spraw Zagranicznych 1920*

AKTY PRAWNE:

Ustawy:

Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267)

Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. z 1935 r. Nr 30, poz. 227)

Ustawa Przechodnia z dnia 18 maja 1921 roku do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. w sprawie tymczasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej (Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 268)

Ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz. U. z 1926 r. Nr 78, poz. 442)

Ustawa Konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 roku zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz.U. z 1920 r. Nr 73, poz. 497)

Ustawa konstytucyjna z dnia 8 marca 1921 r. dotycząca uzupełnienia Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz.Ust.Rz.P. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 26, poz. 146)

Ustawa z dnia 30 lipca 1921 r. o uzupełnieniu art. 40 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz.Ust.Rz.P. z 1920 r. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 69, poz. 449)

Ustawa z dnia 18 października 1921 r. zmieniająca art. 36 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz.Ust.Rz.P. № 73, poz. 497) (Dz.U. z 1921 r. Nr 85, poz. 608)

Ustawa Konstytucyjna z dnia 6 maja 1945 r. o zniesieniu statutu organicznego województwa śląskiego (Dz.U. z 1945 r. Nr 17, poz. 92)

Ustawa z dnia 16 czerwca 1922 r. o rozciągnięciu na ziemie górnośląskie województwa śląskiego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i niektórych innych ustaw oraz w przedmiocie zmian w ustawodawstwie, na tych ziemiach obowiązującym (Dz.U. z 1922 r. Nr 46, poz. 388)

Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu byłej dzielnicy pruskiej (Dz.U. z 1919 r. Nr 64, poz. 385)

Ustawa tymczasowa z 2 sierpnia 1919 roku o organizacji władz administracji II instancji (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 65, poz. 395)

Ustawa z dnia 2 marca 1920 r. w przedmiocie zmiany przepisów obowiązującej na obszarze b. dzielnic austriackich ustawy z dnia 17 czerwca 1883 r. o ustanowieniu inspektorów przemysłowych (Dz.U. z 1920 r. Nr 23, poz. 125)

Ustawa z 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (Dz.U. z 1920 r. Nr 31, poz. 178)

Ustawa z dnia 4 lutego 1921 roku o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 roku (Dz.U. z 1920 r. Nr 16, poz. 93)

Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej (Dz. U. z 1922 r. Nr 21, poz. 164)

Ustawa z dnia 24 maja 1922 r. w przedmiocie ratyfikacji konwencji niemiecko-polskiej, dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz.U. z 1922 r. Nr 44, poz. 370)

Ustawy z dnia 16 czerwca 1922 r. o rozciągnięciu na ziemie górnośląskie województwa śląskiego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i niektórych innych ustaw oraz w przedmiocie zmian w ustawodawstwie, na tych ziemiach obowiązującym (Dz.U. z 1922 r. Nr 46, poz. 388)

Ustawa z dnia 3 listopada 1923 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez obcokrajowców na województwo śląskie (Dz.U. z 1923 r. Nr 118, poz. 943)

Ustawa z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie stosowania na obszarze województwa śląskiego ustaw, dotyczących państwowej służby cywilnej (Dz.U. z 1924 r. Nr 21, poz. 224)

Ustawa z dnia 28 maja 1924 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej ustaw o Najwyższym Trybunale Administracyjnym na obszar województwa śląskiego (Dz.U. z 1924 r. Nr 50, poz. 505)

Ustawa z dnia 18 marca 1925 r. zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie stosowania na obszarze województwa śląskiego ustaw, dotyczących państwowej służby cywilnej (Dz.U. z 1925 r. Nr 36, poz. 240)

Ustawa z dnia 22 grudnia 1925 roku w sprawie utworzenia województwa wileńskiego (Dz.U. z 1926 r.

Nr 6, poz. 29)

Ustawa z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej (Dz.U. 1926 nr 1 poz. 1)

Ustawa z dnia 22 marca 1929 r. w sprawie ordynacji wyborczej do Sejmu Śląskiego (Dz.U. z 1930 r. Nr 12, poz. 87)

Ustawa z dnia 21 lutego 1930 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz.U. z 1930 r. Nr 17, poz. 124)

Ustawa z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (Dz.U. z 1933 r. Nr 35, poz. 294)

Ustawa z dnia 8 lipca 1935 r. - Ordynacja wyborcza do Sejmu (Dz.U. z 1935 r. Nr 47 poz. 319)

Ustawa z dnia 15 marca 1939 r. o dalszym zjednoczeniu ziem odzyskanych z Rzeczpospolitą Polską (Dz.U. z 1939 r. Nr 22, poz. 136)

Ustawa z dnia 20 października 1922 r. w sprawie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 29, poz. 109)

Ustawa z dnia 20 października 1922 r. w sprawie wyboru Rady Wojewódzkiej (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 29, poz. 110)

Ustawa z dnia 23 listopada 1922 r. w sprawie urzędowania Rady Wojewódzkiej (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 35, poz. 130)

Ustawa z dnia 20 grudnia 1922 r. w sprawie nowego uregulowania poborów urzędników, nauczycieli i funkcjonariuszy górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 2, poz. 13)

Ustawa z dnia 16 stycznia 1923 r. w przedmiocie języka urzędowego na obszarze Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 5, poz. 34)

Ustawa z dnia 18 stycznia 1923 r. w przedmiocie opłat od kart myśliwskich (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 7, poz. 38)

Ustawa z dnia 18 stycznia 1923 r. w przedmiocie utworzonej Tymczasowej Izby Rolniczej Śląsk (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 7, poz. 44)

Ustawa z dnia 26 stycznia 1923 r. w przedmiocie diet członków Rady Wojewódzkiej (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 8, poz. 48)

Ustawa z dnia 2 marca 1923 r. w przedmiocie organizacji policji Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 13, poz. 87)

Ustawa z dnia 9 maja 1923 roku w przedmiocie zatwierdzenia rozporządzeń Wojewody z dnia 1 sierpnia 1922 roku i 19 września 1922 roku odnoszących się do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 12, poz. 42 i Nr 24, poz. 82) (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 20, poz. 129)

Ustawa z dnia 3 października 1923 r. w przedmiocie zmiany ordynacji miejskiej z 30 maja 1853 r. i ordynacji gmin wiejskich z 3 lipca 1891 r. (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 38, poz. 109)

Ustawa z dnia 12 grudnia 1923 r. w przedmiocie zmiany niektórych przepisów ordynacji łowieckiej z dnia 15 VII 1907 r. (Z.U. str. 207) i ustawy łowieckiej z dnia 13 I 1903 r. (Dz.U. i R.Kr. nr 42) wraz z zmieniającymi postanowieniami z dnia 3 IV 1909 r. (Dz.U. i R.Kr. nr 27) i z dnia 4 X 1910 r. (Dz.U. i R. Kr. Nr 55) (Dz.U.Śl. z 1923 r. Nr 43, poz. 212)

Ustawa z dnia 27 lutego 1924 r. w przedmiocie zmian w organizacji wydziału dróg powiatowych na

cieszyńskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 7, poz. 26)

Ustawa z dnia 26 listopada 1924 r. w przedmiocie zastępstwa prawnego Skarbu Śląskiego przez Prokuratorję Generalną Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 26, poz. 98)

Ustawa z dnia 10 grudnia 1924 roku o ochronie roślin (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 27, poz. 99)

Ustawa z dnia 16 grudnia 1924 r. o popieraniu meljoracyj rolnych (Dz.U.Śl. z 1924 r. Nr 27, poz. 103)

Ustawa z dnia 24 czerwca 1925 roku o Śląskiej Izbie Rolniczej (Dz.U.Śl. z 1925 r. Nr 10, poz. 23)

Ustawa z dnia 5 maja 1926 r. w przedmiocie ordynacji wyborczej do gmin miejskich i wiejskich w górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1926 r. Nr 13, poz. 22)

Ustawa z dnia 9 lutego 1927 roku o regulacji rzek i potoków w Województwie Śląkiem (Dz.U.Śl. z 1927 r. Nr 5, poz. 10)

Ustawa z dnia 11 maja 1927 roku w sprawie zmian ordynacji miejskiej z dnia 30 maja 1853 (Zb.u.pr. str. 261), ordynacji gmin wiejskich z dnia 3 lipca 1861 r. (Zb.u.pr. str. 233), oraz ustawy z dnia 1 sierpnia 1883 r. o właściwości władz administracyjnych i administracyjno-sądowych (Zb.u.pr. str. 237) (Dz.U.Śl. z 1927 r. Nr 13, poz. 26)

Ustawa z dnia 16 kwietnia 1928 r. w przedmiocie wprowadzenia na obszar Województwa Śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 lipca 1927 r. o inspekcji pracy (Dz.U.Śl. z 1928 r. Nr 11, poz. 25)

Ustawa z dnia 4 maja 1932 r. o popieraniu meljoracyj rolnych (Dz.U.Śl. z 1932 r. Nr 14, poz. 29)

Ustawa z dnia 22 grudnia 1933 roku o rybołówstwie (Dz.U.Śl. z 1933 r. Nr 30, poz. 62)

Ustawa z dnia 16 maja 1934 roku w sprawie zmiany ustawy z dnia 4 maja 1932 r. o popieraniu meljoracyj rolnych (Dz.U.Śl. z 1934 r. Nr 13, poz. 25)

Ustawa z dnia 15 czerwca 1936 r. o Śląskiej Izbie Rolniczej (Dz.U.Śl. z 1936 r. Nr 15, poz. 27)

Ustawa z dnia 15 czerwca 1936 roku o nadzorze nad hodowlą bydła, trzody chlewnej i owiec (Dz.U.Śl. z 1936 r. Nr 16, poz. 28)

Ustawa z dnia 16 lipca 1937 roku o scaleniu gruntów (Dz.U.Śl. z 1937 r. Nr 15, poz. 34)

Ustawa z dnia 30 sierpnia 1937 roku o ustroju szkolnym (Dz.U.Śl. z 1937 r. Nr 17, poz. 38)

Ustawa z dnia 25 stycznia 1938 roku w sprawie wyborów do rad gminnych i rad (wydziałów) miejskich (Dz.U.Śl. z 1938 r. Nr 2, poz. 2)

Ustawy z dnia 17 marca 1939 roku o organizacji i zakresie działania powiatowych władz administracji ogólnej w województwie śląskim (Dz.U.Śl. z 1939 r. Nr 8, poz. 19)

Ustawa z dnia 28 marca 1939 roku w przedmiocie zmiany ustawy z dnia 4 maja 1932 r. o popieraniu rolnictwa śląskiego (Dz.U.Śl. Nr 14, poz. 29) (Dz.U.Śl. z 1939 r. Nr 10, poz. 23)

Die Städte-Ordnung für die sechs östlichen Provinzen der Preussischen Monarchie vom 30. Mai 1853, „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten”, 1853

Gemeinde-Ordnung für Schlesien vom 15 November 1863, „Schlesisches Gesetz- und Verordnungsblatt”, 1863, Nr. 17

Gemeinde-Ordnung und Gemeinde-Wahlordnung für die Stadt Bielitz: Gesetz vom 8. Dezember 1869, „Landesgesetzblatt für das Herzogthum Krain”, 1870, Nr. 3

Gesetz über die allgemeine Landesverwaltung vom 30. Juli 1883, „Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten”, 1883

Landgemeindeordnung für die sieben östlichen Provinzen der Monarchie vom 3. Juli 1891, „Gesetzsammlung für die Königlichen Preußischen Staaten”, 1891

Verordnung über die wirtschaftliche Demobilmachung. Vom 7. November 1918, „Reichs-Gesetzblatt”, 1918, Nr. 6519

Umowy międzynarodowe:

Traktat pokoju między mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonymi i Niemcami, podpisany dnia 28 czerwca 1919 roku (Dz.U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200)

Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz.U. z 1922 r. Nr 44, poz. 371)

Rozporządzenia, uchwały, dekrety i oświadczenia:

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz.U. z 1928 r. Nr 11, poz. 86)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zespoleniu urzędów ziemskich z władzami administracji ogólnej i organizacji komisji ziemskich (Dz.U. z 1933 r. Nr 85, poz. 635)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o służbie w Policji Województwa Śląskiego (Dz.U. z 1933 r. Nr 86, poz. 662)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 czerwca 1934 r. w sprawie zmiany przepisów o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz.U. z 1934 r. Nr 80, poz. 743)

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1934 r. o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej (Dz.U. z 1934 r. Nr 110, poz. 976)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 marca 1921 r. do ustawy z dnia 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych drugiej instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskiem oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy (Dz.U. 1921 nr 39 poz. 234)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 lutego 1922 r. w przedmiocie uzupełnienia statutu organizacyjnego Ministerstwa Przemysłu i Handlu („Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” z 9 marca 1922 r., R. V, nr 56, poz. 29)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 marca 1923 r. w przedmiocie przekazania Ministrowi Pracy i Opieki Społecznej kompetencji b. ministrów pruskich w zakresie pośrednictwa pracy na terenie górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.R.P. z 1923 r. Nr 38, poz. 255)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lutego 1924 roku w przedmiocie organizacji władz administracyjnych II instancji (Dz.U. z 1924 r. Nr 21, poz. 225)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 stycznia 1925 r. o rozszerzeniu terytorjalnego zakresu działania Oddziału Prokuratury Generalnej w Krakowie na obszar sądu okręgowego w Katowicach oraz o powierzaniu Prokuratury Generalnej zastępstwa prawnego Skarbu Śląskiego (Dz.U. z 1925 r. Nr 8, poz. 58)

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1931 r. o stanowisku wojewodów i starostów jako

przedstawicieli Rządu (Dz.U. z 1931 r. Nr 66, poz. 546)

Rozporządzenie wykonawcze Rady Ministrów do ustawy tymczasowej z dn. 2 sierpnia 1919 r. (Dz.Pr.P.P. № 65, poz. 395) „o organizacji władz administracyjnych drugiej instancji” (Dz.U. z 1919 r. Nr 90, poz. 490)

Uchwała Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 1931 r. o przepisach kancelaryjnych w administracji publicznej („Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” z 27 sierpnia 1931 r., R. XIV, nr 196, poz. 273)

Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 8 stycznia 1925 r. o ustanowieniu Delegata Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Katowicach (Dz.U. z 1925 r. Nr 3, poz. 30)

Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 21 października 1925 r. o ogłoszeniu w języku polskim niemieckiej ustawy osadniczej z dnia 11 sierpnia 1919 r. i pruskiej ustawy z dnia 15 grudnia 1919 r. wprowadzającej niemiecką ustawę osadniczą z dnia 11 sierpnia 1919 r. (Dz.U. z 1925 r. Nr 112, poz. 796)

Rozporządzenie Ministra Poczty i telegrafów z dnia 7 lipca 1927 r. w sprawie zmiany nazwy „Inspektorat Poczty i Telegrafów w Katowicach” na „Dyrekcja Poczty i Telegrafów w Katowicach” oraz zmiany granic okręgów Dyrekcji Poczty i Telegrafów w Krakowie i w Katowicach („Monitor Polski. Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” z 28 lipca 1927 r., R. X, nr 170, poz. 436)

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 sierpnia 1931 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu, Robót Publicznych, Rolnictwa, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie organizacji urzędów wojewódzkich oraz trybu załatwiania spraw w tych urzędach (Dz.U. z 1931 r. Nr 76, poz. 611)

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 maja 1935 r. w sprawie zastępstwa wojewodów (Dz. U. z 1935 r. Nr 38, poz. 264)

Rozporządzenie z dnia 28 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji powiatowych władz administracyjnych I instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego (Dz.U. z 1919 r. Nr 72, poz. 426)

Rozporządzenie z dnia 17 czerwca 1922 roku w przedmiocie wydawania Dziennika Ustaw Śląskich (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 1)

Rozporządzenie z dn. 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie ustroju władz administracyjnych i samorządowych na obszarze Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. 1922 r. Nr 1, poz. 2)

Rozporządzenie z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie ustroju powiatowego Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 3)

Rozporządzenie z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 4)

Rozporządzenie z dnia 17 czerwca 1922 r. w przedmiocie utworzenia Dyrekcji Policji w miastach Katowice, Królewska Huta i Bielsko (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 1, poz. 6)

Rozporządzenie z dnia 6 lipca 1922 r. w przedmiocie ordynacji wyborczej dla gmin części cieszyńskiej Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 9, poz. 31)

Rozporządzenie z dnia 10 lipca 1922 r. w przedmiocie utworzenia dwóch seminariów nauczycielskich w części górnośląskiej Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 6, poz. 28)

Rozporządzenie z dnia 10 lipca 1922 r. w przedmiocie organizacji władz i urzędów skarbowych

na obszarze Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 6, poz. 22)

Rozporządzenie z dnia 18 lipca 1922 roku w przedmiocie utworzenia Śląskiego Trybunału Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 8, poz. 30)

Rozporządzenie z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 12, poz. 42)

Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 6 sierpnia 1922 r. w przedmiocie wykonania rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 21, poz. 69)

Rozporządzenia z dnia 8 sierpnia 1922 roku w przedmiocie ustanowienia okręgów inspekcji przemysłowej (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 15, poz. 47)

Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 21 sierpnia 1922 r. w przedmiocie urządzenia szkolnictwa powszechnego w górnośląskiej części Województwa Śląskiego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 19, poz. 63)

Rozporządzenie z dnia 19 września 1922 r. o uzupełnieniu rozporządzenia z dnia 1 sierpnia 1922 r. w przedmiocie utworzenia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego (Dz.U.Śl. z 1922 r. Nr 24, poz. 82)

Dekret Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskiem (Dz.U. z 1918 r. Nr 1, poz. 1)

Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego (Dz.U. z 1918 r. Nr 18, poz. 46)

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1938 r. o zjednoczeniu Odzyskanych Ziem Śląska Cieszyńskiego z Rzeczpospolitą Polską (Dz.U. z 1938 r. Nr 78, poz. 533)

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. o zjednoczeniu z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych (Dz.U. z 1938 r. Nr 87, poz. 585)

Oświadczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 maja 1928 r. o wyrażeniu zgody Sejmu Śląskiego na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 lipca 1927 r. o inspekcji pracy (Dz.U. z 1928 r. Nr 58, poz. 550)

KOMUNIKATY I OKÓLNIKI:

Okólniku Nr 73 z dnia 26 czerwca 1924 r. Nr AO. 1891 do wszystkich PP. Wojewodów (z wyjątkiem Poznańskiego, Pomorskiego i Śląskiego) w sprawie organizacji władz administracyjnych II-iej instancji (Dz. Urz. MSW z 1924 r. Nr 2, poz. 98)

Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 25 sierpnia 1936 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz.U. z 1936 r. Nr 80, poz. 555)

Obwieszczenie Wojewody Śląskiego z dnia 22 maja 1934 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o popieraniu rolnictwa śląskiego (Dz. U. Śl. z 1934 r. Nr 14, poz. 27)

PRASA OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO:

„Front Zachodni. Pismo poświęcone sprawom wzajemnego stosunku Polski i Niemiec” 1937

„Gazeta Administracji i Policji Państwowej” 1922, 1924, 1927, 1931

„Gazeta Robotnicza. Codzienny Organ Polskiej Partii Socjalistycznej” 1922-1923, 1925

„Gazeta Robotnicza. Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego” 1926, 1928-1930, 1935-1936, 1939

„Gazeta Urzędowa Województwa Śląskiego” 1922
 „Głos Ludu Śląskiego. Pismo poświęcone sprawom narodowym, społecznym i gospodarczym” 1926
 „Goniec Śląski” 1922-1924, 1926
 „Górnoślązak. Pismo codzienne, poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” 1921
 „Gwiazdka Cieszyńska. Pismo poświęcone wiadomościom politycznym, nauce, przemysłowi i zabawie” 1919, 1926
 „Ilustrowany Dziennik Śląski Polska Zachodnia” 1935
 „Journal Officiel de Haute-Silesie” 1920-1921
 „Kurier Śląski. Pismo poświęcone sprawom ludu polskiego na Śląsku” 1922, 1929
 „Nowości Ilustrowane” 1923
 „Polak. Organ Narodowej Partii Robotniczej” 1926
 „Polska Zachodnia. Dziennik poświęcony sprawom narodowym i społecznym na Kresach Zachodnich” 1926-1927, 1929-1930, 1933
 „Polonia” 1926, 1929-1932
 „Robotnik. Centralny Organ PPS” 1929-1931, 1935
 „Śląski Kurjer Poranny. Dziennik niezależny polityczno-społeczno-gospodarczy, poświęcony obronie świata pracy” 1935
 „Śląski Kurjer Poranny. Dziennik niezależny, poświęcony obronie świata pracy” 1939

OPRACOWANIA:

Abmeier H. L., *Die katholische Kirche in Oberschlesien 1815-1945*, [w:] *Oberschlesien im 19. Und 20. Jahrhundert. Landschaft – Geschichte – Kultur*, Würzburg 1984
Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922-1939, pr. zb. pod red. D. Gregorczyka i A. Osierdy, Bielsko-Biała 2010
Administracja państwowa i samorząd w Polsce w ujęciu historyczno-prawnym. Wybrane zagadnienia, pr. zb. pod red. E. Mreńcy, P. B. Zientarskiego, B. Czwojdrak, Warszawa 1918
Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia, pr. zb. pod red. J. Korczaka, Wrocław 2016
 Ajnenkiel A., *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1975
 Ajnenkiel A., *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, cz. II (*II Rzeczpospolita*), Warszawa 1989
 Ajnenkiel A., *Konstytucje Polski w rozwoju dziejowym 1791-1997*, Warszawa 2001
 Babiak J., Ptak A., *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, pr. zb. pod red. J. Babiaka, A. Ptaka, Kalisz – Poznań 2010
 Bakunowicz Cz., *Kolejnictwo II Rzeczypospolitej Polskiej: (przygotowania do wojny 1918-1939)*, „Dzieje Najnowsze”, 1998, R. XXX, z. 4
 Balawajder E., *Stosunki kościelno-państwowe w myśli Wojciecha Korfantego*, „Chrześcijanin w świecie”, 1985, r. 17, nr 12
 Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski*, Warszawa 1964, t.1
 Gieysztor A., *Urząd wojewódzki we wczesnych państwach słowiańskich w IX-XI w.*, „Archeologia Polski” 1971, t. 16
 Bardach J., *Themis a Clio, czyli prawo a historia*, Warszawa 2001

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1994
- Batowski H., *Między dwiema wojnami 1919-1939: zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 2001
- Bazyłow L., Wieczorkiewicz P., *Historia Rosji*, wyd. 4, Wrocław – Warszawa – Kraków 2010
- Beiträge zur Geschichte Schlesiens im 19. und 20. Jahrhundert. Hans-Ludwig Abmeier zum 60. Geburtstag*, Hrsg. Peter Chmiel [a.u.], Dülmen 1987
- Bębnik G., Rosenbaum S., Węcki M., *Wojciech Korfanty. Bohaterowie Niepodległej*, Warszawa 2018
- Bębnik G., Rosenbaum S., Węcki M., *Wojciech Korfanty 1873-1939*, wyd. 2, Warszawa – Katowice 2023
- Biały F., *Chorzów w latach 1922-1939*, [w:] *Chorzów: zarys rozwoju miasta*, pr. zb. pod red. J. Kantyki, Katowice 1977
- Bigo T., *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, Warszawa 1928
- Bigo T., *Samorząd terytorialny w nowej konstytucji*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. 1, Lwów 1936
- Blumenwitz D., *Minderheitenrechte in Oberschlesien nach dem 1. Weltkrieg*, [w:] *Schlesien als Aufgabe interdisziplinärer Forschung*, Hrsg. Von Lothar Bossle, Gundolf Keil, Josef Joachim Menzel, Eberhard Gunter Schulz, Redaktion U. Smielewski, Sigmaringen 1986
- Błaszczak-Wacławik M., Błasiak W., Nawrocki T., *Górny Śląsk. Szczególny przypadek kulturowy*, Kielce 1990
- Bogucki A., *Księżę i wojewoda. Tytulatura niekoronowanych władców i czeskich i polskich*, „Przegląd Historyczny” 1998, t. 89
- Bojarowicz T., *Pomiędzy decentralizacją a omnipotencją. Stosunki samorządu terytorialnego i administracji rządowej w II i III Rzeczypospolitej*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2020, 2 (18)
- Borucki J., *Województwo śląskie w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2013
- Breyer R., *Die deutsche Bervölkerung in Polen 1933-1939*, [w:] *Deutschland und Polen von der nationalsozialistischen Machtergreifung bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Hrsg. E. Hinrichs Braunschweig 1986
- Brożek A., *Przełom w dziejach Śląska. 1922 rok z perspektywy siedmiu dekad*, „Sejmik Samorządowy”, 1992, nr 15
- Brożek J., *Proces stulecia*, „Kalendarz Cieszyński”, 1987
- Buchwald-Cieślak D., *Statut Organizacyjny Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego z 1932 r. jako przykład organizacji urzędów wojewódzkich w II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2017, t. XX
- Bujak P., *Tożsamość śląska. Rzeczywistość czy XX-wieczna kreacja?*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, 2016, t. 4, nr 1
- Burda A., *Konstytucja marcowa*, Lublin 1983
- Burek C., *Status prawny wójta w samorządzie gminy wiejskiej II RP*, „Samorząd Terytorialny”, 2008, nr 3
- Chałupczak H., *Polityka neutralizacji przez Polskę niemieckich petycji mniejszościowych do Rady Ligi Narodów w okresie międzywojennym*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2012, nr 9
- Buzek J., *Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz uzasadnienie i porównanie tegoż projektu z konstytucjami szwajcarską, amerykańską i francuską*, Warszawa 1919
- Chmiel P., *Zur Nationalitätenfrage in Ostoberschlesien im Spiegel der „Kattowitzer Zeitung” und des*

- „*Oberschlesischen Kuriers*”, „*Oberschlesisches Jahrbuch*”, 1986, Bd. 2
- Chorzów: zarys rozwoju miasta*, pr. zb. pod red. J. Kantyki, Katowice 1977
- Chudy-Korol A., *Policja Województwa Śląskiego w II RP. Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej Instytutu Pamięci Narodowej*, Katowice 2023
- Ciągwa J., *Z dziejów prac nad ustawą o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego*, Wrocław 1977
- Ciągwa J., *Prace nad projektem ustawy o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego*, „*Przegląd Prawa i Administracji*”, 1977, t. IX
- Ciągwa J., *Wpływ centralnych organów Drugiej Rzeczypospolitej na ustawodawstwo śląskie w latach 1922-1939*, Katowice 1979
- Ciągwa J., *Główne uprawnienia polityczne śląskich organów autonomicznych w latach 1922-1939*, „*Studia i materiały z dziejów Śląska*”, 1983, t. 13
- Ciągwa J., *Prawo jako czynnik integracji społecznej województwa śląskiego z Rzeczypospolitą oraz środków jego unifikacji*, [w:] *Ziemie śląskie w granicach II Rzeczypospolitej. Procesy integracyjne*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1985
- Ciągwa J., *Autonomia Śląska (1922-1939)*, Katowice 1988
- Ciągwa J., *Autonomia Śląska w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990
- Ciągwa J., *Autonomia Śląska – czy była koniecznością?*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995
- Ciągwa J., *Autonomia Śląska (1922-1939)*, [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996
- Ciągwa J., *Kilka uwag o prawie interpelacji w Sejmie Śląskim*, [w:] *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane prof. Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, pr. zb. pod red. K. Iwanickiej, Warszawa 1996
- Ciągwa J., *Konstantego Wolnego wizja autonomii Śląska*, „*Z Dziejów Prawa*”, 2002, cz. 3
- Ciągwa J., *Autonomiczna funkcja Sejmu Śląskiego w II Rzeczypospolitej*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo*”, 2003, t. I
- Ciągwa J., *Kontrowersje wokół tangenty*, [w:] *Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawnohistoryczne*, pr. zb. pod red. D. Bogacza, M. Tkaczuka, Szczecin 2006
- Ciągwa J., *Pierwsza nowela ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 roku, zawierającej statut organiczny województwa śląskiego*, „*Z Dziejów Prawa*”, 2012, t. 5
- Ciągwa J., *Interpelacje poselskie w Sejmie Śląskim 1922-1939. Regulacja prawna i praktyka*, Katowice 2016
- Cimała B., *Geneza i rozwój Instytutu Śląskiego w Katowicach (1934-1939)*, [w:] *Instytut Śląski 1934-1939*, pr. zb. pod red. K. Heffnera, Opole 1994
- Cybuchowski Z., *Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o państwie i porównawczego prawa państwowego*, t. I, Kraków 1925
- Cybulski B., *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918 -1920. Studium historyczno prawne*, Opole

1980

- Cybulski B., *Miejsce więzień śląskich w systemie penitencjarnym II Rzeczypospolitej w latach 1922-1928*, „Studia Śląskie”, 1992, t. 51
- Cybulski B., *Sądy powszechne w województwie śląskim w latach 1922-1928*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 1992, z. 191
- Cyrol B., *Uprawnienia Sejmu Śląskiego w zakresie ustawodawstwa agrarnego i ich realizacja*, „Sobótka”, 1986, t. 41, nr 1
- Cyrol B., *Regulacja prawna działalności gospodarczej na Śląsku w ustawodawstwie Sejmu Śląskiego w latach 1922-1939*, „Studia nad Ekonomiką Regionu”, 1988, nr 18
- Czapliński M., *Dzieje Śląska od 1806 do 1945 roku [w:] Historia Śląska*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, Wrocław 2002
- Czapliński M., *Czy można mówić o dyskryminacji Śląska? Pruska polityka urzędnicza na Górnym Śląsku*, „Studia Śląskie”, 1992, t. 51
- Czas a trwanie idei politycznych i prawnych, pr. zb. pod red. K. Chojnickiej, A. Citkowskiej-Kimli, W. Kozub-Ciembroniewicz, Warszawa 2008
- Ćwienk T., *Autonomia Śląska w perspektywie historycznej i współczesnej*, Katowice 2014
- Ćwięk H., *Kilka uwaga na temat polityki władz sanacyjnych wobec mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w latach 1934-1939*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 1987, t. 16
- Ćwięk H., *Obrona Śląska przed wpływami wywiadu niemieckiego w latach 1933-1939*, Katowice 1999
- Ćwięk H., *W tajnej służbie II Rzeczypospolitej. Wywiad Polski wobec Niemiec w latach 1918-1939*, Częstochowa 2009
- Ćwik W., Mróz W., Witkowski A., *Administracja w systemie ustrojowym Polski do 1939 r.*, wyd. 3, Przemyśl 1999
- Dalbór W., *Zmiana i ujednolicenie samorządu terytorialnego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 1933, z. 4
- Danowska-Prokop B., Zagóra-Jonszta U., *Wybrane problemy ekonomiczno-społeczne i polityczne na Górnym Śląsku w latach 1922-1939 (źródła regionalizmu)*, Katowice 2017
- Dawne sądy i prawo*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1984
- Deutschland und Polen von der nationalsozialistischen Machtergreifung bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Hrsg. E. Hinrichs Braunschweig 1986
- Dąbrowski W., *Sądownictwo administracyjne w Województwie Śląskim*, „Przegląd Administracyjny. Miesięcznik poświęcony teorii i praktyce prawa administracyjnego”, 1922, R. II, z. 13 i 14
- Dąbrowski W., *Autonomia Województwa Śląskiego (Studjum prawnicze)*, Warszawa 1927
- Dąbrowski W., *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego*, t. 1, Katowice 1922
- Dąbrowski W., *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego. Sądownictwo administracyjne (I)*, Katowice 1923
- Dąbrowski W., *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych Województwa Śląskiego. Organizacja i kompetencja władz i urzędów (II. Uzupełnienie)*, Katowice 1923
- Dąbrowski W., *Przyczynki do analizy stanu prawnego w woj. śląskim w latach 1918-1937*, „Głos

- Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 2
- Dąbrowski W., *Stosunek Skarbu Śląskiego do Skarbu Państwa. Materiały*, Katowice 1939
- Degen R., *Ramowe przepisy kancelaryjne. Co jest ich istotą i czy współcześnie warto z nich korzystać w administracji?*, [w:] *Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, pr. zb. pod red. I. Mamczak-Gadowskiej, K. Strykowski, Poznań 2018
- Dějiny Českého Slezska 1740-2000*, t. 1, pr. zb. pod red. D. Gawreckiego i in., Opava 2003
- Die deutsch-polnischen Beziehungen 1919-1932*, Hrsg. W. Jacobmeyer, Braunschweig 1985
- Die Volksabstimmung in Oberschlesien 1921. Nationale Selbstbestimmung oder geopolitisches Machtspiel?*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, D. Skrabani, Paderborn 2023
- Długajczyk E., *Górny Śląsk po powstaniach i plebiscycie*, Katowice 1977
- Długajczyk E., *Sanacja Śląska (1922-1939). Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983
- Długajczyk E., *Oblicze polityczne i własnościowe prasy polskiej w województwie śląskim 1922-1926*, Katowice 1990
- Długajczyk E., *Panorama polityczna województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice 1986
- Długajczyk E., *Podział Górnego Śląska w 1922 roku*, Katowice 2002
- Długajczyk E., *Polskie władze i organy przedstawicielskie na Śląsku w latach 1918-1922*, „Kronika Katowic”, 1993, t. 4
- Długajczyk E., *Agendy polityczno-sledcze Policji Województwa Śląskiego w latach 1922-1939*, „Szkice Archiwalno-Historyczne”, 2010, nr 6
- Długajczyk E., *Szkic do problematyki zwalczania obcego szpiegostwa w województwie śląskim w latach 1922-1939*, [w:] *Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP*, pr. zb. pod red. Z. Nawrockiego, Poznań 2014
- Dobkowski B., *Funkcje resortu spraw wewnętrznych w ujęciu prawnohistorycznym*, Warszawa 1984
- Dobrosz J., *Prawne aspekty sytuacji kościołów i związków wyznaniowych w II Rzeczypospolitej, „Chrześcijaństwo a Współczesność”, 1986, nr 6*
- Dobrowolski T., *Oddział Sztuki i Muzeum Śląskiego w Katowicach*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1929, t. 1
- Dobrowolski T., *Działalność Muzeum Śląskiego w Katowicach*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1930, t. 2
- Dobrowolski P., *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim w latach 1918-1939*, Warszawa – Kraków 1972
- Drogoń A., *Śląscy chadecy a projekt statutu organicznego województwa śląskiego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Studia Iuridica Silesiana”, 1986, 11
- Drogoń A., *Stosunek chadecji wobec obowiązywania ustaw śląskich*, [w:] *Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1991
- Drogoń A., *Stosunek klubu parlamentarnego Chrześcijańskiej Demokracji w Sejmie Śląskim do polityki wyznaniowej Sejmu Śląskiego w latach 1922-1929*, [w:] *Z dziejów sądów i prawa*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1992
- Drogoń A., *Podstawy prawne wyborów do Sejmu Śląskiego*, „Miscellanea Iuridica”, 2002, t. 1
- Drogoń A., *Z prac Komisji Prawniczej I Sejmu Śląskiego (1922-1929)*, „Z dziejów prawa”, 2003, cz. 4

- Drogoń A., *Sprawa autonomii województwa śląskiego a Akt 5-go Listopada*, [w:] *Pomiędzy autonomiami – na marginesie aktu 5-go listopada 1916 r. w stulecie jego sporządzenia w Pszczynie*, pr. zb. pod red. A. Drogonia, M. Kwietnia, M. Małeckiego, Pszczyna 2016
- Drogoń A., *Koncepcje doktrynalne i wymiar praktyczny postulowanych zmian statutu organicznego województwa śląskiego w okresie II RP*, „Z Dziejów Prawa”, 2017, t. 10 (18)
- Drogoń A., *Sejm Śląski w procesie tworzenia podstaw instytucji kultury i nauki w Katowicach oraz w województwie śląskim*, [w:] *Założyciele miasta oraz mecenasi nauki, kultury i sztuki w dziejach Katowic*, pr. zb. pod red. A. Barciaka, Katowice 2017
- Drogoń A., *Ustrój samorządny województwa śląskiego czy autonomia? Spór doktrynalny czy też różne instytucje ustrojowe?*, „Z Dziejów Prawa”, 2018, t. 11 (19), cz. 2
- Drogoń A., *Statut organiczny i autonomia województwa śląskiego w okresie międzywojennym w Polsce*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019
- Drogoń A., *Ustrój samorządny (autonomiczny) województwa śląskiego w praktyce interpelacji poselskich w Sejmie Śląskim*, „Z Dziejów Prawa”, 2020, t. 13 (21)
- Drozdowski M. M., *Górny Śląsk czasów Drugiej Rzeczypospolitej. Rzeczywistość, stereotypy i mity*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995
- Drozdowski M. M., *Refleksje o międzynarodowej sytuacji Polski i Śląska w latach 1917-1922*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski)
- Drozdowski M. M., *Refleksje o autonomii śląskiej*, „Niepodległość i Pamięć”, 2012, nr 1-4
- Drozdowski M. M., *Dramatis personae międzynarodowej sytuacji Górnego Śląska w latach 1917-1922*, [w:] *Górny Śląsk (1918-1922)*, pr. zb. pod red. T. Skoczka, Warszawa 2015
- Druszkowski S., *Rozważania nad sprawą autonomii śląskiej*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 1
- Dudała H., Węcki M., *Kronika czasu przełomu. Górny Śląsk w latach 1919-1926 na fotografiach Stefana Pierzchalskiego*, Katowice – Warszawa 2019
- XX lat odrodzonego samorządu terytorialnego*, pr. zb. pod red. E. Jasiuk, Radom 2011
- 200 lat prasy polskiej na Śląsku: materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Opolu 12 i 13 grudnia 1989 r.*, pr. zb. pod red. J. Glenska, Opole 1992
- Dworecki Z., *W odrodzonej Polsce*, [w:] *Urząd wojewody w Poznaniu. Od X wieku do współczesności*, pr. zb. pod red. S. Sierpowski, Poznań 1997
- Dwudziestolecie komunikacji w Polsce Odrodzonej*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, S. Faechera, S. Petersa, Kraków 1939
- Dyba M., *Dlaczego Ślązacy walczyli o Polskę?*, „Sejmik Samorządowy”, 1992, nr 12
- Dyba M., *Józef Rymer: pierwszy wojewoda śląski (1882-1922)*, „Sejmik Samorządowy” 1992, nr 21
- Dzieje Górnego Śląska w latach 1816-1947*, pr. zb. pod red. F. Hawranka, Opole 1981
- Dzieje robotnicze Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, pr. zb. pod red. J. Walczaka, Katowice 1986
- Dzieje rozwoju Wielkich Katowic jako ośrodka górnośląskiego przemysłu i stolicy autonomicznego*

- województwa śląskiego 1926, opr. Wł. Nałęcz-Gostomski, Katowice 1926
- Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, pr. zb. pod red. I. Panica, Cieszyn 2015
- Dziesięciolecie Polski Odrodzonej: księga pamiątkowa 1918-1928*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, Kraków – Warszawa 1928
- Dzięcioł M., *Administracja państwowa rolnictwa w województwie śląskim w latach 1922-1939*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 1987, t. 16
- Dziobek-Romański J., *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości*, [w:] *Historia magistra vitae. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Jerzego Flagi*, pr. zb. pod red. A. Dębińskiego, S. Wrzosa, K. Maćkowskiej, M. Kruszewskiej-Gagoś, Lublin 2007
- Dziobek-Romański J., *Proces ujednolicania ustroju samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 2012, t. XXII, nr 2
- Dziuba A., Rosenbaum S., Katowice Początki ruchu komunistycznego na Górnym Śląsku (1918-1924), „Res Gestae. Czasopismo Historyczne”, 2020, t. 10
- Dziurok A., Linek B., *W Polsce Ludowej (1945-1989)*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlckego, D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011
- Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1984
- Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999
- Fałęcki T., *Niemieckie szkolnictwo mniejszościowe na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice – Kraków 1970
- Fic M., *Kształtowanie się sceny politycznej w województwie śląskim przed 1926 rokiem*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019
- Frużyński A., *Zarys dziejów górnictwa węgla kamiennego w Polsce*, Zabrze 2012
- Fundowicz S., *Decentralizacja administracji publicznej w Polsce*, Lublin 2005
- Galas A., Galas A., *Dzieje Śląska w datach*, Wrocław 2004
- Gałędek M., *Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej – przełom w budowie ustroju administracyjnego państwa polskiego doby międzywojennej*, „Zeszyty Prawnicze”, 2011, t. 11, nr 3
- Gałędek M., *Pozycja ustrojowa wojewodów i starostów jako przedstawicieli rządu w latach 1919-1928*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2012, t. XI
- Gałędek M., *Ustrój administracji ogólnej na Wileńszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gdańsk 2012
- Gałaszka K., *finansowe aspekty działania związków komunalnych województwa śląskiego w latach 1922-1939*, „Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu”, 1992, nr 203
- Giemza W., *Regulacje Konwencji Górnośląskiej z 1922 r. jako prototyp systemu ochrony praw mniejszości*, „Przegląd Europejskiej Kultury Prawnej”, 2015, nr 1
- Gieysztor A., *Urząd wojewodziński we wczesnych państwach słowiańskich w IX-XI w.*, „Archeologia Polski” 1971, t. 16
- Glimos-Nadgórska A., *Polskie szkolnictwo powszechne województwa śląskiego (1922-1939)*, Katowice

2000

Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931 r.: Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe: Województwo śląskie*, „Statystyka Polski”, seria: C, z. 54, Warszawa 1937

Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, *Mały Rocznik Statystyczny 1938*, Warszawa 1938

Gołasz Z., Gwóźdź K., *Od Milicji Polskiej do Policji Województwa Śląskiego. Polskie formacje policyjne na Górnym Śląsku w latach walki o niepodległość 1918-1922*, „CzasyPismo”, 2018, nr 1(13)

Gonczar M., *Samorząd wsi – historia i nowe możliwości*, Warszawa 1990

Gospodarcze i społeczne skutki zaborów Polski, pr. zb. pod red. J. Chumińskiego, K. Popsińskiego, Wrocław 2008

Górnicki L., *Prawo jako czynnik integracji państwa w latach II Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 2011, t. CCCXIII

Górnicki L., *Idea samorządu w konstytucji kwietniowej z 1935 r.*, [w:] *Samorząd i samorządność w przeszłości i teraźniejszości*, pr. zb. pod red. M. J. Ptaka, Wrocław 2013

Górecki D., *Pozycja ustrojowo-prawna prezydenta Rzeczypospolitej i rządu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*, Łódź 1995

Górnictwo w czasie, przestrzeni, kulturze, pr. zb. pod red. S. Januszewskiego, Wrocław 2007

Górny Śląsk (1918-1922), pr. zb. pod red. T. Skoczka, Warszawa 2015

Górny Śląsk czasu powstań i plebiscytu. Sprawy mało znane i nieznane. Materiały VII Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstań Śląskich i Plebiscytu zorganizowanego w Bytomiu w dniu 22 kwietnia 1996 roku, pr. zb. pod red. Z. Kapała, Bytom 1996

Górny Śląsk po podziale w 1922 roku. Co Polska, a co Niemcy dały mieszkańcom tej ziemi?, t. 2, pr. zb. pod red. Z. Kapały, W. Lesiuka, M. W. Wanatowicz, Bytom 1997

Górski G., *Historia administracji*, Toruń 2017

Graczyk K., *Rozwiązania ustrojowe proponowane przez Polskę i Niemcy w okresie poprzedzającym plebiscyt w sprawie przynależności Górnego Śląska w 1921 r.*, „Przegląd Europejskiej Kultury Prawnej”, 2016, nr 2

Grajewski A., *Kościół katolicki na Górnym Śląsku wobec mniejszości niemieckiej w dwudziestoleciu*, „Więź”, nr 9, 1986

Grażyński M., *Rola urzędnika polskiego na Śląsku*, [w:] *Księga pamiątkowa X-lecia Związku Urzędników państwowych, samorządowych i komunalnych na województwo śląskie*, Katowice 1934

Greiner P., Kaczmarek R., *Leksykon organizacji niemieckich w województwie śląskim w latach 1922-1939*, Katowice 1993

Gregorczyk D., *Działania administracji rządowej i Policji Województwa Śląskiego w kontrwywiadowczej ochronie Śląska w dwudziestoleciu międzywojennym (1922-1939)* [w:] *Kontrwywiad II RP (1914) 1918-1945 (1948)*, t. II, pr. zb. pod red. Z. Nawrockiego, Warszawa 2014

Greiner P., Kaczmarek R., *Mniejszości narodowe*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996

Greiner P., Kaczmarek R., *Leksykon mniejszości niemieckiej w województwie śląskim w latach 1922-*

- 1939: *zarys dziejów, organizacje, działacze*, Katowice 2002
- Greiner P., *Historia gospodarcza Górnego Śląska (XVI-XX wiek)*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlckego, D. Gwareckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011
- Grenzgänger. Alltag in einem geteilten Land/ Na granicy. Codziennosc w podzielonym regionie*, pr. zb. pod red. D. Skrabani, D. Smolorza, Ratingen 2023
- Grodziski S., *Uwagi o historii prawa, jej miejscu wśród nauk historycznych i nazwie*, „Historyka: studia metodologiczne”, 1972, t. 3
- Grubiel A., *Sposób uprawiania nauk społecznych – metodologiczny problem w prawoznawstwie*, „Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea”, 2015, t. 5
- Grzyb M., *Narodowościowo-polityczne aspekty przemian stosunków własnościowych i kadrowych w górnośląskim przemyśle w latach 1922-1939*, Katowice 1978
- Gut P., *Ustrój i organizacja administracji nadbałtyckich prowincji Prus w latach 1918-1939*, „Zapiski Historyczne”, 2016, t. LXXXI, z. 3
- Gawrecki D., *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, Český Těšín 1999
- Hauser P., *Die deutsche Minderheit in Polen 1918-1939*, „Deutsch-polnisches Jahrbuch”, 1985, Bd. 3
- Hauser P., *Die deutsche Minderheit in Polen 1918-1933*, [w:] *Die deutsch-polnischen Beziehungen 1919-1932*, Hrsg. W. Jacobmeyer, Braunschweig 1985
- Hauser P., *Śląsk między Polską, Czechosłowacją a separatyzmem. Walka Niemiec o utrzymanie prowincji śląskiej w latach 1918-1919*, Poznań 1991
- Hausner R., *Poczynania organizacyjno-oszczędnościowe w Polsce w latach 1918-1934*, Warszawa 1935
- Hausner R., *Wytyczne dla pojęcia i klasyfikacji samorządu w Konstytucji r. 1935*, Warszawa 1936
- Hausner R., *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939
- Hawranek P. F., *Polityka Centrum w kwestii górnośląskiej po I wojnie światowej*, Opole 1973
- Heda K., *Die Diözese Kattowitz und die deutschen Katholiken in den Jahren 1925 bis 1939*, Archiv für schlesische Kirchengeschichte, 42, 1984
- Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, pr. zb. pod red. S. K. Kuczyńskiego, Włocławek 2002
- Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlckego, D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011
- Historia magistra vitae. Księga jubileuszowa ku czci Profesora Jerzego Flagi*, pr. zb. pod red. A. Dębińskiego, S. Wrzoska, K. Maćkowskiej, M. Kruszewskiej-Gagoś, Lublin 2007
- Historia państwa i prawa Polski*, t. V (1918-1939), cz. 2, pr. zb. pod red. F. Ryszka, Warszawa 1968
- Historia Śląska*, t. 3 (1850-1918), cz. 2 (1891-1918), pr. zb. pod red. S. Michalkiewicza, Wrocław 1985
- Historia Śląska*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, Wrocław 2002
- Hojka Z., *Administracja rządowa*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996
- Hojka Z., *Józef Rymer. Biografia polityczna*, Katowice 2002
- Hojka Z., *Podstawy ustrojowe autonomicznego województwa śląskiego (1922-1939)*, „Kronika Katowic” 2005, t. X

- Hojka Z., *Struktura administracyjna województwa śląskiego w pierwszych latach po podziale Górnego Śląska*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019
- Hübner M., „Polskie dziecko w polskiej szkole”. *Polityka wojewody Michała Grażyńskiego wobec niemieckich szkół mniejszościowych na polskim Górnym Śląsku w latach 1926-1939*, „Dzieje Najnowsze”, 2019, R. LI, z. 1
- Instytut Śląski 1934-1939*, pr. zb. pod red. K. Heffnera, Opole 1994
- Inwentarz akt Sejmu Śląskiego w Katowicach 1922-1939*, oprac. E. Długajczyk, Warszawa – Łódź 1988
- Izdebski H., *Historia administracji*, Warszawa 1984
- Izdebski H., *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej*, „Samorząd Terytorialny”, 1991, nr 6
- Izdebski H., *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2009
- Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna – zagadnienia ogólne*, wyd. 2, Warszawa 1999
- Jagielski J., *Terenowa administracja rządowa zespolona*, [w:] *Prawo administracyjne*, pr. zb. pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2009
- Jak rządzić Śląskiem. Polskie spory i opinie okresu międzywojennego. Wybór tekstów*, oprac. T. Fałęcki, Kielce 1997
- Jakubiak M., *Rozwój samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Stulecie polskiej administracji. Doświadczenia i perspektywy (1918-2018)*, pr. zb. pod red. W. Federczyka, Warszawa 2018
- Jajecznik K., *Projekt konserwatywnej konstytucji odrodzonej Polski*, „Społeczeństwo i Polityka” 2006, nr 2 (7)
- Janicki S., *Samorząd województwa śląskiego*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej: księga pamiątkowa 1918-1928*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, Kraków – Warszawa 1928
- Janicki S., *Dziesięć lat przynależności Śląska do Rzeczypospolitej*, Katowice 1932
- Janota W., *Jak powstało województwo śląskie?*, „Sejmik Samorządowy”, 1992, nr 18
- Janota W., *Katowice między wojnami. Miasto i jego sprawy 1922-1939*, Łódź 2010
- Januszewska-Jurkiewicz J., Nowak K., *Zaolzie w granicach województwa śląskiego*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996
- J. Januszewska-Jurkiewicz, *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925-1937)*, Katowice 2001
- Jaroszyński M., *Rozważania ideologiczne i programowe na temat samorządu*, Warszawa 1936
- Jaroszyński M., Zimmermann M., Brzeziński W., *Polskie prawo administracyjne: część ogólna*, Warszawa 1956
- Jaworska-Dębska B., *Zasada zespolenia administracyjnego*, [w:] *Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, pr. zb. pod red. M. Stahl, Warszawa 2009
- Jaworski W. L., *Konstytucja z dnia 17 marca 1921. Prawo polityczne od 2 października 1919 do 4 lipca 1921*, Kraków 1921
- Jerczyński D., *Orędownicy niepodległości Śląska*, Zabrze 2005
- Jonca K., *Polityka narodowościowa III Rzeszy na Śląsku Opolskim (1933-1940). Studium polityczno-prawne*, Katowice 1970

- Jonca K., *Status prawny mniejszości na obszarze podzielonego Górnego Śląska w latach 1922-1939*, [w:] *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku. Co Polska, a co Niemcy dały mieszkańcom tej ziemi?*, t. 2, pr. zb. pod red. Z. Kapały, W. Lesiuka, M. W. Wanatowicz, Bytom 1997
- Jończyk J., *Losy prawa pracy obowiązującego w górnośląskiej części województwa śląskiego (1918-1946)*, „*Studia Śląskie*”, 1966, t. 10
- Jończyk J., *Prawo pracy w górnośląskiej części województwa śląskiego*, [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. V (1918-1939), cz. 2, pr. zb. pod red. F. Ryszka, Warszawa 1968
- Jurga T., *U kresu II Rzeczypospolitej*, wyd. II, Warszawa 1985
- Kaczmarek R., *Wojewoda śląski Michał Grażyński w oczach polityków niemieckich*, [w:] *Michał Grażyński. Wojewoda na pograniczu*, pr. zb. pod red. K. Nowaka, Cieszyn 2000
- Kaflński J., A. Nitribit A., *Ustawa o państwowej służbie cywilnej z objaśnieniami i przepisami dyscyplinarnymi*, Warszawa 1932
- Kallas M., *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 1996
- Kallas M., *Samorząd terytorialny w Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, pr. zb. pod red. S. K. Kuczyńskiego, Włocławek 2002
- Kallas M., *Wstępy w projektach Konstytucji z lat 1919-1921*, „*Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny*”, 2009, t. 52, nr 3-4
- Kamiński M. K., *Stosunki polityczne pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką (koniec lipca – grudzień 1920)*, „*Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*”, 1998, t. 23
- Kamiński R., *Centralizacji i decentralizacji w systemie administracji państwowej jako problem organizacyjny i prawny*, „*Civitas Hominibus: rocznik filozoficzno-społeczny*”, 2012, t. 7
- Karwat K., *Separatyzm po Śląsku. Brzydkie słowo: autonomia*, „*Kultura*”, 2000, nr 3(633)
- Kawalec K., *Rewizjonizm historyczny w internetowej propagandzie śląskiego ruchu separatystycznego*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«*”, 2004, R. LIX, nr 4
- Kawęcki K., *Idea autonomii w koncepcjach Ruchu Autonomii Śląska*, „*Społeczeństwo i Edukacja. Międzynarodowe Studia Humanistyczne*”, 2012, nr 1
- Kayzer B., *Policja województwa śląskiego w latach 1922-1939 (zagadnienia organizacyjne)*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939)*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996
- Kayzer B., *Specyfika policji województwa śląskiego w strukturze aparatu państwowego Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995
- Kaznowska E., *Sądownictwo administracyjne I instancji w województwie śląskim w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Dawne sądy i prawo*, pr. zb. pod. red. A. Lityńskiego, Katowice 1984
- Kaznowska E., *W kwestii praktyki sądów administracyjnych I instancji w województwie śląskim w świetle ich orzecznictwa*, „*Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Studia Iuridica Silesiana*”, 1986, 11
- Kaznowska E., *Kompetencje Śląskiej Rady Wojewódzkiej – regulacja prawna oraz praktyka (1922-1939)*, „*Z dziejów prawa*”, 1996
- Kierski K., *Ochrona praw mniejszości w Polsce*, Poznań 1933

- Kierski K., *Prawa mniejszości niemieckiej w Polsce*, Poznań 1923
- Kijonka-Niezabitowska J., *Po prostu Ślązacy. Na podstawie wywiadów z osobami, które zadeklarowały narodowość śląską podczas Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, 2010, t. 1
- Klosek E., *Meandry współczesnej identyfikacji etnicznej na Górnym Śląsku*, [w:] *Śląsk – etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*, pr. zb. pod red. B. Bazieli, Wrocław 1995
- Kokot J., *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*, Katowice 1939
- Kołaczkowski B., Ratajczak M., *Wpływ odzyskania niepodległości na kształt struktur i zakres samodzielności władz samorządu terytorialnego na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego*, „Studia Prawa Publicznego”, 2013, nr 3
- Kołodziejczyk A., *Józef Rymer*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999
- Komar St. [właśc. M. St. Korowicz], *Rozwój stosunków narodowościowych na Polskim Górnym Śląsku*, Katowice 1935
- Komar St. [właśc. M. St. Korowicz], *Górnośląska konwencja genewska pomiędzy Polską a Niemcami 1922-1937*, Katowice 1937
- Komar St. [właśc. M. St. Korowicz], *Poglądy Prezydenta Górnośląskiej Komisji Mieszanej. Nowe wydawnictwo, ilustrujące działalność Górnośląskiej Komisji Mieszanej*, Komunikat Instytutu Śląskiego, Seria II, nr 50, Katowice 1937
- Komar St. [właśc. M. St. Korowicz], *W przeddzień wygaśnięcia Górnośląskiej Konwencji Genewskiej*, Komunikat Instytutu Śląskiego, Seria II, nr 32, Katowice 1937
- Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 2008 (reprint z 1922)
- Konopczyński W., *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, wyd. 2, Kraków-Warszawa 2014
- Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990
- Korowicz M. St., *Spór o wykonanie Konwencji Genewskiej*, „Strażnica Zachodnia”, 1931, R. X, nr 3
- Korowicz M. St., *Górnośląska ochrona mniejszości (1922-1937) na tle stosunków narodowościowych*, Katowice 1938
- Korowicz M. St., *Jednostka jako podmiot prawa narodów, w świetle Górnośląskiej Konwencji Genewskiej*, „Głos Prawników Śląskich”, 1938, R. II, nr 3
- Korzecki A., *Od Wersalu do września 1939: z tajnych frontów dyplomacji*, Warszawa 1982
- Kosińska U., *Zmiany w administracji państwowej i samorządowej w czasach saskich i u progu epoki stanisławowskiej*, [w:] *Administracja państwowa i samorząd w Polsce w ujęciu historyczno-prawnym. Wybrane zagadnienia*, pr. zb. pod red. E. Mreńcy, P. B. Zientarskiego, B. Czwojdrak, Warszawa 1918
- Kotulski M., *Samorząd terytorialny w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 2019, t. CCCXXVII, No 3888
- Kosmol K., Bartnicki T., *Ustawodawstwo pracy obowiązujące w górnośląskiej części województwa śląskiego*, Katowice 1936
- Kostka E., *W dziesięciolecie rządów Wojewody Śląskiego Dra Michała Grażyńskiego*, „Zaranie Śląskie” 1936, z. 3
- Kostrubiec J., *Ustrój administracji terytorialnej w świetle pierwszych projektów polskiej doktryny*

- prawniczej u progu odrodzonej Rzeczypospolitej, „Studia Iuridica Lublinensia”, 2016, t. 25, nr 3
- Kowolik P., *Działalność autonomicznej administracji szkolnej w województwie śląskim w latach 1922-1939*, „Zaranie Śląskie”, 1985, r. 48, z. 3-4
- Kozłowski T., *Inspekcja pracy w Polsce w latach 1919-1939. Organizacja i działalność*, Warszawa 2019
- Kozyra W., *Urząd Wojewódzki w Lublinie w latach 1919-1939*, Lublin 1999
- Kozyra W., *Lublin – miasto wojewódzkie 1919-1939*, „Res Historica”, 2002, z. 15
- Kozyra W., *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, Lublin 2009
- Kozyra W., *Znaczenie polskiej tradycji administracyjnej dla administracji publicznej III Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze”, 2018, t. L, z. 3
- Krasuski J., *Stosunki polsko-niemieckie 1919-1932*, Poznań 1975
- Krukowski S., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, pr. zb. pod red. M. Kallasa, t. 2, Warszawa 1990
- Kruszewski T., *Silesian administrative authorities and territorial transformations of Silesia (1918-1945)*, [w:] *Region Divided. Times of Nation-States (1918-1945)*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, P. Wiszewskiego, Wrocław 2014
- Krychowski A., *Śląscy prawnicy o autonomii śląskiej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze”, 2019, t. 10
- Krzymkowski M., *Wybory członków Rady Nieustającej (aspekty organizacyjno-prawne)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2013, t. 16
- Krzyżanowski L., *Józef Rymer – działacz narodowy i społeczny, pierwszy wojewoda śląski*, [w:] *Śląsk w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku*, pr. zb. pod red. D. Kisielewicz, L. Rubisza, Opole 2001
- Krzyżanowski L., *Polsko-niemiecka konwencja górnośląska, tzw. genewska, i jej obowiązywanie w latach 1922-1937. Wybrane problemy*, [w:] *Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019
- Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego*, t. 1, Lwów 1936
- Księga pamiątkowa polskiej administracji skarbowej na Górnym Śląsku*, pr. zb. pod red. A. Kankofera, Katowice 1929
- Księga pamiątkowa X-lecia Związku Urzędników państwowych, samorządowych i komunalnych na województwo śląskie*, Katowice 1934
- Kubiak J., *Administracja rządowa w II Rzeczypospolitej w okresie rządu Janusza Jędrzejewicza*, [w:] *Stulecie polskiej administracji. Doświadczenia i perspektywy (1918-2018)*, pr. zb. pod red. W. Federczyka, Warszawa 2018
- Kumaniecki K. W., *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty (1912 – styczeń 1924)*, Warszawa – Kraków 1924
- Kumaniecki K. W., *Ustrój polityczny Polski. Konstytucja kwietniowa i system wyborczy (sejmowy, senacki, prezydencki). Tekst i studjum*, Kraków 1937
- Kumaniecki K., Langrod J., Wachholz S., *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków – Warszawa 1939

- Kurcz Z., *Postulowany naród śląski i śląska ideologia narodowa*, [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, pr. zb. pod red. E. Michalik, H. Chałupczaka, Lublin 2006
- Kwiecień S., *Ustrój województwa śląskiego w latach 1922-1939*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski”, 2012, nr 4
- Langrod J. S., *Problemy administracyjne w Konstytucji*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne. Organ Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiell. oraz Tow. Prawniczego i Ekonomicznego w Krakowie, 1936, R. XXX, z 1-12
- Lapidoth R., *Autonomy. Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*, Washington 1997
- Leniart E., *Podstawy prawne organizacji i działania organów nadzoru administracji oświatowej w II Rzeczypospolitej Polskiej*, „Edukacja – Technika – Informatyka”, 2018, nr 1
- Leoński Z., *Tradycje samorządu terytorialnego w Polsce*, „Samorząd Terytorialny”, 1991, nr 3
- Leszczyński P. A., *System ochrony mniejszości narodowych i wyznaniowych w powersalskiej Europie Środkowej jako instrument modernizacji prawno-politycznej*, „Rocznik IEŚW”, 2023, nr 3
- Latinik F. K., *Walka o Śląsk Cieszyński w r. 1919*, Cieszyn 1934
- Lipowicz I., *Samodzielność samorządu terytorialnego w świetle konstytucji*, „Przegląd Sejmowy”, 2007, nr 4
- Lutman R., *Życie kulturalne Śląska w latach 1926-1936*, „Zaranie Śląskie”, 1936, R. XIII, z.3
- Łączewski J., *Michał Grażyński (1890-1965). Sylwetka polityka*, Częstochowa 2000
- Łuczak A., *Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918-1939*, Warszawa 1973
- Ługowski B., *Współczesne koncepcje autonomii ustrojowej województwa śląskiego na tle rozwiązań międzywojennych*, [w:] *Samorządy w procesie decentralizacji władzy publicznej*, pr. zb. pod. red. M. Chrzanowskiego, J. Sobczaka, Lublin 2017
- Łukasiewicz J., *Zarys nauki administracji*, Warszawa 2007
- Łukaszcuk A., *Służba cywilna II Rzeczypospolitej*, „Przegląd Prawa i Administracji”, 2010, t. LXXXIII
- Maciejewski A., *Historia administracji*, Warszawa 2002
- Maciejewski M., *Prawne aspekty położenia mniejszości narodowych na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym 1918-1939*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2013, t. LXV, z. 1
- Maciejewski T., *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, wyd. 5, Warszawa 2017
- Macura J., *Rozwój administracji skarbowej w województwie śląskim*, [w:] *Księga pamiątkowa polskiej administracji skarbowej na Górnym Śląsku*, pr. zb. pod red. A. Kankofera, Katowice 1929
- Magyary Z., *Organizacja władz a zwłaszcza rola szefa rządu w administracji publicznej*, Warszawa 1937
- Maisel W., *Wojewódzkie sady administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa – Poznań 1976
- Majchrowski J., *Ewolucja funkcji wojewody jako przedstawiciela Rządu*, Warszawa 2011
- Majchrowski J., *Wojewoda w dawnej Polsce*, Warszawa 2019
- Makles K., *Prasa centralnych związków samorządowych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Katowice 2014
- Malec D., Malec J., *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2000
- Malec-Masnyk B., *Plebiscyt na Górnym Śląsku*, Opole 1991
- Marcoń W., *Józef Machej w Sejmie Śląskim*, „Pamiętnik Cieszyński”, 2004, t. 19
- Marcoń W., *Śląska chadecja wobec autonomii śląskiej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza

- w Częstochowie. Seria: Zeszyty Historyczne”, 2008, z. X
- Marcoń W., *Autonomia Śląska 1922-1939 (wybrane zagadnienia)*, Toruń 2009
- Marcoń W., *Polsko-niemiecka konwencja górnośląska (genewska) z 15. 05. 1922*, „Szkice Humanistyczne”, 2010, t. X, nr 2-3
- Marcoń W., *Unifikacja Zaolzia w ramach województwa śląskiego z II Rzeczypospolitą*, „Dzieje Najnowsze”, 2010, R. 42, z. 3
- Marcoń W., *Włodzimierz Dąbrowski 1892-1942*, Kraków 2013
- Marcoń W., *Rolnicy w Sejmie Śląskim*, „Język. Religia. Tożsamość”, 2016, nr 1(13)
- Margielewicz M., *Problem świadomości zagrożenia ze strony Niemiec w społeczeństwie polskim Górnego Śląska w ostatnich latach II Rzeczypospolitej*, „Wieki Stare i Nowe”, 2009, t. 1(6)
- Marszałek L., *Michał Grażyński*, „Zeszyt Historyczny”, 1983, z. 64
- Marszałek L., *Michał Grażyński*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999
- Masnyk M., *Prowincja górnośląska 1919-1922*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlckego, D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011
- Mauersberg S., *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1968
- Mączyński M., *Wojewoda w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, pr. zb. pod red. M. Grzybowskiego, G. Kuca, Kraków 2013
- Meissner J., *Województwo śląskie w latach 1922-1939*, [w:] *Dzieje Górnego Śląska w latach 1816-1947*, pr. zb. pod red. F. Hawranka, Opole 1981
- Michał Grażyński. Wojewoda na pograniczu*, pr. zb. pod red. K. Nowaka, Cieszyn 2000
- Mielczarek-Bober A., *Prasa polska w województwie śląskim w latach 1922-1926*, [w:] *Regionalna prasa polska na Górnym Śląsku w latach 1845-1996. Materiały sesyjne*, pr. zb. pod red. J. Gołębiowskiej, M. Kaganiec, Katowice 1999
- Mielczarek-Bober A., *Prasa województwa śląskiego w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *200 lat prasy polskiej na Śląsku: materiały z sesji naukowej zorganizowanej w Opolu 12 i 13 grudnia 1989 r.*, pr. zb. pod red. J. Glenska, Opole 1992
- Mierzwa J., *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2020, nr 147, z. 4
- Między Królewcem, Warszawą, Berlinem a Londynem. Studia i szkice z dziejów XX wieku*, pr. zb. pod red. W. Wrzesińskiego, Toruń 2001
- Makiła D., *Władza wykonawcza w Rzeczypospolitej od połowy XVII w. do 1763 r. Studium historyczno-porównawcze*, Toruń 2003
- Mikitin J., Grześkowiak G., *Policja Województwa Śląskiego 1922-1939*, Warszawa 2008
- Mikitin J., *Policja Województwa Śląskiego 1922-1939*, [w:] *Administracja bezpieczeństwa na terenie województwa śląskiego w latach 1922-1939*, pr. zb. pod red. D. Gregorczyka i A. Osierdy, Bielsko-Biała 2010

- Mildner J., *O Konwencji Genewskiej, o autonomii śląskiej i o zespoleniu Śląska z Polską*, Katowice 2002
- Moch N., *Administracja wojskowa w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa”, 2016, nr 1
- Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, pr. zb. pod red. E. Michalik, H. Chałupczaka, Lublin 2006
- Morawski K., *Wspólna droga. Wspomnienia*, Paryż [b. r. w.]
- Mostowik P., *Spór o Śląskie Konserwatorium Muzyczne. Epizod z dziejów rywalizacji Korfanty-Grażyński*, „Przegląd Historyczny”, 1988, t. LXXIX, z. 3
- Mozgol R., *Krwawe wydarzenia katowickie w sierpniu 1920 r. w informacjach prasy francuskiej i brytyjskiej*, [w:] *Katowice miejscem ważnych wydarzeń na przestani ostatnich dwóch stuleci*, pr. zb. pod red. A. Barciaka, Katowice 2023
- Mrocza K., *Wpływ polityki zarządzania zasobami ludzkimi w służbie cywilnej na funkcjonowanie państwa*, Warszawa 2015
- Mrocza K., *Pozycja i rola wojewody w systemie decydowania publicznego w okresie II Rzeczypospolitej (w latach 1919-1928) w kontekście tworzenia struktur administracji terytorialnej*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2019, t. 26
- Mrocza K., *Ewolucja pozycji wojewody w systemie władzy politycznej w Polsce do 2009 roku*, Warszawa 2021
- Mrozowska A., *Walka prof. Józefa Buzka o rację stanu. Wizja ustroju Rzeczypospolitej w latach 1917-1919*, „Aequitas”, 2014, nr 2
- Musialik W., *O dominację polityczną sanacji na Śląsku. Działalność wojewody Michała Grażyńskiego w pierwszych latach po przewrocie majowym*, „Studia i materiały z dziejów. Śląska”, 1987, t.16
- Musialik W., *Michał Tadeusz Grażyński 1890-1965*, Opole 1989
- Musialik W., *Związek Naprawy Rzeczypospolitej na Śląsku*, [w:] *Śląsk a czynniki zewnętrzne w XIX-XX wieku*, pr. zb. pod red. L. Smółki, Wrocław 1992
- Musialik W., *Głos o rodowodzie i roli „naprawiaczy” na Śląsku*, [w:] *Śląsk a czynniki zewnętrzne w XIX-XX wieku*, pr. zb. pod red. L. Smółki, Wrocław 1992
- Musiół L., *Archiwa i archiwalja w województwie śląskim*, Katowice 1936
- Muś A., *„Wolny Region Śląsk”? Refleksja nad genezą poszukiwania nowych rozwiązań dla Górnego Śląska w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, 2016, t. 4, nr 1
- Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pr. zb. pod red. L. M. Nijakowskiego, Warszawa 2004
- Naworski Z., *Samorząd terytorialny w „Ankiecie” rządu Ignacego Paderewskiego*, [w:] *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny. Studium monograficzne*, pr. zb. pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015
- Nijakowski L. M., *O procesach narodotwórczych na Śląsku* [w:] *Nadciągają Ślązacy. Czy istnieje narodowość śląska?*, pr. zb. pod red. L. M. Nijakowskiego, Warszawa 2004
- Nitsche I., *Józef Rymer (1882-1922). Pierwszy wojewoda śląski*, Katowice 1984
- Noszczyński E., *Szkolnictwo mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku w świetle polskiego prawa traktatowego*, Katowice 1939

- Nowak K., *Od stycznia 1919 do sierpnia 1920*, [w:] *Pierwsza niepodległość*, pr. zb. pod red. K. Nowaka, Cieszyn 2008
- Nowak K., *Okres międzywojenny w Polsce (1920–1939). Życie polityczne i społeczne* [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, pr. zb. pod red. I. Panica, Cieszyn 2015
- Nowak K., *Okres międzywojenny w Czechosłowacji (1920–1938), Przemiany administracyjno-prawne i stosunki narodowościowe*, [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, pr. zb. pod red. I. Panica, Cieszyn 2015
- Obersztyn A., Jaros J., *Przemysł górnośląski w organizmie gospodarczym II Rzeczypospolitej. Ekonomiczne aspekty integracji*, [w:] *Ziemie śląskie w granicach II Rzeczypospolitej. Procesy integracyjne*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1985
- Ochendowski E., *Prawo administracyjne. Część ogólna*, wyd. 8, Toruń 2009
- Olstowski P., *Wojewodowie pomorscy w latach II Rzeczypospolitej (1920-1939). Szkic do portretu zbiorowego*, „Zapiski Historyczne”, 2015, t. LXXX, z. 3
- Olstowski P., *Separatyzm, dzielnicowość i unifikacja w II Rzeczypospolitej (1918-1939). Problemy integracji państwa i społeczeństwa po odzyskaniu niepodległości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 2020, nr 147, z. 4
- Olszewicz B., *Obraz Polski dzisiejszej. Fakty, cyfry, tablice*, Warszawa 1938
- Opalek K., *Przedmiot prawoznawstwa a problem tzw. płaszczyzn prawa*, „Państwo i Prawo” 1969, z. 6
- Orzechowski K., *Zagadnienie asymilacji mniejszości na tle polskiego szkolnictwa powszechnego na Górnym Śląsku*, „Przegląd Zachodni”, 1949, R. 5, nr 5-6
- Pacanowska R., *Państwo wobec samorządów: od zmiany w systemie finansów komunalnych do ustawy scaleniowej z 1933 r.*, „Metamorfozy społeczne”, 2014, t. 8 (*Państwo i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*)
- Pajewski J., *Mitteleuropa: studia z dziejów imperializmu niemieckiego w dobie pierwszej wojny światowej*, Poznań 1959
- Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985
- Pajewski J., *Pierwsza wojna światowa 1914-1918*, Warszawa 1991
- Panejko J., *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, Warszawa 1990 (reprint z 1927)
- Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane prof. Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, pr. zb. pod red. K. Iwanickiej, Warszawa 1996
- Paruch W., *Mysł polityczna obozu pilsudczykowski 1926-1939*, Lublin 2005
- Patzelt H., *Österreichisch-Schlesien 1815-1918. Aufstieg, Blütezeit und Ende des Kleinsten Kromlandes*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau”, 1987, 28
- Peretiatkowicz A., *Podstawowe pojęcia prawa administracyjnego*, Poznań 1946
- Petry L., *Zur evangelischen Kirchengeschichte Schlesiens*, [w:] *Schlesien als Aufgabe interdisziplinärer Forschung*, Hrsg. Von Lothar Bossle, Gundolf Keil, Josef Joachim Menzel, Eberhard Gunter Schulz, Redaktion U. Smielewski, Sigmaringen 1986
- Piątek E., *Organizacyjne zasady działania dolnośląskiego górnictwa węglowego od XV wieku do 1769 roku* [w:] *Górnictwo w czasie, przestrzeni, kulturze*, pr. zb. pod red. S. Januszewskiego, Wrocław 2007
- Piekara A., *Podstawy doktrynalne odrodzonego samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] *XX lat*

- odrodzonego samorządu terytorialnego*, pr. zb. pod red. E. Jasiuk, Radom 2011
- Piernikarczyk J., *Jilustrowana księga pamiątkowa Górnego Śląska*, Katowice 1923
- Pierwsza niepodległość*, pr. zb. pod red. K. Nowaka, Cieszyn 2008
- Pipes R., *The Russian Revolution*, New York 1991
- Pisarek W., *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983
- Pituła B., *Kwestia autonomiczności i wyznaniowości szkoły polskiej w województwie śląskim na łamach wybranych czasopism pedagogicznych*, [w:] *Rozwój pedagogiki w II Rzeczypospolitej (1918-1939) Problemy kontrowersyjne*, pr. zb. pod red. W. Bobrowskiej-Nowak, Katowice 1992
- Poczta – Telegraf – Telefon – Radio. Podstawowe wiadomości. Organizacja służby w Katowicach*, Katowice 1936
- Podkowski M., *Nadzór nad samorządem gminnym w świetle ustawy scaleniowej z 1933 roku*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, 2010, t. CCCXI (*Studia historycznoprawne. Tom poświęcony pamięci Profesora Kazimierza Orzechowskiego*), No 3270
- Podstawy materialne państwa. Zagadnienia prawno-historyczne*, pr. zb. pod red. D. Bogacza, M. Tkaczuka, Szczecin 2006
- Podwiński S., *Ustawa samorządowa z komentarzem*, Warszawa 1939
- Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996
- Pokładecki J., *Samorząd terytorialny w warunkach transformacji systemu politycznego w Polsce*, Poznań 1996
- Polewka J., *Początki i rozwój adwokatury polskiej na Górnym Śląsku*, „Palestra”, 2004, t. 49, nr 5-6
- Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1968
- Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991-1992
- Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVI, Warszawa – Kraków 1995-1996
- Pomiędzy autonomiami – na marginesie aktu 5-go listopada 1916 r. w stulecie jego sporządzenia w Pszczynie*, pr. zb. pod red. A. Drogonia, M. Kwietnia, M. Małeckiego, Pszczyna 2016
- Połomski F., *Niemiecki Urząd do Spraw Mniejszości (1922-1937)*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965
- Popiołek K., *Historia Śląska. Od pradziejów do 1945 roku*, wyd. 2, Katowice 1984
- Prawo administracyjne*, pr. zb. pod red. M. Wierzbowskiego, Warszawa 2009
- Prawo administracyjne. Pojęcia, instytucje, zasady w teorii i orzecznictwie*, pr. zb. pod red. M. Stahl, Warszawa 2009
- Pregiel P., Przerwa T., *Dzieje Śląska*, Wrocław 2005
- Przewłocki J., *Stosunek mocarstw zachodnich do problemów Górnego Śląska 1918-1939*, Warszawa 1978
- Przybylski H., *Życie polityczne jako czynnik integracji Górnego Śląska z Drugą Rzeczypospolitą*, [w:] *Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995
- Przygodzki J., *Komisje dla usprawnienia administracji publicznej w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Wrocław 2019

- Rechowicz H., *Sejm Śląski 1922-1939*, wyd. 2, Katowice 1971
- Rechowicz H., Tadeusz Koncki, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1968
- Rechowicz H., *Znaczenie mecenatu Konstantego Wolnego i Michała Grażyńskiego dla rozwoju poprzedniczek Biblioteki Śląskiej*, „Książnica Śląska”, 1985/1987, nr 23
- Rechowicz H., *Wojewoda śląski dr Michał Grażyński*, Warszawa – Kraków 1988
- Reforma ustroju samorządu. Przemówienie ministra spraw wewnętrznych p. Br. Pierackiego, wygłoszone na plenum Sejmu w dniu 22 stycznia 1932 roku*, „Samorząd”, 1932, nr 5
- Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność Śląsk na tle innych obszarów*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1995
- Regionalna prasa polska na Górnym Śląsku w latach 1845-1996. Materiały sesyjne*, pr. zb. pod red. J. Gołębiowskiej, M. Kaganiec, Katowice 1999
- Region Divided. Times of Nation-States (1918-1945)*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, P. Wiszewskiego, Wrocław 2014
- Reiner B., *Wyznania i związki religijne w województwie śląskim 1922-1939. (Wybrane zagadnienia)*, Opole 1977
- Ręgorowicz L., *Wykonanie polsko-niemieckiej górnośląskiej konwencji zawartej w Genewie 15 maja 1922 roku w zakresie szkolnictwa*, Katowice 1961
- Ręgorowicz L., *Wspomnienia śląskie i poznańskie z lat 1919-1934*, Opole 1976
- Robótko H., *Kancelaria urzędów administracji państwowej w II Rzeczypospolitej: procesy aktotwórcze*, Toruń 1993
- Rogowski S., *Komisja Mieszana dla Górnego Śląska (1922-1937)*, Opole 1977
- Rok 1922 na Górnym Śląsku. Granice – administracja – społeczeństwo*, pr. zb. pod red. S. Rosenbauma, M. Węckiego, Katowice – Warszawa 2019
- Rola i miejsce Górnego Śląska w Drugiej Rzeczypospolitej. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 15-16 czerwca 1992 roku w 70 rocznicę przyłączenia części odzyskanego Górnego Śląska do Macierzy*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Bytom – Katowice 1995
- Rola Śląska Cieszyńskiego w czechosłowacko-polskich stosunkach od 1918 do dziś/ Úloha Těšínska v československo-polských vztazích od 1918 dodnes*, pr. zb. pod red. D. Gwareckiego i in., Bohumín 1991
- Romer E., *Pamiętnik paryski (1918-1919)*, Wrocław 1989
- Rosenbaum S., „*Ein Recht, das man den Deutschen hier nicht zugestehen will*”. Der Streit zwischen Thomas Szczepońki und Wojciech Korfanty über die Rechte der deutschen Minderheit im Schlesischen Sejm während der Parlamentssitzung am 13. Oktober 1922, „Punkt. Jahrbuch des Forschungszentrums der Deutschen Minderheit”, 2021, nr 1
- Rosenbaum S., *Wokół problematyki prasy mniejszości niemieckiej w województwie śląskim w okresie międzywojennym (1922-1939)*, [w:] *Wielojęzyczność w przestrzeni publicznej. Śląsk i Łużyce na tle krajowym i europejskim*, t. 2: *Prasa mniejszości narodowych i etnicznych w perspektywie historycznej*, pr. zb. pod red. A. Haas, P. Pałysa, Opole 2022
- Rosenbaum S., „*Das internationale Oberschlesien-Experiment*”. Das Genfer Abkommen vom 15. Mai 1922 und seine Bedeutung für Oberschlesien / „*Międzynarodowy eksperyment górnośląski*”. Konwencja

- genewska z 15 maja 1922 roku i jej znaczenie dla Górnego Śląska [w:] *Grenzgänger. Alltag in einem geteilten Land/ Na granicy. Codziennosc w podzielonym regionie*, pr. zb. pod red. D. Skrabani, D. Smolorza, Ratingen 2023
- Rozczyński B., Mączyński M., *Samorząd terytorialny w materii konstytucyjnej – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe Prawa Konstytucyjnego”, 2017, nr 10
- Rozwój pedagogiki w II Rzeczypospolitej (1918-1939) Problemy kontrowersyjne*, pr. zb. pod red. W. Bobrowskiej-Nowak, Katowice 1992
- Rusek H., *Wielokulturowość z konfliktem w tle – Ślązacy: naród? Narodowość? Grupa etniczna?*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, 2015, t. XXV
- Salmonowicz S., *Oratio pro domo sua, czyli kilka uwag o nauce historii prawa w Polsce*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2011
- Rychlik J., *Wojewoda jako zwierzchnik zespolonej administracji rządowej*, [w:] *Status prawny wojewody*, pr. zb. pod red. M. Chmaja, Warszawa 2005
- Samorząd i samorządność w przeszłości i teraźniejszości*, pr. zb. pod red. M. J. Ptaka, Wrocław 2013
- Samorząd terytorialny i rozwój lokalny. Studium monograficzne*, pr. zb. pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015
- Samorzady w procesie decentralizacji władzy publicznej*, pr. zb. pod red. M. Chrzanowskiego, J. Sobczaka, Lublin 2017
- Sawicki R., *Samorząd terytorialny w II Rzeczypospolitej – zarys prawno-historyczny*, Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2015
- Schlesien als Aufgabe interdisziplinärer Forschung*, Hrsg. Von Lothar Bossle, Gundolf Keil, Josef Joachim Menzel, Eberhard Gunter Schulz, Redaktion U. Smielewski, Sigmaringen 1986
- Sekuła E. A., *Ślązaków portret własny. Badania socjologiczne osób deklarujących narodowość śląską*, „CzasyPismo”, 2012, nr 1
- Serafin F., *Formowanie się instytucji życia publicznego w województwie śląskim*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski)
- Sieradzka D., *Wokół sporu o model języka urzędowego w województwie śląskim w latach 1920-1926*, „Kwartalnik Historyczny”, 1989, t. 96, nr 1-2
- Sieradzka D., *Samorząd komunalny województwa śląskiego 1920-1939. Aspekty polityczne i narodowościowe*, Gliwice 1992
- Sieradzka D., *Niektóre zagadnienia samorządu terytorialnego na Górnym Śląsku w latach 1918-1921*, [w:] *Górny Śląsk czasu powstań i plebiscytu. Sprawy mało znane i nieznane. Materiały VII Ogólnopolskiego Seminarium Historyków Powstań Śląskich i Plebiscytu zorganizowanego w Bytomiu w dniu 22 kwietnia 1996 roku*, pr. zb. pod red. Z. Kapala, Bytom 1996
- Sieradzka D., *Miasta województwa śląskiego i ich reprezentacje samorządowe 1922-1939*, Kraków 1996
- Skibiński A., *Ustrojowa pozycja urzędu wojewody w Polsce*, „Studia Lubuskie. Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie”, 2007, nr 3
- Skrzypek M., *Integracja i dezintegracja Śląska Cieszyńskiego w świetle zmian przynależności państwowej po 1918 roku*, [w:] *Śląsk Cieszyński. Granice – przynależność – tożsamość*, pr. zb. pod

red. J. Spyry, Cieszyn 2008

Skrzypek M., *Zygmunt Żurawski (1873-1962) - polityk południowo-zachodnich kresów II Rzeczypospolitej*, „Wieki Stare i Nowe”, 2012

Slenzok N., *Śląski nacjonalizm? Myśl polityczna Ruchu Autonomii Śląska*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie”, 2019, z. XIII (*Orient Daleki i Bliski*)

Słobodzian B., *Współczesny system samorządu terytorialnego w Polsce*, Toruń 2006

Służewski J., *Wojewoda w systemie administracji państwowej*, Warszawa 1981

Smółka L., *Józef Rymer*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991-1992

Smółka L., *Między „zacofaniem” a „modernizacją”: polsko-niemiecki obraz wroga w okresie powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*, Wrocław 1993

Sobczak J., *Mikołaj II – ostatni car Rosji*, Pułtusk – Warszawa 2009

Sobieski W., *Dzieje Polski*, t. III: *Ostatnie dwa pokolenia*, Warszawa 1925

Sperka J., *Urzędy i urzędnicy administracji państwowej w Polsce do końca XV wieku*, [w:] *Administracja państwowa i samorząd w Polsce w ujęciu historyczno-prawnym. Wybrane zagadnienia*, pr. zb. pod red. E. Mreńcy, P. B. Zientarskiego, B. Czwojdrak, Warszawa 1918

Stahl M., *Zasady organizacyjne administracji publicznej*, [w:] *System Prawa Administracyjnego*, t. 6 (*Podmioty administrujące*), pr. zb. pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, Warszawa 2011

Staniewicz R., *Mniejszość niemiecka w województwie śląskim w latach 1922-1933*, Katowice 1965

Starościak J., *Administracyjny ustrój Polski*, Warszawa 1947

Starościak J., *Prawo administracyjne*, wyd. 4, Warszawa 1977

Status prawny wojewody. Stan prawny na dzień 1 stycznia 2005 r., pr. zb. pod red. M. Chmaja, Warszawa 2005

Stepan K., Antoni Schultis, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVI, Warszawa – Kraków 1995-1996

Stosyk S., *Przepisy kancelaryjne dla urzędów administracji publicznej w teorii i praktyce*, Warszawa 1934

Strauchold G., *Ethnic issues and the functioning of Silesia as a region in the years 1918-1945*, [w:] *Region Divided. Times of Nation-States (1918-1945)*, pr. zb. pod red. M. Czaplińskiego, P. Wiszewskiego, Wrocław 2014

Strzelecki J., *Samorząd terytorjalny*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej: księga pamiątkowa 1918-1928*, pr. zb. pod red. M. Dąbrowskiego, Kraków – Warszawa 1928

Stulecie polskiej administracji. Doświadczenia i perspektywy (1918-2018), pr. zb. pod red. W. Federczyka, Warszawa 2018

Stulecie samorządu, pr. zb. pod red. J. Mierzwę, T. Skoczka, Warszawa 2019

System Prawa Administracyjnego, t. 6 (*Podmioty administrujące*), pr. zb. pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, Warszawa 2011

Szlachta D., *Józef Rymer*, Warszawa 2021

Szczepanik D., *Między historią a prawoznawstwem. Refleksje teoretyczne o historii prawa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2019, t. LXXI, z. 2

- Szczepaniak K., *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica”, 2012, nr 42
- Szczepański A., *Górny Śląsk w świetle wykonania Konwencji Genewskiej*, Warszawa 1929
- Szczepański M., *Regionalizm górnośląski w społecznej świadomości. Socjologiczne studium przypadku*, [w:] *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność Śląsk na tle innych obszarów*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1995
- Szczypka-Gwiazda B., *Nieznane oblicze sztuki polskiej. W kręgu sztuki województwa śląskiego w dobie II Rzeczypospolitej*, Katowice 1996
- Szczur S., *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002
- Szenic S., *Opcja na podstawie Konwencji Genewskiej*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 2
- Szwed R., *Samorządowa Rzeczpospolita, 1918-1939: wybór rozpraw i artykułów*, Częstochowa 2000
- Śląsk a czynniki zewnętrzne w XIX-XX wieku*, pr. zb. pod red. L. Smółki, Wrocław 1992
- Śląsk Cieszyński. Granice – przynależność – tożsamość*, pr. zb. pod red. J. Spyry, Cieszyn 2008
- Śląsk – etniczno-kulturowa wspólnota i różnorodność*, pr. zb. pod red. B. Bazieli, Wrocław 1995
- Śląsk w myśli politycznej i działalności Polaków i Niemców w XX wieku*, pr. zb. pod red. D. Kisielewicz, L. Rubisza, Opole 2001
- Śliwak K., *Reforma oświatowa Janusza Jędrzejewicza przedstawiona na łamach „Polski Zachodniej”*, „Ogrody Nauk i Sztuk”, 2012, t. 2
- Śliwiński F., *Organizacja władz szkolnych i szkolnictwa wszystkich stopni w Polsce Odrodzonej. Podręcznik dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego*, Lwów – Warszawa 1929
- Tarnowska A., *Samorządem, jak ongiś, Polska stać będzie. Zagadnienia genezy, podstawy prawnej, funkcjonowania i prób reformy samorządu wojewódzkiego w II RP, ze szczególnym uwzględnieniem Pomorza i Wielkopolski*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 2010, t. XIII
- Tarnowska A., *Niedostatki unifikacji administracji ogólnej. Doktryna i praktycy o koniecznych uzupełnieniach Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 19 stycznia 1928 r.*, „Studia Iuridica Toruniensia”, 2015, t. XVII
- Tarnowska A., *Uwarunkowania polityczne reformy samorządu terytorialnego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny. Studium monograficzne*, pr. zb. pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015
- Tokarczyk R., *Metodologia relacji czas a trwanie idei politycznych i prawnych*, [w:] *Czas a trwanie idei politycznych i prawnych*, pr. zb. pod red. K. Chojnickiej, A. Citkowskiej-Kimli, W. Kozub-Ciembroniewicz, Warszawa 2008
- Turkowski R., *Samorząd terytorialny szczebla powiatowo-gminnego w II Rzeczypospolitej wobec funkcjonowania oświaty i szkół powszechnych na wsi (1918-1939)*, „Zeszyty Wiejskie”, 2018, z. XXIV
- Ujdał M., *Samorząd*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996
- Ura E., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2010
- Uruszczak W., *Zadania i perspektywy historii prawa na przełomie tysiąclecia*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2000, t. LII, z. 1-2
- Uruszczak W., *W sprawie stanu nauk historycznoprawnych*, „Państwo i Prawo”, 2010, R. 65, z. 9(775)

- Urząd wojewody w Poznaniu. Od X wieku do współczesności*, pr. zb. pod red. S. Sierpowski, Poznań 1997
- Ustroje. *Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, pr. zb. pod red. M. Grzybowski, G. Kuca, Kraków 2013
- Wagner O., *Polnisch-Oberschlesien in der Zwischenkriegszeit 1921/22-1939*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau”, 1987, t. 28
- Walczak J., *Polska i niemiecka socjaldemokracja na Górnym Śląsku i w Cieszyńskim po przewrocie majowym 1926-1939*, Katowice 1980
- Walkowiak S., *Czasy, które przeżyłem. Wspomnienia z lat 1890-1939*, Warszawa 1983
- Waldoch J., *W poszukiwaniu uzasadnień dla centralizacji władzy. Zarys problemu ewolucji myśli samorządowej w II Rzeczypospolitej*, „Folia Historica Cracoviensia”, 2018, t. 24, z. 2
- Wanatowicz M. W., *Ludność napływowa na Górnym Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice 1982
- Wanatowicz M. W., *Górny Śląsk z perspektywy mijającego stulecia*, „Przegląd Zachodni”, 1994, nr 4
- Wanatowicz M. W., *Między regionalizmem a separatyzmem śląskim*, [w:] *Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów*, pr. zb. pod red. M. W. Wanatowicz, Katowice 1995
- Wanatowicz M. W., *Województwo śląskie na tle Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996
- Wanatowicz M. W., *Polska wobec Górnego Śląska w latach 1918-1922*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski)
- Wanatowicz M. W., *Wrastanie w Polskę. Z problemów unifikacji i integracji Górnego Śląska z Drugą Rzeczpospolitą*, [w:] *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku. Co Polska, a co Niemcy dały mieszkańcom tej ziemi?*, pr. zb. pod red. Z. Kapały, W. Lesiuka, M. W. Wanatowicz, t. 1, Bytom 1997
- Wanatowicz M. W., *Autonomia*, [w:] *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999
- Wanatowicz M. W., *Wojciech Korfanty i Chrześcijańska Demokracja wobec mniejszości niemieckiej w województwie śląskim*, „Wieki Stare i Nowe”, 2001, t. 2
- Wanatowicz M. W., *Województwo śląskie (1922-1939)*, [w:] *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, pr. zb. pod red. J. Bahlckego, D. Gawreckiego, R. Kaczmarka, Gliwice 2011
- Wandycz P., *Soviet-Polish relations (1917-1921)*, Harvard 1969
- Warzocha A., *Samorząd terytorialny w II RP – w drodze ku własnemu państwu*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Res Politicae (Wydanie specjalne: Samorząd miejski i jego elity)”, 2012
- Wasiutyński B., *Państwo a samorząd*, [w:] *Z zagadnień samorządu. Streszczenie wykładów dla działaczy samorządowych wygłoszonych w Biurze Pracy Społecznej w dniach 30, 31 stycznia i 1 lutego 1927 r.*, Warszawa 1927
- Wasiutyński B., *Ustrój władz administracyjnych rządowych i samorządowych*, wyd. 4, Poznań 1937
- Wąsowicz M., *O profesji historyka prawa*, „Przegląd Humanistyczny”, 1989, t. 33, z. 3

- Weinfeld I., *Skarbowość polska*, z. 1 i 2 (*Historja, przepisy, władze, budżet, kasowość, wydatki, dochody, długi, waluty*), wyd. 4, Warszawa 1933
- Weinfeld I., *Skarbowość polska*, z. 4 (*Przedsiębiorstwa – Samorząd – Śląsk*), wyd. 4, Warszawa 1935
- Węgrzyn G., *Autonomia Górnego Śląska a społeczeństwo obywatelskie*, „Studia Ekonomiczne”, 2014, t. 179
- Wilson T. K., *Frontiers of Violence: Conflict and Identity in Ulster and Upper Silesia 1918-1922*, Oxford 2010
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007
- Wituska E., *Elementarne założenia teoretyczne zasady zespolenia administracyjnego*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica”, 2012, nr 270
- Władza lokalna w procesie transformacji systemowej*, pr. zb. pod red. J. Babiaka, A. Ptaka, Kalisz – Poznań 2010
- Województwo Śląskie (1918-1928): rozwój administracji samorządowej Województwa Śląskiego w zarysie. Informator i przewodnik po wystawie Województwa Śląskiego na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu*, pr. zb. pod red. L. Ręgorowicza, M. Dworzańskiego, M. Wł. Tułacza, Katowice 1929
- Województwo śląskie (1922-1939). Zarys monograficzny*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1996
- Wojnicki J., *Regulacje konstytucyjne dotyczące samorządów terytorialnych na tle ujęcia historycznego w Polsce*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, 2018, t. 13, z. 1
- Wojtacki M., *Ewolucja pozycji prawnoustrojowej samorządu terytorialnego w procesie zmian konstytucyjnych w II Rzeczypospolitej w świetle obecnego stanu badań*, [w:] *Stulecie samorządu*, pr. zb. pod red. J. Mierzwy, T. Skoczka, Warszawa 2019
- Wojtczak K., *Pozycja prawna wojewody*, Warszawa 1986
- Wojtczak K., *Wojewoda w okresie przemian w ustroju politycznym i administracyjnym między II a III Rzeczypospolitą Polską*, [w:] *Administracja publiczna pod rządami prawa. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. zw. dra hab. Adama Błasia*, pr. zb. pod red. J. Korczaka, Wrocław 2016
- Wolny K., *Autonomia Śląska. Ustawa konstytucyjna Sejmu Ustawodawczego w Warszawie z dnia 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego*, Mikołów 1920
- Wolny K., *Geneza statutu autonomicznego Województwa Śląskiego*, „Głos Prawników Śląskich”, 1937, R. I, nr 1
- Woźniczka Z., *Historyczne źródła i współczesny obraz życia społeczno-politycznego Górnoszlązaków*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2007, nr 1
- Woźniczka Z., *Działania na rzecz integracji gospodarki Górnego Śląska z gospodarką polską w pierwszej połowie XX wieku* [w:] *Gospodarcze i społeczne skutki zaborów Polski*, pr. zb. pod red. J. Chumińskiego, K. Popsińskiego, Wrocław 2008
- Woźniczka Z., *Refleksje o autonomii śląskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Górny Śląsk (1918-1922)*, pr. zb. pod red. T. Skoczka, Warszawa 2015
- Wódz J., *Śląsk jako problem polityczny – spojrzenie socjologiczne*, „Górnoszląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa”, 2010, t. 1
- Wróblewski J., *Prawo i płaszczyzny jego badania*, „Państwo i Prawo” 1969, z. 6

- Wróblewski J., [w:] *Ankieta na temat miejsca dyscyplin historycznoprawnych wśród nauk historycznych i prawnych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1970, z. 1
- Wrzesiński W., *Śląsk między Polską, Niemcami a Czechosłowacją w latach międzywojennych* [w:] *Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa*, pr. zb. pod red. A. Brożka, T. Kulaka, Wrocław 1996
- Wrzesiński W., *Miejsce Górnego Śląska w stosunkach polsko-niemieckich po I wojnie światowej*, „Biblioteka Sejmiku Samorządowego Województwa Katowickiego”, 1997, z. 7 (75. rocznica powrotu Górnego Śląska do Polski)
- Wrzesiński W., *Wygaśnięcie Konwencji Genewskiej w sprawach Górnego Śląska (15 VII 1937)*, [w:] *Między Królewcem, Warszawą, Berlinem a Londynem. Studia i szkice z dziejów XX wieku*, pr. zb. pod red. W. Wrzesińskiego, Toruń 2001
- Współczesna dokumentacja – współczesne archiwa*, pr. zb. pod red. I. Mamczak-Gadowskiej, K. Strykowski, Poznań 2018
- Valenta J., *Czechosłowacja i przynależność Górnego Śląska do Polski w latach 1918-1921*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«”, 1962, R. XVII, nr 1
- Zagóra U., *Spory wokół interwencjonizmu i etatyzmu w Sejmie Śląskim*, „Studia Śląskie”, 1992, t. 51
- Zagóra-Jonszta U., *Kartelizacja górnośląskiego przemysłu w latach 1922-1939 (wybrane problemy)*, „Studia Ekonomiczne”, 2005, nr 34
- Zagóra-Jonszta U., *Proces polonizacji górnośląskiego przemysłu w latach 30. XX wieku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2014, nr 348
- Zagóra-Jonszta U., *Autonomia Śląska w ramach państwa polskiego (1922-1939)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, nr 509
- Zaleski W. J., *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932
- Żołnierze miasta oraz mecenasi nauki, kultury i sztuki w dziejach Katowic*, pr. zb. pod red. A. Barcia, Katowice 2017
- Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*, pr. zb. pod red. M. Borák, D. Gawrecki, Ostrawa-Praga 1992
- Z dziejów prawa Rzeczypospolitej Polskiej*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1991
- Z dziejów sądów i prawa*, pr. zb. pod red. A. Lityńskiego, Katowice 1992
- Zembrzuski K., *Samorząd angielski jako ideowa podstawa samorządu polskiego*, Warszawa 1934
- Zieliński W., *Michał Grażyński 1890-1965*, Katowice 1968
- Zieliński W., *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*, Wrocław 1972
- Zieliński W., *Ludzie i sprawy hotelu „Lomnitz”*, Katowice 1984
- Ziemie śląskie w granicach II Rzeczypospolitej. Procesy integracyjne*, pr. zb. pod red. F. Serafina, Katowice 1985
- Zweiffel Ł., *Ruch Autonomii Śląska*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica”, 2013, t. XI, nr 138
- Żarnowski J., *Le system de protection des minorat et la Pologne*, Acta Poloniae Historica, 1985, t. 52
- Žáček R., *Slezsko v československo-polských vztazích 1918-1947*, Opava 1991
- Žáček R., *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004

ARTYKUŁY PUBLICYSTYCZNE:

- Bębnik G., *Jak władze polskie przejmowały województwo śląskie*, „Do Polski! 1922 – Przyłączenie części Górnego Śląska do II Rzeczypospolitej” (dodatek do „Dziennika Zachodniego”) z 13 czerwca 2022 r.
- Bratkowski S., *Konstytucja Buzka*, „Wprost” z 30 grudnia 2003 r., nr 51-52
- Długajczyk E., *Obudzeni z letargu*, „Gazeta Wyborcza – Katowice” z 2 maja 2001 r., nr 102
- Franek K., *Śląski Europejczyk: 120 lat temu, 9 lutego 1882 r., urodził się Józef Rymer – pierwszy wojewoda śląski*, „Dziennik Zachodni” z 2002 r., nr 33
- Krzyk J., *Trzeba wyobraźni, żeby uwierzyć w autonomię*, „Gazeta Wyborcza – Katowice” z 15 grudnia 2010 r., nr 292
- Leszczyński A., *Kto w Wersalu nie chciał Polski?*, „Ale Historia” (dodatek do „Gazety Wyborczej”), z 9 listopada 2013 r., nr 262

DYSERTACJE DOKTORSKIE:

- Hojka Z., *Administracja rządowa i samorządowa w województwie śląskim (1922-1939) – geneza, struktura organizacyjna i zakres działania*, Katowice 1995, mps (niepublikowana rozprawa doktorska)
- Marcoń W., *Rola ustawodawstwa ogólnopolskiego w procesie unifikacji województwa śląskiego z Drugą Rzeczypospolitą w latach 1922-1939*, Katowice 2003, mps (niepublikowana rozprawa doktorska)

DOKUMENTY:

- Inwentarz Sejmu Śląskiego w Katowicach 1922-1939*, oprac. E. Długajczyk, Warszawa – Łódź 1988
- Konstytucja 3 Maja 1791 r. (tekst oryginalny) i Deklaracja Narodów Zjednoczonych*, Grodno 1928
- Korfanty W., „*Górny Śląsk to wielka rzecz*”. *Wystąpienia na forum Sejmu Śląskiego I kadencji (1922-1929)*, oprac. S. Rosenbaum, M. Węcki, Katowice – Warszawa 2022
- Korfanty W., „*Sądu historii się nie obawiam*”. *Wystąpienia na forum Sejmu Śląskiego II i III kadencji (1930-1935)*, oprac. S. Rosenbaum, M. Węcki, Katowice – Warszawa 2023
- Materiały do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r.*, Mikołów 1932
- Oberschlesisches Abkommen 1922. Deutsch-polnisch (Reprint eines zweisprachigen Textes "Abkommen, betreffend die Überleitung der Rechtspflege im ober-schlesischen Abstimmungsgebiet", ohne Quellenangabe)*, Zurich 1995
- Regulski J., *Nowy ustrój, nowe szanse, nowe problemy, Podstawowe wartości i założenia reformy ustrojowej w Polsce. (Reforma Administracji Publicznej. Materiały szkoleniowe)*, z. 1, Warszawa 1998
- Spis urzędów i instytucji państwowych Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie materiałów Biura Usprawnienia Administracji Prezydium Rady Ministrów*, Poznań 1936
- Sprawozdanie Stenograficzne z 164 Posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 15 lipca 1920 r. (głos posła Buzka)*, Warszawa 1920
- Sprawozdanie stenograficzne z 11 posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 16 listopada 1922 r. (głos posła Korfantego)*, Katowice 1922
- Sprawozdanie stenograficzne z 37. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 2 marca 1923 r. (Sprawozdanie komisji prawniczej w sprawie 6 rozporządzeń Wojewody)*, Katowice 1923
- Sprawozdanie stenograficzne z 78. posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 15 lutego 1924 r. (Ustawa o ogłaszaniu ustaw śląskich – głos posła Kempki oraz wniosek posła Janickiego)*, Katowice 1924

Sprawozdanie stenograficzne z 184 posiedzenia Sejmu Śląskiego z dnia 10 listopada 1928 r. (Projekt ustawy o utworzeniu Muzeum Śląskiego - Wojewoda dr Grażyński), Katowice 1928

Sprawozdanie stenograficzne z 29. posiedzenia III. Sejmu Śląskiego z dnia 10 marca 1933 r. (głos Wojewody Dra Grażyńskiego), Katowice 1933

Sprawozdanie stenograficzne z 47. posiedzenia III. Sejmu Śląskiego z dnia 17 stycznia 1935 r. (głos Wojewody Dra Grażyńskiego), Katowice 1935

Wybory komunalne w województwie śląskim w 1926 r. w świetle raportów brytyjskiej misji w Polsce. Dokumenty, „Studia Śląskie”, 1986, t. 44

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

Autonomia Śląska jest utopią? Wcale nie - przekonuje dr Ćwienk, „Dziennik Zachodni”, 27 lipca 2014 r., <https://dziennikzachodni.pl/autonomia-slaska-jest-utopia-wcale-nie-przekonuje-dr-cwienk/ar/3520549> (dostęp 12.07.2021 r.)

Ciągwa J., *Odgrzewana autonomia – rozmowa z prof. Józefem Ciągwą* (wywiad przeprowadziła Teresa Semik), Dziennik Zachodni. Puls”, z 22 lipca 2021 r., <http://slaskie.naszemiasto.pl/artukul/odgrzewana-autonomia-rozmowa-z-prof-jozefem-ciągwa,765844,artgal,t,id,tm.html> (dostęp 15.06.2018 r.)

Główny Urząd Statystyczny, *Przynależność narodowo-etniczna ludności - wyniki spisu ludności i mieszkań 2011 (Materiał na konferencję prasową w dniu 29.01.2013)*, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynalezosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf (dostęp 13.05.2018 r.)

<http://edus.ibrbs.pl/wojewodztwo-slaskie-1922-1939/> (dostęp 18.08.2021 r.)

<http://slonzoki.org/tag/rada-gornoslaska/> (dostęp 20.07.2021 r.)

<http://www.lesni.fl.pl/grazynski.html> (dostęp 25.03.2024 r.)

<https://autonomia.pl/projekt-konstytucji-rp/> (dostęp 18.07.2021 r.)

<https://autonomia.pl/statut-organiczny/> (dostęp 18.07.2021 r.)

<https://dzieje.pl/postacie/jozef-rymer> (dostęp 23.03.2024 r.)

<https://forsal.pl/artykuly/1077808,gorny-slask-a-katalonia-urojony-slaski-separatyzm-historia-gornego-slaska.html> (dostęp 15.12.2023 r.)

<https://katowice.ap.gov.pl/cms/art,317,historia-archiwum-w-katowicach> (dostęp 18.07.2021 r.)

<https://partiaslaska.pl/> (dostęp 15.12.2023 r.)

<https://sjp.pwn.pl/sjp/autonomia;2551312.html> (dostęp 18.07.2018)

<https://sbc.org.pl/dlibra> (dostęp 15.12.2023 r.)

<https://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne> (dostęp 01.10.2023 r.)

<https://www.katowice.lasy.gov.pl/historia/> (dostęp 10.08.2021 r.)

<https://www.kielce.uw.gov.pl/pl/wojewodztwo/historia-regionu/poczet-wojewodow-kielce/142,Mieczyslaw-Bilski-1923-1924.html> (dostęp 23.03.2024 r.)

<https://www.mhk.katowice.pl/index.php/muzeum-on-line/encyklopedia/leksykon-ludzi/408-z2-ludzi> (dostęp 20.03.2024 r.)

<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/24208146> (dostęp 30.03.2024 r.)

Krzyk J., *Krwawy poniedziałek w Katowicach. 4 września 1939 r. Niemcy na Śląsku zamordowali około 150 osób*, „Ale Historia” (dodatek do „Gazety Wyborczej”) z 04.09.2019 r., <https://wyborcza>.

pl/alehistoria/7,121681,22302462,krwawy-poniedzialek-w-katowicach-4-wrzesnia-1939-r-niemcy.html (dostęp 30.03.2024 r.)

Odczarować autonomię – rozmowa dr. Tomaszem Ćwienkiem, „Jaskółka Śląska”, z 7 stycznia 2015 r., <https://www.jaskolkaslaska.eu/2015/01/07/odczarowac-autonomie> (dostęp 12.07.2021 r.)

Pawlik P., *Coraz więcej Ślązaków. Czy w 2021 r. padnie rekord?*, „Polityka” z 28 lutego 2021 r., <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2101109,1,coraz-wiecej-slazakow-czy-w-2021-r-padnie-rekord.read> (dostęp 10.03.2021 r.)

Projekt Tymczasowej Ustawy Konstytucyjnej Rzeczypospolitej Polskiej autorstwa Mieczysława Niedziałkowskiego <http://lewicowo.pl/projekt-konstytucji-rp-zwiazku-polskich-poslow-socjalistycznych/> (dostęp 15.06.2018 r.)

Polski historyk o sprawie wkroczenia Polaków w 1938 roku na Zaolzie (rozmowa Michała Zichlarza z Krzysztofem Nowakiem), „Gazeta Wyborcza. Magazyn Katowice” z 3 października 2003 r., <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35055,1704509.html> (dostęp 23.03.2024 r.)

Semik T., *Autonomia, czyli wielki polski atut w walce o Śląsk*, „Dziennik Zachodni. Plus”, z 22 lipca 2017 r., <https://plus.dziennikzachodni.pl/historia/a/autonomia-czyli-wielki-polski-atut-w-walce-o-slask,12281118> (dostęp 10.06.2018 r.)

Sokal W., *Krótki zarys historyczny Powstań Śląskich i udziału w nich synów rodzin śląskich z miejscowości Piasek*, Piasek 2004, <https://sbc.org.pl/Content/26876/WincentySokalpowstania.pdf> (dostęp 02.06.2018 r.)

Wilamowski Ł., *Trudna niepodległość – wywiad z historykiem dr. hab. Pawłem Duberem*, z 10 listopada 2016, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/komunikat.xsp?documentId=D359F9C1B20917ABC125806700443848> (dostęp 24.07.2021 r.)

Wielński B. T., *Jak Niemcy wkraczali do Katowic 4 września 1939 roku*, „Gazeta Wyborcza. Magazyn Katowice” z 06 lutego 2004 r., <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35055,1901873.html> (dostęp 30.03.2024 r.)

Zaolzie, Polacy i Czesi. Rozmowa z doktorem Jiřím Friedlem z Instytutu Historii Akademii Nauk Republiki Czeskiej w 70 lat po wejściu polskich wojsk na Zaolzie, „Rzeczpospolita. Plus Minus” z 4 października 2008 r., <https://www.rp.pl/plus-minus/art8009131-zaolzie-polacy-i-czesi> (dostęp 23.03.2024 r.)

Aneks nr 1

*Wojewodowie śląscy w dwudziestoleciu międzywojennym -
biogramy*

Józef Rymer

Urodził się 9 lutego 1882 roku we wsi Zabelków koło Raciborza. Był najmłodszym synem Józefa Rymera i Joanny z domu Zielonka. W 1888 roku rozpoczął naukę w szkole powszechnej. Rymer był zdolnym uczniem, ale sytuacja materialna uniemożliwiła mu pobieranie dalszej nauki. Od 1895 roku Józef przygotowywał się do zawodu kupieckiego. Ostatecznie jednak porzucił naukę i wraz ze starszym bratem Janem zatrudnił się w Boguminie jako robotnik murarski. Natomiast w 1897 roku wyjechał do Westfalii, gdzie rozpoczął pracę w kopalni węgla kamiennego „Karolus Magnus” w Dellwig. W międzyczasie Józef Rymer uczył się w szkole wieczorowej w Essen i działał w polskich organizacjach emigracyjnych, m.in. w Zjednoczeniu Zawodowym Polskim, które powstało w 1902 roku. Niedługo po tym stanął na czele filii tego związku zawodowego w kopalni w Dellwig. Swoim nieprzejednaniem i odważną postawą niejednokrotnie narażał się pracodawcom, władzom państwowym i niemieckim związkom zawodowym. I tak na przykład podczas zjazdu w Berlinie w 1911 roku protestował przeciw ustawie kagańcowej, która zabraniała publicznego używania języka polskiego. W 1913 roku stanął na czele zarządu ZZP. W tym samym roku, wraz z żoną Teresą z domu Kozubek i dziećmi (doczekał się ich dziewięcioro) zamieszkał w Katowicach.

Po wybuchu I wojny światowej Rymer odmówił wspierania przez ZZP niemieckiej propagandy wojennej z powodu jej apolitycznego charakteru. W tym samym czasie działał także w organizacjach, które pomagały polskim ofiarom wojennym w Królestwie Polskim oraz w formacjach oświatowych. Współtworzył również Narodowe Stronnictwo Robotników.

Pod koniec I wojny światowej był – obok Wojciecha Korfanteo – jednym z najważniejszych przywódców śląskich Polaków. Już jesienią 1918 roku opowiadał się za przyłączeniem Górnego Śląska do Polski. 12 listopada 1918 roku wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku, której zadaniem miało być reprezentowanie miejscowych Polaków w kontaktach z władzami niemieckimi. Na konferencji pokojowej w Paryżu Rymer zdecydowanie zabiegał o przyłączenie Górnego Śląska do Polski i sprzeciwiał się propozycji przeprowadzenia plebiscytu.

W 1919 roku został posłem na Sejm Ustawodawczy RP. Pracował nad projektem przyszłej administracji województwa śląskiego (statut organiczny), a gdy konferencja paryska zadecydowała o przeprowadzeniu na Górnym Śląsku plebiscytu, wszedł w skład Polskiego Komisariatu Plebiscytowego jako jeden z zastępców przewodniczącego Wojciecha Korfanteo.

W czasie I powstania śląskiego zabiegał o polską pomoc dla walczących. W maju 1920 roku na zjeździe zjednoczeniowym Narodowego Związku Robotniczego i Narodowego Stronnictwa Robotników został wybrany na wiceprezesa nowo utworzonej Narodowej Partii Robotników (NPR).

Przed wybuchem II powstania śląskiego został dotkliwie pobity przez niemieckich bojówkarzy. W kwietniu 1921 roku – jeszcze przed przyłączeniem wschodniej części

Górnego Śląska do Polski – ekstremiści niemieccy przeprowadzili nieudany zamach na Rymera w jego domu przy ul. Warszawskiej w Katowicach. Kilka tygodni później wszedł w skład władz cywilnych III powstania śląskiego.

12 czerwca 1922 roku – po ostatecznych decyzjach władz alianckich odnośnie podziału Górnego Śląska – został przewodniczącym Tymczasowej Śląskiej Rady Wojewódzkiej, która do wyborów miała zastępować Sejm Śląski. 18 czerwca tegoż roku został mianowany wojewodą śląskim, a 20 czerwca witał wkraczające na Górny Śląsk oddziały polskie pod dowództwem gen. Stanisława Szeptyckiego.

W ciągu kilku następnych miesięcy, pomimo trudnej sytuacji gospodarczej, Rymer dokładał starań, aby jak najszybciej zorganizować władze nowego województwa oraz doprowadzić do integracji Górnego Śląska z resztą Rzeczypospolitej.

Zmarł na udar mózgu 5 grudnia 1922 roku w Katowicach. Pogrzeb Józefa Rymera odbył się dwa dni później. Uczestniczyły w nim władze samorządowe, przedstawiciele Sejmu Śląskiego, Sejmu RP, wojska, związków zawodowych, górnicy, harcerze oraz mieszkańcy Górnego Śląska. Jeszcze za życia Rymer został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu „Polonia Restituta”, zaś pośmiertnie odznaczono go Krzyżem Niepodległości oraz pamiątkowym Medalem Francuskiej Misji Ekonomicznej¹.

¹ D. Szlachta, *Józef Rymer*, Warszawa 2021, s. 4-35. Zob. też <https://dzieje.pl/postacie/jozef-rymer> (dostęp 23.03.2024 r.).

Zygmunt Żurawski (p.o. wojewody śląskiego)

Urodził się 17 marca 1873 roku w Nadwórnej, w powiecie kołomyjskim. W 1891 roku ukończył polskie gimnazjum w Kołomyi i rozpoczął studia na Wydziale Prawa i Umiejętności Politycznych w Cesarsko-Królewskim Uniwersytecie we Lwowie. Jednocześnie podjął bezpłatną pracę jako praktykant w Namiestnictwie Lwowskim. Po ukończeniu studiów w 1895 roku został płatnym praktykaniem rachunkowym, a w 1896 roku praktykaniem koncepcyjnym. W lipcu 1896 roku został przeniesiony do Żywca, a trzy lata później – po awansie na urzędnika koncepcyjnego – przydzielono go do starostwa w Cieszynie. Dalsza jego kariera zawodowa związana była z pełnieniem następujących funkcji: prowizorycznego komisarza okręgowego w Cieszynie (1901), stałego komisarza okręgowego w Cieszynie (1909), prowadzącego sekretarza Rządu Krajowego w Opawie (1909), pierwszego sekretarza Rządu Krajowego w Opawie (1910), prowadzącego starosty powiatowego w Opawie (1913) oraz starosty stałego w Opawie (1915). 30 października 1918 roku został zastępcą starosty w Cieszynie, aby następnie objąć stanowisko starosty.

Zygmunt Żurawski był również członkiem Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, komisarzem rządowym w Tymczasowej Komisji dla Śląska Cieszyńskiego (1920) oraz zastępcą przewodniczącego Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku (1921-1922). W okresie od 15 grudnia 1922 roku do 1 lutego 1923 roku Żurawski pełnił funkcję p.o. wojewody śląskiego, a w latach 1923-1931 był wicewojewodą śląskim. W 1924 roku został prezesem Oddziału Górnośląskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego w Katowicach. Za swoje zasługi został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w 1962 roku².

² M. Skrzypek, *Zygmunt Żurawski (1873-1962) - polityk południowo-zachodnich kresów II Rzeczypospolitej*, „Wieki Stare i Nowe”, 2012, s. 201-202; <https://www.mhk.katowice.pl/index.php/muzeum-on-line/encyklopedia/leksykon-ludzi/408-z2-ludzi> (dostęp 20.03.2024 r.).

Antoni Schultis

Urodził się 27 lutego 1869 roku we Lwowie jako syn Wincentego i Antoniny z Bulmów. Po ukończeniu Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie, w 1886 roku rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego, które ukończył w 1890 roku. W latach 1888-1889 odbył służbę wojskową w 80. Pułku Piechoty, uzyskując stopień podporucznika rezerwy. Zaraz po studiach rozpoczął pracę jako praktykant koncepcyjny. W latach 1891-1892 pracował w starostwie w Przemyślanach, a w latach 1892-1897 w Stanisławowie. W 1897 roku został przeniesiony do Lwowa, gdzie sprawował funkcje: prowizorycznego koncepcyisty i komisarza powiatowego. W 1902 roku został oddelegowany do centrali Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Wiedniu. W 1904 roku wrócił do Lwowa, zostając sekretarzem namiestnictwa. Z kolei w 1907 roku został starostą z przydziałem do służby w namiestnictwie. W styczniu 1910 roku otrzymał tytuł radcy namiestnictwa i wkrótce został mianowany szefem Biura Prezydialnego Namiestnictwa oraz zastępcą członka komisji dyscyplinarnej przy namiestnictwie. Obie funkcje sprawował do 1916 roku. W międzyczasie awansował jeszcze na rzeczywistego radcę namiestnictwa (1911 r.) oraz radcę dworu (1915 r.).

Po odzyskaniu niepodległości został wysłany do pracy w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Warszawie, ale po krótkim czasie powrócił do Lwowa i pracy w namiestnictwie, które przekształcono w Urząd Wojewódzki. Od 1921 roku był naczelnikiem wydziału we lwowskim Urzędzie Wojewódzkim i wielokrotnie zastępował wojewodę. W 1921 roku pracował w dziale prawnym Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu.

1 lutego 1923 roku powierzono mu funkcję wojewody śląskiego. 9 października 1923 roku wzrost inflacji i szalejąca drożyzna doprowadziły do wielkiego strajku robotniczego. Władze zastosowały wobec strajkujących ostre represje. Z powodu tego, że Antoni Schultis nie potrafił opanować powstałej sytuacji został skierowany na bezterminowy urlop, a kierownictwo Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego przekazano Tadeuszowi Konckiemu.

W 1925 roku został przeniesiony w stan spoczynku i wrócił do Lwowa, gdzie w latach 1926-1933 był członkiem Komisji Dyscyplinarnej dla Nauczycieli przy Kuratorium Lwowskim.

Zmarł 17 lipca 1939 roku we Lwowie. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim. Był kawalerem kilku odznaczeń austriackich, m.in. Medalu Jubileuszowego oraz Krzyża Jubileuszowego.

Antoni Schultis od 1893 roku żonaty ze Stanisławą Felicją z Bałabanów. Miał dwoje dzieci³.

³ K. Stepan, *Antoni Schultis*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXVI, Warszawa – Kraków 1995-1996, s. 24. Zob. też *Nowy wojewoda śląski*, „Nowości Ilustrowane” z 24 lutego 1923 r., R. XX, nr 8, s. 9.

Tadeusz Koncki

Urodził się 13 grudnia 1878 roku w Łańcucie jako syn radcy sądowego. W 1896 roku ukończył gimnazjum w Tarnowie i rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdzie w 1903 roku uzyskał stopień doktora. Po studiach rozpoczął pracę w administracji skarbowej. W latach 1907-1912 pracował we Lwowie, a w latach 1912-1918 był starostą radziechowskim.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę – od listopada 1918 do 15 lutego 1919 roku – był komisarzem cywilnym powiatu kieleckiego, a następnie radcą w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, gdzie kierował wydziałami: samorządu terytorialnego i personalnym. Od 22 sierpnia 1922 roku pełnił funkcję p.o. dyrektora Departamentu Administracyjnego MSW, a od 31 lipca 1923 roku dyrektor departamentu.

2 maja 1923 roku Tadeusz Koncki został odznaczony – za zasługi położone na polu organizowania administracji polskiej w powiecie kieleckim – Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

15 października 1923 roku Tadeusz Koncki został wysłany na Śląsk, aby zastąpić urlopowanego wojewodę Antoniego Schultisa i opanować falę strajków. 3 marca 1924 roku został mianowany wojewodą śląskim.

Zmarł 2 maja 1924 roku w Katowicach w wyniku zapalenia płuc i nerek. Pochowany został na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Był żonaty z Zofią z domu Kluger. Miał syna Kazimierza, który zmarł w 1922 roku⁴.

⁴ H. Rechowicz, *Tadeusz Koncki*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1968, s. 490.

Mieczysław Bilski

Urodził się 7 grudnia 1875 roku w Litwinowie. Jego rodzicami byli Leopold i Karolina z Jaworskich. W 1894 roku ukończył gimnazjum w Brzeżanach i podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego.

Od 1902 roku pracował w galicyjskiej administracji krajowej jako komisarz powiatowy. Później pełnił funkcję sekretarza namiestnictwa we Lwowie. W czasie I wojny światowej służył w wojsku austriackim na froncie bałkańskim w Czarnogórze.

Od 1918 roku był kierownikiem inspektoratu administracyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W 1923 roku awansował na stanowisko dyrektora Departamentu Bezpieczeństwa Publicznego w MSW. Jednak już 1 września 1923 roku został mianowany wojewodą kieleckim (faktycznie objął urząd 25 września tego roku). Był urzędnikiem najkrócej piastującym to stanowisko, gdyż już 6 maja 1924 roku mianowano go wojewodą śląskim w miejsce zmarłego Tadeusza Konckiego.

Został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski w 1923 roku oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski w 1925 roku.

Podczas przewrotu majowego w 1926 roku zdecydowanie opowiedział się po stronie rządu Wincentego Witosa. W konsekwencji tego 3 września 1926 roku został odwołany ze stanowiska wojewody. Wówczas to ChD i NPR, przeciwne jego nominacji na urząd wojewody jako człowieka spoza Śląska, bezskutecznie domagały się jego pozostawienia.

Tadeusz Koncki powrócił na Kresy. Jego dalsze losy nie są znane. Zmarł po 1938 roku.

Jego żoną była Maria Podsońska⁵.

⁵ *Wojewodą śląskim p. Bilski*, „Goniec Śląski” z 7 maja 1924 r., R. 4, nr 105, s. 1. Zob. też <https://www.kielce.uw.gov.pl/pl/wojewodztwo/historia-regionu/poczet-wojewodow-kielec/142,Mieczyslaw-Bilski-1923-1924.html> (dostęp 23.03.2024 r.).

Michał Grażyński

Urodził się – według dokumentów stanu cywilnego – 12 maja 1890 roku (w pamięci rodzinnej utrzymała się jednak data 12 marca) w Gdowie pod Krakowem. Grażyński pochodził z ubogiej, wielodzietnej rodziny. Jego ojcem był nauczyciel wiejski Michał Kurzydło, który za namową żony zmienił nazwisko na Grażyński. Przyszły wojewoda ukończył elitarne Liceum im. Świętej Anny w Krakowie, a następnie studia wyższe na Uniwersytecie Jagiellońskim. Uzyskał stopień doktora filozofii, a w późniejszym okresie także doktora prawa. Po studiach pracował jako nauczyciel języka polskiego, historii oraz geografii w Stanisławowie (obecnie Ukraina). Po wybuchu I wojny światowej został powołany do służby w wojsku austriackim. W 1915 roku został ciężko ranny podczas walk na froncie wschodnim, na skutek czego powrócił do Krakowie. Tu związał się z Polską Organizacją Wojskową i poznał samego Józefa Piłsudskiego.

W 1920 roku Grażyński został skierowany przez wywiad wojskowy na obszar Spiszu i Orawy. Był tam zastępcą polskiego komisarza plebiscytowego. Jednak – gdy w wyniku decyzji mocarstw zachodnich do plebiscytu na tych ziemiach nie doszło – w sierpniu 1920 roku wysłano go na Górny Śląsk, gdzie plebiscyt miał odbyć się 21 marca 1921 roku. Oddelegowani potajemnie na Górny Śląsk oficerowie i podoficerowie WP mieli zapewniać bezpieczeństwo polskim działaczom plebiscytowym, zapobiegać terrorowi bojówek niemieckich oraz przygotowywać zbrojne powstanie.

Po zakończeniu II powstania śląskiego Grażyński awansował do stopnia kapitana i jako Tadeusz Borelowski został szefem referatu organizacyjnego Centrali Wychowania Fizycznego, która oficjalnie została powołana, aby propagować zdrowy styl życia oraz upowszechniać sport, a w rzeczywistości ochraniała m.in. polskie wiece i placówki plebiscytowe. Później organizacja ta została włączona do Dowództwa Ochrony Plebiscytu.

Z powodu niekorzystnego wyniku plebiscytu, w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku wybuchło III powstanie śląskie, którego walki trwały do 5 lipca. Kapitan Michał Grażyński pełnił podczas jego trwania funkcję szefa sztabu Grupy „Wschód” i należał do kręgu najbardziej radykalnych dowódców, którzy opowiadali się za kontynuowaniem walk powstańczych do ostatecznego zwycięstwa.

Po zakończeniu powstania Michał Grażyński został zwolniony z wojska i podjął pracę na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jednak już w 1923 roku powrócił do służby w wywiadzie Sztabu Generalnego WP. W latach 1923-1924 przebywał na terenie Śląska Opolskiego, leżącego w granicach Rzeszy, gdzie zajmował się zbieraniem informacji na temat położenia ludności polskiej i pomagał w organizowaniu Związku Polaków w Niemczech. W 1924 roku rozpoczął pracę w Ministerstwie Reform Rolnych. Z kolei w 1925 roku Grażyński wstąpił do tajnej organizacji ZET, która uważała, iż jedynie marszałek Józef Piłsudski może „uzdrowić” sytuację panującą w ówczesnej Polsce. Dlatego też ZET-owcy w 1926 roku powołali do życia jawną organizację polityczną Związek Naprawy Rzeczypospolitej, której działaczem został również Grażyński.

Po przewrocie majowym, 28 sierpnia 1926 roku prezydent Ignacy Mościcki mianował Grażyńskiego wojewodą śląskim. Do Katowic wojewoda Grażyński przybył 5 września. Ówczesna sytuacja na Górnym Śląsku nie należała do najłatwiejszych. M.in. istniało tam duże bezrobocie, Niemcy właściciele hut i kopalń obniżali produkcję i zwalniali pracowników, a niemieckie firmy unikały płacenia podatków w Polsce. Problemem była także dość agresywna mniejszość niemiecka, którą wspierała finansowo Rzesza. Dlatego też Grażyński w wielu przedsiębiorstwach zaczął wprowadzać nadzór państwowy, rugował Niemców z rad

nadzorczych, zarządów oraz spośród wyższego personelu technicznego. Prowadził również akcję repolonizacji imion i nazwisk oraz zajął się poprawą położenia weteranów powstań śląskich. Wojewoda Grażyński – w okresie piastowania swego urzędu – budował nowe linie kolejowe, szkoły, sanatoria, wodociągi. Bardzo dużą wagę Grażyński przywiązywał zwłaszcza do edukacji, dlatego w latach 1926-1939 powstało m.in. prawie 100 nowych szkół, a także Muzeum Śląskie oraz rozgłośnia Polskiego Radia.

W dniu 2 lutego 1931 roku na XI Walnym Zjeździe ZHP Michał Grażyński został wybrany przewodniczącym Związku Harcerstwa Polskiego.

Michał Grażyński był wielokrotnie odznaczany. M.in. były to: Krzyż Srebrny Orderu Virtuti Militari (1922 r.), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1927 r.), Krzyż Niepodległości z Mieczami (1931 r.) oraz Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1936 r.).

Po wybuchu II wojny światowej, w dniu 5 września 1939 roku Grażyński został ministrem informacji i propagandy. 17 września 1939 roku wraz z rządem wyjechał do Rumunii, później do Francji, a w 1940 roku do Wielkiej Brytanii. W kwietniu 1940 roku – pod naciskiem rządu Władysława Sikorskiego – zawiesił sprawowanie funkcji przewodniczącego ZHP. Za krytykowanie decyzji gen. Władysława Sikorskiego, w latach 1940-1943 był internowany na tzw. Wyspie Węży u wybrzeży Szkocji. W 1943 roku został przywrócony do czynnej służby wojskowej w stopniu majora. Brał udział w misjach wojskowo-politycznych w USA oraz na Bliskim Wschodzie. Po wojnie został awansowany do stopnia podpułkownika.

W 1946 roku na zjeździe w Enghien pod Paryżem został powołany Związek Harcerstwa Polskiego działający poza granicami Kraju. Michał Grażyński został jego przewodniczącym i pełnił tę funkcję do 1960 roku. Kierował również piłsudczykowską Ligą Niepodległości Polski i z jej ramienia zasiadał w emigracyjnym parlamencie – Radzie Narodowej. Po 1956 roku prawdopodobnie sondował możliwość powrotu do Polski. Zrezygnował jednak, gdy dowiedział się, że władze komunistyczne nie pozwolą zamieszkać mu w Katowicach.

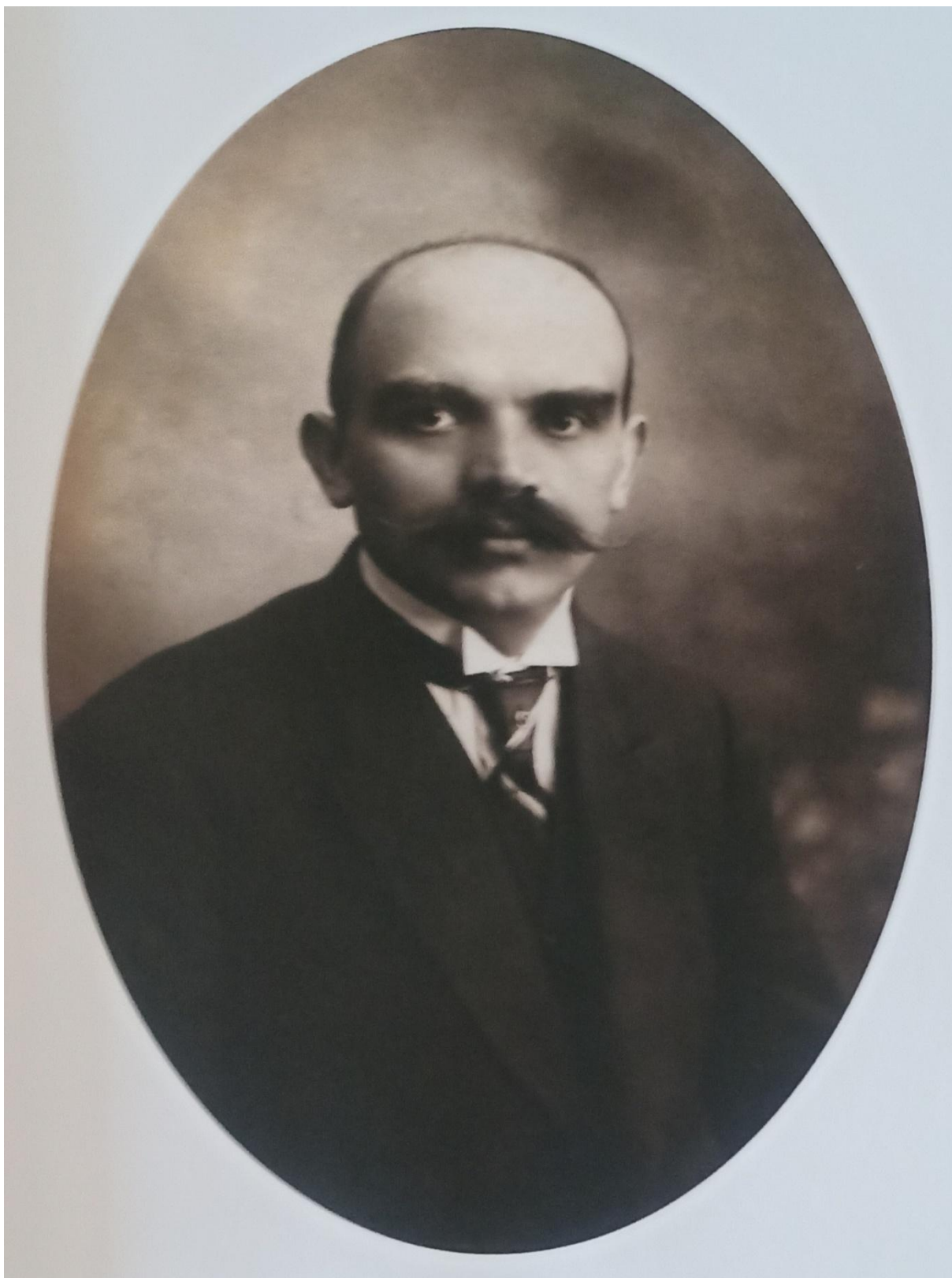
Zginął tragicznie 10 grudnia 1965 roku w Londynie. Został pochowany na londyńskim cmentarzu Putney Vale.

Jego żoną od 1938 roku była Helena Gepner-Śliwowska. Michał Grażyński miał też nieślubnego syna Michała Jerzego ze związku z Francuzką, Rachelą Moreau⁶.

⁶ L. Marszałek, *Michał Grażyński*, „Zeszyt Historyczny”, 1983, z. 64, s. 91-131; <http://www.lesni.fla.pl/grazynski.html> (dostęp 25.03.2024 r.); T. Jurga, *U kresu II Rzeczypospolitej*, wyd. II, Warszawa 1985, s. 335.

Aneks nr 2

Fotografie wojewodów śląskich okresu międzywojennego

WOJEWODA ŚLĄSKI JÓZEF RYMER

Zdjęcie pochodzi z pracy: H. Dudała, M. Węcki, *Kronika czasu przełomu. Górny Śląsk w latach 1919-1926 na fotografiach Stefana Pierzchalskiego*, Katowice – Warszawa 2019, s. 27.

p.o. WOJEWODY ŚLĄSKIEGO ZYGMUNT ŻURAWSKI

Zdjęcie pochodzi ze strony: <https://www.mhk.katowice.pl/index.php/muzeum-on-line/encyklopedia/leksykon-ludzi/408-z2-ludzi> (dostęp 20.03.2024 r.).

WOJEWODA ŚLĄSKI ANTONI SCHULTIS

*Zdjęcie pochodzi z pracy: H. Dudala, M. Węcki, *Kronika czasu przełomu. Górny Śląsk w latach 1919-1926 na fotografiach Stefana Pierzchalskiego*, Katowice – Warszawa 2019, s. 28.*

WOJEWODA ŚLĄSKI TADEUSZ KONCKI

Zdjęcie pochodzi z pracy: H. Dudała, M. Węcki, *Kronika czasu przełomu. Górny Śląsk w latach 1919-1926 na fotografiach Stefana Pierzchańskiego*, Katowice – Warszawa 2019, s. 28.

WOJEWODA ŚLĄSKI MIECZYŚLAW BILSKI

Zdjęcie pochodzi z pracy: H. Dudała, M. Węcki, *Kronika czasu przełomu. Górny Śląsk w latach 1919-1926 na fotografiach Stefana Pierzchańskiego*, Katowice – Warszawa 2019, s. 29.

WOJEWODA ŚLĄSKI MICHAŁ GRAŻYŃSKI

Zdjęcie pochodzi ze zbiorów Śląskiej Biblioteki Cyfrowe: <https://sbc.org.pl/dlibra> (dostęp 15.12.2023 r.)

Aneks nr 3

*Najważniejsze akty prawne dotyczące województwa śląskiego
w okresie międzywojennym*

Wyciąg z **USTAWY z dnia 17 marca 1921 roku KONSTYTUCJA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

ROZDZIAŁ I.

Rzeczpospolita.

Artykuł 1.

Państwo Polskie jest Rzeczpospolitą.

Artykuł 2.

Władza zwierzchnia należy do Narodu. (...) ¹

ROZDZIAŁ II.

Władza ustawodawcza.

Artykuł 3.

(...) Rzeczpospolita Polska, opierając swój ustrój na zasadzie szerokiego samorządu terytorialnego, przekaże przedstawicielstwu tego samorządu właściwy zakres ustawodawstwa, zwłaszcza z dziedziny administracji, kultury i gospodarstwa, który zostanie bliżej określony ustawami państwowymi². (...)

ROZDZIAŁ III.

Władza wykonawcza.

Artykuł 65.

Dla celów administracyjnych Państwo Polskie podzielone będzie w drodze ustawodawczej na województwa, powiaty i gminy miejskie i wiejskie, które będą równocześnie jednostkami samorządu terytorialnego.

Jednostki samorządowe mogą się łączyć w związki dla przeprowadzenia zadań, wchodzących w zakres samorządu.

Związki takie mogą otrzymać charakter publiczno-prawny tylko na podstawie osobnej ustawy. (...)

Artykuł 66.

W organizacji administracji państwowej przeprowadzona będzie zasada dekoncentracji. Organy administracji państwowej w poszczególnych jednostkach terytorjalnych mogą być

¹ Art. 1 i art. 2 Konstytucji marcowej miały wpływ na postrzeganie samorządu terytorialnego jako jednego z filarów władzy publicznej, gdyż pozwalał na aktywność obywateli w lokalnym życiu publicznym.

² Art. 3 wprowadził zasadę szerokiej decentralizacji władzy publicznej jako przeciwwagę administracji rządowej.

przytem zespolone w jednym urzędzie pod jednym zwierzchnictwem. Zarazem uwzględniona będzie zasada udziału obywateli, powołanych drogą wyborów, w wykonaniu zadań tych urzędów w granicach, określonych ustawami.

Artykuł 67.

Prawo stanowienia w sprawach, należących do zakresu działania samorządu, przysługuje radom obieralnym. Czynności wykonawcze samorządu wojewódzkiego i powiatowego należą do organów, utworzonych na zasadzie zespolenia kolegów, obieranych przez ciała reprezentacyjne, z przedstawicielami państwowych władz administracyjnych i pod ich przewodnictwem.

Artykuł 68.

Obok samorządu terytorjalnego osobna ustawa powoła samorząd gospodarczy dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego, a mianowicie: Izby rolnicze, handlowe, przemysłowe, rzemieślnicze, pracy najemnej i inne, połączone w Naczelną Izbę Gospodarczą Rzeczypospolitej, których współpracę z władzami państwowymi w kierowaniu życiem gospodarczym i w zakresie zamierzeń ustawodawczych określa ustawa.

Artykuł 69.

Źródła dochodowe Państwa i samorządu będą ustawami ściśle rozgraniczone.

Artykuł 70.

Państwo będzie sprawowało nadzór nad działalnością samorządu przez wydziały samorządu wyższego stopnia; nadzór ten mogą jednak ustawy przekazać częściowo sądownictwo administracyjnemu.

Wypadki, w których uchwały organów samorządu wymagać będą wyjątkowo zatwierdzenia przez organy samorządu wyższego stopnia, lub przez ministerstwa, będą określone ustawami.

Artykuł 71.

Odwołanie się od orzeczeń organów zarówno rządowych jak i samorządowych dopuszczone będzie tylko do jednej wyższej instancji, o ile ustawy nie przewidują w tym względzie wyjątków.

(...)

(...)

X. Administracja państwowa.

Art. 72

- (1) Administracja państwowa jest służbą publiczną.
- (2) Administrację państwową sprawuje:
 - a) administracja rządowa,
 - b) samorząd terytorjalny,
 - c) samorząd gospodarczy.

Art. 73

- (1) Dla celów administracji ogólnej Państwo będzie podzielone pod względem terytorjalnym na obszary administracyjne, a mianowicie województwa, powiaty oraz gminy miejskie i wiejskie.
- (2) Podział na województwa wymaga aktu ustawodawczego.
- (3) Gminy miejskie mogą w warunkach oznaczonych ustawą, tworzyć powiat lub województwo grodzkie.

Art. 74

Organizację administracji rządowej, a w szczególności zakres działania jej organów – określi dekret Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 75

- (1) Stosownie do podziału Państwa na obszary administracyjne powołuje się do urzeczywistnienia zadań administracji państwowej w zakresie potrzeb miejscowych samorząd wojewódzki, powiatowy i gminny.
- (2) Samorządy mają prawo w zakresie, ustawą oznaczonym, wydawać dla swego obszaru normy obowiązujące pod warunkiem zatwierdzenia tych norm przez powołaną do tego władzę nadzorczą.
- (3) Samorządy mogą być łączone w związki dla wykonywania zadań szczególnych.
- (4) Ustawa może nadać związkom osobowość publiczno-prawną.
- (5) Nadzór nad działalnością samorządu sprawuje Rząd przez swoje organa lub przez organa samorządu wyższego stopnia.

Art. 76

- (1) Dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego powołuje się samorząd gospodarczy, obejmujący izby rolnicze, przemysłowo-handlowe, rzemieślnicze, pracy, wolnych zawodów oraz inne zrzeszenia publiczno-prawne.
- (2) Ustawy mogą łączyć izby w związki i nadawać im osobowość publiczno-prawną.
- (3) Do rozważenia zagadnień, dotyczących całokształtu gospodarczego, opinjowania o projektach ustaw gospodarczych, tudzież harmonizowania poczynąń w poszczególnych gałęziach gospodarstwa narodowego – może być ustawą powołana Naczelna Izba Gospodarcza.

(4) Nadzór nad działalnością samorządu gospodarczego sprawuje Rząd przez powołane do tego organa.

(...)

USTAWA KONSTYTUCYJNA

z dnia 15 lipca 1920 r.

zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego

I. Przepisy ogólne.

Art. 1. Województwo Śląskie będzie obejmowało wszystkie ziemie śląskie przyznane Polsce, czy to ze Śląska Cieszyńskiego, czy też na mocy art. 88 Traktatu Wersalskiego z Niemcami z 28 czerwca 1919 r. (Dz. Ustaw z 26 kwietnia 1920 r. № 35 poz. 200).

Województwo Śląskie będzie nieodłączalną częścią składową Rzeczypospolitej Polskiej i będzie posiadało prawa samorządne stosownie do przepisów niniejszego statutu organicznego.

Art. 2. Dotychczasowe prawa i rozporządzenia, obowiązujące w dniu wejścia w życie niniejszego statutu w granicach Śląska, pozostają w mocy nadal, o ile nie zostaną zmienione zgodnie z przepisami tego statutu.

Art. 3. Wszyscy mieszkańcy Województwa Śląskiego, posiadający prawa obywatelstwa Rzeczypospolitej Polskiej, są równouprawnieni, a wszelkie prawa wyjątkowe zostają zniesione z chwilą wejścia w życie niniejszego statutu.

II. Kompetencja ustawodawstwa i samorządu śląskiego.

Art. 4. Dla ustawodawstwa Sejmu Śląskiego są zastrzeżone sprawy następujące:

- 1) ustawodawstwo o używaniu języka polskiego i niemieckiego w służbie zewnętrznej wszelkich cywilnych władz i urzędów na obszarze Śląska,
- 2) ustawodawstwo o ustroju śląskich władz administracyjnych i o samorządzie powiatowym i gminnym, tudzież podział administracyjny Śląska,
- 3) ustawodawstwo sanitarne w zakresie higieny publicznej i samorządowych urządzeń sanitarnych z wyjątkiem przepisów o zwalczaniu chorób zaraźliwych i zaraz zwierzęcych,
- 4) ustawodawstwo o organizacji sił policyjnych i żandarmerji,
- 5) ustawodawstwo o policji budowlanej, ogniowej, drogowej i o utrzymywaniu dróg lądowych,
- 6) ustawodawstwo w zakresie szkolnictwa ogólnokształcącego oraz zawodowego wszelkich typów i stopni,
- 7) ustawodawstwo w sprawach wyznaniowych z wykluczeniem spraw kościelnych, wchodzących w zakres polityki zagranicznej (Concordat),

- 8) ustawodawstwo o zaopatrzeniu ubogich i o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa,
 - 9) ustawodawstwo we wszystkich sprawach, których przedmiotem jest ustawowa organizacja zawodowa rolnicza, organizacja kredytu rolniczego, komasacja gruntów, wytwórczość rolnicza i leśna oraz uprawianie i używanie przeznaczonych na nie obszarów, jako to: leśnictwo, polowanie, rybołówstwo, chów bydła, ochrona pól (policja polowa) i zarządzenia celem tępienia, szkodników rolnych i leśnych,
 - 10) ustawodawstwo o melioracjach rolnych,
 - 11) ustawodawstwo wodne łącznie z ustawodawstwem o budownictwie wodnym, z wyjątkiem ustawodawstwa o sztucznych drogach wodnych, tudzież regulacji rzek żeglownych i granicznych,
 - 12) ustawodawstwo o zaopatrzeniu ludności śląskiej w energję elektryczną dla celów prywatnych i publicznych,
 - 13) ustawodawstwo o kolejach drugo i trzeciorzędnych (lokalnych) oraz o komunikacji elektrycznej i motorowej,
 - 14) ustawy przeciwko lichwie, tudzież ustawodawstwo, zmierzające do ukrócenia spekulacji na każdym polu (spekulacji nieruchomościami, skup towarów, kwestja mieszkaniowa i t. d.),
 - 15) ustawodawstwo w sprawie zakładów użyteczności publicznej względnie w sprawie robót publicznych, dokonanych na koszt skarbu śląskiego, tudzież w sprawie dotowanych ze skarbu śląskiego spółek akcyjnych lub kooperatyw,
 - 16) ustalanie dorocznego budżetu śląskiego i zatwierdzanie zamknięć rachunkowych, zaciąganie pożyczek wojewódzkich, zbywanie, zamiana i obciążanie nieruchomości majątku wojewódzkiego i przyjęcie gwarancji finansowej przez skarb śląski.
- Sprzedaż publiczna rent i innych obligacji wojewódzkich śląskich może być dokonywana poza granicami Śląska tylko za zezwoleniem Ministerstwa Skarbu,
- 17) nakładanie podatków i opłat publicznych śląskich stosownie do przepisów ustawy, przewidzianej w art. 5.

Art. 5. Zakres spraw Sejmu Śląskiego w dziedzinie skarbowości a zwłaszcza stosunek systemu podatkowego śląskiego do systemu podatkowego państwowego i wzajemny stosunek administracji skarbowej państwowej i śląskiej będą ustalone w równobrzmiących ustawach: państwowej i śląskiej. Projekt tych ustaw będzie ułożony przez Radę Ministrów w porozumieniu z Radą Wojewódzką.

Do tego czasu obowiązują na terenie Województwa Śląskiego:

- 1) ustawy o podatkach i opłatach, które obowiązywały na Śląsku dnia 1-go stycznia 1919 roku;
- 2) ustawy o podatkach i opłatach, wprowadzonych później przez rządy niemiecki, pruski lub czeski i komisje międzysojusznicze o tyle, o ile ich ważność będzie utrzymana ustawą Sejmu Śląskiego;
- 3) ustawy o dodatkach do podatków bezpośrednich, uchwalone na potrzeby województwa przez Sejm Śląski, które bez zgody Ministra Skarbu nie będą mogły przekraczać 100%;
- 4) obowiązywać będą wreszcie i te podatki i opłaty, które zostały jednolicie uregulowane przez ustawy państwowe na całym terenie Rzeczypospolitej, a których moc rozciąga się także

na terytorjum Województwa Śląskiego. W wypadku tym podatki te i opłaty wchodzą w miejsce analogicznych podatków i opłat, poprzednio obowiązujących.

Sejm Śląski mocen będzie ujednolicić podatki, dotąd pobierane na ziemiach śląskich, i utrzymać te systemy, które w czasie objęcia władzy przez Polskę na tych ziemiach obowiązywały, o ile nie będzie się to sprzeciwiało powyższemu punktowi 4.

Dochód z podatków i opłat, pobieranych ze Śląska, wpływać będzie do skarbu śląskiego, który też prowadzi administrację podatkową.

Z tych dochodów oddaje skarb śląski na potrzeby ogólnopństwowe część, odpowiadającą liczbie mieszkańców i sile podatkowej Śląska, a obliczoną w sposób podany w dodatku.

Kwotę należną ustala corocznie Rada Ministrów na podstawie wniosków Rady Wojewódzkiej i publikuje swą decyzję wraz ze szczegółowym uzasadnieniem.

Art. 6. We wszystkich sprawach, niezastrzeżonych dla Śląska, jest ustawodawstwo śląskie właściwem, o ile Województwo Śląskie jest wyraźnie wyjętem z pod zakresu działania odnośnej ustawy państwowej.

Ustawodawstwo śląskie będzie jednak zawsze uprawnione do wydawania przepisów cywilnych i karnych w sprawach, zastrzeżonych dla ustawodawstwa śląskiego.

Art. 7. Ustawodawstwo o ubezpieczeniu socjalnem i zaopatrzeniu inwalidów wojennych, tudzież wdów i sierot wojennych jest rzeczą Sejmu Śląskiego tak długo, dopóki ustawodawstwo państwowe nie zapewni klasie robotniczej, względnie inwalidom, wdowom i sierotom wojennym w całej Rzeczypospolitej Polskiej lepszego lub przynajmniej takiego samego zaopatrzenia, co ustawy na Śląsku obowiązujące.

Art. 8. Zgody Sejmu Śląskiego będzie wymagało:

1) wszelkie ograniczanie ilościowe wytwórczości przedsiębiorstw śląskich w dziedzinie produkcji węgla, hutnictwa, wyrobów chemicznych, cementu i innych gałęzi produkcji, zatrudniających na Śląsku conajmniej tylu robotników, co odpowiednie przedsiębiorstwa w innych dzielnicach Polski razem wziętych;

2) wprowadzanie podatków od produkcji lub monopoli na węgiel, wyroby hutnicze, wyroby chemiczne, cement i inne gałęzie produkcji, zatrudniające na Śląsku conajmniej tylu robotników, co odpowiednie przedsiębiorstwa w innych dzielnicach Polski razem wziętych. Podatek handlowy lub podatek konsumpcyjny nie będzie uważany za podatek od produkcji.

Art. 9. Wprowadzenie waluty polskiej, jako jedyne go prawnego środka płatniczego w Województwie Śląkiem, nastąpi w drodze porozumienia się Ministerstwa Skarbu z Radą Wojewódzką. W powyższy sposób zostanie ustalony sposób przejścia na walutę polską, przyczem będą obowiązywały przepisy art. 10.

Art. 10. Znaki pieniężne w walucie niemieckiej, znajdujące się w posiadaniu ludności Województwa Śląskiego, nie będą poddane przymusowemu wykupowi na rzecz Skarbu Państwa, będą natomiast traktowane na równi z innymi walutami zagranicznymi, i jako takie dopuszczone do transakcji bankowych i giełdowych.

Przepisy art. 2 ustawy z dn. 20 listopada 1919 r. o walucie w obrębie b. dzielnicy pruskiej, według którego wszystkie zobowiązania w markach niemieckich winny być uiszczone markami polskimi w równej nominalnej sumie, nie znajdą w Województwie Śląskiem zastosowania.

Art. 11. Połączenie administracji kolejowej na terenie Województwa Śląskiego z administracją kolejową państwową będzie przeprowadzone stopniowo w porozumieniu Rządu Rzeczypospolitej z Radą Wojewódzką, względnie z Tymczasową Radą Wojewódzką.

Art. 12. Na własność skarbu śląskiego przechodzi położona w obrębie Województwa Śląskiego własność b. prowincjonalnego związku komunalnego śląskiego, a względnie funduszy i zakładów, pozostających pod zwierzchnim zarządem Sejmu i Wydziału Prowincjonalnego we Wrocławiu, tudzież własność b. funduszu krajowego śląskiego i innych funduszy i zakładów, pozostających pod zwierzchnim zarządem Sejmu Krajowego i Wydziału Krajowego w Opawie.

III. O Sejmie i ustawodawstwie śląskiem.

Art. 13. Pierwszy Sejm Śląski będzie wybrany w głosowaniu powszechnem, bezpośrednim, równem, tajnem i stosunkowem. Na każdych 25.000 mieszkańców będzie przypadał jeden poseł.

Podział na okręgi wyborcze ustali Rada Ministrów na wniosek Tymczasowej Rady Wojewódzkiej. Wybory do Sejmu Śląskiego muszą się odbyć najdalej w ciągu 80 dni od chwili objęcia kraju przez władze polskie.

Wybory będą się odbywały według ordynacji wyborczej, obowiązującej przy wyborach do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z tem zastrzeżeniem, że prawo wyborcze czynne przysługuje każdej osobie, posiadającej obywatelstwo polskie i zamieszkałej na Śląsku w dniu objęcia kraju przez władze polskie. Gdyby ze względu na odrębne stosunki Śląska niektóre przepisy tej ordynacji nie mogły znaleźć zastosowania – zastąpi je Rada Ministrów na wniosek Tymczasowej Rady Wojewódzkiej innemi przepisami.

Art. 14. Sejm Śląski uchwali ustawę o wewnętrznym ustroju Województwa Śląskiego.

Ustawa ta określi szczegółowo skład Śląskiego Sejmu Wojewódzkiego, ordynację wyborczą i prawo wyborcze do tegoż Sejmu, sposób uchwalania i ogłaszania ustaw śląskich, ewentualnie zaprowadzenie referendum ludowego, prawo Sejmu do wykonywania kontroli nad działalnością Rady Wojewódzkiej, zwłaszcza zaś prawo Sejmu do zwracania się z interpelacjami do wojewody i do Rady Wojewódzkiej, prawo Sejmu do urządzenia ankiet lub do delegowania specjalnych komisji w obrębie ustawodawstwa śląskiego i administracji śląskiej, czas trwania mandatu wybieralnych członków Rady Wojewódzkiej, zakres działania i ustrój izby obrachunkowej śląskiej i inne ważniejsze kwestje ustroju Sejmu Śląskiego, Rady Wojewódzkiej i jej departamentów administracyjnych, śląskiego urzędu wojewódzkiego i innych urzędów śląskich.

Art. 15. Ustawa o wewnętrznym ustroju Województwa Śląskiego będzie opublikowana w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej i w Dzienniku Ustaw Śląskich po podpisaniu jej przez Naczelnika Państwa. Naczelnik Państwa może odmówić swego podpisu, gdyby ustawa

ta naruszała przepisy niniejszego statutu.

Decyzja Naczelnika Państwa winna nastąpić w ciągu 45 dni od dnia wręczenia Mu ustawy. Zmiana ogłoszonej w ten sposób ustawy o wewnętrznym ustroju Województwa Śląskiego może nastąpić tylko z zachowaniem warunków, w niniejszym artykule wyszczególnionych.

Art. 16. Sejm sprawdza ważność wyborów niezaprotestowanych. O ważności wyborów zaprotestowanych rozstrzyga sąd, wyznaczony przez ustawę śląską, względnie co do pierwszego Sejmu Śląskiego – przez Sejm Śląski.

Art. 17. Członkowie Sejmu Śląskiego korzystają z takich samych praw nietykalności poselskiej, co posłowie do Sejmu Rzeczypospolitej

Art. 18. Posłowie otrzymują djety w wysokości, określonej uchwałą Sejmu. Oprócz tego przysługuje im prawo bezpłatnego przejazdu na kolejach, w obrębie Śląska położonych.

Art. 19. Nikt nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za zgodne z prawdą sprawozdanie z jawnego posiedzenia Sejmu.

Art. 20. Sejm wybiera ze swego grona Marszałka i jego zastępców. Regulamin sejmowy określi prawa i obowiązki Marszałka, liczbę wicemarszałków i sekretarzy, rodzaj i ilość komisji sejmowych, tudzież sposób i porządek obrad sejmowych.

Art. 21. Naczelnik Państwa zwołuje, odracza i zamyka Sejm Śląski. Sejm winien być zwołany na pierwsze posiedzenie w trzeci wtorek po dniu wyborów i corocznie we wrześniu na sesję zwyczajną. Sesja ta nie może być ani odroczoną, ani zamkniętą przed uchwaleniem budżetu.

Naczelnik Państwa może zwołać Sejm Śląski w każdym czasie na sesję nadzwyczajną, winien zaś to uczynić na żądanie Rady Wojewódzkiej w ciągu dwóch tygodni.

Art. 22. Ustawa o wewnętrznym ustroju Województwa Śląskiego określi okres wyborczy Sejmu Śląskiego. Okres ten nie może trwać dłużej niż: lat 5, licząc od dnia otwarcia Sejmu. Naczelnik Państwa może rozwiązać Sejm Śląski, w wypadku tym jednak winien równocześnie zarządzić nowe wybory, które się, muszą odbyć w ciągu 75 dni od dnia rozwiązania.

Art. 23. Inicjatywa ustawodawcza w Sejmie Śląskim przysługuje wojewodzie z upoważnienia Rządu Rzeczypospolitej, Radzie Wojewódzkiej i posłom sejmowym stosownie do przepisów regulaminu sejmowego.

Wojewodzie, zastępcy wojewody, członkom Rady Wojewódzkiej oraz wydelegowanym przez wymienionych, urzędnikom przysługuje prawo przemawiania w Sejmie poza kolejną zapisanych mówców. To samo prawo przysługuje Ministrom Rzeczypospolitej.

Ustawy śląskie nie mogą naruszać niniejszego statutu, praw obywatelskich, zagwarantowanych w ustawie konstytucyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej, przepisów traktatów międzynarodowych, obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej, ani też przepisów innych

ustaw państwowych, obowiązujących w dziedzinie, nie zastrzeżonej dla ustawodawstwa śląskiego.

IV. Władze administracyjne Województwa Śląskiego.

Art. 24. Naczelnymi organami administracji Województwa Śląskiego są; wojewoda i Rada Wojewódzka.

Art. 25. Rada Wojewódzka składa się z wojewody śląskiego, z tegoż zastępcy i 5 członków, wybranych w głosowaniu stosunkowym przez Sejm Śląski. Przepisy o sposobie wyborów tych członków uchwalili Sejm Śląski.

Wojewodę i jego zastępcę mianuje Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów.

Naczelnik Państwa może na wniosek Rady Ministrów zwolnić z urzędu wojewodę i jego zastępcę z prawem do emerytury.

Art. 26. O ile ustawy państwowe lub śląskie stosownie do swych kompetencji nic innego nie przepiszą, łączy wojewoda w sobie zakres praw naczelnego prezesa Regencji, a względnie prezydenta kraju.

Art. 27. Rada Wojewódzka korzysta z praw, ustawą niniejszą i późniejszymi ustawami państwowymi lub śląskimi jej nadanych, tudzież z praw, nadanych ustawami pruskimi Radzie Prowincjonalnej, względnie Wydziałowi Prowincjonalnemu, a względnie z praw, nadanych statutem krajowym lub innymi ustawami austriackimi Wydziałowi Krajowemu.

Art. 28. O ile ustawy śląskie nic innego nie przepiszą, zastępuje Rada Wojewódzka w całym zakresie ustawodawstwa śląskiego organ, przewidziany dotychczas przez prawodawstwo dla zatwierdzenia rozporządzeń naczelnego prezesa lub prezesa Regencji.

Art. 29. Aż do wydania ustaw przez Sejm Śląski wyda Rada Wojewódzka za zgodą wojewody przejściowe przepisy o używaniu języka polskiego we władzach i urzędach, szkołach i t. d.

Art. 30. Rada Wojewódzka pełni aż do innego uregulowania sprawy ustawą lub w drodze, przewidzianej w art. 39, funkcje wydziału Regencji; o ileby była sądem administracyjnym, wystarcza obecność 4-ech członków Rady i sędziego, zamianowanego przez Naczelnika Państwa. W wypadku tym wojewoda i jego zastępca nie biorą udziału w Radzie.

Art. 31. Radę Wojewódzką zwołuje wojewoda, musi ją zaś zwołać na żądanie trzech członków Rady. Rada rozstrzyga większością głosów w obecności conajmniej trzech członków, nie licząc atoli wojewody, względnie tegoż zastępcy.

Art. 32. Wojewodzie przysługuje prawo do zawieszania uchwał Rady, sprzeciwiających się ustawom lub przekraczających zakres działania Rady.

W wypadkach takich oddaje wojewoda sprawę do rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego w Warszawie.

Art. 33. Przeznaczonych dla spraw administracji państwowej wyższych urzędników urzędu wojewódzkiego od VIII klasy począwszy mianuje Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów po wysłuchaniu wojewody.

Urzędników tych przenosi Naczelnik Państwa na wniosek wojewody, może ich zaś w ciągu pierwszych dwóch lat od objęcia kraju przez Polskę na wniosek Rady Wojewódzkiej usunąć z urzędu z prawem do emerytury.

Art. 34. Urzędnicy śląscy, nauczyciele i urzędnicy komunalni składają przysięgę służbową według roty i w sposób, przepisany dla urzędników Rzeczypospolitej.

Członkowie Rady Wojewódzkiej przysięgają, że będą pełnili obowiązki sumiennie, zgodnie z prawem i w zamiarze służenia Rzeczypospolitej Polskiej.

V. Sądy.

Art. 35. Wszystkie sądy wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 36. Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Radą Wojewódzką utworzy sąd apelacyjny dla Województwa Śląskiego, wyznaczy jego siedzibę, i wprowadzi rozporządzeniami zmiany niemieckiej ustawy o ustroju sądownictwa i austriackiej ustawy o organizacji sądów, oraz ustaw wprowadzających do tychże ustaw, potrzebne celem zupełnego odłączenia sądów od Niemiec i przystosowania ich ustroju do ustroju, obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej.

O ile ustawa państwowa nie innego nie przepisze, przysługują:

- 1) Sądowi apelacyjnemu, oznaczonemu w ust. 1, kompetencja sądu apelacyjnego we Wrocławiu i sądu kameralnego w Berlinie w stosunku do ziem z Śląska Pruskiego oraz sądu apelacyjnego w Krakowie i w Bernie w stosunku do ziem z Śląska Cieszyńskiego;
- 2) Sądowi Najwyższemu w Warszawie atrybucje sądu Rzeszy Niemieckiej w Lipsku, jako instancji rewizyjnej i zażaleniowej, z wyjątkiem spraw o przestępstwa, których akt oskarżenia nie kwalifikuje jako zbrodnie. W sprawach tych będzie sąd apelacyjny, oznaczony w ustępie 1-ym, właściwą instancją do rozstrzygania zażaleń oraz rewizji, wniesionych przeciwko uchwałom sądów okręgowych, względnie wyrokom, wydanym przez nie jako sądów pierwszej instancji;
- 3) Sądowi Najwyższemu w Warszawie atrybucje Sądu Najwyższego w Wiedniu w stosunku do ziemi z Śląska Cieszyńskiego.

Art. 37. Nadzór nad wszystkimi sądami zwyczajnymi przysługuje Ministrowi Sprawiedliwości.

Art. 38. Mianowanie urzędników wymiaru sprawiedliwości dokonuje się na zasadach, obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej, a to w pierwszych 5 latach po wysłuchaniu wojewody.

Art. 39. Ustawa śląska ustanowi w miejsce sądów niemieckich i pruskich, a względnie austriackich, które nie są sądami zwyczajnymi, sądy administracyjne z właściwością

aż do ujednolinitania danego prawodawstwa dla całej Polski.

Celem bezzwłocznego utworzenia śląskiego trybunału administracyjnego wyda Tymczasowa Rada Wojewódzka stosowne przepisy przejściowe.

VI. Przepisy końcowe.

Art. 40. Od chwil przyznania Polsce Śląska Cieszyńskiego aż do objęcia kraju przez Polskę na Górnym Śląsku rządzić będzie na Śląsku Cieszyńskim Komisja Tymczasowa, złożona z komisarza rządowego, z jego zastępcy i z 5 członków, mianowanych przez Radę Ministrów. Komisarza i jego zastępcę mianuje Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów.

Od chwili przejścia władzy na Górnym Śląsku przez Rzeczpospolitą obejmą zarząd administracyjny Województwa Śląskiego zamianowani na wniosek Rady Ministrów przez Naczelnika Państwa wojewoda i jego zastępcę i Tymczasowa Rada Wojewódzka, złożona z 20 członków, mianowanych przez Radę Ministrów. Z tych 20 członków pochodzić będzie 3/4 z Górnego Śląska, a 1/4 ze Śląska Cieszyńskiego. Mianowanie nastąpi na wniosek wojewody z uwzględnieniem miejscowych potrzeb administracyjnych, gospodarczych i narodowościowych tak polskich jak i niemieckich.

Czynność Tymczasowej Rady Wojewódzkiej ustaje z chwilą ukonstytuowania się Rady Wojewódzkiej, co nastąpić winno najpóźniej w 2 tygodnie po zebraniu się Sejmu Śląskiego.

Art. 41. W ciągu pierwszych 10 lat od chwili objęcia Śląska przez Polskę nominacja wszystkich urzędników, których nie mianują lub nie wybierają władze lub instytucje śląskie, nie może nastąpić bez wysłuchania wojewody.

Art. 42. Niniejsza ustawa konstytucyjna uchyla wszelkie dotychczasowe przepisy sprzeczne z jej postanowieniami.

Art. 43. Wykonanie niniejszej ustawy należy do Prezydenta Ministrów.

Art. 44. Ustawa, zmieniająca niniejszą ustawę konstytucyjną, a ograniczająca prawa ustawodawstwa lub samorządu śląskiego (artykuły 1, 4 do 12, 13 do 33, 36 do 42 i 44), wymagać będzie zgody Sejmu Śląskiego.

Art. 45. Ustawa niniejsza wchodzi w życie z dniem objęcia Województwa Śląskiego przez Rzeczpospolitą Polską.

Dodatek do art. 5 Należy obliczyć corocznie:

- 1) ludność cywilną Województwa Śląskiego, = a,
- 2) ludność cywilną Rzeczypospolitej Polskiej wraz z Województwem Śląskiem, = b,
- 3) dochód ogólny skarbu śląskiego z podatków i opłat pobieranych ze Śląska, atoli bez dochodu z dodatków do podatków (punkt 3. art. 5), = c,
- 4) dochód ogólny Skarbu Rzeczypospolitej i skarbu śląskiego z podatków i opłat wszelkiego rodzaju (bez dodatków do podatków), = d,
- 5) Skarb Śląski zatrzymuje na własne potrzeby część równającą się: $\frac{c}{2} + \frac{d}{2} \times \frac{a}{b}$,
- 6) Skarb Śląski oddaje na potrzeby ogólnopństwowe część równającą się: $\frac{c}{2} - \frac{d}{2} \times \frac{a}{b}$.

USTAWA KONSTYTUCYJNA

z dnia 6 maja 1945 r.

o zniesieniu statutu organicznego województwa śląskiego

Art. 1. Uchyla się ustawę konstytucyjną z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającą statut organiczny województwa śląskiego (Dz.U.R.P. Nr 73, poz. 497), zmienioną ustawami z dnia 8 marca 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr 26, poz. 146), z dnia 30 lipca 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr 69, poz. 449), z dnia 18 października 1921 r. (Dz.U.R.P. Nr 85, poz. 608), z dnia 13 lutego 1924 r. (Dz.U.R.P. Nr 21, poz. 224) i ustawą z dnia 18 marca 1925 r. (Dz.U.R.P. Nr 36, poz. 240).

Art. 2. Skarb Państwa obejmuje zarząd nad majątkiem Skarbu Śląskiego.

Rozporządzenia Rady Ministrów przeprowadzą podział Skarbu Śląskiego pomiędzy Skarb Państwa a związki samorządowe województwa śląskiego.

Art. 3. Wykonanie niniejszej ustawy porucza się Prezesowi Rady Ministrów i Ministrom: Administracji Publicznej, Pracy i Opieki Społecznej, Zdrowia, Bezpieczeństwa Publicznego, Komunikacji, Oświaty, Rolnictwa i Reform Rolnych, Przemysłu, Sprawiedliwości, Skarbu, Obrony Narodowej oraz Apropowizacji i Handlu.